

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND

Urve Liin

**Pärimisõiguse põhimõtete rakendamise ulatus Eesti
pärimisõiguses**

Magistritöö

Juhendaja: dr iur Irene Kull

2006

Sisukord

Publikatsioonide nimekiri	3
Sissejuhatus	4
Järeldused uurimistöö alateemade kaupa.....	17
1. Eesti pärimisõiguse põhimõttelised muutused võrreldes varasema nõukogude pärimisõigusega	17
2. Eesti pärimisõiguse võrdlus teiste Euroopa riikide pärimisõiguste praeguse taseme ja arengutendentsidega	20
3. Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse regulatsiooni vastavus kaasaja nõuetele.....	23
4. Testeerimise alampiiri määratlemise vajadusest pärimisseaduses	25
5. Abikaasade vastastikuse testamendi ja pärimislepingu olemus ja funktsioon	27
6. Vastuvõtusüsteemi ja loobumissüsteemi erisusest ja sarnasusest	29
Summary	31
Principles of inheritance law and the Estonian Inheritance Law	31
Kasutatud kirjanduse loetelu	39
Kasutatud normatiivmaterjalide loetelu	47
Kasutatud seaduseelnõude ja seletuskirjade loetelu	48
Kasutatud kohtulahendite loetelu	48
Publikatsioonid	49
Lisa 1.	49
U. Liin. On Reform of Estonian Succession Law. – Juridica International. I 1998, lk 105-109.	49
U. Liin. Pärimisõiguse põhimõtetest. – Juridica, 1999, nr 3, lk 141-147.....	58
Lisa 3.	67
R. Hausmann, U. Liin. Estnisches Erbrecht. – Jahrbuch für Ostrecht. Band XLI 2000 2. Halbband, lk.261-281.	67
Lisa 4.	81
U. Liin. Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis Euroopa arengute taustal. – Juridica, 1998, nr 4, lk 174-180.....	81
Lisa 5.	89
U. Liin. Laws of Succession in Europe and Estonia: How We Got to Where We Are and Where We Should Be Heading. – Juridica International. Law Review University of Tartu, Estonia, VI 2001, lk 114-124.	89
Lisa 6.	101
U. Liin. Testeerimisvõime vanuselisest alampiirist Eesti pärimisseaduses. – Juridica, 2000, nr VI, lk 343-350.	101
Lisa 7.	110
U. Liin, U. Nagel. Abikaasade vastastikusest testamendist. – Juridica, 2001, nr I, lk 35-45	110
Lisa 8.	122
U. Liin. Pärimisleping ja selle seosed võlaõigusega. – Juridica, 2003, nr X, lk 697-707.	122
Lisa 9.	134
U. Liin. Pärandi üleminek pärijale: vastuvõtusüsteem versus loobumissüsteem. – Juridica, 2003, nr I, lk 45-56.	134

Publikatsioonide nimekiri

- I. U. Liin. On Reform of Estonian Succession Law. – Juridica International. I 1998, lk 105-109.
- II. U. Liin. Pärimisõiguse põhimõtetest. – Juridica, 1999, nr 3, lk 141-147.
- III. R. Hausmann, U. Liin. Estnisches Erbrecht. – Jahrbuch für Ostrecht. Band XLI 2000 2. Halbband, lk.261-281.
- IV. U. Liin. Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis Euroopa arengute taustal. – Juridica, 1998, nr 4, lk 174-180.
- V. U. Liin. Laws of Succession in Europe and Estonia: How We Got to Where We Are and Where We Should Be Heading. – Juridica International. Law Review University of Tartu, Estonia, VI 2001, lk 114-124.
- VI. U. Liin. Testeerimisvõime vanuselisest alampiirist Eesti pärimisseaduses. – Juridica, 2000, nr VI, lk 343-350.
- VII. U. Liin, U. Nagel. Abikaasade vastastikusest testamendist. – Juridica, 2001, nr I, lk 35-45.
- VIII. U. Liin. Pärimisleping ja selle seosed võlaõigusega. – Juridica, 2003, nr X, lk 697-707.
- IX. U. Liin. Pärandi üleminek pärijale: vastuvõtusüsteem *versus* loobumissüsteem. – Juridica, 2003, nr I, lk 45-56.

Sissejuhatus

28. juunil 1992. a. rahvahääletusel vastu võetud *Eesti Vabariigi põhiseadusest*¹ leiab pärimisõiguse kohta kolm sõna: “Pärimisõigus on tagatud” (PS § 32 lg 4). Kuidas konkreetselt pärimisõigust tagatakse ning millistest seisukohtadest lähtutakse, selgub Riigikogu poolt 15. mail 1996. a. vastu võetud *pärimisseadusest*² (edaspidi PärS).

Pärimisseaduse ettevalmistamise ja vastuvõtmise käigus ei tekkinud selle sisu osas mainimisväärt diskussiooni ei parlamendis³ ega ka ajakirjanduses. Pärimisseaduse eelnõu põhiliste ettevalmistajate Erki Silveti ja Ivo Mahhovi poolt ajakirjanduses ilmunud artiklite ning pärimisseaduse kommentaaride eesmärgiks on olnud enam seaduse üldisem tutvustamine kui pärimisõiguse sügavam, tehtud valikuid selgitav analüüs⁴. Osalt oli ulatusliku, eriti kaasaegse pärimisõiguse arengut puudutava uurimistöö puudumine pärimisseaduse eelnõu ettevalmistamisperioodil tingitud ajapuudusest. Eesti oma pärimisseadus tuli üldise eraõiguse reformi käigus vastu võtta suhteliselt lühikese aja jooksul. Lisaks sellele aga kindlasti ka asjaolust, et pärimisseaduse eelnõu koostamisel oli võimalik lähtematerjalina kasutada, nii nagu asjaõigusseadusegi puhul, 1940. aastaks valminud Eesti tsiviilseadustiku eelnõud⁵ (edaspidi 1940. a. TsSE).

Nagu ikka taolises ühelt ühiskonnakorralduselt teisele ülemineku situatsioonis, kerkis koheselt peale pärimisseaduse vastuvõtmist kaks täiesti iseenesest mõistetavat ning omavahel väga tihedalt seotud küsimust. Esiteks, kas uus pärimisseadus on piisavalt põhimõtteline murrang võrreldes senikehtinud nõukogude õigusega. Teiseks, kuidas hinnata uut seadust lähtuvalt teiste Euroopa riikide vastavast tasemest ja arengutendentsidest. Käesoleva

¹ Eesti Vabariigi põhiseadus, 28.06.1992. – RT 1992, 26, 349, RT I 2003, 29, 174; 2003, 64, 429.

² Pärimisseadus, 15.05.1996. – RT I 1996, 38, 752; 1999, 10, 155; 88, 807; 2001, 56, 336; 93, 565; 2002, 53, 336; 2005, 39, 308.

³ Kolmapäeval, 20. märtsil 1996 pärimisseaduse eelnõu teise lugemise jätkamisel ütles Riigikogu aseesimees järgmist: “Peab ütlema, et pärimisproblemaatikas valitseb meie poliitilisel maastikul harvanähtav konsensus või ka probleemitus.” Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/1996/03/t96032009.html>, 10.12.03.

⁴ Vt näiteks Ivo Mahhov. Pärimise käik uues pärimisseaduse eelnõus. - *Juridica*, Tartu, 1995, lk 288-292; Silvet, E. Pärimisseaduse eelnõu põhijoontest. - *Juridica*, 1995, nr. 7, lk. 282-288; Erki Silvet, Ivo Mahhov. Kuidas pärida ja pärandada. Tallin: Juura, Õigusteabe AS 1997. Lisaks võib siin nimetada veel ka Erki Silveti pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõus kasutatavate õigusterminite lühitutvustust justiitsministeeriumi ajakirja “Õiguskeel” 2002. aasta 3. ja 4. numbris (E. Silvet. Pärimisseaduse muudatuste terminoloogilisi aspekte (1). – Õiguskeel, 2002, nr 3, lk 15-19 ja (II) – Õiguskeel, 2002, nr 4, lk 13-16).

⁵ Eesti Vabariigi tsiviilseadustik (elnõu EV Riigikogu erikomisjoni 12. III 1940. a. redaktsioon). Tartu, 1992.

uurimistöö eesmärgiks kõige laiemas mõttes ongi vastuse otsimine neile kahele põhilisele küsimusele.

Vahetult peale pärimisseaduse jõustumist andsid sellele oma hinnangu ka Eesti Vabariigi justiitsministeeriumi seadusloome arengukontseptsiooni väljatöötajad⁶. Justiitsministeeriumi ametlik hinnang avaldati internetis justiitsministeeriumi koduleheküljel pealkirja all “Eraõiguse valdkonna arengustrateegiast kuni aastani 2004”, kus on öeldud järgmist: “Kehtiv perekonnaseadus ning pärimisseadus ei ole endaga kaasa toonud põhimõttelist muutust võrreldes nõukogude perekonna- ja pärimisõigusega.”⁷ Sellest seisukohast lähtuvalt moodustati justiitsministeeriumi juures töögrupp uue kaasaegsema pärimisseaduse ettevalmistamiseks. Töögrupi töö tulemusel avaldati 2001. a. sügisel pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu (edaspidi PärS MSE), mille edasiarendatud redaktsiooni esitas Valitsus 23. mail 2002. a. Riigikogule, kus seaduse esimene lugemine toimus 9. oktoobril 2002⁸. Riigikogu koosseisu vahetumise tõttu eelnõu menetlemine esialgu sellega ka piirdus. Pärimisõiguse reformiprotsess aga ei peatunud. Justiitsministeeriumis valmis 2004. aasta 5. oktoobriks selle eelnõu täiendatud variant, mis läbis 2004. aasta lõpul uuesti kooskõlastusringi⁹. Viimase tulemusel otsustas justiitsministeeriumi reformikomisjon vormistada kavandatavad muudatused mitte enam kehtiva pärimisseaduse muutmise seadusena, vaid pärimisseaduse uue tervikliku tekstina. Uuendatud pärimisseaduse eelnõu (edaspidi 2005. a. PärSE) valmis justiitsministeeriumi poolt 27. maiks 2005. a. ning kiideti Vabariigi Valitsuse poolt heaks 6. oktoobril 2005. Pärimisseaduse uue eelnõu 1. lugemine toimus Riigikogus 11. jaanuaril 2006. aasta.¹⁰

Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu ja ka praegu Riigikogu menetluses oleva uue pärimisseaduse eelnõu seletuskirjast võib lugeda, et eelnõu ei muuda oma põhiosas kehtiva pärimisseaduse struktuuri ega üldisi põhimõtteid. Pärimisseaduse muutmise seaduse

⁶ Vt. ka Harri Mikk. Tsiviilõiguse reformist Eestis = Über die Zivilrechtsreform in Estland. - Kinnistusraamtu- ja notaripäevad: 13.-15. mai 1999. Tallinn, 2000, lk 111-139. Rööptekst saksa k. lk 281-316.

⁷ Eraõiguse valdkonna arengustrateegia kuni aastani 2004. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cat=1508>, 07.05.03.

⁸ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu (1073 SE) esimene lugemine. Riigikogu 9.10. 2002 stenogramm. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenogramms/2002/10/t02100904-12.html>, 10.12.03.

⁹ Vastavate materjalidega on võimalik tutvuda internetis aadressil: <http://eoigus.ee/> (10.07.2005).

¹⁰ Pärimisseaduse 21. oktoobri 2005. a. eelnõu (761 SE I) esimene lugemine. X Riigikogu stenogramm, VII istungjärg. Kolmapäev, 11. jaanuar 2006. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/2006/01/m06011101.html> (17.01.2006).

eesmärgiks sai seega korrastada õiguskorda ning viia kehtiv pärimisseadus „vastavusse vahepeal õiguskorras toimunud muudatustega, samuti kõrvaldada pärimisseaduse rakendamisel tekkinud kitsaskohad”¹¹. Üks küllaltki oluline põhimõtteline muudatus on planeeritud siiski eelnõuga Eesti pärimisõigusesse sisse viia. Nimelt on ette nähtud asendada pärijale pärandi üleminekul praegu kehtiv aktiivne ehk nn vastuvõtusüsteem Saksa õiguse eeskujul iseenesliku pärandi omandamise ehk loobumissüsteemiga. Nimetatud muudatuse aluseks on eelnõu seletuskirja kohaselt praktilised kaalutlused, mitte aga sügavam teoreetiliselt põhjendatud uurimus.¹²

Seega on justiitsministeerium oma esialgset hinnangut 1996. a. pärimisseadusele tänaseks oluliselt muutnud ning taganenud pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu ettevalmistusprotsessi jooksul oma algsetest põhilistest etteheidetest kehtivale õigusele¹³. Seda kinnitab eelkõige asjaolu, et lõpuks otsustati ikkagi ju olemasoleva seaduse mõningase kohendamise kasuks, ega loodud täiesti uutel alustel põhinevat seadust. Sellel, et puht formaalselt jõudis uus eelnõu siiski terviklikkuse huvides Riigikogu menetlusse uue pärimisseaduse tekstina, on rohkem tehniline kui sisuline tähendus. Niisiis, justiitsministeeriumi esialgne arengustrateegias esitatud seisukoht ei vastanud tegelikule olukorrale, mida omalt poolt kinnitavad selgelt ka käesoleva väitekirja raames läbi viidud uurimistöö tulemused.

Eesti pärimisõiguse reformi senine käik näitab, et Eesti kehtivale pärimisõigusele hinnangu andmine ning pärimisseaduse muutmiseks ning täiendamiseks teoreetiliselt põhjendatud ettepanekute tegemine, mis sai algusest peale seatud uurimistöö üheks olulisemaks eesmärgiks, ei ole senini oma aktuaalsust kaotanud. Vastupidi, pärimisõiguse reformi

¹¹ Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=021430016&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1> (12.12.2002); Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm. Arvutivõrgus kättesaadav: [http://www.riigikogu.ee/ems/parimisseaduse/21.oktoobri.2005.a.eelnou\(761.SE.I\).seletuskiri.2.alapunkti.3.loik](http://www.riigikogu.ee/ems/parimisseaduse/21.oktoobri.2005.a.eelnou(761.SE.I).seletuskiri.2.alapunkti.3.loik). Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=053000009&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11> (24.04.2006); vt ka

E. Silvet. Pärimisseaduse muudatuste terminoloogilisi aspekte (1). – Õiguskeel, 2002, nr 3, lk 16.

¹² Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 11); Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 8); vt ka E. Silvet (viide 11); pärimisseaduse 21. oktoobri 2005. a. eelnõu (761 SE I) seletuskiri, 2. alapunkti 4. lõik. (viide 11).

¹³ Vahemärkusena olgu öeldud, et siiski on säilinud jusatiitsministeeriumis ka arvamus, et „kehtiv pärimneb [...] nõukogude ajast” (Vt Justiitsminister R. Langi ettekanne pärimisseaduse eelnõu 761 esimesel lugemisel Riigikogus. - X Riigikogu stenogramm, VII istungjärk. Kolmapäev, 11. jaanuar 2006. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/2006/01/m06011101.html> (17.01.2006).

käimasolevat teist etappi silmas pidades, on magistritöös analüüsitavad probleemid muutunud tänasel päeval veelgi olulisemaks.

Käesolev väitekiri käsitleb pärimisõiguse põhimõtete rakendamist Eesti kehtivas õiguses eelkõige teoreetilises plaanis (uurimistööd 1-3). Selleks analüüsitakse pärimisõiguse põhimõtete rakenduse ulatust Eesti pärimisõiguses võrreldes teiste Euroopa riikide kaasaegsete pärimisõigustega, samuti Eesti territooriumil varem kehtinud nõukogude pärimisõigusega. Nimetatud eesmärgist lähtuvalt on uurimistöös keskendutud järgmisele kahele peamisele probleemile:

- Eesti pärimisõiguse põhimõteteliste muudatuste väljaselgitamisele võrreldes varemkehtinud nõukogude pärimisõigusega (uurimus 1, 2, 3, 4 ja 5) ning
- Eesti pärimisõiguse koha määratlemisele Mandri-Euroopa õigussüsteemis (uurimus 1, 2, 3, 4 ja 5).

Uurimistöö eesmärgist lähtuvalt on analüüsi tegemisel aluseks võetud pärimisõiguse kõige üldisemad põhimõtted: erapärimsjärgluse, testeerimisvabaduse, perekonna pärimisjärgluse ja universaalse õigusjärgluse ning vastutuse ülemineku põhimõte. Need põhimõtted on mõjutanud pärimisõiguse arengut Euroopas juba Rooma õigusest alates.¹⁴

Samas, analüüsidest Eesti pärimisõiguses kehtivaid põhimõtteid ning võrreldes neid nii nõukogude pärimisõiguse kui ka teiste Euroopa riikide pärimisõiguste arengutendentsidega, kerkisid töö käigus esile veel neli kitsamat, eelkõige meie pärimisõiguse arengu enda eripärast tulenevat probleemi:

¹⁴ C. T. Ebenroth. *Erbrecht: juristisches Kurzlehrbuch für Studium und Praxis*. München: Beck, 1992, äärenr 53; W. Schlüter. *Erbrecht*. 14. Aufl., München: Beck, 2000, äärenr 21; M. Kaser; R. Knütel. *Römisches Privatrecht*. 17. Aufl., München: Beck, 2003, § 65, äärenr 1-25. Neil põhimõtetel peatuvad ühel või teisel määral nii saksa, austria kui ka šveitsi pärimisõiguse õpikute autorid. Vt näiteks Ebenroth (viide 16), äärenr 44; A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig. *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*. 3., vollkommen neubearb u erw Aufl., 4. Buch. *Das Erbrecht* /bearb von Wilfried Kralik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1983, lk 2-3; H. Koziol, R. Welser. *Grundriss des bürgerlichen Rechts*. (Manzsche Kurzlehrbuch) Bd. 2. *Sachenrecht, Familienrecht, Erbrecht*. 10. Aufl., Wien: Manz 1996, lk 284-286; J. N. Druey. *Grundriss des Erbrechts*. 3. Aufl., Bern: Verlag Stämpfli+Cie, 1992, § 1 N 1-5 ja § 4 N 5-23; H. Brox. *Erbrecht*. 18. Aufl. Köln, Berlin, Bonn, München: Karl Heymanns Verlag KG, 2000, äärenr 19-22; Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 9. *Erbrecht*: §§ 1922-2385; §§ 27-35 BeurkG. Red. Gerhard Schlichting. (bearb. v. Brandner, Burkart, Dütz, Frank, Grunsky, Leipold, Musielak, Promberger, Schlichting, Siegmann, Strobel). 3. Aufl., München: Beck, 1997, Einl vor § 1922, äärenr 6; Soergel. *Bürgerliches Gesetzbuch*. Bd 9. *Erbrecht* (bearb. v. Damrau, Dieckmann, Harder, Loritz, Müller, Stein, Wolf). 12., völlig neubearb. Aufl., Stand: Frühjahr 1992. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 1992, Einl vor § 1922, äärenr 11; H. A. Weirich. *Erben und Vererben*. *Handbuch des Erbrechts und der vorweggenommenen Vermögensnachfolge*. 3., neubearb. Aufl., Herne/Berlin: Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, 1991, äärenr 1-3, 5.

- abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse regulatsiooni vastavus kaasaja nõuetele (uurimus 1, 2, 3, 4 ja 5);
- testeerimise alumise piiri määratlemise vajadus pärimisseaduses (uurimus 3 ja 6);
- abikaasade vastastikune testamendi ja pärimislepingu olemuse ja praktikas tekkinud probleemide analüüs (uurimus 3, 7 ja 8);
- pärandi omandamise süsteemide võrdlus avamaks loobumissüsteemi ja vastuvõtusüsteemi olemust ning sellega seoses pärimisõiguse reformi teises etapis kavandatava muutuse põhjendatust (uurimus 3 ja 9).

Kaasaja pärimisõiguse kõige esmase ning olulisema põhimõtena tuuakse välja erapärimisjärgluse põhimõte. Erapärimisjärglus on eraomandil baseeruva pärimisõiguse aluspõhimõte. Saksakeelses kirjanduses rõhutatakse erapärimisjärgluse põhimõtte avamisel eelkõige asjaolu, et pärimisõigus on eraomandi eksistentsiaalne alus, ta tagab eraomandi kestmise ka omaniku surma korral¹⁵. Erapärimisjärgluse põhimõtte rakendamise üle otsustamisel on oluliseks mõõdupuuks pärimise ulatuse küsimus, sest kõige üldisemalt tähendab see pärandvara riigile ülemineku eitust. Mida laiem on seaduse järgi pärimisele kutsutavate sugulaste ring ja mida suuremad võimalused on antud pärandajale endale oma vara kohta surma puhuks ise korraldusi teha, seda paremini on kaitstud ka eraomand riigi või kohaliku omavalitsuse omandiks muutumise eest.

Erapärimisjärgluse põhimõtte totaalse eituse näitena tuuakse õigusosalases kirjanduses olukorda Nõukogude Venemaal aastatel 1918-1922, kus loobuti pärimisõigusest täielikult.¹⁶ Kuid ka hilisemas nõukogude õiguses oli seadusjärgsele pärimisele kutsutavate sugulaste ring äärmiselt piiratud, seda isegi kuni 1996. a. 31. detsembrini kehtinud ENSV TsK järgi, mille pärimisõiguse osa oli tegelikult äärmiselt sarnane Vene NFSV tsiviilkoodeksi vastava osaga. Mõnedes nõukogude liiduvabariikides tunnustati eelpoolnimetatutest siiski pisut

¹⁵ Brox (viide 14), äärenr 19; Schlüter (viide 14), äärenr 5-8; Druey (viide 14), § 1 N 1; Koziol, Welser (viide 14), lk 248-245.

¹⁶ MünchKomm (viide 14), sissejuhatuse äärenr 9; G. Niemeyer. Die Verfassungsgarantie des Erbrechts in der Rechtsprechung des BVerfG. Familie und Recht: Zeitschrift für die anwaltliche und gerichtliche Praxis (FuR), 1998, lk 12-13; R. Schröder. Abschaffung oder Reform des Erbrechts. Die Begründung einer Entscheidung des BGB-Gesetzgebers im Kontext sozialer, ökonomischer und philosophischer Zeitströmung. Ebelbach: Verlag Rolf Gremer, 1981, lk 2-3; Ehrenzweig, Ehrenzweig (viide 14), lk 3; J. N. Druey (viide 14), § 2 N 7-8; U. Kangas. The Functions and the Order of Inheritance. – Scandinavian Studies in Law 1985. Ed. by Anders Victorin. Vol. 29, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1985, lk 83.

laiemat pärijate ringi, see tähendab teatud tingimustel said seadusjärgse pärimisõiguse veel ka pärandaja õdede ja vendade lapsed.¹⁷

Samas ei tähenda erapärimisõiguse põhimõte kaasajal sugugi mitte riigi pärimisõiguse absoluutset eitust. Enamuses Euroopa riikides on siiski seatud pärimise ulatusele teatav piirang. Üheks erandiks on vaid Saksa pärimisõigus, kus BGB § 1929 kohaselt on sugulaste pärimisele kutsumine teoreetiliselt võimalik kuni lõpmatuseni. Seevastu samuti saksa õigusperekonda kuuluva Austria pärimisõiguses piirati juba 1914. aastal sugulaste seadusjärgne pärimisõigus ainult nelja parenteeligaga¹⁸, s. t. pärandaja vana-vanematega, kusjuures nende alanejaid enam pärimisele ei kutsuta. Kaasaja Šveitsi õigus tunnustab aga sugulaste osas üksnes kolme parenteeli seadusjärgset pärimisõigust. Inglise õiguses, kus põhimõtteliselt kasutatakse nii nagu saksa õigusperekonnaski sugulaste seadusjärgsel pärimisel parenteelsüsteemi, ulatub seadusjärgne pärimisõigus sarnaselt Šveitsi õigusega kuni kolmanda parenteelinini, seega vanavanemate ja nende alanejateni. Samas on Inglise õiguses esindusõiguse alusel õigus pärida vanavanemate alanejatest vaid pärandaja onudel ja tädidel, mitte aga enam nende lastel või lastelastel. Inglise õigusega sarnaselt on pärimisõiguse ulatus määratletud ka Põhjamaade pärimisõigustes. Romaani õigusperekonnas, kus valdavalt kasutatakse sugulaste pärimisele kutsumisel Justinianuse klassisüsteemi¹⁹, on reeglina

¹⁷ Vt vastavalt M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann. Internationales Erbrecht. Quellensammlung mit systematischen Darstellung des materiellen Erbrechts sowie des Kollisionsrechts der wichtigen Staaten. Begründet von M. Ferid und K. Firsching. Herausgegeben von H. Dörner, R. Hausmann. Stand der 42. Ergänzungslieferung, München: Beck, 2000. Moldau, Bd. IV, Lfg. XXXVIII, Rz 17; Georgia, Bd III, Lfg. XXXVII, Rz 9; Aserbaidžan, Bd I, Lfg. XXXVIII, Rz 25; Usbekistan, Bd VII, Lfg. XXXVIII, Rz 22.

¹⁸ Parenteelsüsteem kui sugulaste pärimisele kutsumise järjekorra kindlaksmääramise alus on välja arenenud keskaegsest germaani õigusest. Oma lõpliku, klassikalise kuju sai ta loodusõiguslikest põhimõtetest lähtuvalt Austria ABGB-s. Parenteel tähendab tegelikult üht isikut (tüvikonna pead, ülenejat - *ascendent*, esiema või esiisa) koos kõigi oma järeltulijatega (alanejad - *descendend*). Pärimisõiguses alustatakse kõigepealt pärandajast kui tüvikonna peast, kes koos oma alanejatega moodustab esimese parenteeli e. tüvikonna, seega on pärandaja alanejad esimese järjekorra pärijad. Seejärel tulevad pärandaja vanemad ja nende alanejad (välja arvatud muidugi pärandaja ise ja tema alanejad) ning need kaks tüvikonda moodustavadki pärijate teise järjekorra. Kolmandasse järjekorda kuuluvad pärandaja vanavanemad koos oma alanejatega (seega kokku neli tüvikonda) jne. Alates teisest järjekorrast räägitakse siin aga ka kahest sugulusliinist - emapoolsetest sugulastest ja isapoolsetest sugulastest. (T. Kipp, H. Coing. Erbrecht: ein Lehrbuch. Auf d. Grundlage d. Bearb. von Theodor Kipp fortgef. von Helmut Coing. 14. Bearb. Tübingen: Mohr, 1990, lk 21; P. Tuor, B. Schnyder. Das schweizerische Zivilgesetzbuch, 10. Aufl., Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1986, lk 412-413.

¹⁹ Justinianuse klassisüsteemi aluseks on Novellid 118 ja 127. Süsteem on üles ehitatud pärijate klasside või järkude süsteemile, kusjuures arvestatakse mitte niivõrd veresuguluse joone sihti (ülenev, alanev) kui sündide arvu isikute vahel e. astmeid. Esimese klassi pärijateks pärandaja alanejad sugulased (*descendentes*); teise klassi pärijateks pärandaja ülenejad sugulased (astme järgi lähemad ülenejad - *ascendentes*) ja pärandaja täisõed ja -vennad ja esindusõiguse alusel nende lapsed; kolmanda klassi pärijateks pärandaja poolvennad ja -õed ja esindusõiguse alusel nende lapsed; neljanda klassi pärijateks kõik ülejäänud külsugulased läheduse astme järgi (nii täis- kui poolsugulased). (Kipp, Coing (viide 18), lk 21; E. Ilus. Rooma eraõiguse alused. Toimetanud H.

seaduse järgi õigus pärida kuni 6. astme sugulastel. Algselt, kuni 1917. aastani oli näiteks Prantsuse tsiviilkoodeksi – Code civil’e art. 755 kohaselt seadusjärgne pärimisõigus kuni 12. astme sugulastel.²⁰

Testeerimisvabaduse põhimõte on eraõiguses laiemalt tunnustatud eraautonoomia põhimõtte väljenduseks pärimisõiguses. Selle rakendamise ulatuse üle saab otsustada nii surma puhuks tehtavate korralduste vormistamise nõuete ranguse kui ka testaatorile korralduste sisu osas seatavate piirangute järgi. Nõukogude õigus oli testeerimisvabadus selles mõttes küllaltki piiratud, vormilt tunnustati üksnes avalikku testamenti ning surma puhuks tehtavate korralduste sisu oli suhteliselt piiratud. Tingimuslikud korraldused olid välistatud, seega ka eel- ja järelpärimine. Samuti ei olnud mõeldav kahe inimese, näiteks abikaasade ühine testamentide tegemine või siis pärimislepingu sõlmimine.

Enamuses Mandri-Euroopa riikides tunnustatakse korraliste testamentidena nii notariaalseid ehk avalikke testamente kui ka lihtkirjalikke ehk eratestamente. Üheks erandiks on selles mõttes Hollandi pärimisõigus, kus nõutakse eratestamentide kehtivuseks lisaks testamendi tegemise üldiste vorminõuete järgimisele veel ka nende kohustuslikku üleandmist notarile. Seevastu Inglise õiguses ja Põhjamaades on kasutusel üksnes eratestamendid. Vastastikune või ühine testeerimisõigus on lubatud ning leiab kasutust saksa õigusperekonnas (v. a. Šveitsi õigus), Põhjamaades ja Inglise õiguses. Pärimislepingut kui erilist pärimisõiguse instituuti tunnustatakse saksa õigusperekonnas.²¹

Perekonna pärimisjärgluse põhimõte tähendab kaasajal seda, et seadusjärgsel pärimisel arvestatakse eelkõige pärandaja lähemate isikutega, see tähendab sugulaste ja abikaasaga. Enamikes Euroopa riikides hõlmab perekonnapärimisjärgluse põhimõte samuti pärandaja perekonnaliikmete õigust saada pärandist sundosa, seda juhul, kui pärandaja ise on nad oma surma puhuks tehtud korraldustega pärimiselt kõrvaldanud. Sundosaõiguse eesmärgiks peetakse saksa õiguskirjanduse kohaselt testeerimisvabaduse ja perekonna pärimisjärgluse

Pisuke. Kirjastus Ilo, 2000, lk 183-184; E. Ilus. Tsiviilõiguse eriosa: Autoriseeritud konspekt E. Ilusa loengute järgi. Koostanud A. Rammul ja E. Talvik. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus, 1938, lk 63; Tuor, Schnyder (viide 18), lk 412).

²⁰ H. Lange, K. Kuchinke. Lehrbuch des Erbrechts. Begr. von Heinrich Lange. Fortgeführt von Kurt Kuchinke. 4. Aufl. München: Beck, 1995, lk 216; Ebenroth (viide 14), äärenr 168-177.

²¹ Lange, Kuchinke (viide 20), lk 219-322; Ebenroth (viide 14), äärenr 276-283.

põhimõtete tasakaalustamise vajadust, sest on ju sundosaõigus oma olemuselt pärandaja testeermisvabaduse sisuliseks piiranguks²².

Ühiskonna õiguslustundest lähtuvalt ei peeta Mandri-Euroopa õigussüsteemides lubatavaks oma kõige lähemate isikute täielikku pärandist ilmajätmist. Nimetatud põhimõte on saanud alguse juba Rooma õigusest²³. Inglise õiguskirjanduses rõhutatakse testaatori lähedastele seaduse alusel kohtu kaudu pärandist taotletava finantsilise toetuse vajalikkust muuhulgas ka perekonnas üldiselt aktsepteeritud ülalpidamiskohustusega. Kusjuures esialgu tuli seal pärandist toetuse taotlejal ära näidata, et testaator oli teda enne oma surma tegelikult ülal pidanud. Hilisema, 1975. a Inglise pärimisõiguse reformi tulemusel seevastu piisab vaid taotleja enda tegeliku finantsilise toetuse vajaduse tõendamisest. Mandri-Euroopa riikide pärimisõigustega võrreldes on Inglise õiguses pärandvarast väljamõistetava finantsilise toetuse suurus üksnes kohtu otsustada ning sõltub lisaks pärandvara suurusele ka taotleja majanduslikust olukorrast²⁴.

Nõukogude pärimisõigus tundis samuti sundosa instituuti, kuid nii nagu varasemas Inglise õiguseski oli sellel tugev sotsiaalkindlustuslik funktsioon. Nimelt, erinevalt Mandri-Euroopa riikides kehtivast ühetaolisest võrdsustavast sundosaõigusest, ei piisanud nõukogude õiguse kohaselt sundosa saamiseks mitte üksnes lähemate pärijate ringi kuulumisest, vaid sellele lisaks nõuti veel, et sundosa saaja oleks töövõimetu.

Universaalse õigusjärgluse põhimõtte kõige esmaseks funktsiooniks tuleb pidada küsimust, kuidas tagada olukord, et kogu pärandajale kuuluvad varalised suhted saaksid tema surma korral uue kandja²⁵. Pärimine saab toimuda ainult pärandaja surma korral, seega on pärimise aluseks tsiviilõiguse subjekti õigusvõime lõpp, seepärast ei ole mõeldav temale kuulunud

²² H. Klingelhöffer. Pflichtteilsrecht. München: Beck, 1990, lk 52; U. v. Lübtow. Erbrecht. Ein systematische Darstellung. 1 Halbband. Berlin: Duncker & Humblot, 1971, lk 21; H. Hetmeier. Grundlagen der Privaterbfolge in der Bundesrepublik Deutschland und in der DDR. Berlin: Duncker & Humblot, 1990, lk 51-53; Schlüter (viide 14), äärenr 946; Soergel (viide 14), Sissejuhatuse äärenr 11; MünchKomm (viide 14) Sissejuhatuse äärenr 13; Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch. 58., neubearb. Aufl., München: Beck, 1999, Einl vor §§ 1922 ff, äärenr 3; Weirich (viide 14), äärenr 3. Austria kohta vaata Rummel. Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, 2., neubearb. u erw. Aufl., Hrg. von Peter Rummel. Bd 1, §§ 1 bis 1174 ABGB, Wien: Manz, 1990, vor § 762 Rn 1. Vaata ka A. Borkowski. Textbook on Roman Law. 2nd ed. London: Blackstone Press Limited, 1997, lk 238-243.

²³ Kipp, Coing (viide 18), lk 51-53. Vt ka Parry & Clark. The Law of Succession. Tenth Edition. London: Sweet & Maxwell, 1996, lk 121.

²⁴ C. Rendell. Law of Succession. Macmillan, 1997, lk 241-242.

²⁵ Lange, Kuchinke (viide 20), lk 83-84.

õiguste ja kohustuste üleandmine tema enda poolt, s. t. tehinguline õigusjärglus on seega välistatud. Niisiis on pärimisõiguse kõige tähtsamaks ülesandeks määrata kord, kuidas kogu pärandaja vara saaks uue õiguskandja. Viimast põhimõtet nimetatakse ka pärimise absoluutsuse põhimõtteks, mille eesmärgiks on peremehetu vara tekkimise vältimine omaniku surma korral. Oma olemuselt on pärandi kui terviku pärandaja õigusjärglastele ülemineku korraldamine õigustehniline probleem, mis on peamiselt ajaloolistel põhjustel eri riikide pärimisõigustes leidnud erineva lahenduse.

Inglise õiguse kohaselt kehtib üldõigusjärgluse põhimõte eelkõige just surnu vara kui terviku suhtes, see tähendab, et kogu surnu vara läheb üle tema õigusjärglastele. Mandri-Euroopa õigussüsteemis tuleb Rooma õiguse eeskujul lisaks sellele juurde üldõigusjärgluse põhimõte ka õigusjärglaste poolel, s.t. kogu pärandvara läheb õigusjärglastele üle ühtse tervikune. Siin tehakse pärandaja õigusjärglaste seas vahet nn üldõigusjärglase ehk pärija ja üksikõigusjärglase ehk annakusaaja vahel. Sellest omakorda tuleneb üldõigusjärgluse põhimõte otsene seos pärija vastutuse küsimusega, s.t. mil määral tuleb pärijal vastutada pärandisse kuuluvate kohustuste eest²⁶. Nii germaani, kui ka romaani õigusperekonnas vastutab pärandil lasuvate kohustuste eest vaid pärija kui üldõigusjärglane, samas aga annakusaaja üldreeglina pärandi kohustuste eest ei vastuta. Inglise õiguses on pärandi ülemineku allutatud kohustuslikule administreerimisele, mille käigus toimub kõigi pärandil lasuvate kohustuste täitmine ja pärandaja õigusjärglasele läheb üle vaid pärandi aktiivne pool. Järelikult saavad Inglise õiguse kohaselt pärandaja õigusjärglased pärandist endale vaid puhastulu ning sellest tulenevalt puuduvad Saksa õiguse mõttes vastutuse ülemineku tähenduses Inglise õiguses pärijad kui üldõigusjärglased. Seadusjärgne pärija Inglise õiguses sarnaneb pigem annakusaajale Saksa õiguse tähenduses. Seevastu nõukogude õigust võiks pidada nende kahe süsteemi sulamiseks. Nõukogude õiguses tehti küll sarnaselt Saksa õigusele vahet pärija kui üldise õigusjärglase ja annakusaaja kui üksikõigusjärglase vahel, kuid pärija vastutuse osas kehtis siiski Inglise õigusega sarnane piiratud vastutuse põhimõte.

Perekonnapärimisjärgluse põhimõtte sisu on teinud viimase saja aasta jooksul läbi suure muutuse ja seda mitte ainult Euroopas, vaid praktiliselt kogu maailma ulatuses. Ulatuslikud

²⁶ Lange, Kuchinke (viide 20), lk 8.

reformid on toimunud eelkõige abikaasa õiguste suurendamise ja väljaspool abielu sündinud laste õiguste ning abieluliste laste õiguste võrdsustamise osas.

Ajaloolise vahemärkusena olgu öeldud, et praktiliselt kuni 20-nda sajandi alguseni tähendas perekonnapärimisjärglus Justinianuse aegse Rooma õiguse eeskujul ainult sugulaste pärimisõigust²⁷ Alles möödunud sajandi kahekümnendatest aastatest ja eriti sajandi keskpaigast on abikaasa saavutanud perekonnas olulise rolli. Kirjanduses on 20. sajandi keskpaika nimetatud perekonnaõiguse “õnnelikuks perioodiks”²⁸, mis teatud määral jätkub veel siiani.

Esimesena tänapäeval kehtivatest suurtest kodifikatsioonidest nimetas abikaasa seadusjärgseks pärijaks võrdselt sugulastega saksa BGB (tehes seda ALR ja Saksi BGB eeskujul), eemaldudes selgelt Rooma õiguse põhimõttest, kus abikaasa tuli pärima alles lähemate sugulaste puudumisel. Saksamaal lähtuti 19. sajandi lõpul BGB koostamisel juba väikeperekonnast ning põhimõttest, et abikaasa on pärandajale kõige lähemal seisev isik.²⁹

Euroopas, aga ka mujal maailmas, on viimase viiekümne aasta reformide käigus üleelanud abikaasa pärandiosa suurust seadusjärgsel pärimisel oluliselt suurendatud, kusjuures sageli nii, et väiksemate pärandite korral osutub üleelanud abikaasa koguni sisuliselt ainupärijaks.³⁰ Seda kõike isegi vaatamata asjaolule, et abielud on muutunud kõikjal palju ebastabiilsemaks, kui nad seda olid sada aastat tagasi. Abielulahutuste sageduse ja abikaasa pärimisõigusega seoses on väljendatud isegi arvamust, et ideaalne abielu kestabki ju partneri surmani ja ega sugulastegi puhul pärimisel arvestata, kui pikka aega keegi pärandajale sugulane on saanud olla või kui head ja pingevabad tegelikkuses need sugulussidemed pärandajaga tema elu ajal olid. Samaaegselt üleelanud abikaasale mineva pärandiosa suurendamisega on vähendatud ka nende sugulaste ringi, kes seadusjärgsel pärimisel üldse üleelanud abikaasaga koos pärandvara jagamisel osalevad. Kõige kaugemale on selles osas läinud Soome, Rootsi, Belgia, Luksemburg, Holland ja viimati ka Prantsusmaa.

²⁷ R. Dietz. *Erbrecht. Ein Grundriss*. Humboldt-Verlag Bonn Gerhard von Reutern, 1949, lk 29; v. Lübtow (viide 22), lk 1-2.

²⁸ *Danish Law in a European Perspective*. Ed. by Borge Dahl, Torben Melchior, Lars Adam Rehof, Ditlev Tamm. Copenhagen: GadJura 1996, lk 168.

²⁹ D. W. Belling. *Einführung in das Recht der gesetzlichen Erbfolge*. – Jura 1986, lk 584.

³⁰ S. Storm, H. V. Godsk Pedersen. Denmark. – *International Encyclopaedia of Laws. Family and Succession Laws*. Volume 1, Suppl 7 (October 1998), Hague:Kluwer Law International 1998, lk 16, 148-150; *Danish Law in a European Perspective* (viide 28), lk 182-183.

Abikaasa pärimisõigusega seondult on Euroopa tasandil välja töötatud koguni Euroopa Nõukogusse kuuluvate riikide jaoks üldised soovitused. Nimelt on Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee võtnud 16. oktoobril 1981. aastal vastu soovitusel Nr. R (81) 15, millest tulenevalt peaksid liikmesriigid leidma vastavalt oma õiguskorrale lahenduse, kuidas võimaldada üleelanud abikaasal oma partneri surma korral senises eluruumis edasi elada ja seda nii, et tema elatustase oluliselt ei halveneks.³¹ Üleelanud abikaasa pärimisõiguse probleemistik on seega olnud äärmiselt aktuaalne vähemalt viimased viiskümmend aastat terves Euroopas ja praktiliselt kogu maailmas.

Abikaasa pärimisõiguse probleemistiku võrdleva analüüsi eesmärgiks on uurimistöös seatud lisaks erinevate riikide õiguste võrdlevale analüüsile ning probleemide väljaselgitamisele ka omapoolsete ettepanekute tegemine Eesti pärimisõiguse edasiarendamiseks.

Järgmiseks oluliseks uurimistöös lähemat käsitlemist leidvaks probleemiks on testamendi tegemise vanuselise alampiiri määratlemisest. Siinjuures tuleb tunnistada, et nimetatud probleem tuleneb paljuski meie pärimisõiguse reformi enese spetsiifikast. Tegemist on oma olemuselt küll teoreetilise, kuid samas ka õigustehnilise küsimusega. Uurimistöös on põhjendatud õigusdogmaatilist teiste riikide vastavate konkreetsete õigusnormide võrdluse pinnalt ning samas ka Eesti õiguse arengust tulenevalt testeermise alumise piiri *expressis verbis* sätestamise vajadust Eesti pärimisseaduses.

Abikaasade vastastikune testamendi ja pärimislepingu temaatikat on uurimistöös eraldiseisva alateemana käsitletud peamiselt just praktilisest vajadusest tulenevalt. Nii notariaalpraktikas kui teatud määral ka Eesti kohtupraktikas on tekkinud raskused abikaasade vastastikuse testamendi ja pärimislepingu kui pärimisõiguse kahe suhteliselt keeruka ja meie praktikute jaoks uue instituudi olemuse mõistmisel. Eesti õiguskorrale üle 50 aasta tundmatute õigusinstituutide – abikaasade vastastikuse testamendi ja pärimislepingu analüüsi eesmärgiks on nende olemuse avamine viisil, mis võimaldaks ühtlustada nii notari- ja kohtupraktikat.

Käimasoleva pärimisõiguse reformi arengukavast tingituna on uurimistöös analüüsitud pärandi omandamise vastuvõtusüsteemi ja loobumissüsteemi. Justiitsministeeriumi poolt ette

³¹ Recommendation No. R (81) 15 Of the Committee of Ministers to Member States on the Rights of Spouses Relating to the Occupation of the Family Home and the Use of the Household Contents. Arvutivõrgus. Kättesaadav: Euroopa Nõukogu kodulehekülje kaudu - <http://www.coe.int/> (1.05.2006) <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=673282&SecM ode=1&Admin=0&Usage=4&IntranetImage=45562> (1.05.2006)

valmistatud pärimisseaduse uus eelnõu näeb nimelt ette asendada seni Eesti territooriumil ajalooliselt omaks võetud vastuvõtusüsteem Saksa õiguse eeskujul pärandi pärijale ülemineku loobumissüsteemiga. Uurimuse eesmärgiks on mõlema süsteemi võrdluse abil välja selgitada, kas Eesti pärimisõiguse reformi käigus vastuvõtusüsteemi väidetavad puudused tulenevad vastuvõtusüsteemi olemusest ja kas need on välditavad loobumissüsteemile ülemineku korral.

Väitekirja eesmärkidest lähtuvalt baseerub uurimistöö valdavalt võrdleval analüüsil. Võrdlus teiste maade õigusega võimaldab paremini aru saada oma maa õigusest, leida uusi ideid ja argumente, milleni ainult oma õiguskorda uurides ei pruugi jõuda. Võrdlev õigus on heaks vahendiks rahvusliku õiguse paremal korraldamisel. Pakuvad ju maailma õigussüsteemid palju erinevaid lahendusi, milleni üks fantaasiarikas jurist terve oma lühikese elu jooksul ei suuda tulla.³² “Kui ei tugineda võrdlemisele õiguses, võib pikalt arutada iga õigusesse puutuva probleemi üle. Kuid need arutelud jäävad spekulatiivseteks. Ainult empiiriliselt kontrollitav õiguslik materjal (võrdlevalt) pakub võimaluse ratsionaalseks sotsiaalseks relevantsiks ning välistab spekulatiivsed arutluskäigud.”³³

Samas on uurimistöös püütud kinni pidada põhimõttest, et pärimisõiguse võrdleval uurimisel tuleb lähtuda mitte niivõrd normatiivse baasist, selle sarnasusest või erinevustest, kui just funktsionaalsest seisukohast, kuidas üht või teist konfliktsituatsiooni lahendatakse. Kusjuures siin ei ole jällegi niivõrd oluline konkreetne lahendustee, kuivõrd see tulemus, milleni on jõutud.³⁴

Võrdlemine õiguses iseenesest ei anna aga loodetud tulemust, kui ei võeta arvesse, et igal nähtusel on oma ajalugu, miski ei sünni tühjale kohale. Seepärast tuleb tänapäeva õigusele hinnangute andmisel arvestada ka õiguse ajalugu, õiguse geneetilist funktsiooni.³⁵ Kuna töö maht on piiratud, siis on püütud antud uurimuses pärimisõiguslike nähtuste arengu jälgimisel jääda ajaliselt peamiselt viimase seitsmekümne aasta raamidesse. Siingi on tagasipõiked

³² W. Zankl. Das gesetzliche Vorausvermächtnis des Ehegatten. Österreichisches Rech und Rechtsvergleichung. Wien: Manz, 1996, lk 4.

³³ R. Narits. Õiguse metodoloogia I, Õigusteabe AS Juura. 1997, lk 25.

³⁴ K. Zweigert, H. Kötz. Introduction to Comparative Law. Second Revised Edition, translated from the German by T. Weir. Oxford: Clarendon Press, 1992, lk 31; Zankl (viide 30), lk 9; A. Verbeke, Y.-H. Leleu. Harmonization of the Law of Succession in Europe, in: Towards a European Civil Code. The Hague: Kluwer, 1998, lk 173-176.

³⁵ Narits (viide 33), lk 21-26

ajalukku põhjustatud eelkõige asjaolust, et Eesti 1996. a. vastuvõetud pärimisseaduse eelnõu aluseks on võetud 1940. aastaks valminud TsSE. Kuna viimane baseerus tugevalt BES-il, siis on osutunud vajalikuks välja tuua ka mõned seosed BES-iga.

Lähtudes asjaolust, et Eesti pärimisõigus kuulub saksa õigusperekonda, on põhiliste allikadena töö kirjutamisel kasutatud saksa, austria ja šveitsi pärimisõiguslast kirjandust ning vastavat seadusandlust. Kui see on olnud vajalik Eesti õiguse erisuste esiletoomiseks ja teatud instituutide paremaks mõistmiseks, siis on kasutatud ka teiste Euroopa maade vastavat erialakirjandust, eelkõige Itaalia, Prantsuse, Inglise ja Põhjamaade oma. Samuti on jälgitud lähinaabrite - Läti, Leedu ja Venemaa pärimisõiguse arengut, seda aga üksnes niivõrd, kuivõrd see vastavate allikate nappuse tõttu võimalikuks osutus. Teiste nn endiste sotsialismimaade pärimisõiguse arengutendentside kohta on õnnestunud kasutada üksnes ülevaatekirjandust.

Uurimismaterjali valikul ja piiritlemisel on lähtutud nii erinevate õiguskordade olemuslikest erisustest, samas aga ka nende üsnagi sarnastest eesmärkidest, mille poole üldiselt Euroopa riikides oma pärimisõiguse edasiarendamisel püüeldakse. Teatud piiravaks faktoriks allikate kasutamisel kujunes muidugi informatsiooni kättesaadavus. Põhiliselt on uurimuse läbiviimisel kasutatud saksakeelset õiguskirjandust ja normatiivmaterjale, samuti inglise- ning venekeelsed allikad.

Järeldused uurimistöö alateemade kaupa

1. Eesti pärimisõiguse põhimõttelised muutused võrreldes varasema nõukogude pärimisõigusega

Uurimistulemused on avaldatud järgmistes artiklites:

- U. Liin. On Reform of Estonian Succession Law. – Juridica International. I 1998, lk 105-109.
- U. Liin. Pärimisõiguse põhimõtetest. – Juridica, 1999, nr 3, lk 141-147.
- R. Hausmann, U. Liin. Estnisches Erbrecht. – Jahrbuch für Ostrecht. Band XLI 2000 2. Halbband, lk.261-281.
- U. Liin. Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis Euroopa arengute taustal. – Juridica, 1998, nr 4, lk 174-180.
- U. Liin. Laws of Succession in Europe and Estonia: How We Got to Where We Are and Where We Should Be Heading. – Juridica International. Law Review University of Tartu, Estonia, VI 2001, lk 114-124.

Võrreldes Eesti kehtivat pärimisõigust nõukogude pärimisõigusega on uurimuses jõutud järeldusele, et muudatused, mis kaasnesid pärimisseaduse vastuvõtmisega, on väga ulatuslikud. Seda juba kvantitatiivses mõttes, pärimist puudutav regulatsioon on oma mahult tohutult kasvanud – kui 1964. a. ENSV tsiviilkoodeksis oli pärimise kohta 35 paragrahvi, siis pärimisseaduses on neid viis korda rohkem, pisut alla 200 sätte. Selline suur kvantiteedi kasv on omakorda kaasa toonud samavõrra olulised sisulised muutused, kusjuures kokkuvõtlikult võibki öelda, et sisuline murrang on aset leidnud praktiliselt kõigis pärimisõiguse olulisemates põhimõtetes. Võrreldes Eestis 1. jaanuaril 1997. a. jõustunud pärimisõigust eelnevalt kehtinud nõukogude pärimisõigusega on uurimistöös esile toodud järgmised, autori arvates kõige enam pärimisõiguse reformi ulatust rõhutavad sisulised muutused.

Erapärimisjärgluse põhimõtte palju ulatuslikum tunnustamine, mille tulemusel on märgatavalt laiendatud pärimisele kutsutavate sugulaste ringi, lisandunud on pärandaja õdede-vendade alanejad ning tädid-onud ja nende alanejad. Praegu kehtivas pärimisseaduses ei ole seatud samuti, erinevalt varasemast, formaalset piiri pärandaja alanejatele sugulastele esindusõiguse alusel pärima kutsumisel. Riigi ja kohaliku omavalitsuse võimalus saada seadusjärgsel pärimisel eraomand endale, on seega oluliselt kitsenenud. Kuid töös on asutud ka seisukohale, et praktikas võib siiski juhtuda, et kaugemad sugulased ei pruugi oma

pärimisõigusest teada saada. Seega on siin vajalik kehtiva õiguse edasiarendamine ja täiustamine ning seda eelkõige just pärimismenetluse osas.

Eraautonoomia e. testeerimisvabaduse piirid on võrreldes varemkehtinud nõukogude õigusega samuti märgatavalt laienenud. Nõukogude õiguses kehtis testamentide vormi osas monistlik süsteem, mille kohaselt tunnustati ainsa testamendivormina vaid notariaalselt testamenti. Pärimisseaduse alusel on võimalik testamendi notariaalse vormi kõrval kasutada ka lihtkirjalikku vormi, nn eratestamentide tegemist. Surma puhuks korralduste tegemise võimalusi on avardanud nii ühiste testamentide tunnustamine kui ka pärimislepingu instituudi lülitamine kehtivasse õigusesse. Seevastu nõukogude õiguse kohaselt oli ühine testeerimine täiesti lubamatu. Kuna pärimisseaduses on aga otse vastupidi, sätestatud spetsiaalne regulatsioon ühise testamendi ühe alaliigi – vastastikuse testamendi jaoks, siis sellest tulenevalt on uurimistöös asutud seisukohale, et Eesti kehtiva õiguse kohaselt peaks olema lubatav ka tavaliste ühiste testamentide tegemine.

Pärimisseadusega on antud pärandajale, lisaks surma puhuks tehtavate tehingute liikide ja vorminõuete laiendamisele, tunduvalt suuremad võimalused ka oma surma puhuks tehtavate korralduste sisu osas. Nõukogude õigus tunnistas peale pärija nimetamise ja annaku määramise veel vaid asepärija instituuti. Pärimisseadus lisas sellele aseannakusaaja nimetamise võimaluse, samuti tunnistab pärimisseadus eel- ja järelpärimist, pärandaja õigust teha surma puhuks tingimuslikke korraldusi, seada piiranguid pärandi jagamisele pärijate vahel. Oluliselt on võrreldes nõukogude õigusega muutunud testamenditäitja instituut.

Perekonnapärimisjärgluse põhimõtte rakendamise osas on pärimisseadus kaasa toonud järgmised olulisemad muutused võrreldes varemkehtinud nõukogude õigusega. Kõige esmalt torkavad silma muudatused abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse osas. Erinevalt varasemast õigusest on abikaasa tõstetud seadusjärgsel pärimisel sugulastest eraldi. ENSV TsK § 536 lg 1 p 1 kohaselt jagas pärandaja abikaasa pärandit koos pärandaja alanejate ja vanematega, st kuulus nendega koos pärijate esimesse ringi. Kehtiva õiguse kohaselt kutsutakse pärandaja üleelanud abikaasa pärima täiesti omaette ja seda pärandaja sugulaste kõigi kolme järjekorra kõrval. See aga tähendab, et erinevalt nõukogude õigusest, peab üleelanud abikaasa nüüd jagama pärandvara ka pärandaja õdede-vendade, nende alanejate ja vanavanematega. Samuti

ei saa pärandajast kauem elanud abikaasa enam mitte alati endale seadusjärgsel pärimisel kogu kodust vara.

Nimetatud asjaolusid arvestades on töös jõutud järeldusele, et pärandaja üleelanud abikaasa õigused seadusjärgsel pärimisel on võrreldes nõukogude õigusega oluliselt halvenenud. Ainsaks soodsamaks momendiks on see, et pärimisseadus määrab sugulaste kõrval pärides, erinevalt varasemast õigusest, kindlaks abikaasale kuuluva minimaalse osa suuruse – alanejate kõrval pärides mitte vähem kui $\frac{1}{4}$ ja teise järjekorra ning vanavanemate kõrval pärides $\frac{1}{2}$ pärandist (PärS § 16).

Erinevalt nõukogude õigusest ei anna pärimisseadus pärandaja sugulaste ja abikaasa kõrval pärandaja töövõimetu ülalpeetava õigust seaduse järgi pärida. Nõukogude õiguse kohaselt tähendas see praktikas sageli pärandaja pensionärist või invaliidist mitteabiellulise elukaaslase pärimisõigust.

Perekonnaõigusjärgluse põhimõtte kohaselt oli nii nõukogude õiguses kui on ka kehtivas õiguses pärandaja kõige lähemate pereliikmete õigust saada pärandist sundosa. Sarnaselt nõukogude õigusega seab ka pärimisseadus sundosa saamise lisatingimuseks õigustatud isiku töövõimetuse nõude. Vahemärkusena olgu öeldud, et viimane asjaolu on seni tunnustamist leidnud üksnes sotsialistlikus pärimisõiguses. Muutuseks võrreldes varasema õigusega on veel ka sundosa suuruse vähenemine $\frac{2}{3}$ lt osalt $\frac{1}{2}$ le osale seadusjärgsel pärimisel ettenähtud pärandiosast.

Üldõigusjärgluse ning vastutuse ülemineku põhimõtetest lähtuvalt on pärimisseaduse jõustumine toonud kaasa varasemaga võrreldes samuti väga olulised põhimõttelised muudatused. Nõukogude õiguses olid teisiti kui kehtivas pärimisseaduses määratletud annaku ehk üksikõigusjärgluse ja pärija ehk üldõigusjärglase mõisted. Nõukogude õiguse kohaselt oli pärijaks ka see isik, kellele testamendiga oli pärandatud mingi konkreetne pärandiese. Pärimisseaduse kohaselt see üldjuhul enam nii ei ole. Nimetatud muudatus osutub eriti oluliseks läbi teise põhimõttelise muutuse, mis on toimunud pärija vastutuse osas. Nõukogude õigus tundis pärimisel vaid pärandaja õigusjärglaste piiratud vastutust, seda nii pärija kui annakusaaja osas. Pärimisseadus tõi aga kaasa pärija piiramatult vastutuse põhimõtte, asetades sellega annakusaaja märgatavalt soodsamasse olukorda. Järelikult on varasemaga võrreldes omandanud pärimisasjade lahendamisel kehtiva õiguse kohaselt erilise tähenduse

väga täpne pärija ja annakusaaja kui testamendi või pärimislepinguga soodustatud isikute omavaheline eristamine.

Pärandi omandamise viisilt on pärimisseaduses jäänud nii nõukogude õiguses tunnustatud kui ka Eestile varasemast ajast ajalooliselt omase pärandi omandamise aktiivse e. vastuvõtusüsteemi juurde. Oluliselt on aga muutunud pärandi omandamise korra detailsem regulatsioon. Üheks pärimisseaduse puuduseks võrreldes ENSV TsK regulatsiooniga on see, et pärimisseaduses ei ole *expressis verbis* sätestatud pärandi omandamise momenti. Teise kehtiva õiguse suure puudusena võrreldes nõukogude õigusega on uurimistöös välja toodud asjaolu, et pärimisseaduses on jäänud täpsustamata pärandi vaikimisi vastuvõtu tähtaeg.

2. Eesti pärimisõiguse võrdlus teiste Euroopa riikide pärimisõiguste praeguse taseme ja arengutendentsidega

Uurimuse tulemused on avaldatud järgmistes artiklites:

- U. Liin. On Reform of Estonian Succession Law. – *Juridica International*. I 1998, lk 105-109.
- U. Liin. Pärimisõiguse põhimõtetest. – *Juridica*, 1999, nr 3, lk 141-147.
- R. Hausmann, U. Liin. Estnisches Erbrecht. – *Jahrbuch für Ostrecht*. Band XLI 2000 2. Halbband, lk.261-281.
- U. Liin. Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis Euroopa arengute taustal. – *Juridica*, 1998, nr 4, lk 174-180.
- U. Liin. Laws of Succession in Europe and Estonia: How We Got to Where We Are and Where We Should Be Heading. – *Juridica International. Law Review University of Tartu, Estonia*, VI 2001, lk 114-124.

Võrreldes pärimisõiguse põhimõtete rakendamise ulatust Eesti kehtivas õiguses teiste Euroopa riikide pärimisõigustega on uurimistöös jõutud järeldusele, et Eesti pärimisseaduses on rakendust leidnud samad põhimõtted ning üldiselt ka samas mahus, nagu see on omane kõigile eraomandil baseeruvatele ühiskondadele. Kokkuvõtlikult võib väita, et Eesti pärimisõigus on tagasi pöördunud germaani õigusperekonda. Kui võrrelda üksikuid õigusinstituute, siis on kohati regulatsioon tervete paragrahvide kaupa äärmiselt sarnane Saksa tsiviilseadustikuga. Kuid mitte sugugi kõiges, võimalik on välja tuua ka mõningaid mõjutusi traditsiooniliselt prantsuse e. romaani õigusperekonda kuuluvate riikide pärimisõigustest, nagu seda on Holland ja Itaalia. Võrreldes pärimisõiguse põhimõtete

rakendamist Eesti kehtivas õiguses teiste Euroopa riikide pärimisõigustega on töös jõutud järgmistele seisukohtadele.

Erapärimisjärgluse põhimõte on Eesti pärimisseaduses pärimise ulatuse, s. t. pärijate ringi määratlemisel rakendunud samas mahus nagu see on välja kujunenud viimaste aastakümnete jooksul toimunud reformide käigus Austrias, Liechtensteinis ja Šveitsis ning pisut laiemalt kui Põhjamaades või Inglise õiguses. Seega vastab Eesti pärimisõigus oma seadusjärgse pärijate ringi määratlemisel kaasaja Euroopa riikides üldiselt omaksvõetud arengutendentsidele.

Eesti õigussüsteemi ühe omapärana on uurimistöös välja toodud asjaolu, et Eesti ja Läti on erapärimisjärgluse põhimõtte laiemat tõlgendust silmas pidades Euroopa riikide seas küllaltki erandlikus olukorras, sest nii Eestis kui ka Lätis puudub pärandimaks. Kirjanduse andmetel on aga pärandimaks saanud või saamas Euroopas lähematel aastatel üheks oluliseks väikese ja keskmise suurusega eraettevõtluse arengut pidurdavaks teguriks.

Testeerimisvabaduse põhimõtte rakendamise seisukohalt on Eesti pärimisseaduse regulatsioon kõige üldisemas plaanis võrreldav eelkõige Saksa, Austria ja Šveitsi õigusega. Üldises plaanis seepärast, et just testeerimisvabaduse põhimõtte ise on nii Saksa, Austria kui ka Šveitsi tsiviilkoodeksites leidnud oma detailides üsna lahkuminevaid lahendusi. Seepärast võibki öelda, et Eesti pärimisseadus järgib sama traditsiooni, ta ei ole neist ühegi koopia vaid on küllaltki omanäoline. Eesti regulatsiooni omapärale on antud uurimuses positiivne hinnang.

Testeerimisvabaduse põhimõtte juures on uurimuses ühe Eesti pärimisõiguse eripärana esile toodud asjaolu, et erinevalt teiste Euroopa riikide pärimisõigustest, ei tunnusta Eesti õigus erakorralisi testamente. Samuti on Eesti õiguse kohaselt, erinevalt üldiselt germaani õigusperekonda kuuluvate riikide pärimisõigustest, kehtestatud eratestamentidele ajaliselt piiratud kehtivusaeg. Viimast asjaolu võib lugeda Hollandi ekspertide mõjutuseks meie pärimisseaduse eelnõu ettevalmistamise käigus. Uurimistöös on Eesti õigussüsteemi kohta positiivsena välja toodud, et pärimisseaduse jõustumisega seoses viidi Eestis sisse ka üleriiklik testamentide register, mis parandab oluliselt pärimisasjade lahendamiseks vajaliku informatsiooni kättesaadavust.

Perekonnapärimisjärgluse põhimõtte rakendamisel on sugulaste pärimisjärgluse kindlaksmääramisel Eesti pärimisseaduses kasutatud nn parenteel- ehk tüvikondade süsteemi. Viimane on enam kasutamist leidnud just germaani õigusperekonnas ja Põhjamaades. Kusjuures Eesti kehtiv abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse regulatsioon on äärmiselt sarnane Saksa BGB regulatsiooniga, täpsemalt öeldes, viimases enne 1958. a. reformi kehtinud sõnastusega. Mis aga omakorda näitab, et Eesti pärimisseaduses ei ole abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse osas arvestatud Saksa õiguse hilisema arenguga. Ka teiste Euroopa riikidega võrreldes ning kogu maailma arenguid silmas pidades torkab Eesti pärimisseaduse abikaasa pärimisõigust reguleeriv normistik silma üldistest arengutendentsidest mahajäämisega, õigemini oma eelmise sajandi esimese poole seisukohtade juurde jäämisega.

Seevastu on Eesti pärimisseaduses täiesti kaasaegsel tasemel lahendatud viimase aja teine oluline perekonnapärimisjärglust puudutav küsimus – väljaspool abielu sündinud laste ja abielust sündinud laste õiguste võrdsustamine pärimisel.

Testeerimisvabaduse ja perekonnapärimisjärgluse põhimõtteid tasakaalustava sundosaõiguse Eesti kehtivas regulatsioonis on sarnaseid jooni nii Šveitsi kui Saksa õigusega. Uurimistöös on asutud seisukohale, et Eesti pärimisõiguse kohaselt moodustab sundosaõigus reaalse osa pärandist, nii nagu see on näiteks Šveitsi pärimisõiguses, ega ole lihtsalt võlaõiguslik nõue pärijate vastu, nagu see on Saksa õiguses. Saksa õiguse eeskujul on aga tuntav Eesti sundosaõiguse regulatsiooni selles osas, mille kohaselt sundosa saama õigustatud isikul on õigus peale pärandi avanemist vaidlustada pärandaja poolt tehtud kinkelepinguid, juhul kui need on tehtud eesmärgiga kahjustada sundosa saajat.

Üldõigusjärgluse põhimõte on Eesti pärimisõiguses lahendatud eelkõige lähtuvalt saksa õigusperekonna põhimõtetest, sarnasusi leiab selles osas nii Saksa kui ka Šveitsi ja mõningal määral Austria õigusega. Kuid töös on välja toodud ka rida Eesti õiguse erisusi, näiteks üldõigusjärgluse mõiste määratlemine Eesti pärimisseaduse üldsätetes.

Pärija vastutus pärandiga seotud kohustuste eest on aga Eesti pärimisõiguses reguleeritud pigem prantsuse kui saksa süsteemile sarnaselt. Samas peab märkima kirjanduse andmete tuginedes, et pärija vastutuse küsimuse lahendamisteede valiku põhistamisel ei olegi võimalik lähtuda traditsioonilisest õigusperekondadesse jagunemisest.

Pärandi omandamise küsimuse lahendamisel kasutab Eesti pärimisõigus nn. vastuvõtusüsteemi. Teistest vastuvõtusüsteemi tunnustavatest Mandri-Euroopa riikidest on Eesti oma kõige lähedasem Itaalias kehtivale süsteemile, olles samas oluliselt erinev näiteks germaani õigusperekonda kuuluva Austria süsteemist. Pärija poolt pärandi omandamise süsteemide erinevus on jällegi üldise arvamuse kohaselt tingitud mitte niivõrd eri õigusperekondadesse kuulumisest, kuivõrd just konkreetse maa ajalooliselt väljakujunenud traditsioonidest.

3. *Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse regulatsiooni vastavus kaasaja nõuetele*

Uurimuse tulemused on avaldatud järgmistes artiklites:

- U. Liin. On Reform of Estonian Succession Law. – *Juridica International*. I 1998, lk 105-109.
- U. Liin. Pärimisõiguse põhimõtetest. – *Juridica*, 1999, nr 3, lk 141-147.
- R. Hausmann, U. Liin. Estnisches Erbrecht. – *Jahrbuch für Ostrecht*. Band XLI 2000 2. Halbband, lk.261-281.
- U. Liin. Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis Euroopa arengute taustal. – *Juridica*, 1998, nr 4, lk 174-180.
- U. Liin. Laws of Succession in Europe and Estonia: How We Got to Where We Are and Where We Should Be Heading. – *Juridica International. Law Review University of Tartu, Estonia*, VI 2001, lk 114-124.

Analüüsides Eesti pärimisseaduse sätteid abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse kohta selgus, et nende otseseks eeskujuks on olnud Saksa BGB enne II Maailmasõda kehtinud redaktsioon. Viimane oli aluseks 1940. aastaks valminud TsSE vastavale osale ning sealt on see omakorda muutmata kujul üle võetud pärimisseadusse. Järelikult on meie pärimisseaduses mindud abikaasa seadusega tagatud õiguste osas tagasi aastasse 1940.

Võrreldes Eesti pärimisseadust kaasaja pärimisõiguse arengutega Euroopas ja mujalgi maailmas, selgus uurimistöö käigus kõigepealt asjaolu, et pärandaja üle elanud abikaasa positsioon meie pärimisõiguses on äärmiselt nõrk, seda eriti seadusjärgsel pärimisel pärandaja sugulaste kõrval pärides. Seega on Eesti kehtivas õiguses pärandaja üleelanud abikaasa õigused pärimisel märgatavalt vähem kaitstud, kui see on üldiselt aktsepteeritud

enamuses Euroopa riikides. Eesti praegune õigus on abikaasale senise elukeskkonna tagamise seisukohalt isegi teatud määral tagasiminekuks võrreldes varemkehtinud nõukogude õigusega.

Uurimistöö pinnalt võib üheselt väita, et taoline ajas tagasiminekuks on kaasa toonud küllaltki olulise mahajäämuse võrreldes praktiliselt kõigi teiste Euroopa riikide kaasaegsete pärimisõigustega. Kirjanduses väljendatud seisukohtade ja teiste riikide arengutendentside analüüsi tulemusel ning Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus nr. R (81) 15 16. oktoobrist 1981. a. arvestades on uurimuses jõutud järeldusele, et Eesti pärimisseadus vajab tingimata muutmist ja täiendamist abikaasa õiguste laiendamise suunas. Töös on selleks tehtud mitmeid konkreetseid ettepanekuid. Neist kõige olulisem on, et abikaasale tuleb kindlustada eelosa õigus (kodu puutumatus) kindlasti ka pärandaja laste ja teiste alanejate sugulaste kõrval pärides. Võrreldes viimaste aastakümnete reforme mitmes Euroopa riigis, on uurimuses asutud seisukohale, et eeskuju võiks siin võtta eelkõige Austria ja Šveitsi reformidest. Eesti pärimisseadust tuleks täiendada nii, et abikaasale oleks seadusjärgsel pärimisel kindlustatud õigus nii senisele eluasemele kui ka kogu kodusele varale. Kodune vara peaks abikaasale jääma samuti testamendi- ja pärimislepingujärgsel pärimisel, see tähendab et eelosale tuleb anda sundosa iseloom. Samas ei tuleks abikaasa eelosa, kui nn seadusjärgset annakut, arvestada sundosana saadava pärandiosa hulka, juhul kui abikaasal on sundosa õigus.

Teise ettepanekuna on uurimuses toetatud abikaasa seadusjärgse pärandiosa suurendamist, seda eriti kaugemate sugulaste kõrval pärides. Samas on peetud vajalikuks piirata nende sugulaste ringi, keda üldse võiks abikaasa kõrval pärimisele kutsuda. Töös on tehtud ettepanek kaaluda järgmist kahte varianti. Esiteks võiks sugulaste pärimisõigust piirata nii, et abikaasa saaks ainupärijaks juba sel juhul, kui pärandajal puuduvad alanejad sugulased, see tähendaks järgida Põhjamaade, Belgia, Hollandi ja Luksemburgi eeskujut. Teise variandina võiks kaaluda seda, et abikaasa kõrval tuleksid pärima teisest järjekorrast küll pärandaja vanemad või siis ka õed-vennad, kuid mitte enam esindusõiguse alusel pärandaja õdede-vennade alanejad. Kumb toodud ettepanekutest või siis mõni kolmas konkreetne lahendus *de lege ferenda* valida, selle otsuse tegemiseks oleks aga kindlasti vajalik läbi viia ulatuslikum sotsioloogiline uuring, selgitamaks välja Eesti ühiskonna enamuse ootused seoses seadusjärgse pärimisega.

Vahemärkusena olgu öeldud, et Eesti pärimisõiguse reformi jätkudes oli esialgu, pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu 2001. a. sügiseks valminud redaktsioonis³⁶, plaanis abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse norme küll muuta abikaasale soodsamas suunas, kuid 2002. a. kevadeks, eelnõu edasiarendamise käigus, sellest siiski loobuti³⁷. Teatud arengut on märgata küll PärS uues, 2005. aasta eelõus, mille kohaselt on kavandatud lisada PärS §-le 16 3. lõige. Selle tulemusel saaks pärandaja abikaasa seadusjärgsel pärimisel lisaks oma pärandiosale nõuda ka asjaõigusliku kasutusõiguse seadmist ühiseks koduks olevale elamule. Kuid nimetatud õigus on ette nähtud vaid esimese ja teise järjekorra sugulaste kõrval pärides.³⁸ Järelikult ei taga see abikaasale eluruumi kasutusõigust juhul, kui abikaasa kõrval tulevad seadusjärgselt pärima pärandaja vanavanemad, või olukorras, kus pärandaja on teinud testamendi või pärimislepingu mitte abikaasa kasuks. Selline regulatsioon ei vasta aga eelpoolnimetatud Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusetele. Seetõttu vajab nimetatud probleem edaspidi veelgi enamat tähelepanu ja põhjalikumat uurimist, et veenda pärimisõiguse reformi läbiviijaid muudatuste vajalikkuses. Abikaasa pärimisõiguse temaatika on ka teistes Euroopa riikides vajanud väga pikaajalist ning mitmekülgset arutelu nii teoreetilisel tasandil, kui ka spetsiaalsete sotsioloogiliste uuringute läbiviimist.

4. Testeerimisea alampiiri määratlemise vajadusest pärimisseaduses

Uurimuse tulemused on avaldatud:

- R. Hausmann, U. Liin. Estnisches Erbrecht. – Jahrbuch für Ostrecht. Band XLI 2000 2. Halbband, lk.261-281.
- U. Liin. Testeerimisvõime vanuselisest alampiirist Eesti pärimisseaduses. – Juridica, 2000, nr VI, lk 343-350.

Uurimistöö tulemusel võib kindlalt väita, et Eesti pärimisseaduse mõtte kohaselt on testamendi tegemine samamoodi rangelt isikliku iseloomuga, nagu see oli varem kehtinud nõukogude õiguse järgi ja nii nagu see on teisteski võrreldavates õiguskordades. Järelikult ei

³⁶ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu, tekst seisuga 15.11.2001. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cath=3147>, 3.12.2001.

³⁷ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu, eelnõu 1073 SE I. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=021430016&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1>, 22.08.2002.

³⁸ Pärimisseaduse 21. oktoobri 2005. a. eelnõu (761 SE I) (viide 11).

saa nõustuda justiitsministri poolt 20. detsembril 1996. a. kinnitatud pärimisseadusest tulenevate notariaaltoimingute tegemise korra³⁹ punkti 2 teises lauses sätestatuga, mille kohaselt oli notaril võimalik tõestada alaealise poolt tehtud testamenti selliselt, et ta lisas alaealise testamendi juurde alaealise seadusjärgse esindaja nõusoleku. Uurimuses on asutud seisukohale, et notariaaltoimingute tegemise korra punkti 2 teine lause tuleks lugeda pärimisõiguse üldiste põhimõtetega vastuolus olevaks ja tühistada. Käesolevaks ajaks ongi nimetatud sättest kehtivas õiguskorras loobutud. Nimelt ei lülitatud seda sätet enam 1. veebruaril 2002. a. jõustunud pärimisseadusest tulenevate notari ametitoimingute korda⁴⁰.

Uurimistöös on tehtud ettepanek täiendada Eesti pärimisseadust Saksa BGB § 2229 lõike 2 eeskujul erinormiga testeerimisvõime kohta. Eelkõige on vaja sätestada, et piiratud teovõimega isik ei vaja testamendi tegemiseks oma seadusjärgse esindaja nõusolekut. Teiseks tuleks pärimisseaduses kindlaks määrata testeerimisvõime vanuseline alampiir. Nimetatud täiendused on vajalikud edasiste segaduste vältimiseks notaripraktikas ja seda eriti silmas pidades uut, 2002. aasta 1. juunil jõustunud TsÜS lähenemist ühepoolsete tehingute tegemisele piiratud teovõimega isikute poolt.

Teiste Euroopa riikide õigustes sätestatud testeerimisvõime vanuselise alampiiri võrdluse tulemusel on uurimuses asutud seisukohale, et Eesti pärimisseaduses võiks määrata testeerimisvõime saabumise alampiiriks 15. eluaasta täitumine ja seda ilma täiendavate piiranguteta. Ettepanekut on arvestatud ka pärimisõiguse reformi käigus, nimelt oli juba 2001. aasta pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõuga kavas täiendada pärimisseadust paragrahviga 25¹, seades siiski 15-18-aastastele isikutele BGB eeskujul testamentide tegemisel kohustusliku notariaalse vormi järgimise piirangu. Sama seisukoha juurde on jäänud ka 2005. aasta eelnõus.⁴¹

Reformikavades ei ole aga arvestatud uurimistöös tehtud ettepanekuga, et alaealisel võiks olla õigus alates nimetatud vanusest teha testamenti nii notariaalses vormis kui ka nn. koduse testamendi vormis. Peamiseks argumendiks on siin uurimistöös toodud asjaolu, et erinevalt Saksa õigusest, on Eesti pärimisseaduses kehtestatud kodustele testamentidele ajalise

³⁹ Kaotas kehtivuse alates 31.01.2002.

⁴⁰ RTL 2002, 19, 244; 28,387.

⁴¹ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu (23.05.2002), eelnõu 1073 SE I (viide 37); pärimisseaduse 21. oktoobri 2005. a. eelnõu (761 SE I) (viide 11).

kehtivuse piirang, mis muudab nad sisuliselt sarnaseks erakorraliste testamentidega. Seepärast ei oleks õige jätta testeermisvõimet omavat alaealist ettenägematute asjaolude korral ilma võimalusest oma surma puhuks korraldusi teha. Koduste testamentide piiratud kehtivuse tõttu on välistatud ka oht, et kunagi aastate pärast võiks välja tulla kunagi nooruses kergekäeliselt tehtud testament. Samuti ei tule lühikest kehtivusaega arvestades arvesse teinegi Saksa õiguskirjanduses toodud eratestamendi lubamise vastaste argument, nimelt see, et testamendi tegemise ajal olnud asjaolud võivad pärandaja surma ajaks oluliselt muutuda. Koduste testamentide kehtivusaja kuuekuulist piirangut Eesti pärimisõiguses tuleks selles mõttes lugeda äärmiselt positiivseks nähtuseks.

5. Abikaasade vastastikuse testamendi ja pärimislepingu olemus ja funktsioon

Uurimuse tulemused on avaldatud järgmistes artiklites:

- U. Liin. On Reform of Estonian Succession Law. – Juridica International. I 1998, lk 105-109.
- U. Liin. Pärimisõiguse põhimõtetest. – Juridica, 1999, nr 3, lk 141-147.
- R. Hausmann, U. Liin. Estnisches Erbrecht. – Jahrbuch für Ostrecht. Band XLI 2000 2. Halbband, lk.261-281.
- U. Liin, U. Nagel. Abikaasade vastastikusest testamendist. – Juridica, 2001, nr I, lk 35-45.
- U. Liin. Pärimisleping ja selle seosed võlaõigusega. – Juridica, 2003, nr X, lk 697-707.

Eesti pärimisõiguse võrdlus teiste germaani õigusperekonda kuuluvate riikide pärimisõigustega vastastikuse testamendi ja pärimislepingu osas näitab, et Eesti regulatsioon abikaasade vastastikuse testamendi osas on küllaltki unikaalne ja napp ning seab, erinevalt näiteks Saksa õigusest, väga suured ülesanded just notaritele abikaasade vastastikuste testamentide tõestamise käigus. Kusjuures väga oluliseks Eesti kehtiva õiguse ja Saksa õiguse vahel on see, et Saksa õiguses on vastastikune testament reguleeritud abikaasade ühise testamendi ühe alaliigina. Seevastu Eesti kehtivas õiguses puudub erinevalt Saksa õigusest täielikult ühiste testamentide üldine regulatsioon. Samuti on Saksa õigusest märgatavalt

erinevalt Eesti pärimisseaduses reguleeritud pärimislepingu instituut. Eesti regulatsioon pärimislepingu osas on enam sarnane Šveitsi tsiviilseadustiku lahendusele.

Meil praegu kehtiva abikaasade vastastikuse testamendi regulatsiooni puudusena on uurimuses välja toodud asjaolu, et Eesti pärimisseaduse kohaselt on üleelanud abikaasa liiga jäigalt seotud ühiselt tehtud korraldustega. Samas peaks selle kompenseerima see, et erinevalt Saksa õigusest vajab abikaasade vastastikune testament Eesti õiguse kohaselt notariaalselt tõestatud vormi. Seetõttu on ka meie notaritel antud instituudi kujundamisel märgatavalt suurem roll. Nimetatud asjaolust lähtuvalt on uurimistöös asutud seisukohale, et notarid peaksid kindlasti ühist testamenti tegevate abikaasade tähelepanu juhtima üleelanud abikaasa seadusest tulenevale seotusele. See tähendab omakorda, et notarid peavad abikaasade tegeliku tahte äärmiselt täpselt välja selgitama ning üheselt mõistetavalt dokumenteerima. Lisaks peaksid notarid abikaasadele soovitama, et testamenti saaks kirja pandud ka need juhtumid, mil üleelanud abikaasal on õigus taganeda oma varasematest korraldustest.

Abikaasade vastastikune testament ja pärimisleping on kaks võimalust surma puhuks ühisel kokkuleppel korraldusi teha, mõlemad vajavad Eesti õiguse kohaselt notariaalset vormi. Sellest tulenevalt on töös soovitatud notaritel pöörata tähelepanu sellele, et nad väga täpselt selgitaksid surma puhuks korraldusi tegevatele isikutele nende kahe instituudi erinevust ja võimalusi.

Pärimislepingu olemuse avamisel on uurimistöös rõhutatud, et pärimisleping on nii nagu testamentki oma olemuselt tehing *mortis causa* – ta loob üksnes pärimisele kutsumise aluse. Pärimislepingu alusel ei toimu iseenesest mingeid muutusi pärandaja varalises sfääris, seega ei ole ta ei käsutustehinguks ega kohustustehinguks TsÜS § 6 mõttes. Samas on pärimisleping võrreldes testamendiga märksa keerulisem tehing ja seda tänu oma mitmetahulistele seostele võlaõigusega.

Uurimistöös on käsitletud pärimislepingu ja võlaõiguse vahelisi seoseid eelkõige notari praktikat silmas pidades. Pärimislepingu kui *mortis causa* tehingu ja tavaliste võlaõiguslike *inter vivos* tehingute olulisemate erisustena on uurimuses välja toodud, et pärimislepingu muutmisel ja lõpetamisel tuleb lähtuda mitte võlaõigusest vaid pärimisseaduse erikorrast, samuti sätestab pärimisseadus võlaõigusest erineva korra pärimislepingust taganemiseks.

Asjaolu, et pärimislepingut on võimalik siduda muude tehingutega, luua nende vahele kausaalne seos, asetab notaritele osapoolte tahte dokumenteerimisel ja nende huvide tasakaalustamisel suure koormuse. Uurimistöös on toodud mitmeid näiteid ja soovitusi Šveitsi ja Saksa praktikast, kuidas tulevikus tekkida võivaid probleeme hästi läbimõeldud tõestamistoiminguga vältida.

6. Vastuvõtusüsteemi ja loobumissüsteemi erisusest ja sarnasusest

Uurimuse tulemus on avaldatud:

- R. Hausmann, U. Liin. Estnisches Erbrecht. – Jahrbuch für Ostrecht. Band XLI 2000 2. Halbband, lk.261-281.
- U. Liin. Pärandi üleminek pärijale: vastuvõtusüsteem *versus* loobumissüsteem. – Juridica, 2003, nr I, lk 45-56.

Analüüsides pärandi pärijale ülemineku erinevaid süsteeme on uurimistöö tulemusena jõutud seisukohale, et pärandi pärijale ülemineku erinevatest korraldusviisidest ei taga ei loobumissüsteem ega vastuvõtusüsteem kiiret selgust selles, kes konkreetselt on pärandaja õigusjärglased, ehk pärijad, ega seda, kes on vahetult peale pärandaja surma kohustatud hoolitsema pärandvara säilimise eest. Mõlema võrreldava süsteemi puhul on oluline, et tegelikku pärijat tuleb eriliselt kaitsta seni, kuni ta pärandi vastu võtab. Järelikult tekib mõlema puhul paratamatult peale pärandaja surma kuni pärija(te) lõpliku väljaselgitamiseni teatav hõljumisaeg. Seepärast vajabki nii vastuvõtusüsteem kui ka loobumissüsteem oma funktsioneerimiseks õiguslikku fiktsiooni pärandi ülemineku momendi määratlemisel. Loobumissüsteemi puhul luuakse õiguslikult fiktsioon, et pärand loetakse õigele, see on pärandit tegelikult vastu võtvale pärijale üle läinuks koheselt pärandaja surma hetkel. Vastuvõtusüsteemis on samuti konstrueeritud õiguslik fiktsiooni selleks, et määratleda pärandaja surma ja pärandi tegeliku vastuvõtmise vahelisel hõljumisajal pärandvara õiguslik staatus. Eesti kehtivas pärimisõiguses on see jäänud *expressis verbis* määratlemata, kuigi uurimistöö tulemusel võib nõustuda seisukohaga, et pärimisseaduse mõtte kohaselt tuleks ikkagi lugeda pärand selle vastuvõtmise korral pärijale kuuluvaks tagasiulatuvalt pärandi avanemise momendist.

Vastuvõtusüsteemi ja loobumissüsteemi erisusi ja sarnasusi võrreldes ning analüüsidest justiitsministeeriumi poolt ettevalmistatud pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu teksti, samuti võrreldes viimast Eesti kehtiva õiguse ja Saksa BGB vastavate sätetega on uurimistöös asutud seisukohale, et käimasolev Eesti pärimisõiguse reform kavandataval kujul ei täida eelnõu seletuskirjas vastuvõtusüsteemilt loobumissüsteemile ülemineku osas sellele pandavaid lootusi. Samuti on töös väljendatud arvamust, et erialakirjanduses üsna sageli vastuvõtusüsteemi säilitamise kasuks toodavat ajaloolise järjepidevuse argumenti ei tohi otsuse langetamisel sugugi alahinnata. Enamasti on just seda argumenti pärandi omandamise korra reguleerimisel ka paljudes teistes riikides vägagi oluliseks peetud. Oma maa aastasade jooksul väljakujunenud traditsioonide juurde jäämist peetakse pärimisõiguse üheks olulisemaks tunnusjooneks.

Vaatamata sellele, et autor ei poolda seni kehtiva pärandi omandamise süsteemi asendamist loobumissüsteemiga, on uurimuses asutud seisukohale, et kehtivat pärimisõigust tuleb pärimismenetluse osas kindlasti täiustada. Pärimisseaduses tuleb täpsemalt fikseerida pärandi vastuvõtu tähtaeg, pärimismenetluse algatamise ja läbiviimise kord. Kuid mitte ainult pärimisseadus ei vaja selles osas täiendamist, samavõrra olulised on muudatused tõestamisseaduses ning elanike surmade registreerimisega seotud õigusaktides. Muudatuste eesmärgiks peab olema see, et paremini ning täpsemalt saaks määratletud perekonnaseisuasutuste ja kohalike omavalitsuste ülesanded seoses pärimismenetluse alustamise ning läbiviimisega.

Summary

Principles of inheritance law and the Estonian Inheritance Law

The Estonian Law of Succession Act was enacted by *Riigikogu* (Parliament) on 15 May 1996 and entered into force on 1 January 1997.

As is common in such situations, along with the enactment arose two readily contemplated and closely related questions. First, whether the new statute is sufficiently different from the previously operative Soviet law. Second question, how to evaluate the new law from the viewpoint of the standards and development that has taken place among European nations. Beginning in 1996, finding answer to these two questions has been a central importance in my research.

These same questions were posed to the Ministry of Justice by legal scholars engaged in formulating the thrust and direction of development for the law of succession, with the formal evaluation of these issues posted on the Internet. Thus it was possible for the public to read, under the heading of “Development strategies in private law through the year 2004,” the following. The Estonian law of succession enacted in 1996 did not materially change the regulation of succession and inheritance from that contained in the earlier Soviet law. In recognition of this fact, the Ministry of Justice has created a working group to prepare a draft text for a more modern succession law. The final work product of the expert panel was made public in the fall of 2001 as a proposed draft, which was further refined and submitted on 23 May 2002 to the *Riigikogu*, where it had its first reading on 9 October 2002.

According to its explanatory memorandum, the draft Act is not aimed at changing the structure of regulation or the general principles of the previous Succession Law Act. The only most important principal departure, which is planned, is the adoption of the renunciation system known in the German law.

Since the proposed amendments do not constitute an entirely new statutory scheme, but rather append some new provisions to the former law, clearly indicates that the Ministry of Justice significantly modified its initial evaluation of the 1996 law and has withdrawn its earlier criticism, which was directed at the working drafts prepared by the working group.

The results of my research work from 1996 to 1999 have made it patently clear that the initial development strategy mapped out by the Ministry of Justice does not correspond to current realities. The changes in the law of succession that were effected with the passage of the new Law of Succession Act on 15 May 1996, are sweeping, particularly as compared to the earlier statutory provisions dealing with rights of inheritance contained in the civil code of the Estonian SSR. Though the changes can be appreciated in purely quantitative terms – whereas the civil code of the ESSR contained 35 paragraphs devoted to succession, the new Estonian statute runs to 174 paragraphs – the changes from the previous law are radical in their substantive provisions as well. Radical changes of this scope and magnitude in the law of succession are explained by the fact that laws of succession, as they existed in socialist society, were different and unique. They can even be characterised as simplified to the maximum extent possible.

In determining which provisions of law to scrutinize and in what depth, I considered the uniqueness of differing legal systems while also recognizing goals common to most European countries in their development of inheritance laws.

The main factors limiting my use of research materials were my own language barrier and my access to information. For these reasons, my research is based mostly on German language publications and statutory texts, with lesser use of English and Russian language materials.

The research method was, of course, comparative legal research, “pursued according to functional-typological methodology”⁴². Alain Verbeke and Yves-Henri Leleu had characterized the functional-typological methodology as followed. “Such a functional approach examines the function of a legal rule or institution in society and inquires whether this rule properly fulfils this function. Unlike the dogmatic method, this research is problem-oriented, not norm-oriented. With the typological method, one tries to find “typical situations”. These types are independent from one particular legal system. One chooses a type-determining criterion in order to transcend the differences between legal systems and to bring these systems together under a common denominator: the type. The number of typical

⁴² Alain Verbeke, Yves-Henri Leleu. *Harmonization of the Law of Succession in Europe – Towards a European Civil Code*. The Hague: Kluwer, 1998, p 173.

solutions will vary according to the legal systems involved and according to the nature of the analysed problem.”⁴³

The dogmatic, norm-oriented method was, however, also useful and could not be avoided. In my studies I tried not only to trust the opinion of other researchers, but to compare for myself legal norms of different countries to determine their historical development.

Thus, the goal of my research was and is to provide an overall evaluation of the operative Estonian law of inheritance and succession, as compared to the earlier Soviet law and contemporary laws in force in other European countries. My starting point in making this analysis was from the very foundations of inheritance and succession law – the principle of private succession, the principle of testamentary freedom, the principle of family succession, the principles of universal succession and transfer of liability. These principles have influenced the regulation of inheritance law in Europe from the very beginning, ever since Roman law.

Let me briefly relate some results. The principle of private succession is one of the main principles of legislation recognizing private property rights, and it has been primarily in this respect that Western jurists have criticised Soviet succession law. “Property requires an owner just as much as people require property. [...] From this point of view, law of inheritance is only provisions, which apply to the selection of the new owner. Inheritance differs from other legal forms of acquisition only in that the earlier owner is no longer alive when it is ultimately determined who shall become the new owner of the property.”⁴⁴

In applying the principle of private succession, a major breakthrough has occurred as a result of Estonian reform of succession law compared with the past fifty years. The right of the state and local government to inherit has been reduced to a minimum. Thus, Estonian succession law has remained, in specifying the circle of heirs, within the boundaries recognized for example in Austria, Liechtenstein, Switzerland and the Nordic countries, i. e. the Estonian Succession Law Act confines the circle of intestate heirs to the grandparents and their descendants.

⁴³ Alain Verbeke, Yves-Henri Leleu. *Harmonization of the Law of Succession in Europe. – Towards a European Civil Code.* The Hague: Kluwer, 1998, pp 173-174.

⁴⁴ U. Kangas. *The Functions and the Order of Inheritance. – Scandinavian Studies in Law*, 1985, p 81.

The final conclusion of this study is, that the Estonian Succession Law Act of 1996 applies the same principles as those valid in other societies based on private property. Although the legal institutions of the Estonian inheritance law are very close to those of German law, the influence of the Italian (acceptance of succession) and Swiss (inheritance contract) laws also can be seen. The opinion and suggestions of Dutch lawyers (rules governing the formal requirements for wills) had some additional influence. I should say, however, that certain elements of the former Soviet succession law have been maintained. Under Estonian succession law, the number of persons legally entitled to claim a forced share of the deceased's estate is severely limited, particularly as compared to the rest of Europe. Pursuant to the model of Soviet succession law, persons entitled to claim a forced share under Estonia's current law are the closest lawful relatives and the surviving spouse who are unable to work.

Some results also of my research regarding the surviving spouse.

First, I need to explain here a bit of the historical background of the Estonian succession law reform at the very beginning, in 1992, when Estonia prepared its draft law on succession and inheritance.

A well-known axiom is that succession law does not develop by rapid and radical changes, as for example, does contract law. Usually succession law evolves in long gentle waves, by baby steps, so that profound change may only be appreciated, in retrospect, after long periods have elapsed. This does not mean that economic changes never influence succession laws. Of course, inheritance was and had to be organised in quite different ways in an agrarian society as compared to needs of an industrial society. In Europe those necessary adaptations were already achieved by the great codes and developments of the 19th century. They reflect the social and economic situations of their time. But it does not seem that subsequent economic developments were significant enough to impose further fundamental re-orientations in succession law. Its roots reach deeper into fundamental concepts of justice, morals and society.

Accordingly, in 1992, Estonian lawmakers embarked on this effort with the previously mentioned axiom clearly in focus – that the law of succession, like the law of property, should remain relatively static. For this reason, lawmakers relied upon the draft Civil Code of

the former Republic of Estonia, dating back to 1940, as source material for preparation of both the new law of property as well the law of succession. The law of succession contained in the 1940 draft Civil Code was largely influenced by the German *BGB*, but also by the Swiss, Austrian and Italian civil codes. A great deal was also borrowed from the Baltic Private Law Code, in force in Estonia until the end of 1940.

On the one hand, a return to laws that existed prior to the incorporation of Estonia into the Soviet Union is entirely understandable and logical. After the fall of communism, many Central and East European countries felt the strong desire to restore the legal systems and traditions that existed before World War II, as the starting point for development of current bodies of private law.

On the other hand, it is not possible to consider such complete restoration of pre-World War II era civil codes as being a shining success in the development of law. Though succession laws in the countries of Western Europe have changed relatively little during the post-war period, they have not remained altogether stagnant. On the contrary, the last few decades have seen the incorporation of many needed changes as part of the reform of succession laws, in Europe as well as in the rest of the world.

Reforms in the last half-century in Europe have concentrated on expanding the inheritance rights of the surviving spouse and placing children born outside of marriage on an equal legal footing with children born of marriage. These changes, for example, are the main subjects of the Austrian statute of 1989, the French draft bill of 1995, the German Acts of 1969 and 1973, the Swiss Act of 1984, and the Finnish Acts of 1965 and 1983 and so on.

It is clear, however, that Estonian law poses no problem with regard to children born outside of marriage. The right of Estonian children born outside of marriage to inherit equally with those born of married parents was guaranteed under Soviet law, as it was in other socialist countries, and the same provisions were incorporated into the current Estonian law of succession.

Among the current issues, in the further development of Estonia's succession law, is the matter of protecting the legal rights of the surviving spouse. As I mentioned, legal scholars from the University of Amsterdam arrived at that conclusion in 1995, following their expert review and critique of the Estonian draft law. Their analysis of the Estonian provisions for

protection of the surviving spouse, led them to conclude that the law does not guarantee the surviving spouse the necessary standard of living, and, if the married couple had failed to make suitable arrangements in the event of the death of one spouse, the survivor may be left destitute. The debate among legislators considering the draft law in the Estonian parliament did not particularly focus on this aspect of the statutory scheme, and they did not revise the draft law before passage, despite the critique provided by the Dutch experts.

My comparative study showed clearly that, under the Estonian Succession Law Act, the interests of spouses are less protected than in the Nordic countries, Belgium, the Netherlands and Luxembourg. In Estonia, in the absence of descendants, the parents of the deceased and their descendants receive an inheritance even when there is a surviving spouse, whereas in several European countries the surviving spouse receives the entire inheritance to the exclusion of descendants. Further, I am of the opinion that the right of a spouse to the marital home and household should be greater and more expansive in Estonia in order to maintain the spouse's former standard of living. (See more in the articles "Reform of spouse's right of intestate succession in Estonia in light of developments in Europe", *Juridica* 1998, No 4, pp 174-180 and "Law of Succession in Europe and Estonia: How We Got to Where We are and Where We Should Be Heading", *Juridica International*, 2001, No VI, pp 114-124).

As a side comment, let me add that the attempt was made, in the text of the 2001 draft amendment to the Estonian succession law, to enhance the provisions regarding the surviving spouse, though these provisions were deleted in 2002 from the refined working draft.

In analysing the principles embodied in Estonia's law of succession and comparing them to Soviet law as well as to current laws of European countries in general, there arose three additional problems associated with the actual application of the law, which I have found it necessary to address. First, I did not consider it correct to interpret the Estonian inheritance law such that the minimum age limit for the capacity to make a will is 7 years of age. The results are published in the article "Minimum age limit for capacity to make a will in the Estonian law of succession" (*Juridica* 2000, No VI, pp 343-350). Second, practicing notaries confronted problems in applying and understanding the institution of reciprocal wills by spouses, which was new to Estonian law (results see in the article "Reciprocal will of spouses", *Juridica* 2001, No I, pp 35-45). The third specific question to study stems from the

draft legislation to amend and update the Law of Succession Act has been finalized by the Government and presently rests with the Parliament, as I mentioned it soon at the very beginning of my presentation (more about this problem see in article “Transfer of inheritance to an heir: the acceptance system versus the renunciation system”, *Juridica* 2003, 1, pp 45-56). I will address each in order.

First issue - the capacity to make a will. Unlike the inheritance law of many other countries, the Estonian Succession Law Act does not specify the minimum age for a person may make a will. This may give rise to an understanding that the provisions concerning active legal capacity prescribed in the General Part of the Civil Code Act allow a person under 18 year of age to make a will with the consent of his or her legal representative.

I tried to find answers to the posed questions by drawing on history, theoretical positions and the law of other countries. As a result of the analysis, I reached the conclusion that, under the Estonian law, the making of a will is a transaction of strictly personal nature and any requirement for the consent of a legal representative is in conflict with the general principles of the law of succession. However, the grant of the right to minors who have limited active legal capacity to make a will is not unthinkable but it should be specified in the law. Following the example of several other European countries, I have proposed that the law regulate the age for the capacity to make a will separately from active legal capacity and grant the capacity to make a will to all persons who have attained 15 years of age. It is now thus proposed also in the new draft succession law act.

Second problem – difficulties with the reciprocal wills of spouses and the inheritance contract in the notary practice of Estonia. After more than fifty years, it is again possible to make joint and reciprocal wills in Estonia and, according the statistics, such wills have become rather common in practice. One of the functions of reciprocal wills is to create for the surviving spouse conditions which are more favourable than those of intestate succession or testate succession under ordinary single wills. In order to preclude the abuse of the trust of the first deceased spouse, the law of succession provides for the binding nature of reciprocal wills of both spouses. However, in certain cases, the binding nature of a reciprocal will may become too burdensome for the surviving spouse and cause more harm than good. In my article I explain the intricate and complex legal concept of reciprocal wills and show how

important it is for practicing notaries to find out the real intention of spouses in reciprocal wills. Only when the joint wish of both spouses is definite and justified and if that intention cannot be realised by means of an ordinary single will, is the resort to a reciprocal will reasonable.

Third problem – is it reasonable to replace the active system or so-called acceptance system currently applicable in case of transfer of inheritance to an heir by the renunciation system known in the German law. The comparative study of different types of estate transfer indicates that the current acceptance system should not be replaced by the renunciation system in Estonia.

Kasutatud kirjanduse loetelu

1. **Abraham, D.-F.** Der Begriff der Testierfähigkeit. – Österreichische Notariats-Zeitung, 1993, Heft 2, lk 20-31.
2. The Age of Legal Capacity (Scotland) Act 1991. December 1991. Speakers David Nichols, Lilian Edwards, Alan Barr. The University of Edinburgh Faculty of Law in association with the University of Glasgow Legal Education Service, December 1991.
3. Alternativkommentare: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd 6. Erbrecht (bearb v. Buchholz, Däubler, Derleder, Dubischar, Finger, Pardey, Schaper, Teubner, Wendt). Neuwied: Luchterhand, 1990.
4. **Ananjeva, J. jt.** Eesti NSV tsiviilkoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Vastutavad toimetajad J. Ananjeva, P. Kask, E. Laasik. Tallinn: Kirjastus "Eesti Raamat", 1969.
5. **Belling, D. W.** Einführung in das Recht der gesetzlichen Erbfolge. – Jura 1986, S. 579-587.
6. **Berther, D.** Die internationale Erbschaftsverwaltung bei schweizerisch-deutschen, -österreichischen und -englischen Erbfällen. Dissertation zur Erlangung der Würde eines Doktors beider Rechte, vorgelegt der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität der Freiburg in der Schweiz. Zürich, 2001.
7. **Bielefeld, C.** Die Entwicklung des Erbrechtserwerbs nach österreichischem Recht seit Inkrafttreten des ABGB im Jahre 1812. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Akademischen Grades eines Doktors der Rechte durch die Rechtswissenschaftliche Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. Münster 1997.
8. **Boehmer, G.** Vorschläge zur Neuordnung der gesetzlichen Erbfolge (BGB §§ 1924-1936), Berlin: Walter de Gruyter, 1938.
9. **Bonfante, P.** Pärandusõiguse reform. - Õigus, 1927, Nr. 4. lk.100-109.
10. **Borkowski, A.** Textbook on Roman Law. 2nd ed. London: Blackstone Press Limited, 1997.
11. **Borkowski, A.** Textbook on Succession. London: Blackstone Press Limited, 1997.
12. **Brauneder, W.** Different Ways of Succession by Customary Law in Austria. – Actes a Cause de Mort. Acts of Last Will. Deuxieme partie – Second Part. Europe Medievale et moderne. Medieval and Modern Europe. Bruxelles: De Boeck Universite, 1993, pp 297-312.
13. **Brox, H.** Allgemeine Teil des Bürgerlichen Gesetzbuchs. 20. Aufl., Köln, Berlin, Bonn, München: Carl Heymanns Verlag KG, 1996.
14. **Brox, H.** Erbrecht. 9., verb. Aufl., Köln, Berlin, Bonn, München: Carl Heymanns Verlag KG, 1984.
15. **Brox, H.** Erbrecht. 18. Aufl., Köln, Berlin, Bonn, München: Carl Heymanns Verlag KG, 2000.
16. **Buchholz, S.** Gestaltungsprobleme des Ehegattenerbrechts: Teilungsprinzip oder Nutzungsprinzip. – Monatschrift für Deutsches Recht (MDR), 1990, S. 375-380.
17. **Böhringer, W.** Neues Immobilienrecht und Grundbuchsystem in Estland. – WiRO, 1995, S. 342-345.
18. Danish Law in a European Perspective. Ed. by Borge Dahl, Torben Melchior, Lars Adam Rehof, Ditlev Tamm. Copenhagen: GadJura, 1996.
19. **Dautzenberg, N.** Die Bedeutung des EG-Vertrages für die Erbschaftsteuer, in: Europäisches Wirtschafts- Steuerrecht (EWS), Heft 3/1998, pp. 86-93.

20. **Dietz, R.** Erbrecht. Ein Grundriss. Humboldt-Verlag Bonn Gerhard von Reutern, 1949.
21. **Dittmann, O; Reimann, W.; Bengel, M.** Testament und Erbvertrag. München: J. Schweizer Verlag, 1986.
22. **Druey, J. N.** Grundriss des Erbrechts. 3. Aufl., Bern: Verlag Stämpfli+Cie, 1992.
23. **Ebenroth, C. T.** Erbrecht: juristisches Kurzlehrbuch für Studium und Praxis. München: Beck, 1992.
24. Eestimaa õiguse ajalugu. Konspekt. Koosatnud prof. J. Uluotsa loengute põhjal õppe-ja eksamikava kohaselt stud. iuris V. E. Muhel. Tartu, 1938.
25. **Ehrenzweig, A.; Ehrenzweig, A.** System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. 3., vollkommen neubearb u erw Aufl., 4. Buch. Das Erbrecht /bearb von Wilfried Kralik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1983.
26. Eraõiguse valdkonna arengustrateegia kuni aastani 2004. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cath=1508>, 07.05.03.
27. Erman. Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. 9., neubearb. Aufl., Bd. 2., Münster: Aschendorff, 1993.
28. European Succession Laws. Edited by D. Hayton. New York, Brisbane, Toronto, Singapore: John Wiley & Sons, 1991. Update 4 - January 1996.
29. **Feil, E.** Pflichtteilsrecht: Kurzkommentar für die Praxis. 2. Aufl., Wien: Linde, 1998.
30. **Ferid, M.; Firsching, K.; Dörner, H.; Hausmann, R.** Internationales Erbrecht. Quellensammlung mit systematischen Darstellung des materiellen Erbrechts sowie des Kollisionsrechts der wichtigen Staaten. Begründet von M. Ferid und K. Firsching. Herausgegeben von H. Dörner, R. Hausmann. Stand der 42. Ergänzungslieferung, München: Beck, 2000.
31. **Foster, N. G.** German Legal System & Laws. Second ed. London: Blackstone, 1996.
32. **Frank, R.** Erbrecht. München: Beck, 2000.
33. **Fröschle, T.** Die Entwicklung des gesetzlichen Rechte des überlebenden Ehegatten. In Frankreich und England im Laufe des 20. Jahrhunderts. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1996.
34. **Glendon, M. A.** The Transformation of Family Law. State, Law, and Family in the United States and Western Europe. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1996.
35. **Glendon, M. A.; Gordon, M. W.; Osakwe, C.** Comparative legal traditions: text, materials, and cases on the civil and common law tradition, with special reference to French, German, English, and European law /by Mary Ann Glendon, Michael Wallace Gordon, and Chritopher Osakwe. – 2nd ed, West Publishing Co: St. Paul, Minn., 1994.
36. **Grünberg, E.** Pärandi vastuvõtmine ja selle vormistamine. – Juridica, 2001, nr 10, lk 701–706.
37. **Gschnitzer, F.** Österreichisches Erbrecht. Zweite, neubearb. Aufl. von Christoph Faistenberger. Wien New York: Springer-Verlag, 1983.
38. **Gursky, K.-H.** Erbrecht. 2., neubearb. Aufl., Heidelberg: Schaeffers Grundriß C.F. Müller Juristischer Verlag, 1994.
39. **Hattenhauer, H.** Euroopa õiguse ajalugu. I raamat. Tartu: Fontes Iuris, 1995.
40. **Hattenhauer, H.** Grundbegriffe des Bürgerlichen Rechts. Historisch-dogmatische Einführung. München: Beck, 1982.

41. **Hattenhauer, H.** Zur Dogmengeschichte des Erbrechts - Jura (Juristische Ausbildung), Berlin, New York: de Gruyter, 1983, S. 9-16, 68-78.
42. **Heidenbain, S.** Osteuropa-Knigge. – WiRO, 1998, S. 425-426.
43. **Heinrich, D.; Schwab, D.** Der Schutz der Familienwohnung in Europäischen Rechtsordnungen. Bielefeld: Verlag Ernst und Werner Gieseking, 1995, p. V
44. **Hetmeier, H.** Grundlagen der Privaterbfolge in der Bundesrepublik Deutschland und in der DDR. Berlin: Duncker & Humblot, 1990.
45. **Hirt, T.; Ryffel, G.** Erbrecht. Ein Lehrgang für die Praxis. Zürich: AKAD bei Orell Füssli, 1997.
46. **Hülsbörster, S.** Aus der Tätigkeit der IRZ_Stiftung. – WiRO, 1996, S. 480.
47. **Ilus, E.** Rooma eraõiguse alused. Toimetanud H. Pisuke. Kirjastus Ilo, 2000.
48. **Ilus, E.** Tsiviilõiguse eriosa: Autoriseeritud konspekt E. Ilusa loengute järgi. Koostanud A. Rammul ja E. Talvik. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus, 1938.
49. The Institution of Private Law and Their Social Functions by Karl Renner, Federal President of the Austrian Republic. Edited, with an Introduction and Notes, by O. Kahn-Freund. London and Boston, Routledge & Kegan Paul, 1976. Viidatud: Renner, 1976, lk.
50. **Jaakson, J.** Pärandusõiguse eelnõu arvustused. – Õigus, 1926, nr 6, lk 205-210.
51. **James, P. S.** Introduction to English Law. Twelfth edition London: Butterworths 1989 (Reprinted 1992, 1994).
52. **Kangas, U.** VII Family and Inheritance Law. – An Introduction to Finnish Law. J. Pöyhönen (toim.). Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing, 1993, lk 199–242.
53. **Kangas, U.** The Functions and the Order of Inheritance. - Scandinavian Studies in Law 1985. Ed. by Anders Victorin. Vol. 29, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1985, pp 79-99.
54. **Kaser, M.; Knütel, R.** Römisches Privatrecht. 17. Aufl., München: Beck, 2003.
55. **Kipp, T.; Coing, H.** Erbrecht: ein Lehrbuch. Auf d. Grundlage d. Bearb. von Theodor Kipp fortgef. von Helmut Coing. 14. Bearb. Tübingen: Mohr, 1990.
56. **Klingelhöffer, H.** Pflichtteilsrecht. München: Beck, 1996.
57. Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht. Hrsg.: Heinrich Honsell, Thomas Geiser, Nedim Peter Vogt. Schweizerisches Zivilgesetzbuch 2. Art 457-977 ZGB; Art. 1-61 SchlT ZGB. Basel, Frankfurt am Main; Helbing und Lichtenbahn, 1998.
58. **Koziol, H.; Welser, R.** Grundriss des bürgerlichen Rechts. (Manzsche Kurzlehrbuch) Bd. 2. Sachenrecht, Familienrecht, Erbrecht. 10. Aufl., Wien: Manz 1996.
59. **Krauze, R.** Mantojuma tiesības. 2. papildinātais izdevums. Rīga: KIF "Biznesa komplekss", 1997.
60. **Krug, W.** Erbrecht: Examenkurs für Rechtsreferendare. 2. Aufl. München: Beck 1998.
61. **Köhler, H.** Transformationsprozess in Zentral- und Osteuropa: Bedeutung der Rechtsreform, Erste Seite, Europäisches Wirtschafts- & Steuerrecht (EWS), Heft 4/2000.
62. **Köhler, H.** Tsiviilseadustik. Üldosa. Õpik. Heinrich Lange poolt alustatud teose 23., täielikult ümbertöötatud trükk. Tallinn: Õigusteabe AS Juura, 1998.
63. **Laasik, E.** Nõukogude tsiviilõigus. Eriosa. Tallinn: Valgus, 1975.

64. **Lange, H.; Kuchinke, K.** Lehrbuch des Erbrechts. Begr. von Heinrich Lange. Fortgeführt von Kurt Kuchinke. 4. Aufl. München: Beck, 1995.
65. Justiitsminister **R. Langi** ettekanne pärimisseaduse eelnõu 761 esimesel lugemisel Riigikogus. - X Riigikogu stenogramm, VII istungjärg. Kolmapäev, 11. jaanuar 2006. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/2006/01/m06011101.html> (17.01.2006).
66. **Leipold, D.** Erbrecht. Grundzüge mit Fällen und Kontrollfragen. 12. Aufl., Tübingen: Mohr Siebeck, 1998.
67. **Leipold, D.** Wandlungen in den Grundlagen des Erbrechts? - Archiv für die civilistische Praxis (AcP) 180 (1980), S 160-237.
68. **Liin, U.** Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis Euroopa arengute taustal. - *Juridica*, 1998, nr 4, lk 174-180.
69. **Liin, U.** Pärandi üleminek pärijale: vastuvõtusüsteem versus loobumissüsteem. – *Juridica*, 2003, nr I, lk 45-56.
70. **Liin, U.; Nagel, U.** Abikaasade vastastikusest testamendist – *Juridica*, 2001, nr I, lk.35-45.
71. **Luts, M.** Private Law of the Baltic Provinces as a Patriotic Act. – *Juridica International. Law Rev. University of Tartu. Estonia*, 2000, pp. 157-167.
72. **Luts, M.** Textbook of Pandects or New Style of Legislation in Estonia? – *Juridica International*, 2001 (VI), lk 154.
73. **v. Lübtow, U.** Erbrecht. Ein systematische Darstellung. 1 Halbband. Berlin: Dunker & Humblot, 1971.
74. **Macdonald, D. R.** An Introduction to the Scots Law of Succession. Edinburgh: W. Green & Sons LTD., 1990.
75. **Mahhov, I.** Pärimise kõik uues pärimisseaduse eelnõus. - *Juridica*, Tartu, 1995, lk 288-292.
76. **Mayer-Maly, T.** Römisches Privatrecht. Wien, New York: Springer-Verlag, 1991.
77. **Mertens, H.-G.** Die Entstehung der Vorschriften des BGB über die gesetzliche Erbfolge und das Pflichtteilsrecht. Berlin: Walter de Gruyter, 1970.
78. **Michalski, L.** BGB - Erbrecht. (Schwerpunkte; Bd 6) Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1999.
79. **Mikk, H.** Tsiviilõiguse reformist Eestis = Über die Zivilrechtsreform in Estland. - Kinnistusraamtu- ja notaripäevad: 13.-15. mai 1999. Tallinn, 2000, lk 111-139. Rööptekst saksa k. lk 281-316.
80. **Muscheler, K.** Die erbrechtliche Universalsukzession (1. Teil). – *Juristische Ausbildung (Jura)*, 1999, S 234-246, (2. Teil) S. 289-297.
81. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 9. Erbrecht: §§ 1922-2385; §§ 27-35 BeurkG. Red. Gerhard Schlichting. (bearb. v. Brandner, Burkart, Dütz, Frank, Grunsky, Leipold, Musielak, Promberger, Schlichting, Siegmann, Strobel). 3. Aufl., München: Beck, 1997.
82. **Narits, R.** Õiguse metodoloogia I, Õigusteabe AS Juura 1997.
83. **Neumayer, K. H.** Eigenartiges und Altertümliches aus dem vergleichenden Erbrecht. - *Melanges Paul Pioet*. Berne: Editions Strämpfli&Cie SA, 1990, S. 485-499.
84. **Neumayer, K. H.** Einheit in der Vielfalt - Bewegung und Bewahrung im Erbrecht der Nationen - Konflikt und Ordnung: Festschrift für Murad Ferid zum 70. Geburtstag/

- hrsg. von A. Heldrich, D. Henrich, H. J. Sonnenberger. 1. Aufl. - München: Beck, 1978.
85. **Nicholas, B.** Roman Law. Oxford: Clarendon Press, 1991.
 86. **Nielsen, L.** Equality and Care in Danish Family Law and Law of Inheritance. – Danish Law in a European Perspective. B. Dahl, T. Melchior, L. A. Rehof, D. Tamm (toim.). Copenhagen: GadJura, 1996, lk 182–183.
 87. **Niemeyer, G.** Die Verfassungsgarantie des Erbrechts in der Rechtsprechung des BVerfG. Familie und Recht: Zeitschrift für die anwaltliche und gerichtliche Praxis (FuR), 1998, S. 12-13.
 88. **Näf-Hofmann, M.** Die erbrechtliche Begünstigung des überlebenden Ehegatten nach Art. 473 ZGB ab Inkrafttreten des neuen Rechts. – Schweizerische Juristen-Zeitung, 1987, S. 8-10.
 89. **Näf-Hofmann, M.; Näf-Hofmann, H.** Schweizerisches Ehe- und Erbrecht. Die Wirkungen der Ehe im allgemeinen, das eheliche Güterrecht und das Erbrecht der Ehegatten. Eine Einführung für den Praktiker. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1998.
 90. Osborn's Concise Law Dictionary. 9. tr. L. Rutherford, S. Bone (toim.). London: Sweet & Maxwell, 1993, lk 270.
 91. **Palandt.** Bürgerliches Gesetzbuch. 49., neubearb. Aufl., München: Beck, 1990.
 92. **Palandt.** Bürgerliches Gesetzbuch. 58., neubearb. Aufl., München: Beck, 1999.
 93. **Palandt.** Bürgerliches Gesetzbuch. 59., neubearb. Aufl., München: Beck, 2000.
 94. **Paliege, S.** Neues im österreichischen Erbrecht. Wien. - ZfRV 32 (1991), S 169-183.
 95. **Pakuscher, I.; Erber-Faller, S.** Estland: Sachenrechtsgesetz. Textdokumentation mit Einführung von I. Pakuscher, S. Erber-Faller. – WiRO, 1994, S. 181-185.
 96. **Parry & Clark.** The Law of Succession. Tenth Edition. London: Sweet & Maxwell, 1996.
 97. **Pintens; W.; Du Mongh, J.** Family and Succession Law in the European Union, in: International Encyclopaedia of Laws. General editor R. Blanpain. Volume 1. Family and Succession Law – Suppl. 1 (May 1997), The Hague – London – Boston: Kluwer, 1997
 98. **Pung; M.** Pärimisõigus tsiviilseadustiku eelkava järele. V Õigusteadlaste-päeval, Tartus, 8. ja 9. aprillil 1926. a. peetud referaat. - Õigus 1926, nr 4, lk. 93-107.
 99. Pärimisregistri statistika, Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cath=2054>, 15.05.2002.
 100. Pärimisseaduse 21. oktoobri 2005. a. eelnõu (761 SE I) esimene lugemine. X Riigikogu stenogramm, VII istungjärg. Kolmapäev, 11. jaanuar 2006. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/2006/01/m06011101.html> (17.01.2006).
 101. Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu (1073 SE) esimene lugemine. Riigikogu 9.10. 2002 stenogramm. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenogramms/2002/10/t02100904-12.html>, 10.12.03.
 102. **Pärna, P.; Kõve, V.** Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Retsenseerinud P. Kama ja A. Zeno. Tallinn: Õigusteabe AS Juura, 1996.
 103. Recommendation No. R (81) 15 Of the Committee of Ministers to Member States on the Rights of Spouses Relating to the Occupation of the Family Home and the Use of the Household Contents. Arvutivõrgus. Kättesaadav: Euroopa Nõukogu

- kodulehekülje kaudu - <http://www.coe.int/> (1.05.2006)
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=673282&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45562>
 (1.05.2006)
104. **Reinberg-Rits, H.** Uuest aastast jõustus pärimisseadus. - Postimees, 1997, 2. jaanuar.
 105. **Rendell, C.** Law of Succession. Macmillan, 1997.
 106. **Rheinstein, M.** Einführung in die Reichsvergleichung. Bearb., hrsg. u eingeleitet von Reimer von Borries. 2. Aufl., mit e. bibliograph. Anh. u Studienhinweisen neubearb. vom Hrsg. u Hans-Eckart Niethammer. München: Beck, 1987.
 107. Riigikogu pressitalituse teade 24. maist 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/uudised.html>.
 108. Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm. 13. Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu (1073 SE) esimene lugemine. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/2002/10/t02100904-12.html>, 10.12.03.
 109. Riigikogu 20. märtsi 1996. aasta istungi stenogramm. Pärimisseaduse eelnõu teise lugemise jätkamine. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/1996/03/t96032009.html>, 10.12.03.
 110. **Rohlfing, H.** Erbrecht in der Anwaltlichen Praxis. 2. Aufl., Bonn: Dt. Anwaltverl., 1999.
 111. **Rummel.** Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, 2., neubearb. u erw. Aufl., Hrg. von Peter Rummel. Bd 1, §§ 1 bis 1174 ABGB, Wien: Manz, 1990.
 112. **Rõbanov, A.** Konstitutsioonaja garantija prava nasledovaniya: svoboda nasledovaniya i Graždanskii kodeks Possii. – Gosudarstvo i pravo, 2002, nr 9, lk 61–63.
 113. **Rüthers, B.** Allgemeiner Teil des BGB. 10., neubearb. Aufl., München: Beck, 1997.
 114. **Salaris, G. L.** Grundbezüge und Besonderheiten des italienischen Erbrechts. - Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge (ZEV), 1995, S. 240-244.
 115. **Salumaa, E.** The Family Law Act. – Juridica International I. Law Review University of Tartu. 1996, pp. 94-98.
 116. **Savolainen, M.** Finland. – International Encyclopaedia of Laws. Family and Succession Laws. Volume 1, Suppl 3 (December 1997), Hague:Kluwer Law International 1998.
 117. **Schlüter, W.** Erbrecht. 14. Aufl., München: Beck, 2000.
 118. **Schlüter, W.** Prüfe dein Wissen, BGB Erbrecht. 8. überarb. u erg. Aufl., München: Beck, 1994.
 119. **Schulze, U. W.** Lettland, 1. Teil: Grundzüge, in: M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann. Internationales Erbrecht. Quellensammlung mit systematischen Darstellung des materiellen Erbrechts sowie des Kollisionsrechts der wichtigen Staaten. Begründet von M. Ferid und K. Firsching. Herausgegeben von H. Dörner, R. Hausmann. Stand der 42. Ergänzungslieferung, München: Beck, 2000.

120. **Schröder, R.** Abschaffung oder Reform des Erbrechts. Die Begründung einer Entscheidung des BGB-Gesetzgebers im Kontext sozialer, ökonomischer und philosophischer Zeitströmung. Ebelbach: Verlag Rolf Gremer, 1981.
121. **Schwimann.** Praxiskommentar zum ABGB samt Nebengesetzen. 2., neubearb. u. erw. Aufl., herausgegeben von Michael Schwimann, Band 3, §§ 531-858 ABGB, AnerbG, KärntnerG, Tiroler HöfeG, bearbeitet von Bernhard Eccher, Barbara Eggelmeier, Herbert Hofmeister. Wien: Orac Verlag, 1997.
122. **Sherrin, C. H.; Bonehill, R. C.** The Law and Practice of Intestate Succession. London: Sweet & Maxwell, 1987.
123. **Silvet, E.** Pärimisseaduse muudatuste terminoloogilisi aspekte (1). – Õiguskeel, 2002, nr 3, lk 15-19 ja (II) – Õiguskeel, 2002, nr 4, lk 13-16.
124. **Silvet, E.** Eesti Vabariigi esimene oma pärimisseadus. - Sõnumileht, 1996, 11. juuni.
125. **Silvet, E.** Pärimisseaduse eelnõu põhijoontest. - Juridica, 1995, nr. 7, lk. 282-288.
126. **Silvet, E.; Mahhov, I.** Kuidas pärida ja pärandada. Tallin: Juura, Õigusteabe AS 1997.
127. **Soergel.** Bürgerliches Gesetzbuch. Bd 9. Erbrecht (bearb. v. Damrau, Dieckmann, Harder, Loritz, Müller, Stein, Wolf). 12., völlig neubearb. Aufl., Stand: Frühjahr 1992. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 1992.
128. **Spellenberg, U. et al.** Recent Developments in Succession Law. By Ulrich Spellenberg with collaboration of Chyma N Himonga and K. Adjamagbo-Johnson. – Law in Motion. International Encyclopedia of Laws. World Law Conference Brussels, 9-12 September 1996. Recent Developments in Civil Procedure, Constitutional, Contract, Criminal, Environmental, Family & Succession, Intellectual Property, Labour, Medical, Social Security, Transport Law. Roger Blanpain (editor). Kluwer Law International, 1997, pp 711-748.
129. **Stadler, F. E.** Italien. 1. Teil: Grundzüge., in: M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann. Internationales Erbrecht. Quellensammlung mit systematischen Darstellung des materiellen Erbrechts sowie des Kollisionsrechts der wichtigen Staaten. Begründet von M. Ferid und K. Firsching. Herausgegeben von H. Dörner, R. Hausmann. Stand der 42. Ergänzungslieferung, München: Beck, 2000.
130. **Stadler, S.** Aus der Tätigkeit der IRZ-Stiftung. WiRO, 1996, lk 40.
131. **Storm, S.; Pedersen, H. V. G.** Denmark. – International Encyclopaedia of Laws. Family and Succession Laws. Volume 1, Suppl 7 (October 1998), Hague: Kluwer Law International 1998.
132. **Zalán, K.** Hauptprobleme des Erbrechts im ungarischen Zivilgesetzbuch. - Das ungarische Zivilgesetzbuch in fünf Studien. Herausgegeben vom Redaktionskollegium der fremdsprachigen Zeitschrift für Rechtswissenschaften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften ACTA JURIDICA. Unter Vorsitz von GY. EÖRSI. Redakteur F. MÁDL. Verlag der ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest 1963. Lk. 319-381.
133. **Zankl, W.** Das gesetzliche Vorausvermächtnis des Ehegatten. Österreichisches Rech und Rechtsvergleichung. Wien: Manz, 1996.
134. **Zweigert, K.; Kötz, H.** Introduction to Comparative Law. Second Revised Edition, translated from the German by T. Weir. Oxford: Clarendon Press 1992.

135. **Zweigert, K.; Puttfarken, H.-J.** Possibilities of Comparing Analogous Institutions of Law in Different Social Systems. *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae* XV (1973), S 107-130. Übertsetzt von Claus Sprick (In: Rechtsvergleichung/herg. von Konrad Zweigert u. Hans-Jürgen Puttfarken.- Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1978 (Wege der Forschung; Bd. 332, S 395-429).
136. Theobald on Wills. Fifteenth ed. By J. B. Clark, J. G. Ross Martyn. London: Sweet & Maxwell 1993.
137. **Tjutrumov, I.** Pärimise ulatus. - Juriidiline ajakiri Õigus, nr. 9/10, 1936, lk. 436-437.
138. **Tolstoi, J. K.** Nasledstvennoje pravo. Utšebnoje posobie. Moskva: Prospekt, 1999.
139. **Traat, A.** Järelsõna. – Eesti Vabariigi Tsiviilseadustik (eelnõu EV Riigikogu erikomisjoni 12.03.1940. a. redaktsioon). – Tartu, 1992.
140. **Trilsch-Eckardt, C.** Das tschechische Erbrecht im Vergleich zum deutschen und Reformüberlegungen. – Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge (ZEV) 1996, S 4-10.
141. **Tschichoflos, U.** Erbrecht in der anwaltlichen Beratung. Neuwied, Kriftel: Luchterhand, 1999.
142. **Tuor, P.; Schnyder, B.** Das schweizerische Zivilgesetzbuch, 10. Aufl., Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1986.
143. **Uluots, Ü.** Tsiviilõiguse üldosa konspekt. Tartu, 1936, lk 56.
144. **Van der Burght, G.; Franssen, I.** The Netherlands. By Gregor van der Burght in cooperation with Irelle Franssen. – International Encyclopaedia of Laws. Family and Succession Laws. Volume 2 (January 1997), Hague, London, Boston: Kluwer Law International 1998.
145. **Varul, P.** Austatud "Juridica" lugeja. Toimetaja veerg. - *Juridica*, 1993, nr , lk 69.
146. **Varul, P.** Austatud lugeja. Toimetaja veerg. - *Juridica*, 1994, nr. 8, lk. 181.
147. **Varul, P.** Austatud lugeja. Toimetaja veerg. - *Juridica*, 1995, nr. 7, lk. 281..
148. Justiitsminister **P. Varuli** ettekanne. - VIII Riigikogu stenogramm. I istungjärg. Kolmapäev, 26. aprill 1995. Pärimisseaduse eelnõu esimene lugemine. Arvutivõrgeus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/1995/04/t95042605.html>, 10.12.03.
149. Justiitsminister **P. Varuli** ettekanne. - VIII Riigikogu stenogramm. III istungjärg. Kolmapäev, 20. märts 1996. Pärimisseaduse eelnõu teise lugemise jätkamine. Arvutivõrgeus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/1996/03/t96032009.html>, 10.12.03.
150. **Varul, P.** Legal Policy Decisions and Choices in the Creation of New Private Law in Estonia. – *Juridica International: Law Review*. University of Tartu, V. 2000, pp. 104-118.
151. **Verbeke, Y.-H. Leleu.** Harmonization of the Law of Succession in Europe, in: Towards a European Civil Code. The Hague: Kluwer 1998, pp. 173-188.
152. **Vlassov, J. N.** Nasledstvennoje pravo Rossiiskoi Federatsii: Obšie položenija, pravovõje osnovõ, obrastsõ tipovõh dokumentov. Utš.-metod. posobie. 3-e izdanie,

- dopolnennoje I pererabotannoje. – M.: Jurait, 1999. – 320 s. *Viidatud*: Vlassov, 1999, lk.
153. **Vlassov, J. N.; Kalinin, V. V.** Nasledovaniye po zakonu i po zaveštšaniyu. Moskva: Jurait, 1999.
 154. **Vogel, H.-H.** Schwedisches Erbrecht. Drei Gutachten. Acta Societatis Juridicae Lundensis. Nr 31 (1979).
 155. **Weirich, H. A.** Erben und Vererben. Handbuch des Erbrechts und der vorweggenommenen Vermögensnachfolge. 3., neubearb. Aufl., Herne/Berlin: Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, 1991.
 156. **Ylikangas, H.** Miks õigus muutub? Seadus ja õigus ajaloolise arengu osana. Tartu: Fontes Iuris, 1993.

Kasutatud normatiivmaterjalide loetelu

157. Eesti Vabariigi põhiseadus, 28.06.1992. – RT 1992, 26, 349, RT I 2003, 29, 174; 2003, 64, 429.
158. Asjaõigusseadus, 9. juuni 1993. – RT I 1999, 44, 509; 2005, 59, 464.
159. Asjaõigusseaduse rakendamise seadus, 27. oktoober 1993. – RT I 1999, 44, 510; 2006, 19, 148.
160. Bürgerliches Gesetzbuch. 44., überarb. Aufl. Stand: 1. Januar 1999. Deutscher Taschenbuch Verlag.
161. Eesti Vabariigi omandiseadus, 13. juuni 1990. – EV ÜVT 1990, 20.
162. Elamuseadus, 23. aprill 1992. – RT I 1998, 71, 1199; 2004, 85, 577.
163. ENSV tsiviilkoodeks. Ametlik tekst muudatuste ja täiendustega seisuga 1. jaanuar 1988. Tallinn: Eesti Raamat, 1988.
164. Haagi 5. oktoobri 1961. aasta Testamendi vormile kohaldatava õiguse konventsiooniga ühinemise seadus., 25. märts 1998. – RT II 1998, 16/17, 28.
165. Graždanskii kodex Rossiiskoi Federatsii. Tšast tretii. 14.11.2001.
166. Latvijas Republikas Civillikums. - Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Zinotājs, 1992, nr 4/5, art 51; nr 29/31, art 417; Graždanskii zakon Latviiskoi Respubliki 1937 goda. Riga: Alkor, 1993
167. Notariaadiseadus, 17. juuni 1993. – RT I 1993, 45, 604.
168. Notari tasu seadus, 20. märts 1996. – RT I 1998, 95, 1512; 2006, 7, 42.
169. Pankrotiseadus, 1997. – RT I 1997, 18, 302.
170. Perekonnaseadus, 2. november 1994. – RT I 1994, 75, 1326; 2006, 14, 111.
171. Pärimisseadus, 15. mai 1996. - RT I 1996, 38, 752; 1999, 10, 155; 88, 807; 2001, 56, 336; 93, 565; 2002, 53, 336; 2005, 39, 308.
172. ZGB: schweizerisches Zivilgesetzbuch; mit einschlägigen Nebengesetzen und Verordnungen / hrsg. und mit Anm. vers. von Heinz Aeppli. 30., überarb. Aufl., Zürich: Orell Füssli, 1999
173. Tsiviilseadustiku üldosa seadus, 27. märts 2002. – RT I 2002, 35, 216; 2005, 39, 308.
174. Tsiviilseadustiku üldosa seadus, 28. juuni 1994. - RT I 1994, 53, 889; 1999, 10, 155.
175. Tulumaksuseadus, 15. detsember 1999. – RT I 1999, 101, 903; 2006, 28, 208.

176. Võlaõigusseadus, 26. september 2001. – RTI, 16.07.2002, 60, 374; 2005, 61, 473.
177. Äriseadustik, 15. veebruar 1995. – RT I 1998, 91-93, 1500; 2006, 25, 186.
178. Pärimisseadusest tulenevate notariaaltoimingute tegemise kord, kinnitatud justiitsministri 20. detsembri 1996. a. määrusega nr. 34 kinnitatud ning täiendatud 21. septembri 1999. a. määrusega nr 46. – RTL 1997, 10, 68; 1999, 136, 1914.
179. Pärimisseadusest tulenevate notari ametitoimingute tegemise kord, vastu võetud justiitsministri 25.01.2002. a. määrusega nr 4. – RTL 2002, 19, 244; 28,387.

Kasutatud seaduseelnõude ja seletuskirjade loetelu

180. Pärimisseadus, eelnõu 13 SE I. Esitatud õiguskomisjoni poolt 24.04.1995.
181. Pärimisseadus, 21. oktoobri 2005. a. eelnõu (761 SE I) seletuskiri. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=053000009&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11> (24.04.2006)
182. Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu, tekst seisuga 15.11.2001. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cath=3147>, 3.12.2001.
183. Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu (23.05.2002), eelnõu 1073 SE I. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=021430016&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1> (12.12.2002).
184. Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=021430016&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1> (12.12.2002).
185. Eesti Vabariigi Tsiviilseadustik (eelnõu EV Riigivolikogu erikomisjoni 12. III 1940. a. redaktsioon). Tartu, 1992
186. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse eelnõu, eelnõu 121 SE II-2. (Tekst seisuga 07.06.2000). – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/index.html>,
187. Võlaõigusseaduse eelnõu. – Tekst seisuga 26.05.1999.

Kasutatud kohtulahendite loetelu

188. Tallinna Ringkonnakohtu otsus 16. juunist 2000, tsiviilasi nr II-2/645/00.
189. Tallinna Linnakohtu otsus 1. märtsist 2000, tsiviilasi nr 2/5/ 230-1591/99.
190. Tallinna Linnakohtu otsus 23. maist 2000, tsiviilasi nr 2/3/19-6320/99.
191. Valga Maakohtu otsus 7. maist 1998, tsiviilasi nr 2-202/98.

Publikatsioonid

Lisa 1.

U. Liin. On Reform of Estonian Succession Law. – Juridica International. I 1998, lk 105-109.

On Reform of Estonian Succession Law

Urve
pp. 105-109

Liin

1. Overview of Reform of Estonian Succession Law

One can find only three words about the right to inherit in the Constitution of the Republic of Estonia passed by referendum on 28 June 1992: "The right to inherit is guaranteed" (§ 32(4) of the Constitution)^{*1} but how specifically the right to inherit is guaranteed and which are the underlying standpoints becomes clearer in the Law of Succession Act passed by the *Riigikogu* on 15 May 1996 (hereinafter LSA - RT I 1996, 38, 752), which entered into force on 1 January 1997. This article aims to highlight principle changes made in Estonian succession law compared with Soviet succession law that preceded it, and to determine, on the basis of the principles applied in our LSA, the position of Estonian succession law in continental Europe's legal system.

Within comparative law, continental Europe's legal system brings out four different groups or law families – that of the Roman, German, Scandinavian and socialist countries^{*2}. In giving a general characterisation of Estonian succession law it is, of course, possible to proceed from such a classification. Influences have certainly been disparate throughout history; at this point we should primarily mention Roman law, which is naturally the basis of continental Europe's succession law. At the same time, in the light of single institutes and principles of succession we can classify different countries into rather dissimilar groups^{*3}.

The task of this article, however, is not to give a detailed overview of the entire history of Estonia's succession law but rather to serve as a reminder of where we stopped in 1940 and where we had arrived by 1 January 1997.

Until 1940, i.e. until the Soviets came to power, relationships in private law were in Estonia regulated by the codification *Liv-, Est- und Curlandisches Privatrecht* which originated in main part in 1864, compiled by Professor Fr. G. Bunge. In Estonian legal literature it is known as the Baltic Private Act or BPA. The codification summarised the then legal norms which in large part were based on German law but also on Swedish law and local common law. BPA was with its 4600 articles one of the largest civil codes in the world.^{*4}

After Estonia had become independent, work was started on a new civil code in the mid-1920s. Professor Jüri Uluots from the University of Tartu chaired the commission set up for this purpose. The Bill was developed on the basis of the valid BPA and the Bill of Civil Code of the Russian Empire plus the new acts which had been adopted during the period of Estonian independence. The German BGB, Swiss ZGB and OR, Hungarian Bill of Civil Code, French Code civil, Polish Bill of Civil Code, Italian Bill of Obligation Law, etc. served as foreign examples. The initial version of the Bill of Civil Code or BCC was completed in 1935 and the final version was ready by the end of 1939. On December 11, the Bill was submitted to the *Riigikogu*. Between January and March 1940 a special civil code committee of the *Riigikogu* prepared their additions and amendments and presented the Bill to the *Riigikogu* for adoption which was to occur at the autumn session 1940 but never did due to the occupation of the Republic of

After Estonia's restoration of independence, in October 1992, one of the first actions of the *Riigikogu* was to adopt a resolution on the consistency of legal drafting, which declared that bills of laws had to be prepared on the basis of the legislation that had been in force in the Republic of Estonia before 1940. Thus, BCC which had been completed by 1940 was taken as the primary basis for conducting the reform of private law. Today, when five of the six parts of Estonia's Civil Code have been adopted (Law of Property Act, General Principles of the Civil Code Act, and Family Act which entered into force respectively on 1 December 1993, 1 September 1994, and 1 January 1995, and LSA), we can conclude that in reality the effect of BCC can mainly be felt in the law of property^{*6} and succession law^{*7} but virtually not at all in family law^{*8} where the influence of the Marriage and Family Code of the ESSR, in force as from 1970, is still prevalent. Whilst, rushing ahead we can say that LSA is not entirely free of the standpoints of Soviet succession law^{*9}.

Thus, the reform of Estonia's succession law was built on BCC, as it was as of 1940, in which the related part was based, to an extent that could be felt, on the principles recognised by BPA, however, in certain parts BCC has rather similar provisions with BGB, in particular as regards the specification of intestate heirs but in other parts too. Consequently, the main task of the developers of the Bill of LSA was to review critically and, if necessary, rewrite the part of BCC concerning succession. Outdated provisions were cast aside and the Bill was harmonised with the parts of the civil code that were already in force^{*10}. The Bill was subjected to evaluation by German and Dutch experts. The comments and proposals made by the Dutch experts in their thorough and theoretically well-founded analysis were especially taken into account during the preparation of the final redaction of the Bill^{*11}, and this is can be felt primarily in the parts dealing with the forms and duration of wills.

2. Private Succession as a Principle of Succession Law

Private succession is one of the main principles of a private property based right to inherit the guarantee of which, as can be seen in the Estonian Constitution, is considered especially important in those countries which are based on private property^{*12} and it has been primarily in this respect that Western jurists have criticised Soviet succession law.^{*13} In applying the principle of private succession, a major breakthrough has occurred as a result of Estonia's reform of succession law compared with the past fifty years. The right of the state and local government to gain property within the purview of LSA has been reduced to a minimum^{*14} compared with the Soviet law.^{*15} Primarily this means that, compared with the Civil Code of the ESSR where the definition of intestate heirs was very narrow – the children (in Estonia the right of representation remained effective until the great grandchildren of the bequeather), parents, grandparents, siblings and the surviving spouse of the bequeather. Besides these, the right to inherit of the bequeather's so-called dependent was recognised. If there were not any of the above named, the estate transferred to the state. This meant that one could leave property to the children of one's sister or brother or other more distant relatives only by will.

Under the current LSA, there are no legal restrictions on the descendants of a bequeather, hence the right of representation is formally indefinite, i.e. there are only natural boundaries. Similarly, the descendants of the bequeather's siblings as well as the aunts and uncles and their descendants can succeed under the right of representation. As far as intestate heirs are concerned, the possibility that a local government may receive an estate has become negligible. But if we consider the fact that LSA holds on to the system of acceptance which has historically developed in Estonia, it may happen that not all the so-called potential heirs, especially distant relatives, do not get to know that they may present themselves as heirs.

Over the years, the principle of private succession, or the issue of the Extent of Succession, has been considered very important. This was emphasised in the 1930s in discussions on the role of BCC succession clauses in creating an incentive to encourage a person to work for his own benefit and that of those close to him^{*16}, a point raised again during the discussions of the Bill of LSA in the *Riigikogu*.^{*17}

Thus, Estonia's succession law has remained, in specifying the circle of heirs, within the

boundaries recognised for example in Austria, Liechtenstein, Switzerland and the Nordic countries, i.e. the Act confines the circle of intestate heirs to the bequeather's grandparents and their descendants. Besides relatives, the bequeather's surviving spouse also has the right to succeed. The dependent, as recognised by Soviet law, has been excluded from amongst the intestate heirs. Today, following the example of BGB, the bequeather's dependants have only the right to receive maintenance out of the inheritance and to continue using the objects of the shared household for one month after the death of the bequeather (§ 132 of LSA, § 1969 of BGB).

3. Private Autonomy or Freedom of Testament

The second very important principle of succession law is, of course, the principle of private autonomy, this primarily in recognising the freedom of testament in a possibly wider scope. The owner's right of transfer also includes, in its broader sense, the right to make arrangements regarding his property in the event of his death.^{*18} In this respect too LSA is revolutionary compared to the previous laws.

Both the authors of the Bill of LSA and the Minister of Justice P. Varul have considered this latter fact the most important result of the reform of succession - expansion of the freedom of testament, i.e. that compared with previous periods vastly greater opportunities have been created for the bequeather to express his will^{*19}, primarily as regards the forms of expressing one's last will. Besides the notarial will, which was the only form recognised by CC, it is now possible to make domestic or private wills; the spouses have now been granted the option of making a mutual will. LSA gives inheritance contract as a new basis of succession^{*20}. The Act allows noticeably greater possibilities as regards the content of a last will. For instance, now one can nominate a subsequent heir besides an alternative one; the bequeather has the right to prohibit the division of his inheritance by heirs for up to thirty years, etc. One can not discuss everything in detail here, thus this article will confine itself to a closer characterisation of the possible forms of wills, as in this way, we can highlight some features which are not characteristic of the Germanic legal model.

LSA recognises public or notarial and private or, according to the terminology of LSA, domestic wills (§ 20(1) of LSA) as legally valid. Notarial wills are in turn classified in two groups - notarised wills (public wills in the preparation of which a notary takes part) and wills deposited with a notary or, in theory, secret wills (§ 20(2) and §§ 21 and 22 of LSA). The latter is given personally by the testator to the notary in a sealed envelope and, thus, the notary does not take part in its preparation. Here it should be mentioned that under the Notary Offices Act (entered into force 1 November 1993 - RT I 1993, 45, 640; RT I 1998, 30, 411), in Estonia, a notary must give legal advice while performing a notarial act (§ 48 of NOA) and material responsibility extends also to notaries (§ 3(5) and § 20 of NOA).

LSA classifies domestic wills also in two (§ 20(3) of LSA). Firstly, a will signed in the presence of witnesses in which case it is not important who and in what form wrote the will. It is only important that there were at least two witnesses with active legal capacity who confirm by their signatures that the testator has active legal capacity and capacity to exercise will at the moment of signing the will (§ 23 of LSA). Secondly, a holographic will which must be written by the testator in his own handwriting and signed. Confirmation by witnesses is no longer a prerequisite for validity of the will (§ 24 of LSA).

Under LSA, all four forms of wills may be deemed ordinary wills, as the making of none of them is conditional upon any other provision of law. Thus, in essence there is no extraordinary will in Estonia's succession law. However, this statement is not absolute as under LSA, domestic wills are characterised by one feature which in the rest of Europe is characteristic of extraordinary wills - their period of validity is restricted. Namely, a domestic will is valid only during six months from the date of its making. If the testator does not die within these six months or renew the domestic will or make a notarial will, such a will is deemed invalid (§ 25 of LSA).

The previously mentioned restriction on the validity of domestic wills was prescribed neither in BCC nor in the initial version of the Bill of LSA which underwent the first reading in the *Riigikogu*. This amendment was inserted upon recommendation of the Dutch scientists who, in

their analysis, very thoroughly and convincingly highlighted the advantages of notarial wills and the dangers connected with domestic wills. To a certain extent, the fact that, during the past fifty years, legal practice had recognised only notarial wills also contributed.

A novelty of LSA compared with Soviet law, albeit not something new to Estonia, was the mutual will of spouses (§§ 87–92 of LSA). Here too it was confined, upon recommendation of the Dutch lawyers, only to the notarial form although the initial plan also included a domestic form, modelled upon BGB. LSA recognises only a joint correlative will as the mutual will of spouses. Thus, a mandatory feature of such a will is that the nomination of one spouse as a heir of the other spouse depends on the validity of nomination of the other spouse as a heir (§ 87 of LSA).^{*21}

As mentioned above, LSA recognises on the territory of Estonia, after a fifty-year pause, inheritance contract as a basis of succession and as a form of expression of the last will of a bequeather (§§ 95–103 of LSA). The related part of the Act includes both positive inheritance contract, by which a person is nominated as a heir or legatee, as well as negative inheritance contract, under which the future heir, by agreement with the bequeather, renounces his future succession in advance. The option of contractual renunciation is reserved only for intestate heirs under LSA. Inheritance contracts may be with or without a charge.

Changes compared with what was valid previously occurred not only in the expansion of formatting options for the expression of one's last will but also to a significant extent with regard to the content of the same. The Soviet law recognised only an alternative heir besides appointment of a heir and determination of legacy. To them LSA added the option of nominating an alternative legatee; LSA also recognises provisional and subsequent succession (§§ 43–53 of LSA). The testator can also in his last will create conditions for the transfer of his property in the event of his death (§§ 32–35 of LSA), the content of which, however, must not contradict laws and good customs but which were inconceivable under Soviet law. Although under Soviet law one could leave property for charitable causes, it was virtually impossible to create special funds from an inheritance. But LSA provides for this (§§ 5(5), 76–77 of LSA).

4. Principle of Succession in Family Law

In addition to the freedom of testament, succession in family law is naturally one of the most important principles of succession law. Without longer theoretical discussion, the specification of intestate heirs, as determined by LSA, can be characterised very shortly; viz. the system of parentelas recognised in the German law. The decision on preference was made during the preparation of BCC. For comparison purposes, it should be mentioned that the Latvian Civilicum, prepared at the same time, held to the system recognised in BPA.

Thus, according to Estonia's succession law, succession occurs under parentelas and, within a parentela, succession is divided by generations whereas there are no legal restrictions on the right of representation of descendants. Under § 13 of LSA, first order heirs are the descendants of the bequeather. In the second order, the parents, and if there are no parents their descendants are the heirs (§ 14 of LSA) and the third order heirs are the grandparents of the bequeather and their descendants (§ 15 of LSA). The surviving spouse of the bequeather is not within the same circle of relatives but stands alongside the relatives. It means that the bequeather's surviving spouse shares the inheritance with the descendants – in which event the surviving spouse is entitled to an equal share with a child of the bequeather but not less than one-quarter of the inheritance. With second order heirs, the surviving spouse gets one-half of the inheritance plus a preferential share. With third order heirs, the surviving spouse also gets one-half of the inheritance but if any of the grandparents is bequeather, the surviving spouse shall also have his or her share. Here too the surviving spouse gets a preferential share, i.e. standard furnishings of the spouses' matrimonial home unless the objects are accessories of an immovable (§§ 16–17 of LSA).

As can be seen from the above, in determining intestate heirs, LSA concurs with the regulation of BGB (as was intended already by BCC, from where the corresponding provisions were transferred virtually unchanged). The difference is probably only in that as far as relatives are concerned the Act limits itself to just three orders of succession and that the surviving spouse's

right to succession is somewhat simpler than in BGB. By way of comment, we should say that in determining the lawful right to inherit of the surviving spouse, the Act has returned to 1940 and does not take into account the changes that have occurred in Europe in the past decades. And if we draw more parallels with BGB, in Estonia, a surviving spouse has no right to preferential share alongside descendants. Thus, the law must be amended and complemented in this respect in the near future.*²²

The notion of compulsory portion balances the principle of freedom of testament and succession in family law*²³. If once again we go back to history, the provisions of BPA that were valid in Estonia did not recognise compulsory succession. Compulsory succession was contained only in the part of BPA applicable to Kurland. This notion, however, was included in BCC, following the example of German law.*²⁴ Soviet law also recognised succession to compulsory portion. But compared with Soviet succession law, the compulsory share was now reduced – the two-thirds portion previously available was now reduced to one-half. But as in the Soviet law, the compulsory share is a real portion of the inheritance in the meaning of LSA and not a monetary claim to an equivalent extent as it is in German law.

Here it must be mentioned that despite the clear criticism of the Dutch lawyers, LSA held, in determining the right for compulsory portion, to the requirement of incapacity for work that is familiar from the Soviet law. Thus, under § 104 of LSA, only those lawful descendants and ascendants and the surviving spouse of the bequeather who are incapacitated for work at the time of opening of succession are entitled to succeed to the compulsory portion.

A new principle compared with the Soviet law in specification of the amount of compulsory portion is that, modelled upon German law, the provisional successions and gifts made by the bequeather to other persons within the last three years before the death of the bequeather for the purpose of reducing the compulsory portion are also considered part of the inheritance (§ 106 of LSA).

While under the Soviet law a bequeather could not exclude the person entitled to succession by will and the deprivation of compulsory portion could occur only upon general bases, i.e. due to unworthiness to succeed, LSA gives the bequeather in certain cases the option to disinherit a potential succession of a compulsory portion (§ 108 of LSA).

5. Principle of Universal Succession and Principle of Transfer of Liability

Under continental Europe's succession law, the principle of universal succession is also an important principle. It means that a succession transfers to the heirs as a whole and that the heir does not have the right to choose at his discretion which he accepts and which he does not accept from the inheritance. Here the unity of assets and liabilities of an inheritance is given, i.e. the bequeather's debts transfer to the heir together with the positive assets or rights of the bequeather.

Soviet law similarly recognised the principle of universal succession but had exclusions, such as the leaving of bank deposits or inheritance of domestic assets (§§ 565 and 538 of CC of ESSR). Compared with LSA it distinguished between legacy (single succession) and heir (universal succession) differently primarily because Soviet law knew only limited liability of heirs, i.e. a heir was liable for the debts of the bequeather to the extent of the actual value of the succession transferred to him (§ 558 of CC).

As a rule, LSA recognises unlimited liability of a heir, i.e. unless the heir accepts the inheritance with an inventory, the heir is liable with their personal assets for those liabilities of the bequeather for which the inheritance is insufficient for payment (§ 130 of LSA). At the same time the legatee is liable only for the fulfilment of obligations on the object of legacy. Therefore, it is necessary to determine expressly by LSA which of the bequeather's intestate heirs is a heir and which is a legatee. Under § 37 of LSA, the heir is the person to whom a testator leaves all his property or a legal share (fraction) of it and under § 54 a legatee is a person to whom not all the bequeather's property or legal share of it is given but who gains a particular proprietary benefit, i.e. either a concrete thing, sum of money, right or exemption

from an obligation.

As mentioned above, in Estonia, an inheritance is not transferred to the heirs automatically at the moment of death, as for instance in Germany, Switzerland, France, but the Estonian right to inherit retained its historical tradition of transfer of an inheritance according to the acceptance system. The rationale being that the system of acceptance is historically more inherent in Estonia, BPA was based on it, BCC intended to use it and such was the regulation in CC.^{*25} Thus was retained a system of acceptance which very much resembles its predecessor.

Under such a succession system, succession which has opened but has not transferred to heirs is created (*hereditas iacens*). BCC prescribed that *hereditas iacens* was to be deemed a legal person (§ 567). Even then the expediency of this provision was doubted (*Õigus* 1938, pp. 386-389). Such a structure of a legal person was not included in the Bill of LSA. The standpoint was that the preservation of an inheritance is guaranteed by the methods of depositing the inheritance and that via the custodian of the inheritance the rights and obligations included in the inheritance can be respectively used and fulfilled.^{*26}

6. Conclusion

Thus, in conclusion it can be said that Estonia's succession law has returned to the German law family and is in its regulation quite similar to BGB, albeit not in every respect. For instance, as far as the inheritance contract is concerned there are more similarities with the Austrian and Swiss law of succession.

At the same time, Estonia's succession law has preserved the system of acceptance in respect of the transfer of inheritance which is historically characteristic of Estonia. Similarly, in the rules for execution of wills, the influence of the opinions of the Dutch lawyers who evaluated LSA can be seen. But something has been directly incorporated from the Soviet law – the requirement of incapacity for work as a precondition of receiving the compulsory portion.

Notes:

***1 Publication of Editorial Board of *Riigi Teataja*, Tallinn 1994.**

***2 Max Rheinstein. Einführung in die Rechtsvergleichung. Bearb., hrsg. u eingeleitet von Reimer von Borries. - 2. Aufl., mit e. bibliograph. Anh. u Studienhinweisen Neubearb. vom Hrsg. u Hans-Eckart Niethammer. - München: Beck, 1987, pp. 78-80**

***3 See e.g. Karl H Neumayer. Einheit in der Vielfalt - Bewegung und Bewahrung im Erbrecht der Nationen . - Konflikt und Ordnung: Festschrift für Murad Ferid zum 70. Geburtstag/ hrsg. von A. Heldrich, D. Henrich, H. J. Sonnenberger. 1. Aufl. - München: Beck, 1978, pp. 662-663.**

***4 Priidu Pärna, Villu Kõve. Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne. (The Law of Property Act. Commented Edition). Tallinn: Õigusteabe AS Juura, 1996, p. 9.**

***5 Ibid, pp. 9-10. See also August Traat. Järelsõna. (Concluding Remarks) - Eesti Vabariigi Tsiviilseadustik (eelnoõu EV Riigikogu erikomisjoni 12.03.1940. a. redaktsioon) (Civil Code of the Republic of Estonia. (Revised draft of 12.03.1940 of the Special Committee of the Estonian *Riigikogu*). - Tartu: 1992, (Faksiimileväljaanne) (Facsimile).**

***6 Priidu Pärna, Villu Kõve. Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne. (The Law of Property Act. Commented Edition). - Tallinn: Õigusteabe AS**

Juura, 1996, pp. 10-11.

^{*7} Erki Silvet. Pärimisseaduse eelnõu põhijoontest. (About the Main Features of the Bill of Law of Succession Act). - Juridica, Tartu, 1995, 7, pp. 282-283.

^{*8} About the Family Law Act see Edgar Salumaa. The Family Law Act. - Juridica International I. Law Review University of Tartu. 1996, pp. 94-98.

^{*9} Here I mean the provision of incapacity for work as a precondition of receiving the compulsory portion, of which a more detailed account follows.

^{*10} Erki Silvet. Pärimisseaduse eelnõu põhijoontest. (About the Main Features of the Bill of Law of Succession Act). - Juridica, Tartu, 1995, 7, p. 283

^{*11} Justiitsminister P. Varuli ettekanne. - VII Riigikogu stenogramm. II istungjärg. Kolmapäev, 20 märts 1996. Pärimisseaduse eelnõu teise lugemise jätkamine. (Speech by the Minister of Justice P. Varul. Stenograph of the 7th Riigikogu. The 2nd session. Wednesday, 20 March 1996. Continuation of the second reading of the Bill of Law of Succession Act)

^{*12} Hans Brox. Erbrecht. 9., verb. Aufl. Köln, Berlin, Bonn, München: Karl Heymanns Verlag KG, Rz 19; Jean Nicolas Druey. Grundriss des Erbrechts. 3. Aufl. Bern: Verlag Strämpfli+Cie AG, 1992, § 1 N 1; Carsten-Thomas Ebenroth. Erbrecht: juristische Kurzlehrbuch für Studium und Praxis. München: Beck, 1992, Rz 45; Armin Ehrenzweig, Adolf Ehrenzweig. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. 3., vollkommen Neubearb u erw Aufl., 4. Buch. Das Erbrecht /bearb von Wilfried Kralik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1983, pp. 2-3; Wilfried Schlüter. BGB, Erbrecht. 8. überarb. u erg Aufl. München: Beck, 1994, no. 4.

^{*13} See e.g. Jean Nicolas Druey. Grundriss des Erbrechts. 3. Aufl. Bern: Verlag Strämpfli+Cie AG, 1992, § 2 N 7-8; Armin Ehrenzweig, Adolf Ehrenzweig. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. 3., vollkommen Neubearb u erw Aufl., 4. Buch. Das Erbrecht /bearb von Wilfried Kralik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1983, p. 3; R. Schröder. Abschaffung oder Reform des Erbrechts. Die Begründung einer Entscheidung des BGB-Gesetzgebers im Kontext sozialer, ökonomischer und philosophischer Zeitströmung. Ebelbach: Verlag Rolf Gremer, 1981, pp. 2-3; also E. Ilus. Tsiviilõiguse eriosa. (Special Principles of Civil Law) Tartu 1938, p. 57 and I. Tjutrumov. Pärimise ulatus (Extent of Succession). - Legal journal Õigus, 1936, 9/10, pp. 436-437.

^{*14} Under § 18 of Law of Succession Act, the so-called last heir, i.e. where there are no other heirs or if they do not wish to accept the inheritance, is the local government unit on the territory of which the bequeather had his or her last residence. But if the bequeather had no residence in Estonia and his or her succession must under international rules of private law be divided pursuant to Estonian law, then the state of Estonia is the so-called last heir.

^{*15} As regards the involvement of the state in succession, Estonia's situation is even more radical as Estonia does not have death tax. What is obtained by succession is not subject to income tax either.

^{*16} I. Tjutrumov. Pärimise ulatus. (Extent of Succession). - Legal journal

***Õigus*, 1936, 9/10, pp 436-437.**

***17** Justiitsminister P. Varuli ettekanne. –VIII *Riigikogu* stenogramm. I istungjärk. Kolmapäev, 26 aprill 1995. Pärimisseaduse eelnõu esimene lugemine. (Speech by the Minister of Justice P. Varul. Stenograph of the 7th *Riigikogu*. The 1st session. Wednesday, 26 April 1995. First reading of the Bill of Law of Succession Act).

***18** I. Tjutrumov. Pärimise ulatus. (Extent of Succession). – Legal journal *Õigus*, 1936, 9/10, p 437.

***19** E. Silvet. Eesti Vabariigi esimene oma pärimisseadus (The First Own Law of Succession Act of the Republic of Estonia). – The newspaper *Sõnumileht*, 11.06.1996; Justiitsminister P. Varuli ettekanne . - VII *Riigikogu* stenogramm. II istungjärk. Kolmapäev, 20 märts 1996. Pärimisseaduse eelnõu teise lugemise jätkamine. (Speech by the Minister of Justice P. Varul. Stenograph of the 7th *Riigikogu*. The 2nd session. Wednesday, 20 March 1996. Continuation of the second reading of the Bill of Law of Succession Act).

***20** Inheritance contract as a basis of succession was recognised in Estonia already before 1940.

***21** Erki Silvet. Pärimisseaduse eelnõu põhijoontest. (About the Main Features of the Bill of Law of Succession Act). - *Juridica*, Tartu, 1995, 7, p. 286.

***22** About the right of inherit of bequeather's surviving spouse see U. Liin. Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis Euroopa arengute taustal. (The Reform of Spouse's Right to Inherit in Estonia Against the Background of European Developments - *Juridica*, Tartu, 1998, 4, pp. 174-180.

***23** Ulrich von Lübtow. Erbrecht. Eine systematische Darstellung. 1. Halbband. Berlin: Dunker & Humblot, 1971, p. 21.

***24** Elmar Ilus. Tsiviilõiguse eriosa. (Special Principles of Civil Law). – Tartu 1938, p. 96.

***25** Ivo Mahhov. Pärimise kõik uues pärimisseaduse eelnõus. (Course of Inheritance in the New Bill of Law of Succession Act). - *Juridica*, Tartu, 1995, 7, p. 289.

***26** Erki Silvet. Pärimisseaduse eelnõu põhijoontest. (About the Main Features of the Bill of Law of Succession Act). - *Juridica*, Tartu, 1995, 7, p. 283.

Lisa 2.

U. Liin. Pärimisõiguse põhimõtetest. – Juridica, 1999, nr 3, lk 141-147.

Juridica

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ajakiri

III 1999

ISSN 1406-5509

Pärimisõiguse põhimõtetest

Urve Liin
lk. 141-147

I. Pärimisõiguse põhimõtetest üldiselt

28. juunil 1992 rahvahääletusel vastu võetud Eesti Vabariigi põhiseadusest leiab pärimisõiguse kohta vaid kolm sõna: „Pärimisõigus on tagatud“ (PS § 32 lg 4). Kuidas konkreetselt pärimisõigust tagatakse ning millistest seisukohtadest lähtutakse, selgub Riigikogu poolt 15. mail 1996 vastu võetud pärimisseadusest (edaspidi Päs; RT I 1996, 38, 752), mis jõustus 1. jaanuaril 1997. Käesoleva artikli eesmärgiks ongi tuua välja põhimõttelised muudatused Eesti pärimisõiguses, võrreldes seni kehtinud nõukogude pärimisõigusega, ning määratleda meie pärimisseaduses rakendust leidnud põhimõtetest lähtuvalt Eesti pärimisõiguse koht mandri-euroopa õigussüsteemis.

Eri riikide pärimisõiguste võrdlemisel lähtutakse võrdlevas õiguses tavaliselt jaotusest: mandri-euroopa õigussüsteem, anglo-ameerika õigussüsteem, islami õigus ja sotsialistlik õigus.^{*1} Eesti kuulub nii geograafiliselt asendilt kui ka õiguskorra üldisest ajaloolisest arengust ning pärimisõiguse ülesehituse põhimõtetest lähtuvalt mandri-euroopa õigussüsteemi. Pärimisõiguse põhialused ning instituudid tulenevad viimases teatavasti suures osas just rooma õigusest, kusjuures kaasaegne kehtiv pärimisõigus on välja kujunenud eelmisel sajandil ja selle sajandi esimesel poolel Prantsuse ja Saksa õiguse (õigusteaduse) arengu mõjutusel (Prantsuse Code Civil pärineb aastast 1804, Austria ABGB 1811, Saksa BGB jõustus aastal 1900, Šveitsi ZGB 1907 jne) [2, lk 78; 3, lk 139-145, 189-190].

Mandri-euroopa õigussüsteem koosneb omakorda erinevatest ning suhteliselt iseseisvast õigusperekondadest. Romaani õiguse perekonda kuuluvad Prantsusmaa, Belgia, Luksemburg, Monaco, Itaalia, Hispaania ja Holland; Saksa ehk germaani õigusperekonda Saksamaa, Austria, Šveits, Türgi, Kreeka; Skandinaavia perekonda Soome, Rootsi, Taani, Norra, Island [1, lk 24]. Vahel paigutatakse siia omaette perekonnana veel ka sotsialistlikud maad [4, lk 78-80].^{*2}

Taolisest jaotusest lähtuvalt saab anda üldise iseloomustuse ka Eesti pärimisõigusele. Samas võib üksikuid pärimisõiguse institute ja põhimõtteid silmas pidades grupeerida eri riikide pärimissüsteeme ka teisiti. Näiteks kehtib Saksa, Prantsuse, Šveitsi pärimisõiguses pärandi üleminekul pärijale iseeneslik ehk loobumissüsteem [5, lk 59-60; 6 lk 289], seevastu aga iseloomustab Austria, Itaalia, Hispaania, Portugali ja nõukogude õigust aktiivne ehk vastuvõtusüsteemi. Samuti võib abikaasa pärimisõiguslik seisund olla lahendatud ühe ja sama õigusperekonna siseselt täiesti erinevalt, kuid eri õigusperekondadesse kuuluvates riikides just vastupidi, küllaltki sarnaselt.^{*3}

Õiguslases kirjanduses tuuakse pärimisõiguse põhimõtetena tavaliselt välja juba rooma pärimisõiguses tunnustatu: üldõigusjärgluse põhimõte (*successio per universitatem*), testeermisvabadus ja sugulaste pärimisjärgluse põhimõte [7, Rz 53], mis ühel või teisel kujul ning mahus kehtivad ka tänapäeva pärimisõiguses ja seda nii mandri-euroopa kui ka anglo-ameerika õigussüsteemis. Kõige üldisema erisusena võiks nende kahe süsteemi vahel tuua välja järgmist.

Anglo-ameerika õigussüsteemis tähendab üld- ehk täisõigusjärglus eelkõige seda, et surmaga lõpeb inimese kui õigussubjekti eksistents ning kogu tema vara läheb üle tema õigusjärglastele. Selles tähenduses käsitletakse seal koos, s.t ühise nimetuse – *succession* (õigusjärglus) – all nii füüsilise isiku surma kui ka juriidilise isiku pankoti tõttu toimuvat õigusjärglust [8]. Mandri-euroopa õigussüsteemis tuleb rooma õiguse eeskujul lisaks sellele juurde üldõigusjärgluse põhimõte ka õigusjärglaste poolel. Siin tehakse pärandaja õigusjärglaste seas vahet nn üldõigusjärglaste ehk pärija ja singulaarõigusjärglaste ehk legataari (annakusaaja) vahel [7, Rz 78-80; 9]. See tähendab, et pärandil lasuvate kohustuste eest vastutab reeglina nii germaani kui ka romaani õigusperekonnas vaid pärija, s.t üldõigusjärglane ja annakusaaja üldiselt pärandi kohustuste eest ei vastuta. Anglo-ameerika õigussüsteemis on pärandi üleminek allutatud kohustuslikule administreerimisele, mille käigus toimub pärandil lasuvate kohustuste täitmine ja õigusjärglastele läheb üle vaid pärandi aktiiv pool. Vastutuse ülemineku tähenduses puuduvad üldises õiguses pärijad Saksa õiguse mõttes (saksa k *Erbe*).

Seadusjärgne pärija (inglise k *heir*) sarnaneb anglo-ameerika süsteemis pigem annakusaajale (*Vermächtnisnehmer*) Saksa õiguse tähenduses [7, Rz 80].

Mis puutub testeerimisvabadusse, siis siin loetakse, et anglo-ameerika õigussüsteemis on inimesel palju suuremad võimalused oma viimset tahet väljendada (nii vormistamise kui ka sisu osas) ning testamente tehaksegi Inglismaal palju sagedamini kui näiteks Prantsusmaal või Saksamaal.^{*4}

Kuna meie senine tsiviilõiguse reform on tähendanud tagasipöördumist just saksa õigusperekonda [10, lk 175; 11, lk 282], siis vaataksimegi järgnevalt, kuidas on rakendunud Eesti pärimisseaduses saksakeelses õiguskirjanduses pärimisõiguse printsiipidena välja toodud erapärimisjärgluse (*Privaterbfolge*), perekonnapärimisjärgluse (*Familienerbfolge*), testeerimisvabaduse (*Testierfreiheit*) ja üld- ehk täisõigusjärgluse põhimõte (*Universalsukzession, Gesamtnachfolge*).^{*5}

II. Erapärimisjärgluse printsiip

Erapärimisjärglus on eraomandil baseeruva pärimisõiguse üks peamisi printsiipe^{*6}, mille tagamist, nagu me näeme ka Eesti põhiseaduses, peetakse eraomandil baseeruvates riikides eriti oluliseks [12; 13, §1 N 1; 7, Rz 45; 14, lk 2–3; 15]. Selles osas on Lääne õigusteadlased nõukogude pärimisõigust eelkõige kritiseerinud.^{*7}

Erapärimisjärgluse põhimõtet ehk pärimise ulatuse küsimust on pärimisõiguses peetud aegade jooksul suurt tähtsust omavaks. Seda toonitati nii 30-ndatel aastatel TsSE pärimisõiguse osa aruteludes, kui leiti, et pärimisõigus on suureks mõjuriks inimesele, et töötada iseenda ja oma lähemate inimeste kasuks [16, lk 436–437], kui ka pärimisseaduse eelnõu arutelul Riigikogus.^{*8} Ja kõige üldisemalt võib kohe alguses väita, et Eesti pärimisõiguse reformi tulemusel on Eestis erapärimisjärgluse põhimõtte rakendamisel tehtud oluline murrang, võrreldes viimase viiekümne aastaga. Riigi ning samuti ka meie pärimisseaduse mõttes kohaliku omavalitsuse^{*9} osa pärandist osa saamisel on viidud, võrreldes nõukogude õigusega, miinimumini.^{*10} Eelkõige tähendab see võrdlust ENSV tsiviilkoodeksiga, kus seadusjärgsete pärijate ring oli väga kitsas: pärandaja lapsed (esindusõigus kehtis siin kuni pärandaja lastelastelasteni), vanemad, vanavanemad, õed-vennad ja üleelanud abikaasa. Nende kõrval tunnustas nõukogude õigus aga ka nn pärandaja ülalpeetava pärimisõigust. Nimetatud isikute puudumisel läks pärand riigile. See tähendab, et oma õe- või vennalastele või teistele kaugematele sugulastele oli võimalik oma vara pärandada üksnes testamendi alusel.

Pärimisseaduse kohaselt ei ole enam pärandaja alanejate osas seaduses piiri kehtestatud, seega kehtib esindusõigus siin formaalselt lõpmatuseni, s.t on vaid looduslikud piirid. Nüüd saavad esindusõiguse alusel pärida ka pärandaja õe ja venna alanejad sugulased, samuti pärandaja tädid-onud ja nende alanejad sugulased. Seadusjärgsete pärijate ringi olulisest suurenemisest lähtuvalt on muutunud üsna väikeseks võimalus, et kohalik omavalitsus pärandvara endale saab. Kui aga arvesse võtta, et pärimisseaduses jäädgi Eestis ajalooliselt väljakujunenud pärandvara vastuvõtusüsteemi juurde, siis võib juhtuda, et kõik nn potentsiaalsed pärijad, eriti kaugemad sugulased, ei saa teada oma õigusest pärijana üles astuda.

Eesti pärimisseaduses on pärijate ringi määratlemisel jäädud Austrias, Liechtensteinis, Šveitsis ning Põhjamaades tunnustatud piiridesse, s.t piiratud on seadusjärgsete pärijatena kaugematest sugulastest pärandaja vanavanemate ja nende alanejatega. Samas oli TsSE §-s 597 kavandatud BGB § 1928 eeskujul ka seadusjärgsete pärijate neljas järjekord, kuhu oleksid kuulunud pärandaja vanavanemate vanemad ja nende alanejad.

Sugulaste kõrval on pärimisõigus ka pärandaja üleelanud abikaasal (nõukogude õiguses oli abikaasa sugulastega koos esimese ringi pärijaks – TsK § 536 lg 1 p 1). Seadusjärgsete pärijate seast on välja jäetud nõukogude õiguses tuntud töövõimetu ülalpeetav, kui seadusjärgne pärija (TsK § 536 lg 3). Pärandaja ülalpeetavatel on nüüd BGB eeskujul õigus vaid ühe kuu ülalpidamisele pärandi arvel ning võimalus sama aja jooksul jätkata ühise majapidamise esemete kasutamist (PäS § 132, BGB § 1969).

III. Eraautonoomia printsiip pärimisõiguses ehk testeerimisvabadus

Teiseks väga oluliseks printsiibiks pärimisõiguses on loomulikult eraautonoomia põhimõttest lähtumine ja seda eelkõige testeerimisvabaduse võimalikult suuremal määral tunnustamise näol. Sisaldab ju omaniku võõrandamisõigus laiemas tähenduses ka õigust oma varanduse suhtes korraldusi teha ka surma puhuks [16, lk 437]. Selleski suhtes on pärimisseaduses senikehtinuga võrreldes toimunud suur pööre.

Testeerimisvabadus lähtub eraautonoomiast: „üksikisik peab saama oma õigussuhteid kujundada enesemääramise teel ja omavastutuslikult“ [17, lk 91]. Kui eraautonoomia väljendusena tuntakse esmajoonel lepinguvabadust võlaõiguses, siis testeerimisvabadusena pärimisõiguses on tal samuti väga oluline roll. Need on eraautonoomia kaks väljendusvormi, mille puhul võib välja tuua nende ühiseid jooni, kuid samuti ka rõhutada nende erisusi.

Nii nagu lepinguvabaduse puhul võib testeermisvabaduse juures välja tuua kaks tahku. Esiteks tähendab see isiku vabadust otsustada kas üldse teha vastavat tehingut (sõlmida lepingut, teha testamenti). Testeermisvabadus läheb aga selles osas lepinguvabadusest kaugemale. Kui leping on sõlmitud, siis ollakse sellega ka reeglina seotud, kuid kui testament on tehtud, siis ei ole isik, s.o testaator, ise sellega seotud. Ta võib igal ajal uue testamendi teha või juba tehtu tühistada või muuta, ka siis kui ta on näiteks testamendi notariaalses vormis teinud. Teiseks tähendab eraautonoomia isiku vabadust ise otsustada ka tehingu sisu üle. Siin on võlaõigus andnud suurema vabaduse, kui annab seda pärimisõiguses. Pärimisõiguses on tehingu sisu ja vormireeglid imperatiivselt reguleeritud, samas kui lepingute sisu puhul on enamasti tegu eelkõige dispositiivsete normidega. Pärimisõiguse suuremad piirangud tulenevad siin eelkõige õiguskindluse ja ka usaldatavuse vajadusest, siin on tegemist ju korraldustega surma puhuks, tehing jõustub tegija surma korral ja tehingu teinud isikult ei saa enam selgitusi küsida.^{*11}

Testeermisvabadusel on aga veel üks piirang, mis lepinguvabaduse juures puudub, s.o sundosa instituit. Paljude riikide ja sealhulgas ka Eesti pärimisõiguses ei luba isikul neid oma lähedasi, kellel põhimõtteliselt on inimese eluajal õigus temalt majanduslikku tuge saada, pärimiselt täielikult kõrvaldada.^{*12}

Testeermisvabaduse laiendamist on pärimisseaduse eelnõu autorid pidanud kõige olulisemaks pärimisõiguse reformi tulemuseks. Võrreldes senisega, on loodud tohutul suuremad võimalused pärandajale oma tahte väljendamiseks^{*13}, seda eelkõige viimse tahte väljendamise vormide osas. Nõukogude õiguses ja seega ka ENSV TsK-s tunnustatud notariaalse testamendi kõrval on nüüd võimalik teha ka koduseid ehk eratestate; abikaasadel on antud võimalus teha testamenti ühiselt. Uue pärimise alusena^{*14} on pärimisseaduses ka pärimisleping. Märkatavalt suuremad võimalused annab seadus ka viimse tahte sisu osas. Näiteks on nüüd lisaks asepärijale võimalik nimetada järelpärija, pärandajal on õigus keelata pärandvara jagamine pärijate poolt kuni 30 aastaks jne. Kõigel antud artiklis pikemalt peatuda ei ole võimalik, seepärast piirduksin vaid testamendi vormide pisut lähema iseloomustamisega, sest siin võib välja tuua nii mõndagi, mis pole just iseloomulik saksa õigusperekonnale.

Testamendi vormidena tunneb pärimisseadus avalikke testamente ehk notariaalseid testamente ja eratestate ehk pärimisseaduse terminoloogia kohaselt koduseid testamente (Päs § 20 lg 1). Notariaalseid testamente on omakorda kahte liiki: notariaalselt tõestatud testamendid ehk avalikud testamendid, mille koostamisel osaleb ka notar, ning notarile hoiule antud testament ehk teooria kohaselt salajane testament (Päs § 20 lg 2 ning §-d 21 ja 22). Viimase annab testaator isiklikult notarile hoiule kinnises ümbrikus ning seega selle koostamisel notar ei osale. Siinjuures tuleks ehk märkida, et vastavalt notariaadiseadusele (jõustunud 1. novembril 1993 – RT I 1993, 45, 640; 1998, 30, 411) on Eestis notar kohustatud andma notariaaltoimingu tegemisel õiguslast nõu (NotS § 48) ning notarile laieneb ka varaline vastutus (NotS § 3 lg 5 ja § 20).

Koduseid testamente on pärimisseaduses samuti kahte liiki (Päs § 20 lg 3). Esiteks, tunnistajate juuresolekul allakirjutatud testament, mille puhul ei ole oluline kes ja millises vormis on testamendi kirja pannud. Oluline on vaid, et testamendi allakirjutamise juures viibiks vähemalt kaks teovõimelist tunnistajat, kes oma allkirjadega kinnitavad muuhulgas ka testaatori teo- ja otsustusvõimelisust testamendi allakirjutamise momendil (Päs § 23). Teiseks koduse testamendi liigiks on omakäeline testament, mis tuleb testaatori enda poolt oma käega kirja panna ning allkirjastada. Siin testamendi jõustumiseks enam tunnistajate kinnitust vaja ei ole (Päs § 24).

Eesti pärimisseaduse kohaselt võib kõiki nelja testamendi vormi lugeda korralisteks testamentideks, sest neist ühegi tegemine ei ole seotud mittemingisuguse muu tingimusega, kui vaid see, et koduse testamendi koostamisel ei osale notar. Seega puudub Eesti pärimisõigusest sisuliselt erakorraline testament.^{*15} Kuid seda ei saa väita absoluutse kindlusega, sest pärimisseaduse kohaselt iseloomustab koduseid testamente üks mujal Euroopas erakorralistele testamentidele iseloomulik joon – nende kehtivusaeg on piiratud. Nimelt kehtivad kodused testamendid vaid kuue kuu jooksul nende tegemise päevast. Kui selle kuue kuu jooksul ei ole testaator ära surnud ega oma kodust testamenti uuendanud või notariaalset testamenti teinud, siis loeb pärimisseadus taolise testamendi tühiseks (Päs § 25).

Viimatinimetatud kitsendust koduste testamentide kehtivuse osas ei olnud ette nähtud ei TsSE-s^{*16} ega ka pärimisseaduse eelnõu esialgses variandis, mis läbis Riigikogus esimese lugemise [18]. See parandus viidi sisse Hollandi teadlaste soovitusel, kes oma arvamuses väga põhjalikult ja veenvalt tõid välja notariaalse testamendi positiivsed küljed ja koduste testamentidega seotud ohud. Teatud määral aitas otsuse tegemisele kindlasti kaasa asjaolu, et viimase viiekümne aasta jooksul on meie õiguspunktis tuntud üksnes notariaalseid testamente.

Uudsena, võrreldes senikehtinuga, kuid jällegi juba varem Eestis tuntud testamendi liigina võeti pärimisseadusesse ka abikaasade vastastikune testament (Päs §-d 87–92), mis on iseloomulik saksa õigusperekonnale, kuid samal ajal näiteks romaani õigusperekonnas seadusega otseselt keelatud [7 Rz 276]. Siingi piirduti meil hollandlaste ettepaneku kohaselt^{*17} üksnes notariaalse vormiga, kuigi

esialgselt oli kavandatud BGB eeskujul eratestamentide võimalus.

Abikaasade vastastikuse testamendina tunnistab pärimisseadus üksnes abikaasade ühist korrespondentset testamenti. Taolise testamendi kohustuslikuks tunnuseks on see, et ühe abikaasa pärijaks nimetamine sõltub teise abikaasa pärijaks nimetamise kehtivusest (PäS § 87). Samas on võimalik ka nn Berliini testament, s.t abikaasade vastastikune testament kolmanda isiku kasuks (PäS § 88) [11, lk 286].

Üle viiekümne aasta tunnistab pärimisseadus taas Eesti territooriumil ühe pärimise alusena ning pärandaja viimse tahte väljendusvormina pärimislepingut (PäS §-d 95–103). Seaduse vastavasse ossa on kokku võetud nii positiivne pärimisleping, millega määratakse keegi pärijaks või annaku saajaks, kui ka negatiivne pärimisleping, mille alusel tulevane pärija kokkuleppel pärandajaga loobub juba ette oma tulevikus saada olevast pärandist. Taoline lepinguga loobumise võimalus on pärimisseaduse kohaselt ette nähtud vaid seadusjärgsetele pärijatele. Pärimisleping võib olla nii tasuline kui ka tasuta.

Pärimisleping kui iseseisev õigusinstituut esineb vaid saksa õigusperekonnas ja Taanis. Saksamaal on pärimislepingu (*Erbvertrag*) nimetuse all BGB-s reguleeritud vaid positiivne pärimisleping (BGB §-d 2274–2302) ning negatiivne ehk pärimisest loobumise leping on reguleeritud eraldi (BGB §-d 2346–2352, *Erbverzicht*) ja nii käsitletaksegi neid Saksa pärimisõiguse õpikutes ning õigusosalases kirjanduses täiesti eraldi õigusinstituutidena.^{*18} Samal ajal käsitletakse samasse õigusperekonda kuuluvates Austrias ja Šveitsis nii positiivset kui ka negatiivset pärimislepingut ühtse instituudina.^{*19}

Muutused senikehtinuga võrreldes ei ole toimunud mitte ainult viimse tahte vormistamisvõimaluste laienemise suunas, vaid olulisel määral ka viimse tahte sisu osas. Nõukogude õigus tunnistas peale pärija nimetamise ja annaku määramise veel vaid asepärija instituuti. Pärimisseadus lisas sellele ka aseannakusaaja nimetamise võimaluse, samuti tunnistab pärimisseadus eel- ja järelpärimist (PäS §-d 43–53). Veel on testaatoril võimalik oma viimses tahtes vara üleminekuks seada õigusjärglastele tingimusi (PäS §-d 32–35), mille sisu ei tohi küll vastuollu minna seaduste ja heade kommetega, kuid mis nõukogude õiguses olid täiesti mõeldamatud. Ka nõukogude õiguses oli võimalik oma vara pärandada heategevuslikuks otstarbeks, kuid pärandvara arvel spetsiaalsete fondide loomine ei olnud võimalik. Pärimisseadus annab selleks aga võimaluse (PäS § 5 lg 5, §-d 76–77).

IV. Perekonnapärimisjärgluse printsiip

Testeerimisvabaduse kõrval on perekonnapärimisjärglus loomulikult pärimisõiguse üks tähtsamaid põhimõtteid. See tähendab, et pärimisel arvestatakse eelkõige pärandaja perekonnaga. Algselt tähendas see ainult sugulaste arvestamist pärimisel, kuid tänapäeval hõlmab perekonnapärimisjärglus reeglina ka abikaasa arvestamist pärandvarast osa saamisel. Perekonna arvestamine toimub esiteks seadusjärgsete pärijate kindlaksmääramisel ja teiseks, nagu eespool juba juttu, ka viimse tahte kohasel pärimisel pärandaja vabaduse piiramisena sundosa näol.

Peatumata siin pikemalt seadusjärgsete pärijate kindlaksmääramise erinevatel süsteemidel, võib meie pärimisseaduses rakendatud väga lühidalt määratlada järgmiselt: kehtib germaani õiguses tunnustatud parenteel- ehk tüvikondade süsteem. Viimase kasuks otsustati juba TsSE-s, kusjuures võrdlusena olgu mainitud, et samal ajal ettevalmistatud Läti *Civillicum*^{*20} jäi endiselt BES-s tunnustatud süsteemi juurde.

Niisiis toimub Eesti pärimisõiguses pärimine tüvikondade alusel ning tüvikonnasiseselt jaguneb pärand põlvkondade kaupa, kusjuures alanejate sugulaste osas ei kehti esindusõiguslikke piiranguid. Vastavalt PäS §-le 13 on esimese järjekorra pärijad pärandaja alanejad sugulased. Teises järjekorras pärivad pärandaja vanemad ja nende puudumisel nende alanejad sugulased (PäS § 14) ning kolmandas järjekorras pärandaja vanavanemad ja nende alanejad (PäS § 15). Kusjuures pärandaja abikaasa ei kuulu enam sugulastega ühte pärijate ringi, vaid tema seisab sugulaste kõrval. See tähendab, et pärandaja üleelanud abikaasa jagab pärandvara pärandaja alanejatega ja tal on õigus saada kas lapsega võrdne osa või vähemalt 1/4 pärandvarast. Teise järjekorra sugulaste kõrval pärides saab üleelanud abikaasa poole pärandvarast ning sellele lisaks veel ka nn eelosa. Kolmanda järjekorra sugulaste kõrval pärides jääb jällegi abikaasale pool pärandvarast ning kui keegi pärandaja vanavanematest on surnud, siis läheb ka tema osa pärandaja üleelanud abikaasale. Ka siin saab abikaasa lisaks veel eelosa, s.o abikaasade ühise kodu tavalise sisustuse esemed, kui need ei ole kinnisasja päraldised (PäS §-d 16 ja 17).

Nagu eelnevast näha, on pärimisseaduses (nii oli see kavandatud juba TsSE-s, kust peaaegu muutmata kujul on vastavad normid ka üle võetud) seadusjärgsete pärijate kindlaksmääramisel väga suur sarnasus BGB regulatsiooniga. Erisuseks on ehk see, et sugulaste osas on piiratud vaid kolme järjekorraga ja et abikaasa pärimise osa on lihtsamalt kirja pandud kui BGB-s. Vahemärkusena olgu öeldud, et abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse kindlaksmääramisel on tagasi mindud aastasse 1940 ning siin ei ole arvestatud Euroopas viimastel aastakümnetel toimunud muudatustega. Kui tõmmata veel paralleele BGB-ga, siis puudub Eestis abikaasal õigus eelosale alanejate sugulaste kõrval.^{*21}

Testeerimisvabaduse ja perekonnaõigusjärgluse põhimõtet tasakaalustab sundosa instituut [19]. Kui minna jällegi tagasi ajalukku, siis BES normid, mis kehtisid Eestis, ei tundnud sundpärimist. Sundpärimine oli vaid selles BES osas, mis kehtis Kuramaa kohta. TsSE-sse võeti aga see instituut saksa õiguse eeskujul sisse [5, lk 96]. Ka nõukogude õigus tunnustas sundosa pärimist. Kuid viimasega võrreldes vähendati pärimisseadusega sundosa suurust – varasemalt 2/3 seaduse järgi saada olevalt osalt langes see nüüd 1/2-le. Kuid nii nagu nõukogude õiguses, on ka pärimisseaduse sundosa reaalne osa pärandvarast, mitte aga vastavas ulatuses rahaline nõue, nagu see on Saksa õiguses (BGB § 2303).

Tavaliselt lähtutakse pärimisõiguses sundosa saajate kindlaksmääramisel perekonnaõiguses omaks võetud ülalpidamiskohustusest. Eestis see reegel aga päriselt ei kehti, sest vastavalt PkS §-le 67 tuleb ka oma alaealisi õdesid-vendi vajadusel ülal pidada, pärimisseadus neid aga sundosa saajate hulka ei arva. Eesti pärimisseadus torkab ka teiste riikide vastavate seaduste võrdlemisel silma sellega, et sundosaõigus on seotud töövõimetusega. Sundosa on võimalik nõuda vaid pärandaja viimse tahtega pärandist ilma jäänud töövõimetu üleneja või alaneja sugulane või töövõimetu abikaasa, juhul kui ta oleks seaduse järgi olnud õigustatud pärima (PäS § 104). Märkida tuleb aga siin kindlasti seda, et vaatamata Hollandi õigusteadlaste selgele kriitikale, jääd pärimisseaduses sundosa saamise õiguse määramisel siiski nõukogude õigusest tuntud töövõimetuse nõude juurde (TsK § 540).^{*22}

Uue põhimõttena, võrreldes nõukogude õigusega, võib sundosa suuruse määramise juures ära tuua selle, et Saksa õiguse eeskujul arvestatakse sundosa suuruse kindlaksmääramisel ka eelpärandit ja pärandaja poolt teistele isikutele sundosa vähendamise eesmärgil viimase kolme aasta jooksul enne pärandaja surma tehtud kingitusi (PäS § 106).

Nõukogude õiguses ei olnud pärandajal võimalik sundosa saada õigustatud isikut testamendiga täielikult pärimiselt kõrvaldada ning sundosast ilmajätmine sai toimuda vaid üldistel alustel, s.t vaid pärimiskõlbmatuse tõttu. Pärimisseadusega on lisaks pärimiskõlbmatuse alustele ka pärandajal teatud juhtudel õigus seaduses toodud piirides potentsiaalset pärijat sundosast ilma jätta (PäS § 108).

V. Üld- ehk täisõigusjärgluse printsiip ning vastutuse ülemineku printsiip

Mandri-euroopa pärimisõiguse üheks oluliseks põhimõtteks on ka täisõigusjärgluse põhimõte. See tähendab, nagu algul juba märgitud, esiteks seda, et pärandvara läheb pärijatele üle kui tervik, ja teiseks, et pärijal puudub võimalus oma suva kohaselt valida, mida ta pärandvarast võtab või mida mitte. Samuti tuuakse siin ära pärandi aktiiva ja passiva ühtsus, s.t koos positiivse varaga ehk õigustega lähevad pärijatele üle ka pärandaja kohustused.

Ka nõukogude õigus tunnustas universaalse (üldise) õigusjärgluse põhimõtet, [20] kuid siin olid oma erandid, nagu näiteks pangahoiuste pärandamisel aga ka koduse vara pärimisel (ENSV TsK §-d 565 ja 538). Samuti oli seal annaku ehk üksikõigusjärgluse ja pärija ehk universaalse õigusjärglase eristamine pisut teisiti reguleeritud kui seda on tehtud pärimisseaduses. Muudatus on eelkõige tingitud asjaolust, et nõukogude õigus tundis pärimisel vaid piiratud vastutust, s.t pärija vastutas pärandaja võlgade eest temale üleläänud pärandvara tegeliku maksumuse piirides (TsK § 558). Seega nii pärija kui ka annakusaaja vastutus oli sama, piiratud üleläänud vara väärtusega.

Pärimisseaduses on aga pärija vastutust suurendatud. Pärija vastutab reeglina piiramatult (*ultra vires hereditatis*), s.t kui pärija pärandvara inventuuriga vastu ei võta, siis vastutab pärija oma isikliku varaga nende pärandaja kohustuste eest, mille täitmiseks pärandvarast ei piisa (PäS § 130). Samal ajal vastutab annakusaaja nii nagu varemgi vaid annakuesemel lasuvate kohustuste täitmise eest. Seega on vaja pärimisseaduses üheselt kindlaks määrata, milline pärandaja õigusjärglastest on pärija ja milline annakusaaja. Vastavalt PäS §-le 37 on pärijaks see, kellele on pärandatud kas kogu vara või mõtteline (murdosa) sellest ning annakusaajaks vastavalt §-le 54 isik, kellele ei ole määratud kogu vara või selle mõttelist osa, vaid teatud varaline hüve, s.t kas konkreetne asi, rahasumma, õigus või kohustusest vabastamine.

Nagu juba alguses oli juttu, ei lähe Eestis pärandvara pärijatele üle mitte automaatselt pärandaja surma hetkest nagu toimub see näiteks Saksamaal, Šveitsis ja Prantsusmaal. Eesti pärimisõigus jäi vastavalt ajaloolistele traditsioonidele pärandvara üleminekul pärijatele nn vastuvõtusüsteemi juurde. Põhjendus oli siin järgmine: vastuvõtusüsteem on Eestile ajalooliselt omasem, sellest lähtus BES, nii kavandati TsSE-s ning selline oli regulatsioon ka TsK-s [6, lk 289]. Nii jäädigi pärandi vastuvõtusüsteemi juurde, mis on vägagi sarnane senikehtinuga.

Sellise pärimissüsteemi korral tekib pärand, mis on küll avanenud, kuid pole veel pärijale üle läinud (nn „lamav“ pärand – *hereditas iacens*). TsSE nägi ette, et *hereditas iacens* loetakse juriidiliseks isikuks (§ 567). Juba tollal kaheldi selle sätte otstarbekuses.^{*23} Pärimisseaduse eelnõust jäeti selline juriidilise isiku konstruktsioon välja. Asuti seisukohale, et pärandi säilivus on tagatud pärandi hoiumeetmetega ning pärandi hooldaja kaudu saab kasutada pärandi koosseisu kuuluvaid õigusi ja täita kohustusi [11, lk 283].

VI. Kokkuvõte

Seega võib kokkuvõtlikult öelda, et Eesti pärimisseaduses on rakendust leidnud samad põhimõtted ning üldiselt ka samas mahus, nagu see on omane kõigile eraomandil baseeruvatele ühiskondadele. Eestis on laiendatud pärijate ringi senisega võrreldes piirini, mis on tavaline teisteski Euroopa maades. Riigi (kohaliku omavalitsusüksuse) osalus pärijana on sellega viidud miinimumini. Samuti on avardunud pärandaja võimalused omalt poolt pärimise käiku mõjutada, nii viimse tahte vormistamise kui sisu osas.

Lähtudes pärimisõiguse üldtunnustatud põhimõtete võrdlevast, kuigi artikli mahu piiratus tõttu küllaltki pinnapealsest analüüsist, võib siiski kindlalt väita, et Eesti pärimisõigus on tagasi pöördunud germaani õigusperekonda. Kui võrrelda üksikuid õigusinstituute, siis on kohati regulatsioon tervete paragrahvide kaupa äärmiselt sarnane BGB-ga. Kuid mitte kõiges, näiteks on pärimislepingu osas rohkem sarnasust Austria ja Šveitsi pärimisõigusega, kuid ka nemad kuuluvad saksa õigusperekonda.

Nagu juba eespool rõhutatud, kehtib Saksa, Šveitsi, Prantsusmaa ja paljude teiste mandri-Euroopa riikide pärimisõiguses põhimõte, et pärand läheb pärandajalt üle pärijale vahetult seaduse jõul – *ipso iure* – pärandaja surma momendil [21; 13, lk 35–36]. Eesti pärimisseadus jäi aga vastuvõtusüsteemi juurde, mis on Eestile ajalooliselt omasem. Kuid nagu sissejuhatuses öeldud, kehtib vastuvõtusüsteem näiteks ka Austrias, Itaalias ja Portugalis. Seega ei kehti siin traditsiooniline õigusperekondadesse jaotamine.

Testamentide vormistamise reeglistikus võib seevastu tunda traditsiooniliselt romaani ehk prantsuse õigusperekonda kuuluva Hollandi mõjutusi, seda tänu pärimisseadusele ekspertiisi teinud Hollandi õigusteadlaste kriitika arvestamisele.

Midagi on otseselt säilinud aga ka nõukogude õigusest – töövõimetuse nõue sundosa saamisel.

Märkused:

*¹ Osa autoreid ei too küll oma liigitustes sotsialistlike maade õigust eraldiseisvana, vaid paigutavad selle mandri-euroopa õigussüsteemi alla [1, lk 50] (vt ka [4, lk 78–80]).

*² Täpsustusena olgu siin lisatud, et nagu eespool juba viidatud on professor R. Narits toonud oma jaotuses sotsialistlike riikide õiguse välja eraldi iseseisva õiguskultuurina teiste, sh ka mandri-euroopa oma kõrvale ega paiguta seda õigusperekonnana viimase alla (vt [1]). Kui kogu maailma pärimisõigust silmas pidada, siis on taoline liigendus õigem ning eristab paremini sotsialistliku pärimisõiguse olemust. Kui aga piirduda vaid Euroopaga ja võrrelda üksnes Kesk- ja Ida-Euroopa endiste sotsialistlike riikide pärimisõigust teiste Euroopa riikide omaga, saab neid siiski vaadelda kui mandri-euroopa õigussüsteemi üht õigusperekonda.

*³ Vt lähemalt Karl H. Neumayer. *Eigenartiges und Altertümliches aus dem vergleichenden Erbrecht.* – Melanges Paul Pioet. Berne: Editions Strämpfli & Cie SA, 1990 pp 485–499; samuti Karl H. Neumayer. *Einheit in der Vielfalt – Bewegung und Bewahrung im Erbrecht der Nationen – Konflikt und Ordnung: Festschrift für Murad Ferid zum 70. Geburtstag/ hrsg. von A. Heldrich, D. Henrich, H. J. Sonnenberger.* 1. Aufl. – München: Beck, 1978, S 662–663; [7, Rz 78–80]. Pärimisõigust peetakse üldiselt õigusharuks, kus ei toimu eriti palju ega järske muutusi, areng toimub siin samm-sammult. Abikaasa positsioon pärimisel on üks neist vähestest institutidest pärimisõiguses, mis on just viimastel aastakümnetel ja seda praktiliselt kogu maailmas oluliselt muutunud. (Recent Developments in Succession Law. By Ulrich Spellenberg with collaboration of Chyma N Himonga and K. Adjamagbo-Johnson. – Law in Motion. International Encyclopedia of Laws. World Law Conference Brussels, 9-12 September 1996. Recent Developments in Civil Procedure, Constitutional, Contract, Criminal, Environmental, Family & Succession, Intellectual Property, Labour, Medical, Social Security, Transport Law. Roger Blanpain (editor). Kluwer Law International, 1997, pp 711–748).

*⁴ Küsitlused näitavad, et näiteks Prantsusmaal oli 11% küsitletutest testamendi tegemise poolt ning 74% selle vastu (1970. aasta küsitlus). Seevastu samal aastal Saksamaal läbiviidud küsitlusest osavõtjatest 20% ütles, et nad on testamendi teinud ja ainult 41% vastasid, et nad pole sellele üldse mõelnud. Samas aga 1988. aastal Inglismaal korraldatud küsitluse tulemusel oli 33% vastanutest testamendi teinud ja 21% polnud sellele kunagi mõelnud. (Tobias Fröschle. *Die Entwicklung des gesetzlichen Rechte des überlebenden Ehegatten.* In Frankreich und England im Laufe des 20. Jahrhunderts. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1996, S 11).

*⁵ Neil põhimõtetel peatuvad ühel või teisel määral nii Saksa, Austria kui ka Šveitsi pärimisõiguse õpikute autorid. Vt nt [7, Rz 44]; Helmut Koziol und Rudolf Welsner. *Grundriss des bürgerlichen Rechts.* (Manzsche Kurzlehrbuch) Bd. 2. Sachenrecht, Familienrecht, Erbrecht. – 10., neu bearb. Aufl., Wien: Manz 1996, S 284–286; [13, § 1 N 1–5 ja § 4 N 5–23].

*⁶ „Eraõigus on alati ka pärimisõigus. Ei ole olemas ainevaldkonda, mis nii tungivalt eraõigusliku reguleerimise järele hüüaks, kui inimese surm. Individuaalsete, paljuski õigusväliste suhete võrk, milles üksikisik eksisteerib ning tegutseb, lõpeb surmaga. Kerkib küsimus, mis nendest suhetest saama peab ning see küsimus nõuab üldist ja mõjusat, just õiguslikult kindlaksmääratud korda” [13, § 1 N 1].

*⁷ Vt näiteks [13, § 2 N 7–8]; [14, S 3]; U. Kangas. *The Funktions and the Order of Inheritance.* – Scandinavian Studies in Law 1985, p 83; R. Schröder. *Abschaffung oder Reform des Erbrechts. Die Begründung einer*

Entscheidung des BGB-Gesetzgebers im Kontext sozialer, ökonomischer und philosophischer Zeitströmung. Ebelbach: Verlag Rolf Gremer, 1981, S 2–3; aga ka [5, lk 57] ja [16, lk 436–437].

*8 Justiitsminister P. Varuli ettekanne. – VIII Riigikogu stenogramm. I istungjärk. Kolmapäev, 26. aprill 1995. Pärimisseaduse eelnõu esimene lugemine.

*9 Vastavalt Päs §-le 18 on nn viimaseks pärijaks, see tähendab, kui teisi pärijaid ei ole või kui nad pärandit vastu võtta ei soovi, see kohalik omavalitsusüksus, kelle territooriumil pärandaja omas viimast elukohta. Kui aga pärandajal Eestis elukoht puudus ja tema pärand tuleb vastavalt rahvusvahelise eraõiguse reeglitele jagada Eesti seaduste kohaselt, siis on viimaseks pärijaks Eesti riik.

*10 Mis puutub üldse riigi osalusse pärimisel, siis Eesti olukord on siin teatud mõttes veelgi radikaalsem, nimelt puudub Eestis pärandimaks. Pärimise teel saadu ei kuulu ka tulumaksuga maksustamisele.

*11 Lepinguvabadusest vt lähemalt [17, lk 91–92, 95].

*12 Sundosa kohta vaata lähemalt edaspidi IV alajaotuse – perekonnapärimisjärgluse alt.

*13 E. Silvet. Eesti Vabariigi esimene oma pärimisseadus. – Sõnumileht, 1996, 11. juuni; Justiitsminister P. Varuli ettekanne. – VII Riigikogu stenogramm. II istungjärk. Kolmapäev, 20. märts 1996. Pärimisseaduse eelnõu teise lugemise jätkamine.

*14 Pärimisleping pärimise alusena oli tuntud ka Eestis enne 1940. aastat.

*15 Erakorraline testament oli kavandatud TsSE-s ja seda suulise avaldusena kahe tunnistaja juuresolekul. Selle kehtivus oli piiratud ühe kuuga, kusjuures „tähtaja jooks peatub seni, kuni testaatoril puudub võimalus muus vormis teatamenti teha“ (Eesti Vabariigi tsiviilseadustik (eelnõu EV Riigivolikogu erikomisjoni 12. III 1940. a redaktsioon) §-d 623–625).

*16 Vt Eesti Vabariigi tsiviilseadustik (eelnõu EV Riigivolikogu erikomisjoni 12. III 1940. a redaktsioon) §-d 617–622.

*17 Ka Hollandis on prantsuse traditsioone järgides vastastikused testamendid, nii nagu pärimislepingudki, seadusega keelatud [7, Rz 277].

*18 Vt nt [7, Rz 246–275] ja [Rz 353–368].

*19 Vt nt [13, § 10]; [14, S 154–165].

*20 Vt CL §-d 392–397.

*21 Pärandaja üleelanud abikaasa seadusjärgse pärimisõigust vt lähemalt [10, lk 174–180].

*22 Sundosa on eri riikides reguleeritud küllaltki erinevalt ning võrdlemisi raske on siin anda piisavalt ülevaatlikku, kuid samas ka kõike olulist väljatoovat võrdlust Eestis kehtivaga. Sundosa instituut vajaks kindlasti eraldi teemana põhjalikumat analüüsi, kui see on võimalik antud artikli raamides.

*23 Õigus 1938, lk 386–389.

Kasutatud kirjandus:

1. Raul Narits. Õiguse metodoloogia I. Õigusteabe AS Juura, 1997.
2. Hans Hattenhauer. Euroopa õiguse ajalugu. I raamat. Tartu: Fontes Iuris, 1995.
3. Heikki Ylikangas. Miks õigus muutub? Seadus ja õigus ajaloolise arengu osana. Tartu: Fontes Iuris, 1993.
4. Max Rheinstein. Einführung in die Rechtsvergleichung. Bearb., hrsg. u. eingeleitet von Reimer von Borries. – 2. Aufl., mit e. bibliograph. Anh. u. Studienhinweisen Neubearb. vom Hrsg. u. Hans-Eckart Niethammer. – München: Beck, 1987.
5. Elmar Ilus. Tsiviilõiguse eriosa. Tartu, 1938.
6. Ivo Mahhov. Pärimise käik uues pärimisseaduse eelnõus. – Juridica, Tartu, 1995, nr 7.
7. Carsten-Thomas Ebenroth. Erbrecht: juristische Kurzlehrbuch für Studium und Praxis. München: Beck, 1992.

8. Philip S. James. *Intoduction to English Law*. Twelf edition London, Butterworths 1989 (Reprinted 1992, 1994), p 530.
9. Wilhelm Brauner. *Different Ways of Succession by Customary Law in Austria. – Actes a Cause de Mort. Acts of Last Will. Deuxieme partie – Second Part. Europe Medievale et moderne. Medieval and Modern Europe*. Bruxelles: De Boeck Universite, 1993, (pp 297–312) p 299.
10. Urve Liin. *Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis Euroopa arengute taustal*. – *Juridica*, 1998, nr 4.
11. Erki Silvet. *Pärimisseaduse eelnõu põhijoonetest*. – *Juridica*, 1995, nr 7.
12. Hans Brox. *Erbrecht*. 9., verb. Aufl. Köln, Berlin, Bonn, München: Karl Heymanns Verlag KG, Rz 19;
13. Jean Nicolas Druey. *Grundriss des Erbrechts*. 3. Aufl. Bern: Verlag Strämpfli+Cie AG, 1992.
14. Armin Ehrenzweig, Adolf Ehrenzweig. *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*. 3., vollkommen Neubearb u erw Aufl., 4. Buch. *Das Erbrecht* /bearb von Wilfried Kralik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1983.
15. Wilfried Schlüter. *BGB, Erbrecht*. 8. überarb. u erg Aufl. München: Beck, 1994, N 4.
16. Igor Tjutrumov. *Pärimise ulatus*. – *Õigus*, nr 9/10, 1936.
17. Helmut Köhler. *Tsiviilseadustik. Üldosa. Öpik*. Heinrich Lange poolt alustatud teose 23., täielikult ümbertöötatud trükk. Tallinn: Õigusteabe AS Juura, 1998.
18. Eelnõu 13 SE I *Pärimisseadus*. Esitatud õiguskomisjoni poolt 24. aprillil 1995.
19. Ulrich von Lübtow. *Erbrecht. Eine systmatische Darstellung*. 1. Halbband. Berlin: Dunker & Humblot, 1971, S 21.
20. Endel Laasik. *Nõukogude tsiviilõigus. Eriosa*. Tallinn: Valgus, 1975, lk 446.
21. N. G. Foster. *German Legal System & Laws*. Second ed. London: Blackstone, 1996, p 515.

Lisa 3.

***R. Hausmann, U. Liin. Estnisches Erbrecht. – Jahrbuch für
Ostrecht. Band XLI 2000 2. Halbband, lk.261-281.***

Jahrbuch für Ostrecht

Band XLI · 2000

2. Halbband

Begründet von
Prof. Dr. Reinhart Maurach

Herausgegeben von
Prof. Dr. Dr. h. c. Friedrich-
Christian Schroeder,
Regensburg, Prof. Dr.
Martin Fincke, Passau, und
Prof. Dr. Dr. Dr. h. c. Dieter
Pfaff, München, im
Auftrag des Instituts für
Ostrecht München

Aufsätze

Estnisches Erbrecht

Russisches GmbH-Recht

Deutsches und tschechisches Namensrecht
Produkthaftung in Tschechien

Polens Völkerrechtslehre und die proprio
vigore-Theorie

Vollstreckung und Sicherung in Slowenien

Schutz des Kindes und Adoption in
Rumänien

Dokumentation

Bulgarien: Gesetz über die Verwaltung von
1998

Slowenien: Gesetz über Vollstreckung und
Sicherung von 1998

Buchbesprechungen

Verlag C. H. Beck

INHALTSVERZEICHNIS

Aufsätze	
<i>Professor Dr. Rainer Hausmann, Konstanz/Dr. Urve Linn, Tartu</i>	
Grundzüge des neuen estnischen Erbrechts	261
<i>Professor Evgenij Suchanov, Moskau</i>	
Aktuelle Probleme des russischen GmbH-Rechts	283
<i>Dr. Rudolf Bunte, LL. M., Nürnberg</i>	
Deutsches und tschechisches Namens- und Handelsnamensrecht im Vergleich	293
<i>Mgr. Petra Škvařilová, Hamburg</i>	
Das Produkthaftungsrecht in der Tschechischen Republik und nach der Produkthaftungsrichtlinie	321
<i>Rechtsanwalt Niels von Redecker, M. A., München</i>	
Polens neuere Völkerrechtslehre und die <i>proprio vigore</i> -Theorie. Literaturbericht	347
<i>Ass. iur. Thomas Paintner, München</i>	
Das slowenische Gesetz über die Vollstreckung und Sicherung	359
<i>Dr. Peter Leonhardt, München</i>	
Der Schutz in Not geratener Kinder und die Adoption in Rumänien	383
Dokumentation	
Bulgarien	
Das neue Recht der Verwaltung in Bulgarien. Textübersetzung mit einer Einführung von Dr. Klaus Schrammeyer, Bornheim-Merten	413
Slowenien	
Gesetz über die Vollstreckung und Sicherung vom 30. 6. 1998	429
Buchbesprechungen	
<i>Ewa Łętowska: Prawo umów konsumenckich (Das Recht der Verbraucherverträge). Verlag C. H. Beck, Warschau, 1999 (O. Zwetkow)</i>	481
<i>Joachim Jens Hesse/Gunnar Folke Schuppert/Katharina Harms (Hrsg.): Verfassungsrecht und Verfassungspolitik in Umbruchsituationen. Zur Rolle des Rechts in staatlichen Transformationsprozessen in Europa. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1999 (N. v. Redecker)</i>	485

ISSN 0075-2746

JOR – Jahrbuch für Ostrecht

Schriftleitung und verantwortlich für den Textteil: Dr. Peter Leonhardt und RA Niels v. Redecker, M. A., Institut für Ostrecht München e. V., Postfach 340164, 80098 München, Telefon (089) 28 5045, www.ostrecht.de.

Zitiervorschlag: JOR XLI (2/2000).

Manuskripte: Der Verlag haftet nicht für Manuskripte, die unverlangt eingereicht werden. Sie können nur zurückgegeben werden, wenn Rückporto beigefügt ist. Die Annahme zur Veröffentlichung muss schriftlich erfolgen. Mit der Annahme zur Veröffentlichung überträgt der Autor dem Verlag das ausschließliche Verlagsrecht für die Zeit bis zum Ablauf des Urheberrechts. Eingeschlossen sind insbesondere auch die Befugnis zur Einspeicherung in eine Datenbank sowie das Recht der weiteren Vervielfältigung zu gewerblichen Zwecken im Wege eines photomechanischen oder eines anderen Verfahrens. Dem Autor verbleibt die Befugnis, nach Ablauf eines Jahres anderen Verlagen eine einfache Abdruckgenehmigung zu erteilen; ein Honorar hieraus steht dem Autor zu.

Urheber- und Verlagsrechte: Alle in dieser Zeitschrift veröffentlichten Beiträge sind urheberrechtlich geschützt. Das gilt auch für die veröffentlichten Gerichtsentscheidungen und ihre Leitsätze, denn diese sind geschützt, so wie sie vom Einsender oder von der Schriftleitung erarbeitet und redigiert worden sind. Der Rechtsschutz gilt auch gegenüber Datenbanken und ähnlichen Einrichtungen. Kein Teil dieser Zeitschrift darf außerhalb der engen Grenzen des Urheberrechtsgesetzes ohne schriftliche Genehmigung des Verlags in irgendeiner Form – durch Fotokopie, Mikrofilm oder andere Verfahren – reproduziert oder in eine von Maschinen, insbesondere von Datenverarbeitungsanlagen verwendete Sprache, übertragen werden.

Verlag: C. H. Beck oHG, Amtsgericht München, HRA 48045, Wilhelmstraße 9, 80801 München, Tel.: (089) 381 89-0, Telefax: (089) 381 893 98, Postgirokonto München Nr. 62 29-802. Der Verlag ist oHG. Gesellschafter sind Dr. Hans Dieter Beck und Wolfgang Beck, beide Verleger in München.

Erscheinungsweise: Halbjährlich.

Bezugspreis Jahrgang 2000: Jährlich DM 210,- (darin DM 13,74 MwSt.); Einzelhefte DM 109,- (darin DM 7,13 MwSt.). Jeweils zuzüglich Versandkosten.

Bestellungen über jede Buchhandlung und beim Verlag.

Abo-Service: Telefon (089) 381 89 79, Fax: (089) 381 892 97. E-Mail: abo.service@beck.de

Abbestellungen müssen 6 Wochen vor Jahresende erfolgen.

Adressenänderungen: Bei Adressenänderungen müssen neben dem Titel der Zeitschrift die neue und die alte Adresse angegeben werden.

Gesamtherstellung: C. H. Beck'sche Buchdruckerei Nördlingen, Adresse wie Verlag
Gedruckt auf säurefreiem, alterungsbeständigem Papier (hergestellt aus chlorfrei gebleichtem Zellstoff).

Grundzüge des neuen estnischen Erbrechts

Seit der Erlangung der Unabhängigkeit im Jahre 1990 hat die Republik Estland erhebliche Anstrengungen unternommen, um ihr bis dahin auf der Zivilgesetzgebung der UdSSR und der Unionsrepubliken von 1961 beruhendes Rechtssystem von Grund auf umzugestalten. Leitgedanken der Reform waren eine Rückbesinnung auf die eigene Gesetzgebungstradition vor der sowjetischen Besatzung, die Ausrichtung an der neuen marktwirtschaftlichen Ordnung sowie eine Anpassung an die Vorgaben des europäischen Gemeinschaftsrechts im Vorgriff auf den angestrebten Beitritt Estlands zur Europäischen Union. Auf dem Gebiet des Zivilrechts erfolgte die Novellierung in mehreren Schritten, wobei vor allem der in der Zwischenkriegszeit ausgearbeitete Entwurf eines estnischen Zivilgesetzbuchs von 1940 als Vorlage diente, der seinerseits auf das baltische Privatrecht aus dem Jahre 1864 zurückgeht. Nach dem Sachenrecht, dem Allgemeinen Teil und dem Familienrecht hat das estnische Parlament im Frühjahr 1996 als 4. Buch ein Erbgesetz verabschiedet. Die Neuregelung verankert in erster Linie den in der estnischen Verfassung garantierten Schutz der Privaterbfolge und der Testierfreiheit. Der nachfolgende Beitrag stellt die wesentlichen Grundprinzipien des estnischen Erbgesetzes in einer rechtsvergleichenden Betrachtung vor und weist insbesondere auf die starken Einflüsse des deutschen bürgerlichen Rechts auf diese Neukodifikation hin.

INHALT

I. Einführung	2. Arten der Verfügungen von Todes wegen
1. Die estnische Zivilrechtsreform	3. Erbinsetzung und Vermächtnisanordnung
2. Die Reform des Erbrechts	4. Testamentsvollstreckung
3. Grundprinzipien des estnischen Erbrechts	IV. Pflichtteilsrecht
II. Gesetzliche Erbfolge	V. Erwerb der Erbschaft
1. Parentelsystem	VI. Erbenhaftung
2. Ehegattenerecht	VII. Erbschaftsteuer, Gebühren
3. Das Erbrecht der Gemeinde und des Staates	Summary
III. Gewillkürte Erbfolge	
1. Testierfähigkeit	

* Rainer Hausmann: Geb. 1944 in Ansbach. 1966–1971 Studium der Rechtswissenschaften in Würzburg, Berlin und München. 1971–1986 Referendariat, Promotion, Rechtsanwaltstätigkeit und Habilitation in München. 1986/87 Lehrstuhlvertretungen in Regensburg und Heidelberg. 1988–1990 Professor für Bürgerliches Recht in Erlangen. Seit 1990 Ordinarius für Bürgerliches Recht, Internationales Privat- und Verfahrensrecht sowie Rechtsvergleichung in Konstanz.
Urve Liin: Geb. 1952. Studium der Rechtswissenschaften an der Universität Tartu/Estland. Nach der Promotion wiss. Assistentin und seit 1991 Dozentin für Zivilrecht am Institut für Privatrecht dieser Universität.

I. EINFÜHRUNG

1. Die estnische Zivilrechtsreform

Das Eigentum nimmt im gesellschaftlichen und politischen Leben eines Staates eine Schlüsselstellung ein, denn die Regelung der Eigentumsverhältnisse ist grundlegend für die gesellschaftliche Ordnung und für die Verteilung der Herrschaftsgewalt¹. Aus dieser Erkenntnis wurde mit der Reform des estnischen Zivilrechts schon vor dem Ende der sowjetischen Okkupation, d.h. vor der endgültigen Unabhängigkeit Estlands von der Sowjetunion, begonnen. Den Übergang der estnischen Wirtschaft zu einer marktwirtschaftlichen Ordnung hat das Gesetz über Eigentum vom 13. Juni 1990² ermöglicht³. Mit diesem Gesetz wurden alle Vorschriften des ZGB der Estnischen SSR (im Folgenden: ZGB-ESSR), welche die Abgrenzung von staatlichem und persönlichem Eigentum sowie das Eigentum der sozialistischen Organisationen betrafen, geändert. Vor allem aber hatte dieses Gesetz zur Folge, dass ab dem Zeitpunkt seines Inkraft-Tretens das estnische Zivilrecht nicht mehr an die Grundlagen der Zivilgesetzgebung der UdSSR und der Unionsrepubliken vom 8. 12. 1961 gebunden war.

Man war sich in Estland von Anfang an darüber einig, dass die Reform des Zivilrechts nicht durch eine Novellierung des sowjetischen ZGB, sondern durch die Ausarbeitung einer völlig neuen Kodifikation erfolgen sollte. Verfahrenstechnisch boten sich hierfür zwei Möglichkeiten an, nämlich entweder das neue ZGB als einheitliche Kodifikation auszuarbeiten oder die verschiedenen Bücher des ZGB schrittweise als selbständige Gesetze zu verabschieden. Aus historischen Gründen sind die drei baltischen Staaten in dieser Frage der Kodifikationstechnik verschiedene Wege gegangen⁴. Estland hat nach dem Vorbild der Reform des holländischen *Burgerlijk Wetboek* den zweiten Weg gewählt. Demgegenüber hat sich der Gesetzgeber Litauens für die erste Variante entschieden und das neue ZGB als einheitlichen Text vorbereitet⁵. Lettland hat einen dritten Weg beschritten: Dort war ein eigenes Zivilgesetzbuch schon im Jahre 1937 verabschiedet worden, das nunmehr nach der Unabhängigkeit schrittweise wieder in Kraft gesetzt wurde⁶.

In Estland war es hingegen nicht möglich, unmittelbar auf ein früheres Gesetz zurückzugreifen, obwohl auch dort der Entwurf eines Zivilgesetzbuchs von 1940⁷ vor-

¹ W. Böhringer, Neues Immobilienrecht und Grundbuchsystem in Estland, WiRO 1995, S. 342–345, hier S. 342.

² EV UVT 1990, Nr. 20.

³ Estland: Sachenrechtsgesetz. Textdokumentation mit Einführung von I. Pakuscher und S. Erber-Faller, WiRO 1994, S. 181–185.

⁴ Häufig werden Estland, Lettland und Litauen als die „drei baltischen Länder“ oder „das Baltikum“ bezeichnet. Damit werden drei kleine, aber sehr unterschiedliche Länder und Völker in einen Topf geworfen. Doch die Geschichte Estlands, Lettlands und Litauens ist sehr unterschiedlich. Nur unter russischer und sowjetischer Herrschaft waren die drei Staaten über längere Zeit in einer gleichen Situation, vgl. S. Heidenhain, Osteuropa-Knigge, WiRO 1998, S. 425–426.

⁵ Der Entwurf des litauischen ZGB wurde im Jahre 1996 veröffentlicht; er ist aber bisher noch nicht vom Parlament verabschiedet worden. Bis heute ist der Entwurf vielfach geändert worden; so gab es etwa in der ersten Fassung des Erbrechts noch kein Ehegattentestament, während ein solches in die Fassung des Jahres 1999 aufgenommen worden ist.

⁶ Vgl. hierzu U. W. Schulze, Lettland, 1. Teil: Grundzüge, in: Ferid/Fürsching/Dörner/Hausmann, Internationales Erbrecht, Rn. 14; R. Krauze, Mantojuma tiesības (Erbrecht), 2. Aufl., Rīga 1997, S. 9.

⁷ Eesti Vabariigi Tsiviilseadustik – eelnoo EV Riigikogu erikomisjoni 12. III 1940. a. redaktsioon (Zivilgesetzbuch der Republik Estland – Die Parlamentskommissionsfassung des Entwurfs vom 12. 3. 1940), Tartu 1992.

lag, der in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen 20 Jahre lang von estnischen Juristen ausgearbeitet worden war. Zur Verabschiedung des Entwurfs im estnischen Parlament, die für den Herbst 1940 vorgesehen war, kam es infolge des Einmarsches der sowjetischen Armee nicht mehr. Aus diesem Grunde galt während der ganzen ersten Unabhängigkeitsperiode (ab 1918 und praktisch bis 1941) in Estland das aus dem Jahre 1864 stammende Liv-, Est- und Kurländische Privatrecht (bekannt auch als *Baltische Privatrecht* – BPR).

Trotzdem hatte der estnische Gesetzgeber – ebenso wie viele andere Transformationsstaaten⁸ auch – den starken Wunsch, bei der Entwicklung seines neuen Rechtssystems an den Rechtszustand anzuknüpfen, der vor der sowjetischen Besetzung galt und dessen Weiterentwicklung durch den 2. Weltkrieg unterbrochen wurde. Demgemäß sollte nach den Beschlüssen des estnischen Parlaments von 1992 für die Zivilrechtsreform der Entwurf des ZGB von 1940 als Grundlage dienen⁹. Grundsätzlich beschränkt sich dieser Entwurf aber – wie auch das lettische ZGB von 1937 – in erster Linie auf eine Bereinigung, Vereinfachung und Modernisierung des BPR. Das BPR seinerseits war weniger vom französischen *Code civil* oder vom österreichischen ABGB geprägt, sondern enthielt – entsprechend den an der historischen Schule *Savignys* orientierten Vorstellungen des maßgeblichen Verfassers von *Bunge* – im Wesentlichen eine Bestandsaufnahme und Systematisierung des bis dahin in Estland geltenden Rechts¹⁰. Neben dem BPR hatten einen großen Einfluss auf den estnischen Entwurf des ZGB von 1940 auch die Ideen des deutschen BGB, des schweizerischen ZGB und des Entwurfs für ein ungarisches ZGB. Damit folgte der estnische Entwurf – wie auch das lettische ZGB – im Wesentlichen der einheitlichen Tradition des baltischen Rechts und den dieser Tradition am nächsten stehenden damaligen jüngeren Kodifikationen¹¹.

Wie schon eingangs erwähnt, hat sich der estnische Gesetzgeber bei der Reform des Zivilrechts zunächst der Regelung des Eigentums zugewandt und vorläufig von einer Regelung des Allgemeinen Teils und des Schuldrechts sowie des Familien- und Erbrechts abgesehen. So wurde als erster Teil des neuen Zivilgesetzbuchs das *Sachenrechtsgesetz*¹² im Parlament verabschiedet und mit Wirkung vom 1. Dezember 1993 in Kraft gesetzt. Die Bestimmungen des Sachenrechtsgesetzes wurden ergänzt durch das *Grundgesetz*¹³ vom 15. September 1993. Das Sachenrechtsgesetz baut sehr stark auf dem ZGB-Entwurf von 1940 auf. Dieser Teil des Entwurfs seinerseits hatte sich inhaltlich eng am Vorbild des deutschen BGB orientiert. So hat auch die nunmehr verabschiedete Regelung des estnischen Sachenrechts die grundsätzliche Orientierung am deutschen Recht beibehalten¹⁴. Der estnische Gesetzgeber hat sich für eine eindeutige sachenrechtliche Zuordnung von Gegenständen unabhängig vom Bestand schuldrechtlicher Verträge entschieden und damit gemäß dem Vorbild des deutschen

⁸ M. A. Glendon/M. W. Gordon/C. Osakwe, Comparative legal traditions: text, materials, and cases on the civil and common law tradition, with special reference to French, German, English, and European law, 2. Aufl., 1994, S. 435–436.

⁹ E. Silbet, Die Grundzüge des Erbgesetzentwurfs (estn.), Juridica 1995, S. 282.

¹⁰ *Pung*, Erbrecht nach dem Entwurf des Zivilgesetzbuchs (estn.), Oigus 1926, Nr. 4, S. 93; M. Luts, Die Modernisierung der Rechtswissenschaft und Juristenausbildung in den Ostseeprovinzen im 19. Jahrhundert im Rahmen der altpreußischen Ständeverfassung, Acta Baltica XXXV (1997), S. 251.

¹¹ Schulze (Fn. 6), Rn. 26; Silbet (Fn. 9), S. 282.

¹² Gesetz vom 9. 6. 1993, RT (= Gesetzblatt der Estnischen Republik, im Folgenden: RT) 1993, Nr. 39, Pos. 590; RT I 1999, Nr. 44, Pos. 509.

¹³ RT 1993, Nr. 65, Pos. 922; RT I 1999, Nr. 44, Pos. 511.

¹⁴ P. Varul, Gelehrter „Juridica“-Leser! (estn.), Juridica 1993, S. 69; Pakuscher/Erber-Faller (Fn. 3), S. 181.

BGB das Trennungs- und Abstraktionsprinzip im Sachenrechtsgesetz verankert. Zugleich wurde auch das deutsche Grundbuchsystem übernommen, so dass der Erwerb von Grundstücken und dinglichen Rechten erst mit der Eintragung im Grundbuch zustande kommt (§ 118 Abs. 1 SachenRG). Mit dem Inkrafttreten des Sachenrechtsgesetzes hatte das Gesetz über Eigentum vom 13. Juni 1990 als Übergangsgesetz seine Aufgabe erfüllt und wurde durch das Einführungsgesetz zum Sachenrechtsgesetz¹⁵ vom 27. Oktober 1993 aufgehoben¹⁶.

Die Verabschiedung des Sachenrechtsgesetzes hatte erhebliche rechtliche, politische und wirtschaftliche Bedeutung und war ein großer Schritt auf dem Weg zur Reform des gesamten estnischen Zivilrechts. Damit war endgültig entschieden, dass sich der estnische Gesetzgeber auf dem Gebiet des Zivilrechts hauptsächlich vom Vorbild des deutschen Rechts leiten lassen würde¹⁷. Aufgrund dieser eindeutigen Festlegung hatte der Vorsitzende der Kommission zur Reform des Zivilrechts, Prof. Paul Varul, die optimistische Hoffnung geäußert, dass die anderen Teile des ZGB schon im Laufe des Jahres 1994 verabschiedet werden könnten¹⁸. Dies ist auch bezüglich des *Allgemeinen Teils* des Zivilrechtzbuchs sowie des Familienrechtsgesetzes geschehen. Doch im Gegensatz zum Sachenrechtsgesetz sind beide weiterhin mehr oder weniger stark vom sowjetischen Recht beeinflusst. So hat der Allgemeine Teil des ZGB vom 28. Juni 1994 ziemlich viele Regeln aus dem ZGB-ESSR übernommen und weicht deshalb deutlich vom Entwurf von 1940 ab, dessen Vorschriften auch z.T. veraltet sind. Zudem war man der Ansicht, dass die Vorschriften des Allgemeinen Teils in allen Kodifikationen, und dementsprechend auch in der sowjetischen, ziemlich ähnlich geregelt seien; deshalb gebe es keinen hinreichenden Grund für eine tiefgreifende Änderung, wie sie mit dem Sachenrechtsgesetz vorgenommen worden war¹⁹.

Das Familienrechtsgesetz²⁰ wurde im Parlament am 12. Oktober 1994 verabschiedet und ist am 1. Januar 1995 in Kraft getreten. Auch hier wurde nicht der ZGB-Entwurf von 1940 als Grundlage herangezogen, weil die damaligen Vorschriften den heutigen Vorstellungen von Ehe und Familie nicht mehr entsprachen. Ferner handelt es sich um ein Rechtsgebiet, in dem man „mit radikalen Änderungen noch vorsichtiger sein muss, als bei anderen Teilen des Zivilrechtzbuchs“²¹. Im Ergebnis steht das estnische Familienrechtsgesetz daher dem früheren sowjetischen Recht – und demgemäß auch dem geltenden neuen russischen Familiengesetz – näher als dem deutschen BGB, dem schweizerischen ZGB oder den Familiengesetzen anderer westeuropäischer Staaten. Was die Gleichberechtigung der Ehegatten oder der ehelichen und nichtehelichen Kinder anbelangt, so gab es schon während der Geltung des sowjetischen Eherechts und Familienrechts keine Diskriminierung. Da aber die Vermögensbeziehungen zwischen Eheleuten in Estland im Laufe der letzten Jahre zunehmende Bedeutung erlangt haben, war zumindest eine Neuregelung des Ehegüterrechts unumgänglich.

Ebenso wie bei der Reform des Allgemeinen Teils und des Familienrechts konnte man auch bei der *Schuldrechtsreform* dem Vorbild des Entwurfs von 1940 nicht fol-

gen. Zwar hatte man für den ersten Entwurf des Schuldrechts in den Jahren 1992/1993 den Entwurf von 1940 als Grundlage verwendet, daneben noch die – verhältnismäßig modernen – Zivilgesetzbücher des US-Bundesstaats *Louisiana* und der kanadischen Provinz *Quebec*. Doch wurde sehr bald klar, dass wegen des geplanten Beitritts Estlands zur Europäischen Union auch das nationale Schuldrecht möglichst rasch an das Europäische Gemeinschaftsrecht angepasst werden musste²². Neben dem Gemeinschaftsrecht diente bei der Schuldrechtsreform das niederländische, schweizerische und französische Recht, besonders aber das deutsche Recht als Vorbild. Als Beispiel dafür, in welchem großem Umfang das deutsche BGB Vorbildfunktion hat, lässt sich das Abstraktionsprinzip nennen, das in dem estnischen Entwurf des Schuldrechtsgesetzes übernommen wurde, wobei diese Entscheidung bereits im Sachenrechtsgesetz angelegt war.

Dass die Reform der Rechtsordnung nach einem Systemwechsel kein einmaliger Reparaturvorgang ist²³, zeigen auch die Erfahrungen in Estland. Zusammen mit dem Entwurf des Schuldrechts, der am 27. 10. 1999 in erster Lesung das estnische Parlament passiert hat, aber bislang noch nicht verabschiedet werden konnte, werden bereits wieder neue Entwürfe des Allgemeinen Teils und des Internationalen Privatrechts vorbereitet. Damit sollen diese beiden Gesetze aus der Frühzeit der estnischen Unabhängigkeit den modernen Entwicklungen des Privatrechts in Europa noch besser angeglichen werden als dies in der ersten Runde der Reformwelle des Jahres 1994 gelungen ist.

2. Die Reform des Erbrechts

Das estnische Erbgesetz²⁴ wurde als vorletzte Etappe der estnischen Zivilrechtsreform am 15. Mai 1996 verabschiedet und ist am 1. Januar 1997 in Kraft getreten²⁵. Es wurde seither vor allem durch ein Gesetz vom 10. 11. 1999 geändert²⁶. Die Änderung betraf den gem. §§ 171, 172 ErbG für den 1. Januar 2000 vorgesehenen Übergang der Zuständigkeit für Nachlasssachen von den Notaren auf die Gerichte. Schon in ihrem Gutachten zum Entwurf des estnischen Erbgesetzes hatten Experten der deutschen *Bundesnotarkammer* dem estnischen Gesetzgeber im Jahre 1995 empfohlen, die Nachlasssachen weiterhin in der Zuständigkeit der Notare zu belassen, wie dies unter Geltung des sowjetischen Rechts der Fall gewesen war. Trotzdem hat das Parlament sich insoweit für die Regelung des ZGB-Entwurfs von 1940 entschieden, zumal die Nachlasssachen auch während der ersten Unabhängigkeitsperiode in gerichtlichen Verfahren abgehandelt wurden. Da aber die Gerichte nicht in der Lage waren, die Nachlasssachen bereits mit dem Inkraft-Treten des Erbgesetzes in vollem Umfang zu übernehmen, wurde in den Einführungsvorschriften eine dreijährige Übergangsperiode vorgesehen. Aufgrund der positiven Erfahrung mit der Zuständigkeit der Notare in dieser Übergangszeit hat der Gesetzgeber durch das Gesetz vom 10. 11. 1999 auf eine Änderung des Verfahrens in Nachlasssachen vorerst verzichtet.

Außer den Experten der deutschen Bundesnotarkammer hatten auch niederländische Rechtswissenschaftler der Universität Amsterdam ein ausführliches und auch

²² S. Hülshöfer, Aus der Tätigkeit der IRZ-Stiftung, WiRO 1996, S. 480; S. Stadler, Aus der Tätigkeit der IRZ-Stiftung, WiRO 2000, S. 232.

²³ H. Köhler, Transformationsprozess in Zentral- und Osteuropa: Bedeutung der Rechtsreform, FWS, Heft 4/2000, S. 1.

²⁴ RT I 1996, Nr. 38, Pos. 752.

²⁵ Varul (Fn. 21), S. 281.

²⁶ Inkraft-Treten am 31. 12. 1999, RT I 1999, Nr. 88, Pos. 807.

¹⁵ Inkraft getreten am 1. Dezember 1993, RT 1993, Nr. 72/73, Pos. 1021; RT I 1999, Nr. 44, Pos. 510.

¹⁶ Pakuscher/Erber-Faller (Fn. 3), S. 181.

¹⁷ P. Pärna/V. Kõve, Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne (Sachenrechtsgesetz. Kommentar), Tallinn 1996, S. 9–11.

¹⁸ Varul (Fn. 14), S. 69.

¹⁹ P. Varul, Geehrter Leser! (estn.), Juridica 1994, S. 181.

²⁰ RT I 1994, Nr. 75, Pos. 1326; RT I 1997, Nr. 35, Pos. 358.

²¹ P. Varul, Geehrter Leser! (estn.), Juridica 1995, S. 279.

kritisches Gutachten zu dem Entwurf des estnischen Erbgesetzes erstellt. Dieser Kritik hat der Gesetzgeber vor allem bei der Regelung der Form von Ehegattentestamenten und bei der abgekürzten Gültigkeitsdauer von privaten Testamenten Rechnung getragen (vgl. dazu unten IV. 2).

Die Verabschiedung des Erbgesetzes hat im Parlament und in der Presse keine besondere Diskussion hervorgerufen. Auch sind in den mehr als dreieinhalb Jahren der Gültigkeit des Erbgesetzes äußerst wenige Gerichtsentscheidungen ergangen, insbesondere gibt es bis heute keine das neue Erbgesetz betreffende Entscheidung des Obersten Gerichts.

Das sowjetische Erbrecht²⁷ war, wie auch die Erbrechte der anderen sozialistischen Staaten, sehr knapp und einfach formuliert. Da Gegenstand eines Nachlasses und damit des Erbrechts nur Gegenstände und Rechte des „persönlichen Eigentums“ der Bürger sein konnten, wurde eine derart knappe Regelung des Erbrechts für ausreichend gehalten²⁸. Insoweit bedeutet das In-Kraft-Treten des Erbgesetzes von 1996 in Estland eine tiefe Zäsur in quantitativer wie auch in qualitativer Hinsicht. Im Umfang wurde das Gesetz von 35 Paragraphen im ZGB-ESSR auf nunmehr 174 Paragraphen im Erbgesetz erweitert; noch wichtiger sind freilich die tiefgreifenden inhaltlichen Änderungen.

Das neue estnische Erbgesetz ist insgesamt in acht Teile gegliedert:

1. Teil. Allgemeine Bestimmungen, §§ 1–9
2. Teil. Gesetzliche Erbfolge, §§ 10–18
3. Teil. Testamentarische Erbfolge, §§ 19–94
 1. Abschnitt. Testament, §§ 19–26
 2. Abschnitt. Inhalt des Testaments, §§ 27–92
 1. Titel. Allgemeine Bestimmungen, §§ 27–36
 2. Titel. Testamentserbe, §§ 37–39
 3. Titel. Ersatzerbe, §§ 40–42
 4. Titel. Nacherbe, §§ 43–53
 5. Titel. Vermächtnis, §§ 54–72
 6. Titel. Auflage, §§ 73–75
 7. Titel. Zweckbestimmung, §§ 76–77
 8. Titel. Testamentsvollstrecker, §§ 78–85
 9. Titel. Widerruf des Testaments, §§ 86–103
 10. Titel. Gegenseitiges Testament der Ehegatten, §§ 87–92
 3. Abschnitt. Nichtigkeit und Anfechtung eines Testaments, §§ 93–94
4. Teil. Erbvertrag, §§ 95–103
5. Teil. Pflichtteil, §§ 104–109
6. Teil. Erbgang, §§ 110–157
 1. Abschnitt. Nachlassverwaltung, §§ 110–114
 2. Abschnitt. Annahme und Ausschlagung der Erbschaft, §§ 115–126
 3. Abschnitt. Anwartschaftsrecht, §§ 127–129
 4. Abschnitt Rechte und Pflichten des Erben, §§ 130–140¹

²⁷ Von 1941 bis zum 31. Dezember 1996 galt im Territorium der (vormaligen) estnischen Sowjetrepublik sowjetisches Erbrecht – zuerst das Zivilgesetzbuch der RSFSR von 1922, danach ab 1. Mai 1962 die Grundlagen der Zivilgesetzgebung der UdSSR und der Unionsrepubliken vom 8. 12. 1961. Am 1. Januar 1965 ist das ZGB-ESSR vom 12. Juni 1964 in Kraft getreten. Das Erbrecht im ZGB-ESSR und im ZGB-RSFSR war identisch geregelt. Doch hat das estnische Parlament nach der Wiederherstellung der Unabhängigkeit erklärt, dass auch während des 2. Weltkriegs nach der deutschen Besetzung vom Juli 1941 bis 1944 rückwirkend das vorsowjetische Erbrecht, d. h. das Erbrecht des BPR, anzuwenden sei (vgl. Beschluss des Zivilkollegiums des OG Estlands vom 19. 4. 1995, Nr. III-2/1-21/95, <http://www.nc.ee/laheidid/tsivil/>).

²⁸ C. Trilsch-Eckardt, Das tschechische Erbrecht im Vergleich zum deutschen und Reformüberlegungen, ZEV 1996, S. 4.

5. Abschnitt. Miterben, §§ 141–157
1. Titel. Allgemeine Bestimmungen, §§ 141–143
2. Titel. Teilung der Erbschaft, §§ 144–154
3. Titel. Vorempfänge, §§ 155–157
7. Teil. Erbregister, §§ 158–162
8. Teil. Einföhrungsbestimmungen, §§ 163–170 und 173–174²⁹.

3. Grundprinzipien des estnischen Erbrechts

Die schon durch § 32 der estnischen Verfassung³⁰ gewährleisteten Institute des Privateigentums und der Privaterbfolge werden durch das Erbgesetz in einem Umfang realisiert, wie er heute auch sonst in Europa üblich ist. Danach vererbt sich das vom Erblasser zu Lebzeiten angesammelte Vermögen kraft letztwilliger Verfügung oder gesetzlicher Erbfolge in privater Hand, ohne dass dem Staat ein Anteil am Nachlass zufällt³¹. Die besondere Bedeutung der *Privaterbfolge* für die wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklung wurde schon bei der Vorbereitung des estnischen Entwurfs des ZGB in den 30er Jahren wie auch in der parlamentarischen Diskussion im Jahre 1995 akzentuiert³². Dies ist verständlich, weil das sowjetische Erbrecht bekannt war für seinen äußerst limitierten Kreis der gesetzlichen Erben³³; deswegen war der Staat sehr häufig als gesetzlicher Erbe berufen, obwohl der Erblasser ziemlich nahe Verwandte hinterlassen hatte.

Der Grundsatz der Privaterbfolge steht in engem Zusammenhang mit zwei weiteren Grundsätzen des neuen estnischen Erbrechts, nämlich der Testierfreiheit und der Verwandtenerbfolge³⁴:

Auf eine Erweiterung der *Testierfreiheit* hat in der parlamentarischen Diskussion vor allem der damalige estnische Justizminister Varul gedrungen. Im Vergleich zum früheren sowjetischen Erbrecht hat das neue estnische Erbgesetz die Möglichkeiten des Erblassers, die Erbfolge letztwillig zu gestalten, daher deutlich verbessert³⁵. Dabei hat sich der Gesetzgeber zwar stark am deutschen Erbrecht orientiert und z. B. das Institut der Vor- und Nacherbschaft eingeführt (vgl. §§ 43 ff. ErbG); doch gibt es im Einzelnen auch viele Abweichungen.

Auch das *Verwandtenerbrecht* wird nach dem Erbgesetz in erheblich weiterem Umfang gewährleistet als nach dem bisher geltenden sowjetischen Recht³⁶. Die gesetzliche Erbfolge reicht – wie nach dem schweizerischen ZGB – bis zu den Großeltern und ihren Abkömmlingen. Sie ist damit etwas enger als nach dem österreichischen ABGB und erheblich enger als nach dem deutschen BGB. Sie entspricht jedoch weitgehend dem Erbrecht in den anderen nordischen Staaten (Finnland, Schweden, Norwegen, Island und Dänemark). Insbesondere kennt das Erbgesetz – wie das BGB

²⁹ Die §§ 171 und 172 wurden durch das Änderungsgesetz zum Erbgesetz vom 10. 11. 1999 aufgehoben.

³⁰ Verfassung v. 28. Juni 1992, RT 1992, Nr. 26, Pos. 349.

³¹ Zum Grundsatz der Privaterbfolge vgl. C. Trilsch-Eckardt, Erbrecht, 1992, Rn. 45.

³² I. Tjatiunov, Der Umfang der Erbfolge (estn.), Ögus 1936, S. 436–437; vgl. Vortrag des Justizministers P. Varul, in: Stenogramm des Parlaments der Republik Estland vom 26. April 1995 – Erste Lesung des Entwurfs des Erbgesetzes.

³³ Nach § 536 EstZGB konnten von den Verwandten nur die Abkömmlinge (einschließlich der Urkeltern), die Eltern, Großeltern und Geschwister des Erblassers gesetzliche Erben sein.

³⁴ Vgl. dazu auch Ebenroth (Fn. 31) Rn. 48 ff., 51 ff.; Kipp/Conig, Erbrecht, 14. Aufl., 1990, § 1 I.

³⁵ Vortrag des Justizministers P. Varul, Stenogramm des Parlaments der Republik Estland vom 20. März 1996 – Die Fortsetzung der Zweiten Lesung des Entwurfs des Erbgesetzes.

³⁶ Vortrag des Justizministers Varul (Fn. 32).

– nur noch das Ehegatten- und Verwandtenerbrecht. Arbeitsunfähige Personen, die sich mindestens ein Jahr lang vor dem Tode des Erblassers in dessen Fürsorge befanden, haben seit dem 1. Januar 1997 kein gesetzliches Erbrecht mehr. Auch Familienangehörige des Erblassers, die zu seinem Hausstand gehörten und von ihm Unterhalt bezogen, haben nur noch das Recht, für die Dauer eines Monats nach dem Tode des Erblassers die zum gemeinsamen Haushalt gehörenden Gegenstände weiter zu benutzen; ferner können sie Unterhalt zu Lasten der Erbschaft beanspruchen (§ 132 ErbG). Der nichteheliche Lebenspartner hat kein gesetzliches Erbrecht.

Die Neuregelung des *Pflichtteilsrechts* der nächsten Familienangehörigen wurde demgegenüber unmittelbar vor sowjetischen Recht beeinflusst; denn auch nach dem neuen Erbesetz sind nur *arbeitsunfähige* Angehörige pflichtteilsberechtigt. Dies ist eine der bedeutendsten Abweichungen im Erbesetz gegenüber dem ZGB-Entwurf von 1940. Die Arbeitsunfähigkeit als Grund für ein Pflichtteilsrecht hatten auch niederländische Experten kritisiert, weil diese Anknüpfung beim Vorhandensein mehrerer Kinder des Erblassers, die verschiedenen Altersgruppen angehören, zu Ungerechtigkeiten führen könnte.

Das *Prinzip der Universalzession* gilt im estnischen Erbrecht ebenso wie in den übrigen kontinentaleuropäischen Rechtsordnungen, die auf der römischen Rechts tradition basieren. Danach geht das Vermögen des Erblassers als Ganzes auf den oder die Erben über. Erbe ist der Gesamtnachfolger in die Rechte und Pflichten des Erblassers, während dem Empfänger einer Einzelzuwendung nur die Stellung eines Vermächtnisnehmers zukommt³⁷. Allerdings wird das Prinzip der Gesamtnachfolge nicht am Anfang des estnischen Erbesetzes normiert, wie im deutschen (§ 1922 Abs. 1 BGB) oder österreichischen Recht (§ 532 ABGB). Weder in § 1 ErbG, der die Begriffe des Erben, der Erbfolge und des Erblassers legal definiert, noch in § 2 ErbG, der den Begriff der Erbschaft bestimmt, wird *expressis verbis* vom *ganzen* Vermögen des Erblassers gesprochen. Sogar der Nachfolger des Erblassers, an den die Erbschaft übergeht, wird nicht als „Erbe“, sondern nur als „andere Person“ bezeichnet (§ 1 ErbG). Ganz anders war dies noch im ZGB-Entwurf von 1940 geregelt; denn dort fand sich schon im ersten Paragraphen des Abschnitts über das Erbrecht der Begriff „*ganzes Vermögen*“ (§ 567), und im vierten Paragraphen wurde gesagt, dass die Erbschaft als Ganzes auf einen oder mehrere „Erben“ übergeht (§ 570).

Der Grundsatz der Gesamtnachfolge ergibt sich jedoch – wie auch nach schweizerischem Recht (Art. 560 Abs. 1 ZGB) – aus den gesetzlichen Vorschriften über den Erbgang. So bestimmt § 130 Abs. 1 ErbG, dass mit der Annahme der Erbschaft *alle* Rechte und Pflichten des Erblassers auf den Erben übergehen.

Ein wesentlicher Unterschied zum deutschen Erbrecht besteht darin, dass das estnische Recht den *Grundsatz des Vonselbsterwerbs* nicht anerkennt. Zum Erwerb der Erbschaft ist vielmehr ihre Annahme durch den Erben notwendig (§ 4 ErbG). Demgemäß kann man von einer Zweistufigkeit des subjektiven Erbrechts nach estnischem Recht sprechen: es ist zu unterscheiden zwischen dem Recht des Erben, die Erbschaft anzunehmen oder auszuschlagen, und der anschließenden Herrschaft des Erben über den Nachlass. Das Annahmesystem war schon im Baltischen Privatrecht anerkannt

und galt auch nach dem sowjetischen Recht; dabei ist es aus historischen Gründen auch im neuen Erbesetz geblieben. In gleicher Weise hat auch das lettische ZGB von 1937 in seinem Art. 688 das Annahmesystem des BPR beibehalten. In das BPR wurde aus dem römischen Recht die Figur der „*ruhenden Erbschaft*“ (*hereditas iacens*) übernommen. Diese galt nicht – wie nach § 547 des österreichischen ABGB von 1811 – vor der Einantwortung als weiterhin im Besitz des Erblassers stehend, sondern wurde nach Art. 1692 BPR entsprechend einer anderen Fortentwicklung der römischen Lehre zur *hereditas iacens* als selbständige juristische Person qualifiziert³⁸. In dieser Ausprägung ist die „*ruhende Erbschaft*“ auch in das lettische ZGB von 1937 (Art. 383) und in den estnischen ZGB-Entwurf von 1940 (§ 567 Abs. 2) übernommen worden. Weil die Erfahrung mit dem sowjetischen Erbrecht gezeigt hatte, dass ein Annahmesystem auch ohne eine solche juristische Konstruktion auskommen kann und weil schon bei der Vorbereitung des ZGB-Entwurfs von 1940 die Konstruktion der *hereditas iacens* als juristische Person kritisiert worden war, übernahm der estnische Gesetzgeber diese nicht in das Erbesetz von 1996³⁹. In dieser Hinsicht steht daher das estnische Erbrecht dem italienischen Erbrecht näher⁴⁰.

Das Erbesetz sieht zwei Berufungsgründe zur Erbfolge vor: das Gesetz (gesetzliche Erbfolge) und den letzten Willen des Erblassers, der in einem Testament (testamentarische Erbfolge) oder in einem Erbvertrag (erbvertragliche Erbfolge) geäußert wurde (§ 9 Abs. 1 ErbG). Das Gesetz geht dabei von einem Vorrang der erbvertraglichen vor der testamentarischen und der gesetzlichen Erbfolge aus (§ 9 Abs. 2 ErbG). Der Erbvertrag als Form der letztwilligen Verfügung war schon im estnischen mittelalterlichen Recht bekannt⁴¹.

II. GESETZLICHE ERBFOLOGE

1. Parentelsystem

Die gesetzliche Erbfolge tritt ein, wenn der Erblasser kein Testament errichtet und keinen Erbvertrag geschlossen hat, oder wenn sich eine letztwillige Verfügung nur auf einen Teil des Nachlasses bezieht (§ 10 ErbG). Die gesetzlichen Erben sind der Ehegatte, die im Gesetz genannten Verwandten und die Gemeinde, in der der Erblasser seinen letzten Wohnsitz hatte (§§ 11, 18 ErbG).

Die Verwandten erben nach dem sog. *Parentelsystem* (§§ 12–15 ErbG). Diese Entscheidung wurde in Anlehnung an das deutsche BGB getroffen. Demgegenüber folgt das lettische ZGB von 1937 dem schon dem BPR bekannten sog. *Justimanschen Gradualsystem*. Auch der litauische Entwurf des ZGB von 1996 hat sich für das Gradualsystem entschieden.

Wie das schweizerische ZGB kennt das estnische Erbesetz *nur drei Ordnungen* (§ 12 Abs. 1 ErbG). Innerhalb jeder Ordnung gibt es das volle Repräsentationsrecht (§§ 13 Abs. 3; 14 Abs. 3–4; 15 Abs. 3–5). Adoptivkinder bzw. Adoptiveltern stehen leiblichen

³⁸ Schulze (Fn. 6), Rn. 21.

³⁹ Siljev (Fn. 9), S. 282–283.

⁴⁰ Vgl. F. E. Stadler, Italien, 1. Teil: Grundzüge, in: Ferid/Firsching/Dörner/Hausmann, Internationales Erbrecht, Kn. 196.

⁴¹ Estimaa õiguse ajalugu – Koostanud prof. J. Uluotsa loengute põhjal õppe- ja eksamikava kohaselt stud. iuris V. E. Mäkel (Die Rechtsgeschichte Estlands – Nach den Vorlesungen des Prof. J. Uluots und dem Studien- und Examenplan zusammengestellt von stud. iur. V. E. Mäkel), Tartu 1938, S. 247.

³⁷ W. Bruneder, Different Ways of Succession by Customary Law in Austria, in: Actes à Cause de Mort. Acts of Last Will. Deuxième partie – Second Part. Europe médiévale et moderne. Medieval and Modern Europe, Bruxelles 1993, S. 297–312, hier S. 299; Ebenroth (Fn. 31), Rn. 39, 78–80; Köpp/Conig (Fn. 34), § 1 II.

Verwandten gleich (§ 86 Abs. 1 FamRG), und es gibt keine Unterschiede zwischen ehelichen und nichtehelichen Kindern (§ 45 FamRG). Das nach dem Erbfall lebend geborene Kind ist erbfähig, wenn es bereits vor dem Erbfall gezeugt war (§ 5 Abs. 4 ErbG).

Erben der *ersten Ordnung* sind die vom Erblasser abstammenden Abkömmlinge (§ 13 Abs. 1 ErbG). Die im Zeitpunkt des Erbfalles noch lebenden Abkömmlinge schließen ihre eigenen Abkömmlinge von der Erbschaft aus (§ 13 Abs. 2 ErbG). Die Abkömmlinge eines vorverstorbenen Abkömmlings des Erblassers treten an die Stelle ihres Stammlernteils und teilen sich dessen Erbrecht (§ 13 Abs. 3 und Abs. 5 S. 2 ErbG). Die Kinder erben zu gleichen Teilen (§ 13 Abs. 5 S. 1 ErbG).

Sind keine Angehörigen der ersten Ordnung zu Erben berufen, erben die Angehörigen der *zweiten Ordnung* (§ 12 Abs. 2 ErbG). Diese besteht aus den Eltern des Erblassers und deren Abkömmlingen (§ 14 Abs. 1 ErbG). Leben beide Eltern des Erblassers im Zeitpunkt des Erbfalles, so erben sie allein zu gleichen Teilen (§ 14 Abs. 2 ErbG). Ein weggefallener Elternteil wird wiederum durch seine Abkömmlinge repräsentiert (§ 14 Abs. 3 ErbG). Wenn der vorverstorbenen Elternteil keine Abkömmlinge hinterlassen hat, fällt sein Erbteil dem überlebenden Elternteil zu (§ 14 Abs. 4 S. 1 ErbG). Bei einem Vorversterben beider Elternteile erben allein ihre Abkömmlinge (§ 14 Abs. 4 S. 2 ErbG).

Sind weder Erben der ersten noch der zweiten Ordnung vorhanden, fällt der Nachlass den Angehörigen der *dritten Ordnung* zu (§ 12 Abs. 3 ErbG), die aus den beiden Großelternpaaren des Erblassers und ihren Abkömmlingen besteht (§ 15 Abs. 1 ErbG). Wenn alle vier Großeltern leben, dann erben sie zu gleichen Teilen (§ 15 Abs. 2 ErbG). Vorverstorbenen Großeltern werden von ihren Abkömmlingen nach Stämmen repräsentiert. Ist der Großvater oder die Großmutter auf der väterlichen oder mütterlichen Seite vorverstorben und fehlt es auch an Abkömmlingen des Vorverstorbenen, so fällt die ganze Hälfte an die vorhandenen Erben der gleichen Seite (§ 15 Abs. 3 ErbG). Fehlt es an Erben der väterlichen oder der mütterlichen Seite, so fällt die ganze Erbschaft der anderen Seite zu (§ 15 Abs. 4 ErbG).

2. Ehegattenerbrecht

Voraussetzung für das Erbrecht des Ehegatten ist das Bestehen einer gültigen Ehe. Das gesetzliche Ehegattenerbrecht wird weder durch die Trennung von Tisch und Bett noch – abweichend von § 1933 BGB – durch ein nicht beendetes Scheidungsverfahren ausgeschlossen.

Das gesetzliche Ehegattenerbrecht nach dem Erbschaftsgesetz muss im Zusammenhang mit dem estnischen *Ehegüterrecht* gesehen werden. Durch den Tod eines Ehegatten wird die Ehe aufgelöst, und es kommt zur güterrechtlichen Auseinandersetzung. Gemäß § 14 Abs. 1 des Familienrechtsgesetzes ist gesetzlicher Güterstand die Errungenschaftsgemeinschaft. Das Vermögen, das während der Ehe erworben wird, gilt als gemeinschaftliches Vermögen, soweit es sich nicht um Vermögen handelt, das einer der Ehegatten durch Schenkung oder Erbfolge erhalten hat (§ 15 FamRG). Auch das infolge der Eigentums- und Landreform zurückgegebene Vermögen fällt nur in das Alleineigentum des Berechtigten (§ 141 FamRG). Seit dem 1. Januar 1995 haben Ehegatten auch die Möglichkeit, einen Ehevertrag (wörtlich: „Ehevermögensvertrag“) zu schließen (§ 8 Abs. 1 FamRG) und damit ihre güterrechtlichen Beziehungen frei zu gestalten. Ist kein Ehevertrag geschlossen worden, so erhält der überlebende

Ehegatte nach den Vorschriften des Familienrechtsgesetzes die Hälfte des während der Ehe geschaffenen gemeinschaftlichen Vermögens. Die andere Hälfte der Errungenschaft und das Sondergut des Verstorbenen fallen in den Nachlass, an dem der Ehegatte wiederum als gesetzlicher Erbe beteiligt ist.

Der überlebende Ehegatte hat nach dem estnischen Erbschaftsgesetz – wie auch nach deutschem, österreichischem oder schweizerischem Recht, aber abweichend vom bisher geltenden sowjetischen Recht – außerhalb der Erbordnungen ein eigenständiges gesetzliches Erbrecht. Seine Erbquote hängt davon ab, welcher Erbordnung die konkurrierenden Verwandten angehören. Neben den Erben der ersten Ordnung erbt der Ehegatte einen Kindesteil, aber nicht weniger als ein Viertel der Erbschaft; neben den Erben der zweiten Ordnung erbt er die Hälfte, neben den Erben der dritten Ordnung ebenfalls die Hälfte und außerdem den Teil eines vorverstorbenen Großelternteils (§ 16 Abs. 1 Nr. 1–3 ErbG). Sind weder Verwandte der ersten oder der zweiten Ordnung noch Großeltern vorhanden, so erhält der überlebende Ehegatte die ganze Erbschaft (§ 16 Abs. 2 ErbG).

Erbt der überlebende Ehegatte des Erblassers neben Verwandten der zweiten Ordnung oder neben Großeltern, so stehen ihm gemäß § 17 Abs. 1 ErbG außer dem gesetzlichen Erbteil als *Voraus* die zum ehelichen Haushalt gehörenden Gegenstände zu, soweit sie nicht Zubehör eines Grundstücks sind. Wie nach deutschem Recht sind auf den Voraus die für Vermächtnisse geltenden Vorschriften anzuwenden (§ 17 Abs. 2 ErbG). Nach estnischem Recht hat der überlebende Ehegatte jedoch keinen Anspruch auf den Voraus neben den Erben der ersten Ordnung. Daran kann man erkennen, dass bei der Vorbereitung des Ehegattenerbrechts in Estland in den 20er und 30er Jahren das deutsche BGB als Vorbild diente; denn der Voraus des Ehegatten neben den Erben der ersten Ordnung wurde im BGB erst durch das Gleichberechtigungsgesetz von 1958 eingeführt⁴². Diese neuere deutsche Entwicklung wurde im Erbschaftsgesetz nicht berücksichtigt; dies wirkt sich in der estnischen Lebenswirklichkeit für den überlebenden Ehegatten deshalb besonders nachteilig aus, weil seine Rechtsstellung nach dem sowjetischen Erbrecht noch wesentlich günstiger ausgestaltet war. Danach gingen nämlich die Haushalts- und anderen Gegenstände des täglichen Gebrauchs auf diejenigen gesetzlichen Erben über, die mit dem Erblasser vor seinem Tode mindestens ein Jahr lang zusammengewohnt hatten (§ 538 ZGB-ESSR). Da der Nachlass bei der überwiegenden Mehrheit der Bevölkerung im Wesentlichen aus der Wohnungseinrichtung und den sonstigen Haushaltsgegenständen besteht, war diese Sonderregelung von erheblicher praktischer Bedeutung⁴³.

3. Das Erbrecht der Gemeinde und des Staates

Hinterlässt der Erblasser keine anderen Erben, so fällt die Erbschaft an die Gemeinde, in der der Erblasser seinen letzten Wohnsitz hatte (§ 18 S. 1 ErbG). Hatte er seinen letzten Wohnsitz im Ausland und unterliegt die Erbfolge dem estnischen

⁴² Leipold, in: Münchener Kommentar zum BGB, 3. Aufl., München 1998, § 1932, Rn. 2. Demgegenüber hat der Ehegatte den Voraus in Österreich neben Erben der ersten Ordnung schon seit 1914, vgl. G. Boehmer, Vorschläge zur Neuordnung der gesetzlichen Erbfolge (BGB §§ 1924–1936), 1938, S. 138.

⁴³ E. Laasik, Nõukogude tsiviilõigus. Eriosa (Sowjetisches Zivilrecht. Besonderer Teil), Tallinn 1975, S. 457.

Recht⁴⁴, dann ist der sog. „letzte gesetzliche Erbe“ der estnische Staat (§ 18 S. 2 ErbG). Die Gemeinde und der Staat als gesetzliche Erben dürfen den ihnen zufallenden Nachlass nicht ausschlagen (§ 124 Abs. 1 ErbG) und haben die Verpflichtung, ein Inventar zu errichten (§ 136 Abs. 1 ErbG). Um sicherzustellen, dass es keine erbenlosen Nachlässe gibt, hat der estnische Gesetzgeber ferner angeordnet, dass die Erbschaft durch die Gemeinde bzw. den Staat ohne Rücksicht auf die Erfüllung der Anforderungen an die Annahme als angenommen gilt (§ 124 Abs. 2 ErbG). Eine solche Vorschrift fehlte noch im ZGB-Entwurf von 1940. Stattdessen hatte sein § 818 Abs. 3 bestimmt, dass der Staat als Erbe nicht an die Inventarfristen gebunden ist. Damit war zugleich die nur beschränkte Haftung des Staates für die Nachlassverbindlichkeiten bestimmt. Nach geltendem Recht ist die beschränkte Haftung der Gemeinde oder des Staates nicht mehr so deutlich geregelt. Sie folgt jedoch aus dem Zweck der gesetzlichen Regelung⁴⁵. Außerdem können die Gemeinde oder der Staat abweichend von anderen Erben die Eröffnung des Insolvenzverfahrens bei einem überschuldeten Nachlass auch dann beantragen, wenn sie die Erbschaft ohne Inventarerrichtung angenommen haben (§ 10 Abs. 2 InsolvG⁴⁶).

III. GEWILLKÜRTE ERBFOLGE

1. Testierfähigkeit

Das estnische Erbesetz enthält keine besondere Regelung über die *Testierfähigkeit*, daher gelten insoweit die allgemeinen Vorschriften über die Geschäftsfähigkeit. Das neue Erbesetz verlangt allerdings nur für die Errichtung eines Zugenstaments *expressis verbis* die volle Geschäftsfähigkeit des Testators (§ 23 Abs. 3 ErbG). Deshalb haben die Autoren des Entwurfs zum Erbesetz die Meinung vertreten, dass Notare auch die Testamente von Personen, die minderjährig (7 bis 18 Jahre alt) sind, nach § 10 Abs. 1 des Allgemeinen Teils des ZGB beurkundeten sollen, wenn mindestens ein Elternteil zugestimmt hat⁴⁷. Noch komplizierter wird die Rechtslage, wenn der neue Entwurf des Allgemeinen Teils des ZGB verabschiedet wird; denn da hiernach alle Kinder unter 18 Jahren gleich gestellt sind (§ 7 Abs. 2 Entwurf des Allgemeinen Teils des ZGB⁴⁸), könnten künftig auch Kinder unter 7 Jahren mit Zustimmung der Eltern wirksam ein Testament errichten.

2. Arten der Verfügung von Todes wegen

Wie nach deutschem Recht⁴⁹ können auch nach estnischem Erbrecht hinsichtlich der *Bindungswirkung* für den Erblasser folgende Verfügungen von Todes wegen unterschieden werden:

⁴⁴ Die estnischen IPR-Normen sind im Allgemeinen Teil des ZGB in den §§ 124–168 enthalten. Danach ist auf die Vererbung von Grundstücken in Estland stets das estnische Erbrecht anzuwenden (§ 157 Abs. 1).

⁴⁵ E. Silveti/I. Mahhoo, *Kuidas pärida ja pärandada* (Wie zu erben und zu vererben ist), Tallinn 1997, S. 24.

⁴⁶ Gesetz von 1997, RT I 1997, Nr. 18, Pos. 302.

⁴⁷ Silveti/Mahhoo (Fn. 45), S. 36.

⁴⁸ Allgemeiner Teil des ZGB, Entwurf Nr. 121 SE II-2, Text vom 7. 6. 2000 in: <http://www.riigikogu.ee/index.html>.

⁴⁹ Vgl. H. Brox, *Erbrecht*, 18. Aufl., München 2000, Rn. 95.

– *Testament* – einseitige Verfügung von Todes wegen (§ 19 Abs. 1 ErbG). Der Widerruf durch den Erblasser ist uneingeschränkt zulässig (§ 86 ErbG).

– *Gemeinschaftliches Testament* – gemeinsame letztwillige Verfügung von Ehegatten (§§ 87 ff. ErbG). Weil das estnische Erbrecht nur wechselbezügliche gemeinschaftliche Testamente der Ehegatten anerkennt, ist der Widerruf durch einen Ehegatten zu Lebzeiten des anderen zulässig, aber an eine besondere Form gebunden (§ 91 ErbG); hingegen erlischt das Widerrufsrecht beim sog. „Berliner Testament“ mit dem Tode des anderen Ehegatten (§ 88 Abs. 2 ErbG).

– *Erbevertrag* – vertragliche Verfügung von Todes wegen betreffend die Erbinsetzung, die Anordnung von Vermächnissen (§ 95 Abs. 1 ErbG) oder den vertraglichen Verzicht auf ein gesetzliches Erbrecht (§ 98 Abs. 1 ErbG). Die einseitige Änderung oder der Widerruf des Erbevertrages ist in der Regel unzulässig (§ 95 Abs. 4 ErbG).

Im Unterschied zum deutschen BGB und abweichend vom BPR hat das estnische Erbesetz – nach dem Vorbild des schweizerischen Rechts (Art. 494–497 ZGB) – „positive“ und „negative“ Erbeverträge gemeinsam im gleichen Abschnitt des Gesetzes geregelt (§§ 95–103 ErbG). Das lettische ZGB von 1937 regelt den Erbevertragsvertrag (Art. 766–774) dagegen getrennt vom (positiven) Erbevertrag (Art. 639–654).

Eine Besonderheit des estnischen Erbesetzes besteht darin, dass es keine Notentestamente, z. B. mündliche Testamente, anerkennt. Da Estland das Haager Übereinkommen über das auf die Form letztwilliger Verfügungen anzuwendende Recht vom 5. 10. 1961 mit dem Vorbehalt nach Art. 10 ratifiziert hat (Ratifikation am 13. 5. 1998, In-Kraft-Treten am 12. 7. 1998)⁵⁰, werden nur solche mündlichen Notentestamente in Estland als gültig anerkannt, die im Territorium von Staaten errichtet worden sind, die mündliche Notentestamente zulassen⁵¹.

Gemäß § 20 ErbG sind folgende *Arten des Testaments* zu unterscheiden:

– *Notarielles Testament* – notariell beurkundetes Testament oder dem Notar in Verwahrung übergebenes Testament.

– *Privates Testament* (wörtlich: „hausgemachtes“ Testament) – in Gegenwart von mindestens zwei Zeugen unterschriebenes Testament oder eigenhändig geschriebenes und unterschriebenes Testament.

Beim notariell beurkundeten Testament erklärt der Erblasser dem Notar seinen letzten Willen mündlich oder schriftlich (§ 21 Abs. 1 ErbG). Danach wird die Niederschrift in zwei identischen Exemplaren ausgefertigt, von denen eine vom Notar in Verwahrung genommen und die andere dem Testator übergeben wird. Ein notarielles Testament kann ferner dadurch errichtet werden, dass der Testator persönlich seinen letzten Willen in einem geschlossenen Umschlag in die Verwahrung des Notars gibt (§ 22 Abs. 1 ErbG).

Wie die skandinavischen Rechte (Finnland, Schweden, Norwegen)⁵² und auch das englische Recht, kennt das estnische Erbesetz als ordentliches privates Testament das sog. *Zugenstament*. Gemäß § 23 Abs. 1 ErbG kann der Testator ein privates Testament so errichten, dass er den schon früher gefertigten Text bei gleichzeitiger Anwesenheit von zwei Zeugen unterschreibt und das Datum hinzufügt. Die Zeugen müssen von der Eigenschaft der Urkunde als Testament Kenntnis haben; dem Tes-

⁵⁰ Information Concerning the Hague Convention on Private International Law, NILR 233. Text bei *Jayme/Hausmann*, Internationales Privat- und Verfahrensrecht, 10. Aufl., 2000, Nr. 60.

⁵¹ RT II 1998, Nr. 16/17, Pos. 28.

⁵² Vgl. etwa Kapitel 10 § 1 finn. ErbG, abgedruckt bei: *Ferid/Firsching/Dörner/Hausmann*, Internationales Erbrecht, Bd. II, Finnland, Texte 1.

tator steht es jedoch frei, ob er ihnen auch den Inhalt bekannt gibt oder nicht (§ 23 Abs. 2 ErbG). Nachdem der Testator das Testament unterschrieben hat, haben die Zeugen die Urkunde mit ihrer Unterschrift zu beglaubigen (§ 23 Abs. 3 ErbG). Eine bestimmte Form der Beglaubigung ist nicht vorgeschrieben.

Der Testator kann ein privates Testament aber auch – wie im deutschen Recht (§ 2247 BGB) – als *eigenhändiges* Testament errichten. Hierzu ist erforderlich, dass er den Text vom Anfang bis zum Ende einschließlich der Angabe von Datum und Jahr von Hand niederschreibt sowie mit seiner Unterschrift versieht (§ 24 Abs. 1 ErbG). Beim Fehlen des Datums im privaten Testament ist das eigenhändige Testament nach estnischem Recht – wie auch nach deutschem Recht – nur dann ungültig, wenn sich die notwendigen Feststellungen über die Zeit der Errichtung nicht anderweitig treffen lassen (§ 22 Abs. 2 ErbG).

Private Testamente haben nach estnischem Recht nur eine *begrenzte Gültigkeitsdauer* von sechs Monaten vom Zeitpunkt der Errichtung an. Lebt der Testator länger, so wird das Privattestament mit Ablauf der sechsmonatigen Frist kraft Gesetzes nichtig (§ 25 Abs. 1 ErbG). Diese Neuerung hat die Parlamentskommission auf Vorschlag von niederländischen Experten vorgenommen; aus demselben Grund sieht das Erbgesetz für das gemeinschaftliche Testament auch nur die Form der notariellen Beurkundung vor (§ 87 Abs. 3 ErbG).

Obwohl für private Testamente nur eine verkürzte Gültigkeitsdauer vorgesehen ist, sind sie keine Nottestamente, weil ihre Errichtung nicht auf Notfälle beschränkt ist. Auch sieht das Erbgesetz für die Eröffnung privater oder notarieller Testamente kein besonderes Verfahren vor. Nach der Sonderregelung in § 86 Abs. 6 ErbG wird ein früheres notarielles Testament, welches der Testator durch ein privates Testament widerrufen hatte, allerdings wieder gültig, wenn das private Testament durch Ablauf der gesetzlichen Gültigkeitsdauer ungültig wird. Damit weicht das Gesetz für diesen Sonderfall von dem Grundsatz ab, dass durch den Widerruf des Testaments ein früheres Testament nur dann gültig wird, wenn dies dem im Testament geäußerten Willen des Erblassers entspricht (§ 86 Abs. 5 ErbG).

Mit dem Erbgesetz wurde auch ein zentrales Register für Erbsachen (wörtlich: „Erbregister“) eingerichtet (§§ 158–162 ErbG), in dem die Notare alle notariellen Testamente und Erbverträge registrieren sollen. Zulässig ist auch eine Registrierung von privaten Testamenten, doch hat diese keine Auswirkung auf deren Gültigkeitsdauer, sondern erleichtert nur das rechtzeitige Auffinden des Testaments. In diesem Register werden auch alle bei Notaren anhängigen Erbsachen registriert. Das Register wird beim Stadtgericht Tallinn geführt (§ 158 Abs. 2 ErbG).

Nach Angaben des Erbregisters sind dort in den Jahren 1997–99 insgesamt 31 565 Testamente, davon 9992 im Jahre 1997, 11 049 im Jahre 1998 und 10 554 im Jahre 1999 registriert worden; 2361 Testamente waren Ehegattentestamente, davon 498 im Jahre 1997, 784 im Jahre 1998 und 1079 im Jahre 1999. In den Jahren 1997–99 sind ferner 91 Erbverträge geschlossen worden, davon 28 im Jahre 1997, 36 im Jahre 1998 und 27 im Jahre 1999. Im gleichen Zeitraum haben die Notare insgesamt 29 097 Nachlassverfahren durchgeführt; davon 9937 im Jahre 1997, 9898 im Jahre 1998 und 9262 im Jahre 1999⁵³.

⁵³ Hierzu auch die Angaben der Todesfälle: Im Jahre 1997 sind in Estland 18 566 Menschen gestorben, und 1998 und 1999 waren es 19 446 bzw. 18 455. Nach den vorläufigen Angaben der letzten Volkszählung vom 31. 3. 2000 zählt Estland 1 370 500 Einwohner (<http://www.stat.ee>).

Vom 1. 1. 2000 bis 21. 8. 2000 sind insgesamt 5846 Testamente im Erbregister registriert worden; davon 838 Ehegattentestamente: Zugleich sind auch 24 Erbverträge und 5462 bei Notaren anhängige neue Erbsachen registriert worden.

3. Erbinsetzung und Vermächtnisanordnung

Eine bedeutende Änderung gegenüber dem sowjetischen Erbrecht besteht darin, dass mit dem estnischen Erbgesetz das Prinzip der *unbeschränkten Erbenhaftung* eingeführt wurde (§ 130 Abs. 3 ErbG). Das sowjetische Erbrecht hatte nur die Haftung *inter vires hereditatis* anerkannt. Deshalb hatte es keine große Bedeutung, ob der Nachfolger Erbe oder bloßer Vermächtnisnehmer war. Nach neuem Recht ist die Feststellung, ob jemand als Erbe – und nicht nur als Vermächtnisnehmer – eingesetzt wurde, hingegen sehr wichtig, weil lediglich auf den Erben das Vermögen des Erblassers bei dessen Tod im Wege der Universalukzession übergeht und allein der Erbe für die Nachlassverbindlichkeiten haftet (§§ 130, 133, 142 ErbG).

Als Testamentserbe gilt die Person, welcher der Testator im Testament sein ganzes Vermögen oder einen ideellen Anteil davon (Bruchteil) hinterlassen hat (§ 37 Abs. 1 ErbG). Der Testator kann für die Fälle, dass der Erbe vor dem Eintritt des Erbfalls stirbt, auf die Erbschaft verzichtet, die Erbschaft ausschlägt oder erbunwürdig ist, einen oder mehrere *Ersatzerben* einsetzen (§ 40 Abs. 1 ErbG). Ergibt sich nicht aus dem Testament, für welchen der zuvor genannten Fälle der Ersatzerbe eingesetzt worden ist, so wird vermutet, dass der Ersatzerbe für alle diese Fälle eingesetzt ist (§ 40 Abs. 2 ErbG). Bei der Einsetzung der Ersatzerben kann der Testator bestimmen, in welcher Reihenfolge die Ersatzerben erben sollen (§ 40 Abs. 3 ErbG).

Der Testator kann ferner im Testament anordnen, dass beim Eintritt eines bestimmten Termins oder einer aufschiebenden Bedingung die ganze Erbschaft oder ein Teil davon vom Erben auf einen *Nacherben* übergeht. Der Erbe, der durch die Einsetzung eines Nacherben beschwert wird, ist Vorerbe (§ 43 Abs. 1 ErbG). Dem Nacherben kann kein weiterer Nacherbe bestimmt werden (§ 43 Abs. 2 ErbG). Hat der Testator angeordnet, dass die als Erbe eingesetzte Person die Erbschaft erst beim Eintritt eines bestimmten Zeitpunkts oder einer aufschiebenden Bedingung erhalten soll, ohne einen Vorerben einzusetzen, so gelten die gesetzlichen Erben des Erblassers als Vorerben (§ 43 Abs. 3 ErbG). Hat der Testator eine natürliche Person, die nach dem Erbfall zeugt und geboren wird, oder eine juristische Person, die nach dem Erbfall gegründet wird, als Erben eingesetzt, so wird diese im Zweifel als Nacherbe angesehen (§ 43 Abs. 4 ErbG). Der Nacherbe ist zugleich Ersatzerbe, soweit sich nicht aus dem Testament ein anderes ergibt (§ 42 Abs. 1 ErbG).

Hat der Erblasser durch Testament oder Erbvertrag einer Person weder die ganze Erbschaft noch einen Bruchteil derselben, sondern nur einen bestimmten Vermögensgegenstand aus dem Nachlass zugewendet, so wird dieser als *Vermächtnis* und der Begünstigte als Vermächtnisnehmer angesehen (§ 54 Abs. 1 ErbG). Gegenstand des Vermächtnisses kann nach estnischem Erbgesetz – wie auch nach österreichischem ABGB (§ 535) – eine Sache, eine Geldsumme, sowie ein Recht oder die Befreiung von einer Verbindlichkeit sein (§ 54 Abs. 2 ErbG).

Der Testator kann auch einen Ersatzvermachtnisnehmer bestimmen. Auf diesen finden die für die Einsetzung eines Ersatzerben geltenden Vorschriften entsprechend die Anwendung (§ 59 ErbG). Das Vermächtnis begründet – wie nach deutschem

Recht (§ 2174 BGB) – nur einen schuldrechtlichen Anspruch gegen den Erben, wirkt also nicht dinglich (§ 65 ErbG). Der Vermächtnisnehmer (oder Ersatzvermächtnisnehmer) kann nur vom Erben, von einem anderen (Haupt-) Vermächtnisnehmer (§§ 65, 133 ErbG) oder vom Testamentsvollstrecker (§§ 80, 81 ErbG) die Herausgabe des Vermächtnisses verlangen, nicht aber vom Nachlasspfleger (§ 112 ErbG).

Neben der *Auflage* nach deutschem Vorbild (§ 73–75 ErbG), kennt das estnische Erbrecht noch die sog. *Zweckbestimmung*. Dabei handelt es sich um eine Anordnung des Testators, mit der er für die Erbschaft oder den Erbteil den Zweck bestimmt und eine Person benennt, die die Erbschaft oder den Erbteil gemäß dem Zweck zu verwalten hat. Dieser Vollstrecker der Zweckbestimmung (§ 76 Abs. 1 ErbG) kann eine rechts- und geschäftsfähige natürliche oder juristische Person oder eine zu diesem Zweck erst noch zu gründende juristische Person sein (§ 76 Abs. 2 ErbG). Die Zweckbestimmung hat damit stiftungsähnlichen Charakter.

4. Testamentsvollstreckung

Nach sowjetischem Recht gab es keine Verfügungsbeschränkung des Erben; deshalb war Testamentsvollstreckung nur im Sinne einer Erbenvertretung zulässig. Demgemäß fehlte auch eine Regelung über die Rechte und Pflichten des Testamentsvollstreckers oder über seine Haftung. Das Erbsgesetz regelt demgegenüber die Testamentsvollstreckung verhältnismäßig detailliert in acht Paragraphen (§§ 78–85 ErbG).

Der Testator kann durch Testament einen oder mehrere Testamentsvollstrecker ernennen. Für den Fall, dass die ernannte Person das Amt ablehnen sollte, kann der Testator eine andere Person zum Testamentsvollstrecker ernennen (§ 78 Abs. 1 ErbG). Hat der Testator der zum Testamentsvollstrecker ernannten Person ein Vermächtnis zugewendet und hat die Person dieses angenommen, so kann sie das Amt des Testamentsvollstreckers nicht mehr ablehnen (§ 79 Abs. 2 ErbG).

Sind die Aufgaben des Testamentsvollstreckers nicht im Testament festgelegt, so hat der Testamentsvollstrecker dafür zu sorgen, dass der letzte Wille des Testators vollzogen wird. Soweit dies zur Erfüllung des letzten Willens des Testators erforderlich ist, hat der Testamentsvollstrecker die Erbschaft zu verwahren und diese dem Erben und dem Vermächtnisnehmer zu übergeben (§ 80 Abs. 3 ErbG). Hat der Erbe die Erbschaft nicht angenommen und ist kein Nachlasspfleger bestimmt worden, so nimmt der Testamentsvollstrecker bei der Verwaltung der Erbschaft bis zur Übergabe an die Erben oder bis zur Bestellung eines Nachlasspflegers die Pflichten eines Nachlasspflegers wahr (§ 80 Abs. 4 ErbG). Der Testamentsvollstrecker ist berechtigt, zur Erfüllung des Testaments im Interesse der aufgrund des Testaments Berechtigten gegenüber den Verpflichteten Ansprüche zu erheben, soweit sich nicht aus dem Testament etwas Anderes ergibt (§ 80 Abs. 6 ErbG).

Der Testamentsvollstrecker macht sich schadensersatzpflichtig, wenn er schuldhaft die Erfüllung der sich aus dem Gesetz oder aus dem Testament ergebenden Aufgaben unterlassen hat (§ 82 Abs. 1 ErbG). Die dem Testamentsvollstrecker bei der Ausführung der Anordnungen des Testaments entstehenden Kosten werden aus der Erbschaft bestritten (§ 83 Abs. 1 ErbG). Ein Testamentsvollstrecker, der weder Erbe noch Vermächtnisnehmer ist, kann für seine Tätigkeit aus dem Nachlass eine Vergütung erhalten, wenn sich nicht aus dem Testament etwas Anderes ergibt (§ 83

Abs. 2 ErbG). Der Testamentsvollstrecker hat den Erben und Vermächtnisnehmern auf Verlangen über seine Tätigkeit Rechenschaft zu legen, soweit der Testator ihn im Testament von dieser Verpflichtung nicht befreit hat (§ 84 ErbG). Hat der Testamentsvollstrecker seine Pflichten nicht erfüllt, so kann er durch das Gericht auf Antrag eines Erben, Vermächtnisnehmers oder einer sonstigen sich für den Nachlass interessierenden Person entlassen werden (§ 85 ErbG).

IV. PFLICHTTEILSRECHT

Das Pflichtteilsrecht ist – wie schon nach dem bisherigen sowjetischen Recht – ein *echtes Zwangserbrecht* und begründet nicht nur einen schuldrechtlichen Anspruch gegen den Erben, wie nach deutschem Recht (§ 2303 BGB). Doch kann der Erblasser grundsätzlich frei über sein gesamtes Vermögen von Todes wegen verfügen. Das Testament oder der Erbvertrag, in dem ein Pflichtteilsberechtigter von der Erbfolge ausgeschlossen wird, ist gültig. Es muss aber auf Verlangen des Pflichterben entsprechend angepasst werden.

Nach dem estnischen Erbsgesetz sind pflichtteilsberechtigigt der *arbeitsunfähige Ehegatte* und die *arbeitsunfähigen* Abkömmlinge oder Aszendenten des Erblassers (§ 104 ErbG). Wer „arbeitsunfähig“ ist, ist im neuen Recht leider nicht mehr so eindeutig geregelt wie noch im sowjetischen Recht. Über diese Voraussetzung haben im Streitfall die Gerichte zu entscheiden.

Der Pflichtteil ist die Hälfte des gesetzlichen Erbteils, damit weniger als nach früherem Recht, wo er noch 2/3 des gesetzlichen Erbteils betragen hatte. Auf der anderen Seite ist der Kreis der Pflichtteilsberechtigten vergrößert worden. Neben den Kindern des Erblassers sind jetzt auch alle anderen Abkömmlinge, und neben den Eltern auch die Großeltern des Erblassers pflichtteilsberechtigigt. Das Pflichtteilsrecht der Großeltern ist eine Neuerung im Vergleich zum ZGB-Entwurf von 1940. Sie dürfte Ausfluss der im Familienrechtsgesetz geregelten gegenseitigen Unterhaltspflicht zwischen Großeltern und Enkelkindern sein (§§ 65, 66 FamRG). Allerdings sind nach estnischem Familienrecht auch die Geschwister einander unterhaltspflichtig (§§ 67 FamRG), ohne dass ihnen deshalb ein Pflichtteilsrecht gewährt wird.

Ein so großer Kreis der Pflichtteilsberechtigten benachteiligt vor allem den überlebenden Ehegatten, weil dessen Anteil am Nachlass hierdurch weiter geschnitten wird. Er muss nunmehr auch mit Enkeln, Urenkeln usw., aber auch mit Großeltern teilen. Meistens sind die Kinder des Erblassers bei seinem Tode schon erwachsen und damit arbeitsfähig. Enkel und Großeltern hingegen sind meistens arbeitsunfähig. Sie hatten bisher kein Pflichtteilsrecht und die Großeltern wurden durch den Ehegatten sogar von der gesetzlichen Erbfolge ausgeschlossen. Die praktische Bedeutung dieser Erweiterung des Pflichtteilsrechts ist dennoch nicht allzu groß, denn Großeltern gelangen nur selten zur Erbfolge. Die an ihre Stelle tretenden Abkömmlinge sind aber nicht pflichtteilsberechtigigt.

Abweichend vom früheren Recht – und ähnlich wie nach deutschem Recht (vgl. § 2325 BGB) – kann nun der Pflichtteilsberechtigte als Ergänzung des Pflichtteils verlangen, dass die Gegenstände, die der Erblasser innerhalb von drei Jahren vor seinem Tod Dritten in der Absicht, den Pflichtteil zu verkürzen, oder anderen Miterben im Wege weggenommener Erbfolge geschenkt hat, dem Nachlass hinzuzurechnen

sind (§ 106 Abs. 2 ErbG). Wenn dann der tatsächlich hinterlassene Nachlass geringer ist als der Pflichtteil, so kann der Pflichtteilsberechtigte – in Übereinstimmung mit § 2329 BGB – von dem Beschenkten die Herausgabe des Geschenkes zum Zwecke der Befriedigung wegen des fehlenden Betrags nach den Vorschriften über die Herausgabe einer ungerechtfertigten Bereicherung fordern (§ 106 Abs. 4 ErbG). Dieses Recht hat auch der beeinträchtigte Vertragserbe oder Vermächtnisnehmer (§ 96 Abs. 3 ErbG).

V. ERWERB DER ERBSCHAFT

Wie schon erwähnt, ist nach estnischem Erbrecht – ähnlich wie nach italienischem Recht⁵⁴ – zum Erwerb der Erbschaft ihre Annahme durch den Erben erforderlich (§ 4 ErbG). Annahme oder Ausschlagung können nicht unter einer Bedingung erfolgen (§ 121 Abs. 1 ErbG). Die unter einer Bedingung erklärte oder auf einen Teil der Erbschaft beschränkte Annahme oder Ausschlagung ist nichtig (§ 121 Abs. 3 ErbG). Nach den eingehenden Diskussionen dieser Frage in den 20er und 30er Jahren wurde entschieden, dass die Annahme der Erbschaft auch für den Vertragserben keine Pflicht ist, wie dies damals nach dem BPR vorgesehen war⁵⁵. Demgemäß ist die Annahme der Erbschaft nach estnischem Erbrecht nur ein Recht, und es wird – abweichend vom lettischen ZGB von 1937 – auch für die Vertragserben keine Pflicht zur Annahme begründet.

Die Erbschaftsannahme kann schriftlich vor einem Notar erklärt (§ 117 Abs. 1 ErbG) oder konkludent durch eine Handlung zum Ausdruck gebracht werden, die auf einen Annahmewillen schließen lässt, z. B. wenn der Erbe die Erbschaft im Ganzen oder einen Teil von ihr in seinen Besitz nimmt oder über sie verfügt (§ 117 Abs. 3 ErbG). Der Erbe, der die Erbschaft schon besitzt, nutzt oder über sie verfügt hat, darf sie binnen der für die Ausschlagung vorgesehenen Frist durch schriftliche Erklärung vor dem Notar noch ausschlagen (§ 117 Abs. 2 ErbG). Der schriftliche Antrag auf Annahme und Ausschlagung der Erbschaft ist beim Notar am Ort des Erbfalls zu stellen (§ 117 Abs. 1 S. 1 ErbG). Ist die Erbschaft im Ausland eröffnet worden und unterliegt sie dem estnischen Recht, soll der Antrag bei dem Notar gestellt werden, in dessen Zuständigkeitsgebiet sich der Nachlass befindet (§ 117 Abs. 1 S. 2 ErbG).

Das Recht zur Annahme und Ausschlagung verjährt in zehn Jahren, d. h. weder die Annahme noch die Ausschlagung einer Erbschaft ist zulässig, wenn zehn Jahre seit dem Erbfall verstrichen sind (§ 118 Abs. 3 ErbG). Der Notar kann für die Annahme oder Ausschlagung der Erbschaft auch eine kürzere Frist durch schriftliche Mitteilung an den Erbberechtigten oder durch Veröffentlichung einer Mitteilung in einer überregionalen Tageszeitung bestimmen. Diese Frist darf nicht kürzer sein als zwei Monate seit dem Empfang oder der Veröffentlichung der Mitteilung (§ 118 Abs. 1 ErbG).

Der Erbe kann die Erbschaft nicht mehr ausschlagen, wenn er sie angenommen hat und nicht mehr annehmen, wenn er sie schon ausgeschlagen hat (§ 115 Abs. 2 ErbG). Abweichend vom deutschen Recht (§ 1948 BGB) kann nach estnischem Recht derjenige, der durch Testament oder Erbvertrag als Erbe berufen ist, nicht die Erbschaft

als eingesetzter Erbe ausschlagen und als gesetzlicher Erbe annehmen. In diesem Fall ist er vielmehr auf den Pflichtteil beschränkt (§ 116 Abs. 1 ErbG). Schlägt eine erbrechtigte Person die Erbschaft aus, dann ist erbberechtigt, wer berufen sein würde, wenn der Ausschlagende zur Zeit des Erbfales nicht gelebt hätte (§ 123 Abs. 1 ErbG).

Das estnische Recht kennt schließlich außer der Annahme und Ausschlagung auch die Nichtannahme. Wenn eine erbberechtigte Person die Erbschaft weder fristgerecht annimmt noch ausschlägt, dann wächst ihr Erbteil den anderen Erben, die die Erbschaft angenommen haben, nach den Vorschriften der §§ 127 ff. ErbG an (§ 117 Abs. 4 ErbG).

Ähnlich wie nach italienischem Recht⁵⁶ können sich auch nach estnischem Recht die Gläubiger des Erben, der eine Erbschaft zu ihrem Nachteil ausschlägt, aus dem ausgeschlagenen Nachlass bis zur Höhe ihrer Forderungen befriedigen. Nur der verbleibende Nachlass geht dann auf die Erben über, die an die Stelle des Ausschlagenden treten (§ 125 ErbG). Dieses Recht steht den Gläubigern aber nicht zu, wenn der potentielle Erbe die Erbschaft lediglich nicht annimmt. Das Recht zur Annahme der Erbschaft ist – wie nach italienischem und österreichischem Recht – vererblich (§ 119 ErbG). Bei einer solchen „Transmissio“ sind zwei Erbfälle gegeben; der Transmissar ist also Erbe nicht des Erstverstorbenen, sondern des Transmittenten⁵⁷. Der Zeitpunkt des Übergangs der Erbschaft auf den Erben ist aber nicht mehr so klar geregelt wie früher. Das sowjetische Recht sah – ähnlich wie das italienische Recht – vor, dass die Annahme der Erbschaft auf den Zeitpunkt der Eröffnung der Erbschaft zurückwirkt (§ 551 Abs. 5 ZGB-ESSR, vgl. Art. 459 S. 2 ital. Cc). Im neuen Erbgesetz fehlt eine solche Regelung; die Autoren des Entwurfs zum estnischen Erbgesetz vertreten allerdings die Meinung, dass nach dem Sinn des Gesetzes die Rechte und Pflichten des Erblassers auf die Erben rückwirkend vom Zeitpunkt der Eröffnung der Erbschaft an übergehen⁵⁸.

Zwischen Erbfall und Annahme der Erbschaft kann das Gericht, besonders wenn keine potentiellen Erben vorhanden sind, auf Antrag des Notars oder eines Beteiligten einen Nachlasspfleger ernennen; die Kosten der Pflegschaft gehen zu Lasten der Erbschaft (§§ 110 ff., 134 Abs. 1 Nr. 1 ErbG).

Zum Nachweis der Erbfolge dient auch nach dem estnischen Erbgesetz der *Erb-schein*, d. h. ein vom Notar über das Erbrecht und die Größe des Erbschafts ausgestellt Zeugnis (§ 140 ErbG). Der Erbschein erzeugt keine konstitutiven Wirkungen, weil der Erbe die Erbschaft schon durch die Annahmeerklärung erworben hat; der Erbschein ist im Rechtsverkehr als Beweis für den Eigentumsübergang nur im Grundbuchverkehr erforderlich sowie zur Vorlage beim Wohnungs-, beim Kfz-Register oder bei ähnlichen Registern. Für Sachen und Rechte, die keiner besonderen Registrierung bedürfen, ist ein Nachweis des Erbrechts entbehrlich. Gemäß § 140 Abs. 1 ErbG wird ein Erbschein – abweichend vom deutschen Recht (vgl. § 2353 BGB) – auch dem Vermächtnisnehmer ausgestellt.

Miterben können sich auch ohne Mitwirkung eines Notars wirksam über die Nachlasseteilung einigen. Ist aber einer der Erben geschäftsunfähig, so bedarf der Teilungsvertrag der schriftlichen Form (§ 145 Abs. 2 ErbG). Nur wenn ein Grund-

⁵⁶ *Salaris* (Fn. 54), S. 242.

⁵⁷ Vgl. Stadler (Fn. 40), Fn. 341.

⁵⁸ *I. Mahhov*, Erbgang nach dem Entwurf des neuen Erbgesetz (estn.), *Juridica* 1995, S. 291.

⁵⁴ G. L. *Salaris*, Grundzüge und Besonderheiten des italienischen Erbrechts, *ZEV* 1995, S. 241.

⁵⁵ Vgl. z. B. *Pung* (Fn. 10), S. 93–107.

stück zum Nachlass gehört, ist ein notariell beurkundeter Teilungsvertrag erforderlich (§ 145 Abs. 1 ErbG).

VI. ERBENHAFTUNG

Die unbeschränkte Erbenhaftung kann durch die Annahme unter dem Vorbehalt der Inventarerrichtung auf das aus der Erbschaft Erlangte beschränkt werden (§ 135 Abs. 1 ErbG). Kommt der Erbe aber seiner Verpflichtung zur Inventarerrichtung nicht nach, dann haftet er wieder unbeschränkt (§ 135 Abs. 2 ErbG).

Hat der Erbe die Erbschaft unter dem Vorbehalt der Inventarerrichtung angenommen und von der Zahlungsfähigkeit oder Überschuldung des Nachlasses Kenntnis erlangt, so hat er unverzüglich die Eröffnung des Nachlassinsolvenzverfahrens zu beantragen (§ 10 Abs. 1 InsolvG). Die Haftung des Erben für die Nachlassverbindlichkeiten beschränkt sich auch dann auf den Nachlass, wenn eine Nachlasspflegschaft zum Zwecke der Befriedigung der Nachlassgläubiger angeordnet ist (§ 114 Abs. 3 ErbG). Miterben haften für die Nachlassverbindlichkeiten als Gesamtschuldner (§ 142 Abs. 2 ErbG). Der Schuldner des Erblassers haftet aber jedem Miterben nur anteilig (§ 143 Abs. 1 ErbG).

Die unbeschränkte Erbenhaftung nach dem estnischen Erbschaftgesetz bedeutet eine wesentliche Änderung gegenüber dem bisher geltenden sowjetischen Erbrecht. Gemäß § 558 ZGB-ESSR hatte der Erbe, der die Erbschaft angenommen hatte, für die Schulden des Erblassers nur in Höhe des tatsächlich auf ihn entfallenden Nachlasswertes gehaftet, und das Gleiche galt auch für den Staat. Eine weitere Einschränkung ergab sich daraus, dass die Gläubiger des Erblassers ihre Ansprüche nur innerhalb von sechs Monaten ab Eröffnung des Erbanges gegenüber den Erben, welche die Erbschaft angenommen hatten, oder gegenüber dem Testamentvollstrecker oder Notar oder auf gerichtlichem Wege durch Klageerhebung gegen den Nachlass geltend machen konnten (§ 559 Abs. 1 ZGB-ESSR). Die Ansprüche mussten ohne Rücksicht auf den Zeitpunkt ihrer Fälligkeit angemeldet werden, und bei Verstoß gegen diese Bestimmung hatte der Gläubiger sein Forderungsrecht verloren (§ 559 Abs. 2–3 ZGB-ESSR).

VII. ERBSCHAFTSTEUER, GEBÜHREN

Wie in Lettland⁵⁹, gibt es bisher auch in Estland keine Erbschaftsteuer. Für die Ausstellung eines Erbscheins sind nur Notargebühren zu bezahlen. Diese sind im Notargebührengesetz⁶⁰ von 1996 festgelegt. Ferner ist auch die Umschreibung im Grundbuch, im Wohnungs- oder Kfz-Register gebührenpflichtig. Eine solche ist freilich nur dann notwendig, wenn der Erbe über die erworbenen Gegenstände verfügen möchte. Der Erwerb kraft Erbfolge ist auch von der Einkommensteuer befreit (§ 15 Abs. 4 Punkt 1 EStG⁶¹).

⁵⁹ *Schulze* (Fn. 6), Rn. 137.

⁶⁰ RT I 1998, Nr. 95, Pos. 1512. Bei einem Nachlasswert von 800 000 EEK beträgt die Notargebühr 1310 EEK; bei einem Nachlasswert von 8 Mio. EEK aber 12 110 EEK. Die Errichtung eines notariellen Testaments kostet 118 EEK (1 DEM = 8 EEK).

⁶¹ Einkommensteuergesetz v. 15. 12. 1999, in Kraft seit 1. 1. 2000, RT I 1999, Nr. 101, Pos. 903.

SUMMARY

After reaching independence in 1990, the Republic of Estonia has made big efforts to rebuild its legal system based before on the principles of civil legislation of the USSR and the Union Republics of 1961. The legislative process after 1990 has been characterized by a recalling of the Estonian legislative tradition before the Soviet occupation, and is aiming at an adaptation of the Estonian legal system to the new economic realities and to the guidelines established by European community law in order to facilitate the access of Estonia to European Union. In the field of civil law the Estonian legislator followed to a large extent the example of Estonian draft civil code of 1940, which was based on the Baltic Civil Code of 1864.

The Estonian Parliament has codified so far by separate acts the law of property, the general part of civil law, the family law and the succession law. The new succession law implements the principles of private succession and testamentary freedom guaranteed under the new Estonian Constitution. A comparative analysis of the Estonian Act on succession of 1996 shows that there is a strong influence of the German BGB but that also certain elements of the former Soviet legislation have been maintained and other rules have been adopted from Dutch and Italian succession law.

Lisa 4.

***U. Liin. Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis
Euroopa arengute taustal. – Juridica, 1998, nr 4, lk 174-180.***

konstrueerima vahendid, mis tagaksid euroõiguse alusel kehtivate üksikisikute õiguste realiseerimise (vt lepingu art 5).

Ülimuslikkuse printsiipi võib nimetada evolutsiooniliseks. Oma erinevatel arenguetappidel on see seisnud vastakuti liikmesriikide põhiseadusliku ettevalmistamatuses ja vastuseisuga doktriini realiseerimisele. Üsna nähtav on vastuolu ECJ lähenemiste ja rahvuslike arusaamade vahel. Alati pole ka päris selge, kas õigusemõistmine toimub regulatsioonisfääris, mis kuulub EÜ ainupädevusse. Pädevusprobleemil on kaks (omavahel seotud) aspekti. Kõigepealt, leping ei piiritle täpselt ühenduse ja liikmesriikide pädevuse võrdlevat ulatust, s.t ei eksisteeri nn üldist pädevust, vaid pigem on tegemist spetsiifilise pädevusega. Teiseks ei ole täpselt piiritletud rahvusliku pädevuse ulatus EÜ õiguse kaudu. Vastuse tekkivatele küsimustele peaks andma ECJ.

Siin tuleb mängu teine väga oluline printsiip – subsidiaarsus. Lepingu artikkel 3b sisaldab suhteliselt ähmase liikmesriikide suveräniteedi kaitse, märkides ära, et valdkondades, mis ei kuulu ühenduse ainupädevusse, võtab ühendus kooskõlas subsidiaarsusprintsiibiga tarvitusele meetmeid ainult niisuguses ulatuses ja siis, kui liikmesriigid ei suuda täielikult saavutada kavandatava meetme eesmäärke. ECJ pole siiani lahti seletanud eeltoodud põhimõtte sisu ja piirjooni. Kas tegemist saab olla vaid ühenduse poolse poliitilise juhisega või ikkagi juriidiliselt siduva otsustusega ning mis vormis see esineb? Seda saab tõlgendada ainult vastav pikkisilmi oodatud ECJ lahend. See annab riikidele senisest tõhusama aluse juriidiliseks argumentatsiooniks võimaliku supranatsionaalse omavoli vastu. Subsidiaarsusprintsiibi praegust arengustaa-

diumit nähakse pigem poliitilise õigustusena, mitte aga õigusliku selgitusena, mis annaks ühenduse pädevusprobleemile ammendava vastuse.

Märkused:

*¹ Case 26/62 (1963) ECR I, (1963) CMLR 105.

*² Case 6/64 (1964) ECR 585.

*³ Case 11/70 (1970) ECR 1125.

*⁴ Case 106/77 (1978) ECR 629.

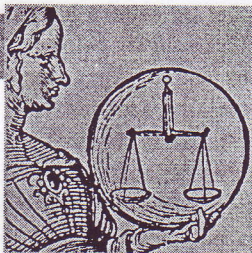
*⁵ Case C-213/89 (1990) ECR I-2433.

Kasutatud kirjandus:

1. Craig, P. & de Búrca, G. EC Law. Text, Cases, and Materials. Oxford: Clarendon Press, 1997.
2. Edward, D. A. & Lane, C. R. European Community Law. An Introduction. Second Edition. Edinburgh: Butterworths, 1995.
3. O'Keefe, D., Twomey, P. M. Legal Issues of the Maastricht Treaty. United Kingdom Association for European Law/University Association for Contemporary European Studies: Wiley Chancery Law, 1994.
4. Weatherill, S. Law and Integration in the European Union. Oxford: Clarendon Press, 1995.

Autorist:

LL.M., LL.Lic. Tanel Kerikmäe on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna rahvusvahelise avaliku õiguse ja EÜ õiguse lektoraadi juhataja.

TSIVILOIGUS

Abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse reform Eestis Euroopa arengute taustal

Urve Liin

1. Eesti pärimisõiguse reformist üldiselt

Riigikogu poolt 15. mail 1996 vastu võetud pärimis-seaduse (RT I 1996, 38, 752) jõustumisega 1. jaanuaril 1997 on Eestis lõpule jõudnud tsiviilõiguse reformi järjekordne, eelviimane etapp. Vastu võtta on jäänud veel tsiviilseadustiku viimane osa – võlaõigusseadus [20, lk 281; 22].

Muudatused, mis kaasnesid pärimisseaduse vastuvõtmisega, on seni kehtinud ENSV tsiviilkoodeksi pärimisõiguse osaga võrreldes küllaltki ulatuslikud. Seda juba kvantitatiiv-

ses mõttes – kui tsiviilkoodeksis oli pärimise kohta 35 paragrahvi, siis pärimisseaduses on neid 174.

Kuid eriti oluline on loomulikult pärimisõiguse sisus toimunud radikaalne muutus. Taoline murrang on seletatav eelkõige sellega, et nõukogude pärimisõigus oli maailmas küllalt omanäoline ja erandlik ning teatud mõttes isegi mak-simaalselt lihtsustatud.^{*1} Eelkõige tulenes see muidugi asja-olust, et füüsilisele isikule kuuluv omand oli väga piiratud. Vara, mida oli võimalik pärandada ja pärida, oli suhteliselt vähe. Teise põhjusena võib ära märkida, et sotsialistlikus ühiskonnas suhtuti pärandvarasse kui mittetöisesse tulusse, see kasvatavat üleliigset egoismi ja kuhjavat liialt varasid

üksikute kätte. Seetõttu oli seadusjärgsete pärijate ring võrdlemisi piiratud [2, § 2 N 8; 7, lk 57; 11, lk 447–448; 16, lk 2–3; 19, lk 436–437].

Samas, kui kõrvutada Eesti pärimisseadust näiteks Saksa pärimisõigusega, siis siin leiame rohkem sarnaseid jooni kui erisusi. Selles osas võiks pärimisseadust võrrelda Riigikogu poolt 9. juunil 1993 vastu võetud asjaõigusseadusega, mis jõustus 1. detsembril 1993. Asjaõigusseadus oli esimene osa Eesti uuest tsiviilseadustikust ning selle vastuvõtmine tähendas Eesti tagasipöördumist Mandri-Euroopa õigussüsteemi ning kitsamalt just Saksa õigusperekonda. Nagu asjaõigusseaduse puhul võeti ka pärimisseaduse eelnõu väljatöötamisel aluseks Eestis 1940. aastaks valminud tsiviilseadustiku eelnõu (TsSE) [14, lk 9–11; 20, lk 69]. Nimetatud eelnõu valmis 20.–30. aastatel Eesti juristide pikaajalise, ligi 20 aastat kestnud töö tulemusel. Eelnõu koostamisel kasutati ulatuslikult Balti eraseaduse (edaspidi BES) sätteid, aga samuti teiste maade, eeskätt Saksamaa, Šveitsi ja Ungari tsiviilseadustike ideid [18, lk 282].

Pärimisseaduse eelnõu autorite, justiitsministeeriumi nõuniku Erki Silveti ja vandeadvokaat Ivo Mahhovi ülesandeks oli TsSE pärimisõiguse osa kriitiline läbivaatamine ning vajadusel ümbersõnastamine. Vananenud sätted jäeti kõrvale ning eelnõu viidi kooskõlla juba kehtiva tsiviilseadustiku üldosa seaduse, perekonnaseaduse, asjaõigusseaduse ja teiste seadustega [18, lk 283]. Eelnõule tehti ekspertiis Saksamaal ja Hollandis. Ekspertid andsid pärimisseaduse eelnõule üldiselt positiivse hinnangu ning nende poolt tehtud märkusi ja ettepanekuid arvestati eelnõu lõpliku redaktsiooni ettevalmistamisel (nt testamentide vormi ja ajalise kehtivuse osas) [21].

Nagu juba eespool mainitud, on seoses pärimisseaduse jõustumisega tehtud radikaalne pööre senikehtinuga võrreldes. Märksa suuremal määral on rakendamist leidnud eraõigusjärgluse ning eraautonoomia põhimõtted, kui see oli võimalik nõukogude pärimisõiguses. Uute õigusinstituutide sissetoomisega ning seniste muutmise ja täiendamisega kindlustatakse eraomandi ülimuslikkus ning puutumatus inimese surma korral, s.t õiguslikult tagatakse, et eraomand jääks erakättesse ega läheks nii kiiresti riigi omandisse, kui see oli tavaks viimase viiekümne aasta jooksul. Eelkõige on oluliselt laiendatud pärijate ringi, senisest tunduvalt suuremas ulatuses on rakendamist leidnud eraautonoomia ehk testeerimisvabaduse põhimõte.

Kõige olulisemaks on nii pärimisseaduse eelnõu autorid kui ka justiitsminister P. Varul pidanud just viimatinimetatud – testeerimisvabaduse laiendamist, s.t et võrreldes senisega on loodud tohutult suuremad võimalused pärandajale oma tahte väljendamiseks [17, 21], seda eelkõige viimse tahte väljendamise vormide osas. TsK-s ainsana tunnustatud notariaalse testamendi kõrval on nüüd võimalik teha ka koduseid ehk eratestamente; abikaasadel on antud võimalus teha ühiseid testamente; juurde on tulnud pärimisleping. Märgatavalt suuremad võimalused annab seadus ka viimse tahte sisu osas. Näiteks on nüüd lisaks asepärijale võimalik nimetada järelpärija, pärandajal on õigus keelata pärandvara jagamine kuni 30 aastaks jne. Tundmatuseni on muutunud seadusjärgne

pärimine, seda nii sugulaste kui ka abikaasa pärimisõiguse osas. Artikli piiratud mahtu arvestades on põhitähelepanu pööratud just viimasele, s.o abikaasade seadusjärgsele pärimisele.^{*2}

Antud teemat valima ajendas Amsterdami Ülikooli õigusteaduskonna poolt meie pärimisseaduse eelnõule tehtud kriitika. Analüüsides abikaasa seadusjärgset pärimisõigust käsitlevat osa, tulid Hollandi õigusteadlased järeldusele, et Eesti pärimisseadus ei taga surnu abikaasale vajalikku elatus-taset ning juhul, kui abielupaar ei ole teinud korraldusi ühe poole surma puhuks, võib üleelanud abikaasa sattuda pärimisseaduse toimele koguni viletsusse. Riigikogus seaduseelnõu arutelul aga sellele märkusele tähelepanu ei pööratud ja abikaasa seadusjärgne pärimisõigus võeti ikkagi peaaegu muutmata kujul üle TsSE-st. Pealegi on seaduseelnõu ettevalmistajad ajakirjanduses avaldatud arvamust, et meie pärimisseaduses on abikaasale loodud rida eeliseid [15, 17]. Kahjuks on taoline arvamus õige vaid niivõrd, kui võrd me kõrvutame pärimisseadust enne 1940. aastat Eestis kehtinud BES-ga [7, lk 66–67 ja lk 69–70] või ka laiemalt pärimisõiguse arenguga Euroopas enne II maailmasõda. Kui võrdleme meie pärimisseaduse vastavaid sätteid Lääne-Euroopa riikide praegu kehtiva pärimisõigusega, siis tuleb tõdeda, et oleme astunud hoopis sammu tagasi.^{*3}

Peaaegu terves maailmas ning eriti Euroopa riikides 60-ndate aastate lõpust alguse saanud perekonnaõiguse reformide tulemusel on muutunud naise õiguslik seisund perekonnas. Eelkõige muidugi seetõttu, et on võrdsustunud naiste ja meeste õigused ja roll ühiskonnas [3, Rz 169–177; 6, lk 1–4 ja 238–251].

Perekonnaõiguslikest reformidest tulenevalt on oluliselt muutunud või muutumas ka abikaasade pärimisõigus, seda eelkõige abikaasa pärimisõigusliku seisundi parandamise suunas. Põhimõtteks, millest siin lähtutakse, on see, et üleelanud abikaasale tuleb tagada võimalikult senine elustandard. Siin on omakorda aluseks asjaolu, et kaasaegses ühiskonnas on pärandvara suures osas saadud just abikaasade ühise tegevuse – nii erialase kui ka koduse majapidamise – tulemusel, mitte aga esivanematelt põlvest-põlve päritud, nagu see oli veel eelmiselgi sajandil [4, Rz 11.3; 5, Italien, Rz 48, 62; Luxemburg, Rz 18; 12, lk 2].

Samas peab kindlasti märkima, et nii, nagu näiteks Soomes, lähevad ka mujal maailmas suured äriettevõtted ühelt generatsioonilt teisele mitte pärimise korras, vaid need antakse edasi perekonnas kas formaalsete müügitehingute või kinkidena, seega siis *inter vivos* tehingute tulemusel. Pärimisõiguse alusel lähevad tavaliselt perekonnasiseselt ühe isiku omandist teisele üle elamu, kodune vallasvara, pangahoiused ja suvilad [8, lk 214; 9, lk 245].

Seega vajaks Eesti pärimisseadus just abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse osas tõsist selgitust ning arutelu, mille algatamine ongi antud artikli üheks eesmärgiks. Pealegi on Eesti õiguskirjanduses probleemi olulisusele juba 1927. aastal tähelepanu juhtinud tuntud Itaalia õigusteadlane P. Bonfante, leides, et väljaspool tõelist perekonda on pärimine paljas

rikastumine. Tõelises perekonnas on normaalsetel tingimustel pärandi avanemine kõike muud kui rõõmus sündmus, sest isa – perekonnapea ja ülalpidaja – surm on lastele ka varanduslikuks õnnetuseks. Tänapäeva perekonnas on abikaasal integraalne osa: temale peab garanteerima palju parema seisundi, kui külsugulastele, kui seadus tahab olla elu peegel ja mitte traditsioonide ja eelarvamuste muuseum. Radikaalne reform seadusjärgses pärimises ei kahjusta tõelise perekonna huve, pigem toob kasu [1, lk 108].

2. Seaduslik abielu kui abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse alus

Abikaasal tekivad partneri surma korral varanduse osas õigused kahel alusel. Aielu lõpeb surmaga, siit tuleneb abikaasade ühisvara jagamine. Abikaasal on siin võimalik esitada nõudmised abikaasade ühisest varast enda osa eraldamiseks. Ülejäänud osa ühisest varast ning surnud abikaasa lahusvara moodustab pärandvara ning sealt saab abikaasa jällegi oma osa, kuna seadus näeb ette abikaasa õiguse olla pärijaks. Seega on abielus isiku surma korral vaja leida perekonnaõigusest vastus kahele küsimusele:

- 1) keda lugeda abikaasaks ehk millist kooselu tunnustatakse seadusliku abieluna ning
- 2) millised olid abikaasade varalised suhted.

Esimene küsimus on oluline seetõttu, et abikaasa seadusjärgsest pärimisõigusest saab rääkida vaid seadusliku abielu korral (nii on see reeglina ka teistes õigussüsteemides). See tähendab, et mitte igasugune kooselu ei anna õigust oma surnud elukaaslase pärandvarale. Nn faktilise, s.t seaduses ettenähtud korras mittevormistatud kooselu korral tuleb ühe partneri surma korral otsida ühiselt muretsesud asjade või muude varaliste õiguste ja kohustustega kerkivatele küsimustele lahendust olenevalt konkreetsetest asjaoludest kas siis asja-, võla- või äriõigusest. Samas võib tekkida ka laste või siis näiteks pärandaja õdede-vendade abikaasadel suhe pärandiga. Siin võib olla aluseks asjaolu, et nad pärivad omakorda oma abikaasa järel (nt kui abikaasa suri enne, kui jõudis oma pärandi vastu võtta; samuti siis, kui nende alaealised lapsed pärivad, tuleb neil tegutseda oma laste huvides ning nad saavad oma alaealistele lastele kuuluva pärandi valdamise ja kasutamise õiguse [2, § 5 N 50]).

Mis siis on seaduslik abielu? Vastust tuleb siin otsida muidugi abielu sõlmimise aja seadusest. Vastavalt praegu kehtivale perekonnaseadusele omab õiguslikku tähendust ainult abielu, mille sõlmimisel on perekonnaseisuasutuses koostatud abieluakt (PkS § 1 lg 2). Aielu on sõlmitud, kui abiellujad on abieluaktile alla kirjutanud (PkS § 1 lg 5).

Eesti pärimisõiguse seisukohalt ei ole abikaasa seadusjärgsel pärimisel oluline, kui kaua on abielu kestnud, ega ka asjaolu, kas ja kui kaua abikaasad on koos elanud.⁴ Oluline on vaid see, et ühe abikaasa surma momendiks ei oleks abielu kehtetu ega seaduslikult lahutatud. See tähendab, et Eesti perekonnaõigus tunnustab peale abikaasa surma abielu lõppemise alusena üksnes abielu lahutamist (PkS § 1 lg 2). Teatud

tähendus on perekonnaõiguses antud siiski ka abielusuhete faktilisele lõppemisele ja seda abikaasade varaliste suhete kindlaksmääramise seisukohast. Nii loetakse PkS § 14 lõike 2 järgi abikaasa lahusvaraks muuhulgas ka vara, mille abikaasa on omandanud pärast abielusuhete lõppemist.

Eesti pärimisõiguse seisukohalt ei mõjuta faktiline lahuselu või ka lahutusprotsessi algatamine üleelanud abikaasa seadusjärgset pärimisõigust. Kui üks abikaasa sureb pärast abielu lahutamise algatamist, kuid enne abielu lahutusprotsessi lõpulejõudmist, siis on üleelanud abikaasal ikkagi õigus pärida seaduse järgi temale ettenähtud pärandiosa. Ka TsK-s ei omanud abielu lahutamise alustamine pärimise seisukohalt mingit tähtsust ning sama põhimõtte juurde on jäänud ka pärimisseaduses. TsSE-s oli fikseeritud paljudes riikides kaasajalgi tunnustatud põhimõte, et üleelanud abikaasal ei ole õigust pärida ega õigust eelsole, kui pärandaja oma eluajal oli õigustatud hagama abielu lahutamist abikaasa süü pärast ja oli juba esitanud lahutushagi (TsSE § 595; vt ka nt BGB § 1933).

Nagu juba eespool öeldud, lõpeb ühe abielupoole surma korral abielu ja sellega seoses kerkib küsimus, milline abikaasadele kuulunud vara moodustab surnud abikaasa pärandvara ja milline on üleelanud abikaasa vara. Pärandada saab iga inimene ainult temale surma momendil kuulunud vara (PäS § 1), s.t temale ainuomandiõiguse alusel kuulunud vara ehk perekonnaõiguslikus mõttes lahusvara ning oma osa ühisest varast ehk abikaasade ühisvarast. Raskused meie õiguspraktikas tulenevad siin asjaolust, et iseseisvat õiguslikku tähendust ei oma tegelikult mitte niivõrd see, kelle nimele vara on registreeritud, vaid see, milline on vara päritolu.

Kui abikaasad ei ole abieluvaralepinguga oma varalisi suhteid reguleerinud, siis kehtib nende varaliste suhete osas seadusjärgne režiim (PkS § 8 lg 2). See tähendab, et abikaasade poolt abielu jooksul omandatud vara on nende ühisvara (PkS § 14 lg 1). Abikaasale enne abiellumist kuulunud vara ning abielu jooksul kingina või pärimise teel saadud vara on abikaasa lahusvara. Samuti loetakse abikaasa lahusvaraks reformide käigus temale tagastatud vara. Põhilised kohtuvaidlused on meil tingitud aga perekonnaõiguse põhimõttest, mille kohaselt kohus võib tunnistada ühisvaraks osaliselt või täielikult abikaasa lahusvara, mille väärtus on abielu kestel abikaasade töö ja rahaliste kulutuste tulemusel oluliselt suurenenud (PkS § 14 lg 2).

3. Abikaasa seadusjärgse pärijana

Nagu eespool öeldud, muutus seoses pärimisseaduse kehtimahakkamisega oluliselt abikaasa positsioon seadusjärgsel pärimisel. Abikaasa ei kuulu enam koos sugulastega ühte ja samasse pärijate ringi, nagu see oli nõukogude pärimisõiguses. Vastavalt TsK § 536 lõike 1 punktile 1 konkureeris abikaasa esimeses ringis koos pärandaja laste (lastelaste ja lastelastelastega, § 536 lg 4) ning vanematega. Kui aga pärandaja ülalpidamisel oli pärandaja surmani vähemalt ühe aasta jooksul olnud töövõimetu isik, siis oli ka temal õigus üleelanud abikaasa kõrval pärida (TsK § 536 lg 3).

Pärimisseaduses on sugulased jaotatud omaette järjekorradesse (Päs §-d 12–15). Abikaasa seisab sugulaste kõrval ning tema pärandiosa suurus on sellest, millise järjekorra sugulastega koos ta pärimisele kutsutakse (Päs §-d 16 ja 17). Üldtunnustatud põhimõte on siin järgmine: mida kaugemad sugulased pärima tulevad, seda suurem on abikaasa osa. Abikaasa pärandiosa suurus ja see, milliste sugulastega ta oma surnud abikaasale kuulunud vara jagab, on eri riikides reguleeritud küllaltki erinevalt ning on otseselt mõjutatud abikaasade varaliste suhete iseloomust.

Teiste õigussüsteemidega võrdlemisel tuleb mees pidada, et pärimisõigus, nii nagu perekonnaõiguskski, on tugevalt rahvusliku iseloomuga. Suurt mõju avaldavad siin ajalooline traditsioon, kombad ja tavad, religioon ja rahva üldine elulaad ning naise positsioon perekonnas ja ühiskonnas tervikuna. Eriti kehtib see just abikaasa pärimisõiguse osas, siin on kohalik omapära veelgi suurema tähendusega kui sugulaste pärimisele kutsumisel [22, lk 405–407].

Nagu juba eespool öeldud, võeti pärimisseaduse väljatöötamisel aluseks 1940. aasta TsSE. Abikaasa pärimisõigust puudutavad sätted on sealt peaaegu muutmatul kujul ning täielikult üle võetud (TsSE § 595 = Päs § 16, TsSE § 596 = Päs § 17). Välja on jäänud kaks paragrahvi. Esiteks, juba eespool mainitud TsSE § 597, millega oleks välistatud abikaasa pärimisõigus ning õigus eelosale, kui pärandaja oma surma ajal oli õigustatud hagama abielu lahutust abikaasa süü tõttu ja oli juba esitanud lahutushagi. Teiseks, TsSE § 598, mis rakendas abikaasa suhtes põhimõtet, et kui üleelanud abikaasa on ühtlasi ka pärandaja pärimisõiguslik sugulane, siis pärib ta ka sugulasena (sama põhimõte on sätestatud ka BGB §-s 1934). Seega abikaasa ei peaks sel juhul mitte valima, millise aluse järgi ta pärandi vastu võtab, vaid tema erinevaid pärandiosi vaadatakse omaette, need ei välista üksteist. Sama põhimõte on kirjas ka TsSE §-s 592 sugulaste seadusjärgse pärimise osas. Selle järgi sugulased, kes kuuluvad mitmesse tüvikonda, päriksid igas tüvikonnas neile kuuluva osa, kusjuures iga seesugune osa loetakse omaette pärandiosaks. Ka viimatinimetatud paragrahv jäi pärimisseadusest välja.

Sugulaste osas otsustati Eesti seadusjärgses pärimisõiguses 20.–40. aastatel Saksa ja Šveitsi eeskujul parenteel- ehk tüvikondade süsteemi kasuks. See võeti aluseks ka TsSE koostamisel ning kandus sealt edasi ka pärimisseaduse eelnõusse. Samal ajal näiteks jäadi Lätis BES-s tunnustatud Justinianuse pärimissüsteemi juurde.⁵ Läti taasjõustas oma 1937. aasta tsiviilseadustiku pärimisõiguse osas 1. septembrist 1992 [10, lk 9].

TsK § 536 järgi jaotati seadusjärgsed pärijad järgmiselt:

I ringi pärijad: pärandaja lapsed (esindusõiguse alusel kuni lapselapselasteni), pärandaja abikaasa, pärandaja vanemad, ülalpeetavad (pärandaja ülalpidamisel vähemalt 1 aasta, vahetult enne tema surma).

II ringi pärijad: pärandaja õed-vennad, pärandaja vanavanemad, ülalpeetavad.

Pärimisseaduse §-de 12–15 järgi jaotatakse sugulased järgmiselt:

1. järjekorra seadusjärgsed pärijad – pärandaja alanejad sugulased;

2. järjekorra pärijad – pärandaja vanemad ja nende alanejad sugulased;

3. järjekorra pärijad – pärandaja vanavanemad ja nende alanejad sugulased.

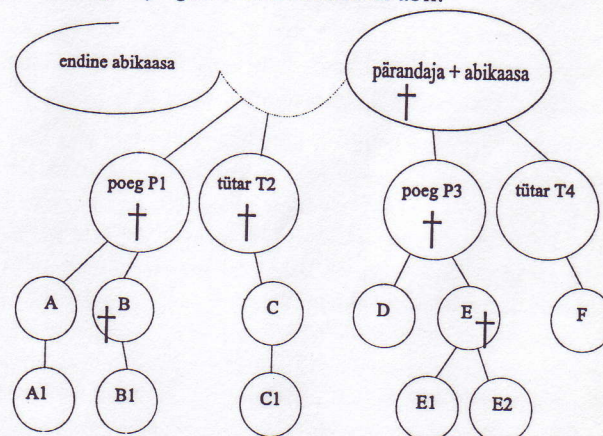
Abikaasa seadusjärgse pärandiosa suurus reguleeritakse Päs §-des 16 ja 17, mille alusel pärib abikaasa sugulaste kõrval järgmiselt:

1. järjekorra kõrval – lapse osa, kuid mitte vähem kui neljandiku pärandist;

2. järjekorra kõrval – pool pärandist + eelosa;

3. järjekorra kõrval – pool pärandist + surnud vanavanema osa + eelosa.

Et paremini jälgida pärimisseadusest tulenevaid muutusi TsK regulatsiooniga võrreldes, vaatame abikaasa ja sugulaste pärimisõigust järgmise kolme skeemi abil.

Skeem I. Abikaasa pärimisõiguse esimese järjekorra seadusjärgsete pärijate kõrval.

Tsiviilkoodeksi alusel päriks abikaasa võrdselt lastega (juhul kui ei ole elus pärandaja vanemaid), seega oleks abikaasa seadusjärgse pärandiosa suurus 1/5 pärandvarast. Ülejäänud 4/5 pärandvarast jaguneks pärandaja tütre T4 ja enne pärandajat surnud laste alanejate vahel vastavalt esindusõiguse reeglitele. Seega tütar T4 saaks 1/5 pärandvarast. Poja P3 laps D saaks oma varem surnud isa pärandiosast poole ehk 1/10 pärandaja varast ja teine pool jaguneks teise lapse E lastele E1-le 1/20 ning E2-le samuti 1/20 pärandvarast. Pärandaja lapselaps esimesest abielust C pärib esindusõiguse alusel oma varem surnud ema T2 osa, s.o 1/5 pärandvarast. Esindusõiguse alusel pärivad veel A ja B1, kumbki 1/10 pärandvarast.

Pärimisseaduse alusel saab abikaasa antud juhul 1/4 pärandvarast ja ülejäänud 3/4 jaguneb pärandaja tütre ja varem surnud laste alanejate vahel järgmiselt: A, B1 ja D saavad igaüks 3/32, C ja T4 saavad kumbki 3/16 ning E1 ja E2 saavad mõlemad 3/64 pärandvarast.

Antud näitest võiks järeldada, et abikaasa pärimisõigus on muutunud tsiviilkoodeksiga võrreldes soodsamaks. See on õige aga ainult siis, kui me arvestame ainult pärandiosade suurus. Sel juhul on tõesti abikaasal pärandaja nelja või enama lapse kõrval pärandiosa suurem. Pealegi ei konkureeri pärimisseaduse alusel abikaasa ja alanejatega koos pärandaja vanemad.

Kui aga eeldame, et abikaasad elasid enne ühe poole surma koos, siis olukord muutub. Vastavalt TsK §-le 538 läheksid tavalise koduse sisustuse ja tarbimise esemed üle vaid neile seadusjärgsetele pärijatele, kes elasid pärandajaga koos kuni tema surmani vähemalt üks aasta. Seega ei päriks antud juhul kodust vara pärandaja alanejad esimesest abielust. Juhul kui ka nende ühised alanejad elasid eraldi, siis ka nendel ei olnud õigust tulla pärima abikaasade ühisesse kodusse kuuluvat vara. Pärimisseaduse kohaselt puudub aga abikaasal alanejate kõrval õigus nn eelosale.

Taolisel pärimisrežiimil oli nõukogude ajal eriti **suur praktiline tähtsus**, sest suuremal osal inimestest moodustiski pärandvara just tavalise koduse sisustuse ja tarbimise esemetest (mööbel, televiisor, raadio jms) [11, lk 457]. Kuigi käesolevaks ajaks on inimestele kuuluva vara koosseis märgatavalt laienenud, ei saa kindlasti väita, et üleelanud abikaasale oleks tema senise kodu ja selle vara puutumatus oma elukaaslase surma korral vähem tähtis kui varem.

Saksamaal pärib üleelanud abikaasa pärandaja alanejate kõrval samuti reeglina lapse osa, kuid mitte vähem kui 1/4 pärandvarast, lisaks saab ta veel väikese eelosa. Vastavalt BGB §-le 1932 on abikaasal eelosa õigus laste ja teiste alanejate kõrval niivõrd, kui see on talle vajalik kohase majapidamise (*angemessene Haushalt*) jätkamiseks. See tähendab, et kui pärandvara on küllalt väike, siis see ei lähegi alanejatele jagamiseks. Erialakirjanduses vaieldakse, kas pere auto kuulub ka koduse vara hulka või mitte. Teise ja kolmanda järjekorra kõrval saab abikaasa eelosana kogu ühise kodu vara sellele vaatamata, kas see on talle majanduslikult oluline senise elatustaseme säilitamiseks või mitte. Seega tehakse vahet väikese ja suure eelosa vahel [3, Rz 158].

Austrias ja Liechtensteinis muudeti hiljuti pärimisõigust üleelanud abikaasale senisest veelgi soodsamaks. Seadusandja taolise õiguspoliitilise otsuse põhjuseks on asjaolu, et keskmise eluea pikenemise ning alanejate vanuse tõusu tõttu on viimased pärimisjuhtumi ajaks juba täiskasvanud ning iseseisvad ja seetõttu ei vaja nad majakraami. Üleelanud abikaasal peab aga, vastupidi, olema võimalus oma harjumuspärase elu edasi elada, kusjuures kodu puutumatus tagatakse nii seadusjärgse kui ka viimse tahte järgse pärimise korral [3, Rz 177; 4, Rz 12.12 ja 12.13; 13, lk 181].

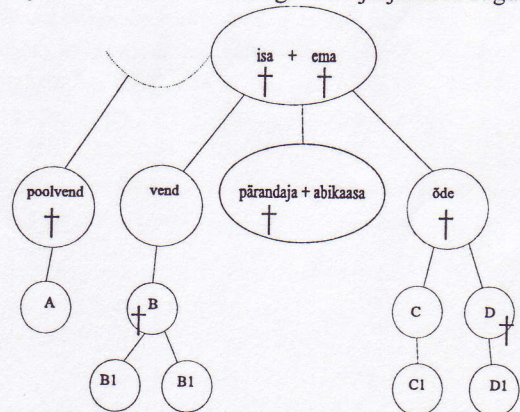
Samas suunas on mindud ka Šveitsis. 1. jaanuarist 1988 jõustunud perekonnaseaduse tulemusel tehti abikaasale varasemast suuremaid soodustusi. Seadusjärgse pärandiosana saab üleelanud abikaasa nüüd esimese ringi sugulaste (laste ja nende järeltulijate) kõrval poole pärandist (varem oli veerand või pool kasutusvaldusena) ning lisaks sellele tagatakse kodu puutumatus [2, § 5 N 52, § 16 N 49].

Itaalia tsiviilkoodeks (lühendatult CC)⁶ võttis eeskujuks küll Prantsuse *Code Civil*'i, kuid kohe algusest oli seal abikaasa pärimisõigus soodsamalt reguleeritud kui Prantsusmaal. 1975. aasta perekonnaõiguse reformi üheks peatunnuseks oli üleelanud abikaasa seisundi tugevdamine. Itaalias pärib abikaasa nüüd ühe lapse kõrval poole pärandist ja kolmandiku, kui lapsi on rohkem kui üks (art 581 CC). Ka laste kõrval pärides kuulub abikaasale õigus eluruumile ja majapidamisasjadele [5, Italien, Rz 48, 62, 63].

Portugali tsiviilkoodeks (*Civil Code*, jõustunud 1967) baseerub Saksa tsiviilõiguse klassifikatsioonil ja seal on nii Saksa kui Itaalia mõjutusi. 1977. aasta perekonna- ja pärimisõiguse reform tõi kaasa muutusi ka abikaasa pärimisõiguses. Abikaasa sai nüüd endale õiguse perekonna elumule ja selle sisustusele [4, Rz 11.1, 11.2 ja 11.3]. Portugalis pärib abikaasa laste kõrval lastega võrdse osa, kuid mitte vähem kui veerandi pärandist [4, Rz 11.37].

Põhjamaadest võiks näitena tuua meile lähima, Soome pärimisõiguse. 1. jaanuaril 1966 jõustunud Soome pärimiskoodeksi alusel on pärijatest eelistatud sugulased ja eelkõige just alanejad sugulased, neil on esmane õigus pärida. Kuid üleelanud abikaasal on õigus valitseda oma endise abikaasa pärandit kui tervikut. Vaatamata otseste järeltulijate nõuetele pärandi jagamiseks või testamendist tulenevale benefitsiaariõigusele, võib üleelanud abikaasa säilitada oma valitsemise all alalise elukoha, mida abikaasad kasutasid kui ühist kodu, või muud eluaset, mis kuulub pärandvarasse kui jagamatu tervik. Tavaline kodune vallasvara abikaasade ühisest kodust jääb alati üleelanud abikaasa valitsemise alla kui jagamatu tervik. Pärandvara ei jagata pärandaja otseste järeltulijate ja abikaasa vahel enne üleelanud abikaasa surma [8, lk 215].

Ka teistes Põhjamaades on abikaasal õigus säilitada vara tervikuna enda valduses. Ühine on Põhjamaades veel see, et kui alanejaid ei ole, siis on abikaasa ainupärija. Vastavalt Taani pärimisõigusele pärivad aga lastetu abikaasa üleelanud abikaasa surma korral tema järelt koos tema enda sugulastega ka esimesena surnud abikaasa sugulased [3, Rz 174; 4, Rz 13.12]. Ka Belgias, Luxemburgis ja Hollandis on alanejate puudumisel ainupärijaks üleelanud abikaasa [3, Rz 169–170; 4, Rz 8.50, 9.4]. Meie pärimisseaduse seisukohalt pärivad sellisel juhul abikaasa kõrval aga teise järjekorra sugulased.

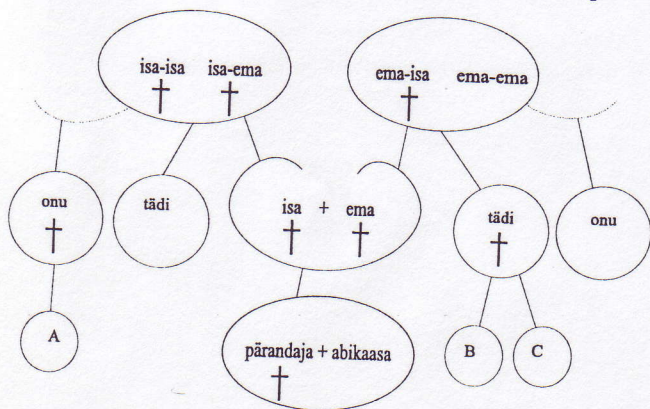
Skeem II. Abikaasa teise järjekorra seadusjärgsete sugulaste kõrval.

Pärimisseaduse kohaselt pärib üleelanud abikaasa teise järjekorra sugulaste kõrval poole pärandvarast ning lisaks sellele ka eelosa (Päs § 16 lg 1 p 2 ja § 17). Eelosaks on abikaasade ühise kodu tavalise sisustuse esemed, kui need ei ole kinnisasja päraldised (Päs § 17 lg 1). Seega antud skeemi kohaselt on abikaasa pärandiosa suurusks 1/2 ja tema kõrval pärib pärandaja vend 5/24 pärandvarast (enne pärandajat surnud pärandaja isa osast, 1/4-st, esindusõiguse alusel kolmandiku ja ema osast poole). Kuna pärandaja poolvend on surnud, siis pärib tema asemel tema laps A 1/24 ning lapselapsed B1 ja B2 kumbki 1/48 pärandvarast. Pärandaja õe osa läheb esindusõiguse alusel tema lapsele C, kes saab 5/48 pärandist ja sama palju saab ka õe lapselaps D1.

Tsiviilkoodeksi alusel oleks antud skeemi kohaselt abikaasa pärinud kogu pärandvara, sest pärandaja õed-vennad kuulusid teise ringi pärijate hulka ning õdede-vendade alanejatel puudus üldse pärimisõigus (TsK § 536 lg 1 p 2). Tsiviilkoodeksiga võrreldes on abikaasa olukord muutunud juhul ka soodsamaks. Nimelt kui pärandaja vanemad oleksid pärandaja üle elanud, siis nemad oleksid pärinud abikaasaga koos ning temaga võrdses osas, s.o 1/3 pärandvarast (TsK § 536 lg 1 p 1).

Tavaliselt on pärandajal oma vanematega ning abikaasal vastavalt siis oma ämma ja äia küllaltki lähedased suhted. Kuid kas seda saab alati öelda abikaasa poolvenna või õe laste ja lastelaste kohta? Eriti kui meeles pidada, et põhiliseks varaks, mis siin jagamisele tuleb, on erastatud korter, koos ehitatud maja või ühiselt muretses auto, suvila jne. Ühisvarast saab küll abikaasa alati oma osa, s.o poole, juba abieliu lõppemise tõttu, kuid kui teisest poolest kuulub osa eelnimetatud sugulastele, igale oma mõtteline osa, siis on neid asju küllalt keeruline kasutada ja käsutada.

Saksamaal pärib abikaasa olenevalt abikaasade varalisest suhetest kas 1/2 või 3/4 pärandvarast ja lisaks veel suure eelosa [3, Rz 138–158]. Austrias ja Liechtensteinis, samuti Portugalis (ainult ülenejate kõrval, õdede-vendade pärimisõiguse abikaasa välistab) ja Itaalias pärib abikaasa 2/3, Šveitsis aga 3/4 pärandvarast ning lisaks tagatakse talle õigus pereelamule ja selle sisustusele [2, § 5 N 52 ja § 16 N 49; 3, Rz 174, 176–177; 4, 10.16, 11.38–11.39, 12.11–12.13].

Skeem III. Abikaasa kolmanda järjekorra seadusjärgsete sugulaste kõrval.

Kolmanda järjekorra sugulaste kõrval pärib abikaasa pärimisseaduse alusel pool pärandist ning lisaks veel surnud vanavanema osa ja eelosa (Päs § 16 lg 1 p 3 ja § 17). Alles siis, kui ei ole sugulasi esimesest ega teisest järjekorrast ega vanavanemaid, pärib abikaasa kogu pärandi (Päs § 16 lg 2). Tsiviilkoodeksi alusel oleks abikaasa jällegi pärinud, nii nagu eelmise skeemi puhul, kogu pärandvara, kuna vanavanemad kuulusid teise pärijate ringi (TsK § 536 lg 1 p 2).

Saksamaal pärib abikaasa vanavanemate kõrval vähemalt 1/2 pärandist ja lisaks suure eelosa. Poole pärandvarast pärib ta vaid siis, kui kõik neli vanavanemat on pärandaja surma momendil elus. Kui aga keegi neist on varem surnud, siis muutub pärandiosade kindlaksmääramine keerulisemaks ning on seatud sõltuvusse asjaolust, kas surnud vanavanemal on alanejaid või mitte [3, Rz 144].

Austrias ja Liechtensteinis on abikaasa pärandiosa suurusks vanavanemate kõrval 2/3 pärandist ning Šveitsis kõrvaldab abikaasa vanavanemad pärimiselt. Varem, s.o enne viimaseid muudatusi, päris abikaasa Šveitsis vaid pool pärandist ja teine pool jäi talle kasutusvaldusena [2, § 5 N 52; 3, 176–177].

Ettepanekud de lege ferenda

I. Tjutrumov kirjutas 1936. aastal Eesti tsiviilseadustiku projekti arvustades: „kui me asume seisukohale, et seadusjärgne pärimine põhineb pärandaja eeldataval tahtel, siis peame samale seisukohale asuma ka pärimise ulatuse kindlaksmääramisel“ [20, lk 436–437]. Seega, tuginedes nii I. Tjutrumovi kui ka teiste õigusteadlaste poolt üksmeelselt kirjanduses väljendatud seisukohtadele ning antud artiklis nimetatud riikide seadusandluse arengutendentsidele, teeksin ettepaneku kaaluda Eesti pärimisseaduse muutmist abikaasade seadusjärgse pärimisõiguse osas järgmiselt.

1. Kehtestada abikaasale eelosa õigus (kodu puutumatus) ka laste kõrval pärides. Seda võiks lahendada kahel moel, kas siis absoluutse õigusena, s.t igal juhul, või arvestades üleelanud abikaasa majanduslikke vajadusi. Viimast varianti ma aga ei pooldaks, kuna siis tekib vajadus hinnata igat konkreetset olukorda eraldi ning see tekitab asjatuid vaidlusi ning pingeid pärijate vahel. Seega abikaasale tuleks kindlustada seadusjärgsel pärimisel õigus senisele eluasemele (olenemata sellest, kas on tegemist kinnisasjaga või veel mitte⁷, ja kodusele varale, sh ka pereautole). Kodu sisustus võiks abikaasale jääda ka testamendi või pärimislepingu järgsel pärimisel. See võiks toimuda nn seadusjärgse annakuna ning seda ei arvestataks sundosa hulka, juhul kui abikaasal on ka sundosa saamise õigus.
2. Tuleks kaaluda, kas mitte minna Põhjamaades ning Belgias, Hollandis ja Luxemburgis tunnustatud regulatsioonide, mille alusel abikaasa kõrvaldaks pärimiselt kõik teised sugulased juhul, kui alanejaid ei ole. Samas võiks ka suurendada abikaasa osa teise järjekorra sugulaste kõrval või piirata esindusõigust teise järjekorra sugulaste osas nii, et juhul kui ei ole vanemaid ja õed-vennad on samuti surnud enne pärandajat, siis pärib abikaasa üksinda.

Kasutatud kirjandus:

1. Bonfante, P. Pärändusõiguse reform. – Õigus, 1927, nr 4, lk 100–109.
2. Druey, J. N. Grundriss des Erbrechts. 3. Aufl., Bern: Verlag Stämpfli+Cie, 1992.
3. Ebenroth, C. T. Erbrecht: juristisches Kurzlehrbuch für Studium und Praxis. München: Beck, 1992.
4. European Succession Laws. Edited by D. Hayton. New York, Brisbane, Toronto, Singapore: John Wiley & Sons, 1991. Update 4 – January 1996.
5. Ferid/Firsching/Lichtenberger. Internationales Erbrecht. Band I-VI. Ergänzungs-lieferung XXXVIII zur 1. Auflage. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuch-handlung.
6. Glendon, M. A. The Transformation of Family Law. State, Law, and Family in the United States and Western Europe. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1996.
7. Ilus, E. Tsiviilõiguse eriosa. Tartu, 1938.
8. An Introduction to Finnish Law. Ed. by J. Pöyhönen. Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing, 1993.
9. The Institution of Private Law and Their Social Functions by Karl Renner, Federal President of the Austrian Republic. Edited, with an Introduction and Notes, by O. Kahn-Freund. London and Boston, Routledge & Kegan Paul, 1976.
10. Krauze, R. Mantojuma tiesibas. 2. papildinatais izdevums. Riga: KIF "Biznesa kompleks", 1997.
11. Laasik, E. Nõukogude tsiviilõigus. Eriosa. Tallinn: Valgus, 1975.
12. Lübtow, U. Erbrecht. Ein systematische Darstellung. 1 Halbband. Berlin: Dunker & Humblot, 1971.
13. Paliege, S. Neues im österreichischen Erbrecht. Wien. – Zeitschrift für Rechtsvergleichung (ZfRV) 32 (1991), S. 169–183.
14. Pärna, P., Kõve, V. Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Retsenseerinud P. Kama ja A. Zeno. Tallinn: Õigusteabe AS Juura, 1996.
15. Reinberg-Rits, H. Uuest aastast jõustus pärimisseadus. – Postimees, 1997, 2. jaanuar.
16. Schröder, R. Abschaffung oder Reform des Erbrechts. Die Begründung einer Entscheidung des BGB-Gesetzgebers im Kontext sozialer, ökonomischer und philosophischer Zeitströmung. Ebelbach: Verlag Rolf Gremer, 1981.
17. Silvet, E. Eesti Vabariigi esimene oma pärimisseadus. – Sõnumileht, 1996, 11. juuni.
18. Silvet, E. Pärimisseaduse eelnõu põhijoontest. – Juridica, 1995, nr 7, lk 282–288.
19. Tjutrumov, I. Pärimise ulatus. – Õigus, 1936, nr 9/10, lk 436–437.
20. Varul, P. Toimetaja veerg. – Juridica, 1995, nr 7, lk 281.
21. Justiitsminister P. Varuli ettekanne. – VIII Riigikogu stenogramm. III istungjärg. Kolmapäev, 20. märts 1996. Pärimisseaduse eelnõu teise lugemise jätkamine.
22. Zweigert, K.; Kötz, H.-J. Possibilities of Comparing Analogous Institutions of Law in Different Social Systems. Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae, XV (1973), S. 107–130. Übertsetzt von Claus Sprick (In: Rechtsvergleichung/herg. von Konrad Zweigert u. Hans-Jürgen Kötz. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1978 (Wege der Forschung; Bd. 332, S. 395–429).

Märkused:

- *¹ Kuigi igas liiduvabariigis olid oma tsiviilkoodeksid ja vastavalt sellele ka sätted pärimise kohta, puudusid neis erisused pärimisõiguse vallas. Näiteks toimus ENSV TsK järgi seadusjärgsete pärijate jaotatus ringidesse täpselt samuti nagu Vene NFSV TsK-s. Üksnes Moldovaavia, Gruusia, Aserbaidžan, Usbekistan ja Tadžikistan laiendasid seadusjärgsete pärijate ringi võrreldes, Vene NFSV TsK-ga [5].
- *² Pärimisseadust tervikuna on kommenteerinud eelnõu autorid E. Silvet ja I. Mahhov oma 1997 aastal ilmunud raamatus „Kuidas pärida ja pärandada“.
- *³ Loomulikult ei saa siin väita, et see oleks olnud eelnõu autorite või siis seadusandja otsene soov ning taotlus. Pigem on põhjuseks vastava kaasaegse õiguskirjanduse puudumine Eestis ning liialt lühikene ettevalmistusaeg. Siinkohal tahaksin tänada Šveitsi võrdlava õiguse instituuti (*Institut suisse de droit compare*) Lausanne'is. Tänu sealsele suurepärasele raamatukogule ja abivalmis töötajatele sai käesolev uurimus üldse võimalikuks.
- *⁴ Kooselu surma momendil omab tähtsust vaid abikaasade varaliste suhete kindlaksmääramisel ja üleelanud abikaasa õiguse suhtes eelosale.
- *⁵ Justinianuse süsteem kehtis BES-i kohaselt ka Eesti territooriumil enne 1940. aastat [7, lk 64–66].
- *⁶ Pärineb aastast 1865, kuid on põhjalikult muudetud 1942. aastal.
- *⁷ Üürikorteri puhul ei teki probleemi, kuna vastavalt elamuseadusele on koos elanud abikaasal õigus astuda üürilepingus oma surnud abikaasa asemele.

Autorist:

Urve Liin on tsiviilõiguse õppetooli assistent. Käesolev artikkel on valminud Eesti Teadusfondi grandilepingu nr 1214 alusel finantseeritud uurimistöö raames.

Lisa 5.

U. Liin. Laws of Succession in Europe and Estonia: How We Got to Where We Are and Where We Should Be Heading. – Juridica International. Law Review University of Tartu, Estonia, VI 2001, lk 114-124.

Urve Liin

Assistant of Civil Law, University of Tartu

Laws of Succession in Europe and Estonia: How We Got to Where We Are and Where We Should Be Heading^{*1}

1. The historical development of succession laws and current opportunity for harmonisation

1.1. Development of succession laws over time

Generally, succession law does not develop by rapid and radical changes, as for example, does contract law. Usually succession law evolves in long gentle waves, by baby steps, so that profound change may only be appreciated, in retrospect, after long periods have elapsed. This may be due to the fact that succession law does not have to respond to the more usual and more rapid changes of business and economic practices and necessities. Its roots reach deeper into fundamental concepts of justice, morals and society.^{*2}

This does not mean that economic changes never influence succession laws. Of course, inheritance was and had to be organised in quite different ways in an agrarian society, let alone in subsistence economies, as compared to the needs of an industrial society. In Europe, however, those necessary adoptions were already achieved by the great codes and developments of the 19th century.^{*3}

The great codes in Europe are children of the 19th century, the Austrian *ABGB* even to a large extent of the late 18th century. They reflect the social and economic situations of their time. But it does not

¹ Translated by Heikki Leesment.

² U. Spellenberg *et al.* Recent developments in succession law. – Law in Motion. Antwerp: Kluwer, 1997, p. 713; D. Leipold. Wandlungen in den Grundlagen des Erbrechts? – Archiv für die civilistische Praxis (AcP), 1980, 180, S. 211; H. Hetmeier. Grundlagen der Privaterbfolge in der Bundesrepublik Deutschland und in der DDR. Berlin: Duncker & Humblot, 1990, S. 13; J. N. Druey. Grundriss des Erbrechts. 3. Aufl., Bern: Verlag Stämpfli+Cie, 1992, § 2, N 11; P. Varul. Legal Policy Decisions and Choices in the Creation of New Private Law in Estonia. – Juridica International. Law Review. University of Tartu, V, 2000, p. 114.

³ U. Spellenberg (Note 2), p. 713.

seem that the subsequent economic developments were significant enough to impose further fundamental re-orientations in succession law.^{*4}

In Estonia and other so-called developing economies the situation in this respect is entirely different. The changes in the Estonian law of succession that were effected with the passage of the new Law of Succession Act (LSA) on 15 May 1996, are sweeping, particularly as compared to the earlier statutory provisions dealing with rights of inheritance contained in the Civil Code of the Estonian Soviet Socialist Republic (ESSR). Though the changes can be appreciated in purely quantitative terms – whereas the civil code of the ESSR contained 35 sections devoted to succession, the new Estonian statute runs to 174 sections, the changes from the previous law are radical in their substantive provisions as well.

Radical changes of this scope and magnitude in the law of succession are explained by the fact that laws of succession, as they existed in socialist society, were different and unique. They can even be characterised as simplified to the maximum extent possible.^{*5} The absolutely minimal regulation of legal issues of succession is based primarily on the essential fact that property rights of the individual citizen in socialist society were severely circumscribed. Property that was capable of being inherited or passed by bequest, was small and of relatively slight value. In addition, it is important to note that in socialist society inherited property was not viewed favourably, as property received without the individual having to work for it, which encourages egoism and accumulates undue wealth into the hands of a privileged few. It was for these kinds of reasons that, under Soviet law, the designation of persons lawfully permitted to inherit from a deceased's estate was rather limited.^{*6}

In August 1991, following the restoration of Estonian independence, Estonia reasserted as a central feature of its market economy and democratic society, the right to own property, which, by its very nature and from its very origin, implies the right to inherit — “private law has always included succession law”.^{*7} The law of inheritance and succession is, in this respect, as lawful or unlawful as private property itself.^{*8} Through succession and inheritance, private property asserts and achieves its true character, as succession makes private property “perpetual”. Since succession laws permit private citizens to make provisions regarding their property upon death, it provides them complete freedom to exert dominion and control over their property even after death.^{*9}

Under principles of classical liberal thinking, the right to own property is the very foundation of financial independence and true personal freedom of action. Liberalism requires the acceptance of private inheritance and succession, because it ensures the perpetuation of private property even in the event of death.^{*10} For this reason, provisions regarding the protection of private property rights

⁴ *Ibid.*, p. 720.

⁵ C. Trilsch-Eckardt. Das tschechische Erbrecht im Vergleich zum deutschen und Reformüberlegungen. – Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge (ZEV), 1996, S. 4; G. Niemeyer. Die Verfassungsgarantie des Erbrechts in der Rechtsprechung des BVerfG. – Familie und Recht: Zeitschrift für die anwaltliche und gerichtliche Praxis (FuR), 1998, S. 12–13; J. K. Tolstoi. Nasledstvennoye pravo. Utchebnoye posobie. Moskva: Prospekt, 1999, st. 6.

⁶ E. Ilus. Tsviilõiguse eriosa: Autoriseeritud konspekt E. Ilusa loengute järgi (Special Part of Civil Law: Authorised Conspect based on the Lectures of E. Ilus). Koost. A. Rammul, E. Talvik. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus, 1938, lk. 57 (in Estonian); E. Laasik. Nõukogude tsviilõiguse eriosa (Soviet Civil Law. Special Part). Tallinn: Valgus, 1975, lk. 447–448 (in Estonian); I. Tjutrumov. Pärimise ulatus (Scope of Succession). – Õigus, 1936, nr. 9/1, lk. 436–437 (in Estonian); J. N. Druey (Note 2), § 2, N 6–8; R. Schröder. Abschaffung oder Reform des Erbrechts. Die Begründung einer Entscheidung des BGB-Gesetzgebers im Kontext sozialer, ökonomischer und philosophischer Zeitströmung. Ebelbach: Verlag Rolf Gremer, 1981, S. 2–3; H.-G. Mertens. Die Entstehung der Vorschriften des BGB über die gesetzliche Erbfolge und das Pflichtteilsrecht. Berlin: Walter de Gruyter, 1970, S. 26–27; H. Hetmeier (Note 2), pp. 26–30; D. Leopold. Erbrecht. Grundzüge mit Fällen und Kontrollfragen. 12., neubearb. Aufl., Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, Rdn. 51–52; U. Kangas. The Functions and the Order of Inheritance. – Scandinavian Studies in Law. Vol. 29. Ed. by A. Victorin. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1985, p. 83.

⁷ J. N. Druey (Note 2), section 1, paragraph No. 1; AK-BGB Däubler, Einl. Rdn. 2. – Alternativkommentare: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 6. Erbrecht (bearb. v. Buchholz, Däubler, Derleder, Dubischar, Finger, Pardey, Schaper, Teubner, Wendt). Neuwied: Luchterhand, 1990.

⁸ AK-BGB Däubler (Note 7), paragraph No. 3.

⁹ K. Zalán. Hauptprobleme des Erbrechts im ungarischen Zivilgesetzbuch. – Das ungarische Zivilgesetzbuch in fünf Studien. Herausgegeben vom Redaktionskollegium der fremdsprachigen Zeitschrift für Rechtswissenschaften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften Acta Juridica. Unter Vorsitz von Gy. Eörsi. Red. F. Mádl. Budapest: Verlag der ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1963, S. 319; H. Koziol, R. Welser. Grundriss des bürgerlichen Rechts. (Manzsche Kurzlehrbuch) Bd. 2. Sachenrecht, Familienrecht, Erbrecht. 10., neu bearb. Aufl., Wien: Manz, 1996, S. 285.

¹⁰ H. Brox. Erbrecht. 18., neubearb. Aufl. 2000, Rdn. 19; H. Hattenhauer. Zur Dogmengeschichte des Erbrechts – Jura (Juristische Ausbildung), Berlin, New York: de Gruyter, 1983, S. 71–72; W. Krug. Erbrecht: Eksamenskurs für Rechtsreferendare. 2. Aufl. München: Beck, 1998, S. 1; H. Koziol, R. Welser (Note 9), S. 285.

and succession rights are usually found in close proximity to one another in the constitutions of democratic countries.*¹¹

Accordingly, in 1992, when Estonia prepared its draft law on succession and inheritance, law-makers embarked on this effort with the above noted axiom clearly in focus — that the law of succession, like the law of property, should remain relatively static. For this reason, lawmakers relied upon the draft Civil Code of the former Republic of Estonia, dating back to 1940, as source material for preparation of both the new law of property as well the law of succession. The law of succession contained in the 1940 draft Civil Code was largely influenced by the German *BGB*, but also by the Swiss, Austrian and Italian civil codes. A great deal was also borrowed from the Baltic Private Law Code (BPLC).^{*12}

On the one hand, a return to laws that existed prior to the incorporation of Estonia into the Soviet Union is entirely understandable and logical. After the fall of communism, many Central and East European countries felt the strong desire to restore the legal systems and traditions that existed before World War II, as the starting point for development of current bodies of private law.*¹³ One such example would be Latvia, which, in 1992, re-enacted the complete civil code from 1937, *i.e.* from before World War II.*¹⁴ Thus, though the succession laws of both Baltic countries originate from the same legal foundation (BPLC) and were first enacted in similar time frames, their substantive provisions are markedly different in many respects.

On the other hand, it is not possible to consider such complete restoration of pre-World War II era civil codes as being a shining success in the development of law. Though succession laws in the countries of Western Europe have changed relatively little during the post-war period, they have not remained altogether stagnant. On the contrary, the last few decades have seen the incorporation of many needed changes as part of the reform of succession laws, in Europe as well as in the rest of the world.

Reforms in the last half-century in Europe have concentrated on increasing the inheritance rights of the surviving spouse and on placing children born outside of marriage on an equal legal footing with children born of marriage. These changes, for example, are the main subjects of the Austrian statute of 1989, the French draft bill of 1995, the German Acts of 1969 and 1973, the Swiss Act of 1984*¹⁵, and the Finnish Acts of 1965 and 1983.*¹⁶

Probably the one overriding common tendency in the development of succession law during the last decades is the establishment of equal rights for children born outside of marriage. An often-used argument is or was that children should not be forced to bear the consequences of their parents' actions. As informal family structures, especially non-marital cohabitation, become a more accepted way of life, there will be less need and opportunity for society to make distinctions between married and unmarried couples.*¹⁷

¹¹ O. Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch, 58., neubearb. Aufl. München: Beck, 1999, Einl. vor § 1922, Rdn. 4; Soergel – Stein, Einl. Rdn. 5. – Soergel. Bürgerliches Gesetzbuch. Bd. 9. Erbrecht (bearb. v. Damrau, Dieckmann, Harder, Loritz, Müller, Stein, Wolf). 12., völlig neubearb. Aufl. Stand: Frühjahr 1992. Stuttgart, Berlin, Köln: Kohlhammer, 1992.

¹² P. Varul (Note 2), pp. 106–114; E. Silvet. Pärismiseaduse eelnõu põhijoontest (Commentary on the draft of the Law of Succession). – Juridica, 1995, nr. 7, lk. 282 (in Estonian). The Baltic Private Law applied from the year 1865, when Estonia was part of Tsarist Russia. The author of the law was Professor Georg-Friedrich Bunge of the University of Tartu. The Baltic Private Law is a code based on the pandect system, containing the general part, property law, family law, law of succession and law of obligations parts, and can be classified as belonging to the Germanic family. The Baltic Private Law also applied in Estonia in 1919–1940 when Estonia was an independent state. The preparation of Estonia's own civil code began at the beginning of the 1920s. The civil code was ready for adoption in 1940, but was not passed. The draft civil code belongs to the Germanic family of law and is mainly based on the norms of the Baltic Code of Private Law, *BGB*, the Swiss civil code and the Austrian civil code. A leader in the preparation of the draft civil code, Professor Jüri Uluots, has pointed out the special influence of the Swiss civil code (see P. Varul (Note 2), p. 108). For more about the Baltic Private Law Code see in: M. Luts. Private Law of the Baltic Provinces as a Patriotic Act. – Juridica International. Law Review. University of Tartu, V, 2000, pp. 157–167.

¹³ M. A. Glendon, M. W. Gordon, C. Osakwe. Comparative legal traditions: text, materials, and cases on the civil and common law tradition, with special reference to French, German, English and European law. 2nd ed. West Publishing Co: St. Paul, Minn., 1994, pp. 435–436; H. Köhler. Transformationsprozess in Zentral- und Osteuropa: Bedeutung der Rechtsreform. Erste Seite. – Europäisches Wirtschafts- & Steuerrecht (EWS), Heft 4/2000.

¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Zinotājs, 1992, nr. 4/5, art. 51; nr. 29/31, art. 417; R. Krauze. Mantojuma tiesības. 2. papildinātais izdevums. Rīga: KIF “Biznesa komplekss”, 1997 (in Latvian); U. W. Schulze. Lettland. – Ferid/Firsching/Dörner/Hausmann. Internationales Erbrecht. Quellensammlung mit systematischen Darstellung des materiellen Erbrechts sowie des Kollisionsrechts der wichtigen Staaten. Begründet von M. Ferid, K. Firsching. Fortgeführt von M. Ferid, P. Lichtenberger. Stand: Lieferung I-XL Band I-VII, München: Beck (1997), Rdn. 1.

¹⁵ U. Spellenberg (Note 2), p. 720; J. N. Druey (Note 2), section 2, N 11.

¹⁶ U. Kangas (Note 6), p. 93.

¹⁷ U. Spellenberg (Note 2), p. 728.

It is clear, however, that Estonian law poses no problem with regard to children born outside of marriage. The right of Estonian children born outside of marriage to inherit equally with those born of married parents was guaranteed under Soviet law, as it was in other socialist countries, and the same provisions were incorporated into the current Estonian law of succession.^{*18}

Among the current issues, in the further development of Estonia's succession law, is the matter of protecting the legal rights of the surviving spouse. Jurists from the University of Amsterdam arrived at that conclusion, following their expert review and critique of the Estonian draft law. Their analysis of the Estonian provisions for protection of the surviving spouse, led them to conclude that the law does not guarantee the surviving spouse the necessary standard of living, and, if the married couple has not made suitable arrangements in the event of the death of one spouse, the survivor can be left destitute. The debate among legislators considering the draft law in the Estonian parliament did not particularly focus on this aspect of the statutory scheme, and they did not revise the draft law before passage, despite the critique provided by the Dutch experts.

This lack of concern is even more surprising considering that in the preparation of the draft law, the drafters had the clear intent to create for the surviving spouse generous provisions regarding inheritance. Following the adoption of the current law of succession, one of the primary authors of the statute, E. Silvet, as well as the counsel to the Parliamentary Legal Affairs Committee, H. Reinberg-Rits, stressed on several occasions that the Estonian succession law provides many advantages to the surviving spouse.^{*19} Unfortunately, this is true only to the extent that one directly compares the current law of succession with the statute that was operative before 1940, *i.e.*, with the BPLC and the state of succession law in Europe before World War II. This means that, in reality, the Estonian law of succession has remained unchanged in its provisions for protection of the surviving spouse since 1940. Though the German *BGB* provided the foundation for the Estonian draft in 1940, at the present, the *BGB* has undergone periodic review and development over the ensuing post-war years, and the Estonian succession law has not kept up with that development.

1.2. Harmonisation of the law of succession in Europe

It is not possible, neither at the present moment nor in the near future, to speak of a unified European Union law of succession, common throughout the Community. Thus, the above title might seem somewhat strange to lawyers. Indeed, it must be recalled that the goal of the European Community was to promote a vibrant common market and "economic activities" throughout the Community, not to promote uniform succession laws.^{*20}

Some authors even warn against excessive unification of family law and law of succession. Basically, they invoke two arguments.^{*21}

- (1) In federal countries, family and succession law are a State jurisdiction. This in fact is the case in some federal countries such as Canada and the United States of America.^{*22} With regard to Europe, it is possible to cite Spain^{*23} and the former Yugoslavia as examples. In other federal countries, such as Germany and Switzerland, it is a matter of federal jurisdiction.
- (2) Private law, especially family law and law of succession, are deeply rooted in our culture and express our way of life. The practising lawyer has to save and protect law, just as we protect our language, our monuments and landscapes. Only then can we prevent our cultural heritage from being destroyed by the all-levelling urge for unification.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ E. Silvet. Eesti Vabariigi esimene oma pärimisseadus (Republic of Estonia's own Law of Succession). – Sõnumileht, 11. juuni 1996 (in Estonian); H. Reinberg-Rits. Uuest aastast jõustus pärimisseadus (Law of Succession effective from New Year). – Postimees, 3. jaanuar 1997 (in Estonian).

²⁰ W. Pintens, J. Du Mongh. Family and Succession Law in the European Union. – International Encyclopaedia of Laws. Vol. 1. R. Blanpain (general ed.). Family and Succession Law – Suppl. 1 (May 1997). The Hague-London-Boston: Kluwer, 1997, European Union – 11.

²¹ W. Pintens, J. Du Mongh (Note 20), European Union – 75.

²² At the same time, the USA is cited as an example for Europe, with the wide acceptance by a majority of the States of uniform legislation. "A greater and more successful and effective unification has been realized by the American Uniform Probate Code 1990 (amended in 1993) unifying the rules of transfer of succession. This should be set as an example for Europe, without forgetting, however, that the conditions in Europe are not as favourable as in the United States, where unification takes place within one federation". (See in: A. Verbeke, Y.-H. Leleu. Harmonization of the Law of Succession in Europe. – Towards a European Civil Code. The Hague: Kluwer, 1998, p. 187.

²³ C. T. Ebenroth. Erbrecht. München: Beck, 1992, Rdn. 72.

Despite these arguments for retaining national individuality in succession laws, it is generally considered necessary, in the further development of European Union legal standards and requirements, that national laws of succession also be harmonised among Member States. In the interest of promoting uniformity, it is necessary to be much more careful and sensitive, than, for example, in the case of contract law. Perhaps the law of succession, even more than family law, is a field reserved to local rules and customs, an area in which the desire or need for unification seems to be, at best, moderate.^{*24}

It has even been referenced in publications in the field that the need to standardise laws of succession among European Union Member States is dependent upon:

- (1) clearly defined economic justification and
- (2) the requirements of the European Convention on Human Rights.^{*25}

In a recommendation dated 7 December 1994, the European Commission requested the Member States of the European Community to facilitate the succession of small and medium companies in order to avoid their liquidation in probate, and as one response to growing unemployment in the EU. This would not only require the passage of remedial measures in company and tax laws, but also in the field of family and property law, in particular concerning restrictions on transfers between spouses, prohibition on contracting as regards a succession which has not yet occurred and the exercise of forced share (*legitima portio*) property rights to specific hereditary assets rather than to comparable value or worth in terms of money.^{*26} The stifling impact of inheritance taxes on the development of a true common market throughout Europe, and their regressive effect on beneficiaries, are two major criticisms directed currently at European succession laws.^{*27} Neither Estonia nor Latvia has so far imposed any estate or inheritance taxes. If Estonia were to consider enacting estate and inheritance taxes in the future, it should seriously analyse their effects and problems created in other countries, especially countries of the European Union. In addition to economic problems, among which widely reported are the bankrupting effects of inheritance taxes on small- and medium-sized businesses and the resulting contribution to unemployment, there is also the perceived negative impact of the law of succession itself. It is particularly damaging in reciprocal wills between spouses. In this respect, the tax law has been identified in the legal literature as a restriction on testamentary freedom.^{*28}

The adoption of the European Convention on Human Rights by Member States has resulted in equal rights of succession and inheritance by both children born of marriage and those born outside of marriage. Beyond ratification of the Convention by Member States, its provisions have assumed the force of substantive law in the European Union with the adoption of the Treaty of Amsterdam.^{*29} In addition, it would also be appropriate to identify an act, though not directly an act of the European Union, that nevertheless has influenced in several ways, the future development of successions laws in practically all European nations — namely, on 16 October 1981 the Council of Europe accepted recommendation No. R (81) 15, as a result of which Member States are urged to establish in the national law of each country provisions which will permit the surviving spouse to continue to reside in the marital home following the death of one spouse.^{*30} On the one hand, this act may be viewed by the Council of Europe as support for the development of this body of law in the indicated direction. However, for those Member States that have not enacted the necessary reforms in succession laws, this act is a further indicator of the thrust of future development in the law.

Accordingly, approaching the issue of further development of the Estonian law of succession in light of principles accepted by the majority of European states, it would be appropriate to focus on the issue of protecting the legal rights of the surviving spouse.

²⁴ W. Pintens, J. Du Mongh (Note 20), European Union – 76–77; A. Verbeke, Y.-H. Leleu (Note 22), p. 175.

²⁵ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (Note 22), p. 173.

²⁶ *Ibid.*, p. 182.

²⁷ See N. Dautzenberg, Die Bedeutung des EG-Vertrages für die Erbschaftsteuer. – Europäisches Wirtschafts-Steuerrecht (EWS), Heft 3/1998, S. 86–93.

²⁸ U. Spellenberg (Note 2), p. 717.

²⁹ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (Note 22), p. 182.

³⁰ W. Zankl, Das gesetzliche Vorausvermächtnis des Ehegatten. Österreichisches Rech und Rechtsvergleichung. Wien: Manz, 1996, S. 101–102; D. Heinrich, D. Schwab, Der Schutz der Familienwohnung in Europäischen Rechtsordnungen. Bielefeld: Verlag Ernst und Werner Gieseking, 1995, S. V.

2. Ensuring the right of the surviving spouse to inhabit the matrimonial domicile in inheritance

2.1. Reasons for strengthening the rights of the surviving spouse under succession law

It must generally be considered that the spouse, as a rule, is the person closest to the deceased and therefore, the protection and enhancement of the interests of the surviving spouse is fully understandable and entirely appropriate. In doing so, it is also necessary, however, to consider the perspective of surviving children and other close relatives, who likewise have an interest in having the inheritance estate remain in the family. Accordingly, several conflicting interests and perspectives converge in this question, and reaching a resolution fair to all parties is not an easy task.^{*31}

In every society the fundamental choices within inheritance law must be such that they are acceptable to the majority of the population. Also, they must not have unreasonable social consequences.^{*32}

The determination of which orientation should be taken in the further development of succession laws depends on two considerations. Initially, the following proposition can be found in the literature on succession laws, particularly analyses published in English: intestate succession law is the body of law that determines how property will be distributed if a person did not make other arrangements or if the arrangements attempted were not legally valid. In Western liberal democracies, the purpose of such rules is essentially to carry out the desires of the typical decedent. That is, intestate succession law is not designed to promote any specific social aim, such as redistribution of wealth; rather, it is the legislature's attempt to draft the will that the average person would have made.^{*33}

German legal specialists have proposed an entirely different reason as the foundation for future development of succession laws. The majority of German authors are not in agreement with the above proposition for the following reason. If the consequence of family succession laws were grounded in attempting to effect the hypothetical will of the deceased, then the law should provide maximum protection to the total freedom of the testator in determining his or her heirs, but that is not what succession laws actually provide (at least not on the European continent). The rights of family members to insist upon their forced share or minimal statutory share of the deceased's estate greatly limit the testator's freedom of action. Thus, the very foundation of succession law in countries such as Germany and France is not the hypothetical testamentary wish of the deceased, but rather a reflection of societal values of what the law should be.^{*34}

Since English law provides virtually unbounded testamentary freedom, the discernment of the assumed intent of the testator lies at the heart of English succession law and its future evolution. Principles of family succession rights and statutory shares for either the surviving spouse or other family members are rarely mentioned. This reflects the differing attitudes reflected in English and German legal literature on the regulation of deceased's estates and rights of family members under succession laws. For this reason, lawmakers in England, for example, pay greater attention to sociological research when considering reforms in succession laws than do their counterparts in Germany.^{*35}

³¹ H.-G. Mertens (Note 6), p. 64; T. Kipp, H. von Coing. *Erbrecht: ein Lehrbuch / auf d. Grundlage d. Bearb. von T. Kipp, fortgef. von H. Coing*. 14. Bearb. Tübingen: Mohr, 1990, S. 38; S. Buchholz. *Gestaltungsprobleme des Ehegattenerbrechts: Teilungsprinzip oder Nutzungsprinzip*. – *Monatschrift für Deutsches Recht (MDR)*, 1990, S. 375; D. W. Belling. *Einführung in das Recht der gesetzlichen Erbfolge*. – Jura, 1986, S. 584; M. A. Glendon. *The Transformation of Family Law. State, Law and Family in the United States and Western Europe*. Chicago, London: The university of Chicago Press, 1996, p. 239.

³² U. Kangas. *The Myth of Uniform Family and Inheritance Law. – An Introduction to Finnish Law*. Ed. by J. Pöyhönen. Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing, 1993, p. 214; M. A. Glendon (Note 31), p. 238.

³³ M. A. Glendon (Note 31), p. 239. See also: A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig. *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*. 3., vollkommen Neubearb. u. erw. Aufl. 4. Buch. *Das Erbrecht*. Bearb. von W. Kralik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1983, p. 3.

³⁴ MünchKomm – Leipold, Einl. Rdn. 10. – *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. Bd. 9. *Erbrecht: §§ 1922–2385; §§ 27–35 BeurkG*. – G. Schlichting (Red.) (bearb. v. Brandner, Burkart, Dütz, Frank, Grunsky, Leipold, Musielak, Promberger, Schlichting, Siegmann, Strobel). 3. Aufl. München: Beck, 1997; Palandt – Edenhofer, 1999, Einl. vor § 1922, Rdn. 3; J. N. Druey (Note 2), § 4, N 13; F. Gschnitzer. *Österreichisches Erbrecht*. Zweite, Neubearb. Aufl. von Christoph Faistenberger. Wien, New York: Springer-Verlag, 1983, S. 2–3.

³⁵ The Law Commission's Report, *Distribution on Intestacy* (Law Com. No. 187, 1989) (see in: A. Borkowski. *Textbook on Succession*. London: Blackstone Press Limited, 1997, p. 3).

It has been observed that the differences between the approach employed by legal scholars in continental Europe and England result from basic differences in their legal traditions and contrasting legal philosophies underlying the two legal systems. While on the continent lawyers think abstractly, in terms of institutions; in England lawyers weigh things concretely, in terms of cases, the relationship of the parties' "rights and duties". Continental traditions place more reliance upon legal methodology, while the English common law tradition is grounded in precedent and the application of legal principles and societal norms in actual cases and controversies.^{*36}

The development of succession laws in continental Europe is, however, certainly influenced by the substantive provisions of English succession law and changes that have been carried into effect. Thus, Germany, for example, has recently compiled and analysed statistical data concerning problems of the surviving spouse.^{*37} Elsewhere on the continent, as in the Netherlands, for example, discussions concerning provisions for the surviving spouse have been going on for decades. Notarial professors of the Netherlands have even submitted a proposal for amendment to the law to the Secretary of Justice. This proposal is based on standard notarial practice of many decades regarding wills, in which spouses who have wills drawn up, appoint each other as sole heir and grant their descendants a claim to the estate of the surviving spouse, payable at the time of death of the surviving spouse.^{*38}

In one sense, it is thus possible to take a middle position on the issue of succession laws, because, when one considers succession laws from the viewpoint of those advocating for testamentary freedom of choice by the testator, then the rules applicable to succession and inheritance under operation of law are seen not so much as an ideal solution, as they are a necessary expedient to be employed in circumstances where the testator has not expressed his or her testamentary intent, in which event the operation of succession law should proceed from the viewpoint of the assumed intent of the average testator.^{*39}

As an historical observation, it should be noted that practically until the beginning of the twentieth century, rights of succession by family members under the laws of intestacy meant the application of Roman legal principles dating back to Justinian notions of justice.^{*40} For instance, in Austria laws providing for intestate succession for the surviving spouse were enacted by legislation by Emperor Josef II in 1786.^{*41}

Some of the main justifications for enhancing and enlarging the succession rights of the surviving spouse may be summarised as follows.

For most people it is a serious economic burden if their spouse dies and in connection with this a division of the estate is required amongst the children of the deceased. In many cases the surviving spouse will have the option to decide whether or not to remain in possession of the estate, which means that the spouse can keep the estate as a whole.^{*42} The hereditary succession of the surviving spouse serves a specific purpose: it is not only to distribute the estate but also to maintain and to support her. Therefore firstly the poor widow without dowry enjoys the inheritance in common with the children (since 1786 in Austria). The condition that the surviving spouse must be "without dowry" was set aside by later legislation, but until then the surviving spouse was only entitled to a life estate, while property devolved to her or him in the case of no surviving descendants.^{*43}

This altered the position of the wife, since it is a common fact that in the majority of cases, the surviving spouse is the wife. Thanks to the efforts of individuals and organisations who have championed women's issues starting in the 1920s and particularly since the middle of the last century, the status of the wife has been elevated to a position of eminence. The literature describes the middle

³⁶ K. Zweigert, H. Kötz, *Introduction to Comparative Law*, 2nd, rev. ed., translated from the German by T. Weir. Oxford: Clarendon Press, 1992, pp. 70–71.

³⁷ D. Leipold (Note 2), pp. 160–237.

³⁸ G. van der Burght, M. Franssen, *The Netherlands*. – *International Encyclopaedia of Laws*. Vol. 2. R. Blanpain (general ed.). Family and Succession Law (January 1997). The Hague-London-Boston: Kluwer, 1997, The Netherlands – 145.

³⁹ H. Koziol, R. Welser (Note 9), p. 286.

⁴⁰ R. Dietz, *Erbrecht*. Ein Grundriss. Bonn: Humboldt-Verlag, 1949, S. 29; K.-H. Gursky, *Erbrecht*. 2., neubearb. Aufl. Heidelberg: Schaeffers Grundriß C. F. Müller Juristischer Verlag, 1994, S. 19; U. v. Lübtow, *Erbrecht*. Ein systematische Darstellung. 1 Halbband. Berlin: Dunker & Humblot, 1971, S. 1–2; W. Brauner, *Different ways of succession by customary law in Austria*. – *Actes à cause de mort – Acts of Last Will*. Deuxième partie – Second Part. Europe médiévale et moderne – Medieval and Modern Europe. Bruxelles: De Boeck Université, 1993, p. 300.

⁴¹ W. Brauner (Note 40), p. 300.

⁴² S. Storm, H. V. G. Pedersen, *Denmark*. – *International Encyclopaedia of Laws*. Vol. 1. Family and Succession Laws – Suppl. 7 (October 1998). The Hague-London-Boston: Kluwer Law International, 1998, Denmark – 147.

⁴³ W. Brauner (Note 40), p. 300.

of the twentieth century as the “happy period” in the development of family law^{*44}, which continues in many respects up to the present.

Owing to the increasing recognition of individual rights by the society, which has itself brought about changes in family structures, the estate has been recognised as the joint achievement of the labour and industry of both spouses, and not as hereditary family property to be passed on at death from generation to generation. Moreover, it is customary for large family fortunes to pass inter-generationally through *inter vivos* transfers.

The matrimonial home and its contents are used by the entire family, though they undoubtedly have particular importance to the surviving spouse as a major asset that may largely determine her standard of living in widowhood. Thus, to the extent that the application of succession law and the preferences it provides to the surviving spouse help ensure the perpetuation of the same living conditions as those that existed prior to the death of the intestate spouse, they provide stability and security not only in the financial sense, but also spiritually and emotionally.^{*45}

Average life expectancy has increased substantially, which has also meant that in most instances, the death of the intestate occurs when his or her children are largely middle-aged and financially secure with their own homes and families. Thus, surviving children are not likely to depend on the matrimonial home and contents for their own habitation, which will, however, continue to be of vital importance to the surviving spouse. This fact has been stressed in the reform of succession laws in Austria, Switzerland, and England, and recognised in legal scholarship in Germany.^{*46}

The question arises why it is not possible to ensure the perpetuation of the matrimonial home for the support of the surviving spouse. Though this may be possible as a theoretical proposition of law, in practical reality, the ability of surviving children to claim their forced share under law may present insurmountable complications. For example, if the testamentary estate is comprised entirely of the matrimonial home, then the assertion of rights by children to their forced share will bring with it problems rather than solutions. The prevailing problem is that in such circumstances, there is nothing for the surviving spouse to sell in order to satisfy the demands of children for their share, and if the income of the surviving spouse is inadequate, she will have no opportunity to obtain bank financing. Often, in the writing of the will, inadequate attention is paid to whether the surviving spouse will have sufficient resources to satisfy demands for forced shares. It is incumbent on legal counsel to alert their clients specifically to these considerations when reviewing estate plans.^{*47}

Under Estonian succession law, the number of persons legally entitled to claim a forced share of the deceased's estate is “fortunately” severely limited, particularly as compared to the rest of Europe. Pursuant to the model of Soviet succession law, persons entitled to claim a forced share under Estonia's current law are the closest lawful relatives who are themselves unable to work. It is important to note, in this respect, that Estonia remains one of the few former Soviet republics to retain the anomalous provision respecting forced share for invalid relatives of the testator.

2.2. Proposed solutions

Recent reforms intended to enhance the position of the surviving spouse, both in Europe as well as in the rest of the world, have enlarged the forced share provisions under operative law, often resulting in the surviving spouse being the sole inheritor, particularly in the case of small estates. This has proven to be true, despite the fact that the institution of marriage has become increasingly temporary and unstable as compared to the previous century. Considering the frequency of divorce and the position of the spouse under succession law, commentators have expressed the opinion that the ideal marriage lasts until the death of one spouse. Yet, in the case of relatives inheriting by intestacy, no consideration is given to the length of time that they were related, nor to the closeness of their relationship during the life of the deceased.

⁴⁴ Danish Law in a European Perspective. Ed. by B. Dahl, T. Melchior, L. A. Rehof, D. Tamm. Copenhagen: GadJura, 1996, p. 168.

⁴⁵ MünchKomm – Leipold (Note 34), preliminary remark to paragraph No. 10, section 1931, paragraph No. 1; U. v. Lübtow (Note 40), p. 20.

⁴⁶ E. Feil. Pflichtteilsrecht. Kurzkommmentar für die Praxis. 2. Aufl. Wien: Linde, 1998, Rdn. 23.20; H. Koziol, R. Welser (Note 9), p. 309; W. Zankl (Note 30), pp. 103–104; M. Näf-Hofmann, H. Näf-Hofmann. Schweizerisches Ehe- und Erbrecht. Die Wirkungen der Ehe im allgemeinen, das eheliche Güterrecht und das Erbrecht der Ehegatten. Eine Einführung für den Praktiker. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1998, No. 2421; C. H. Sherrin, R. C. Bonehill. The Law and Practice of Intestate Succession. London: Sweet & Maxwell, 1987, p. 216; D. Leipold (Note 2), pp. 176–177; H. A. Weirich. Erben und Vererben. Handbuch des Erbrechts und der vorweggenommenen Vermögensnachfolge. 3., neubearb. Aufl. Herne/Berlin: Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, 1991, Rdn. 35.

⁴⁷ H. Klingelhöffer. Pflichtteilsrecht. München: Beck, 1996, Rdn. 73.

At the same time, the law has reduced the circle of relatives able to share in the deceased's estate with the surviving spouse. The most far-reaching changes in this regard have been carried out by Finland, Sweden, Belgium, Luxembourg, and the Netherlands, where, in the absence of any descendants, the surviving spouse will receive the entire estate, to the exclusion of the parents, siblings and other more distant relatives. Often, the law provides, in the case of descendants, the opportunity for the surviving spouse to retain intact the property of the estate during her lifetime, with the children obtaining control and ownership only upon the death of the surviving spouse.^{*48}

Special provisions can be found in the succession laws of almost all nations, regarding the marital home and its furnishings, which guarantee the right of the surviving spouse to continue to live in her familiar surroundings. Often this right is set forth as an imperative, which means that the testator has no ability to affect this outcome through anything he may try to do in his lifetime. Succession laws can be, and have been used for a great many years, as one means of ensuring that the surviving spouse has the opportunity to obtain housing and the necessary furnishings following the death of the other spouse. As early as the first decade of the 1800s, Matthias Caloniuss emphasised the housing policy function of inheritance.^{*49}

In addition to enlargement of the intestate share of the surviving spouse, many European countries have recently included special provisions which ensure the right of the surviving spouse to continue to inhabit the marital abode included in the deceased's estate. Since the problems are complicated and extensive, it is not possible within the scope of this article to deal with the presenting issues at greater length. This question certainly requires more careful detailed examination and analysis, both in the interests of developing the Estonian law of succession, as well as the harmonisation of Estonian law with the principles accepted throughout Europe. Briefly stated, the problem of how to guarantee the ability of the surviving spouse to continue to inhabit the marital home is addressed in two ways.

One group of countries, including the European countries of Austria, Italy and Finland, grant the surviving spouse the right to use and occupy the marital home. Other countries, such as England, Ireland, and Scotland, in contrast, grant ownership of the marital home to the surviving spouse. Switzerland employs a mixed approach, which provides the surviving spouse with several options to choose among.^{*50}

Under Swiss law, pursuant to ZGB article 612a the surviving spouse may demand the house or apartment in which they cohabited, either by transfer to her ownership, or a life estate, which is protected as a property right (*Nutzniesung*), or simply the ability to reside in the marital abode without any accompanying property right (*Wohnrecht*).^{*51} Swiss law appears, in this respect, to be particularly flexible, which not only provides for the ability of the surviving spouse to continue to live as before, but also considers the interests of other inheriting parties.^{*52} For this reason, Estonia should primarily consider the example provided by Switzerland in the further refinement of her succession laws.

With regard to property contained within the matrimonial home of the family, German law provides for the surviving spouse receiving all such furnishings without it being calculated as part of the inheritance share. Estonian law (LSA section 17) in this respect is identical to that of Germany (*BGB* section 1932) and the usual furnishings of the marital home which are not part of the real property included in the deceased's estate pass to the surviving spouse.

It bears mention that Soviet succession law contained special provisions regarding furnishings of the deceased's home. Section 538 of the Civil Code provided that the usual furnishings, along with housekeeping appliances and utensils, were not to be included as part of the deceased's estate, but were received by family members, in addition to their interest in the estate, if said heirs resided with the deceased in the same domicile for at least one year.

Legal recognition of this additional benefit (the "*eelosa*" which may be translated as the "preferential legacy") as something that is received by the surviving spouse without it being calculated as part of the statutory share has long been part of German legal tradition ("*der Voraus*"), though it is not recognised under French law. It is intended to provide the surviving spouse the ability to maintain

⁴⁸ M. Savolainen. Finland. – International Encyclopaedia of Laws. Vol. 1. Family and Succession Laws – Suppl. 3 (December 1997). The Hague-London-Boston: Kluwer Law International, 1998, Finland – 113; G. van der Burght, M. Franssen (Note 38), pp. 162–163. See also B. Dostal. – Ferid/Firsching/Dörner/Hausmann. Internationales Erbrecht. Hinweise Frankreich. München: Beck, 2000.

⁴⁹ U. Kangas (Note 6), p. 93.

⁵⁰ W. Zankl (Note 30), p. 17.

⁵¹ *Ibid.*, pp. 33–34.

⁵² *Ibid.*, p. 49.

herself in the same manner and at the same economic level as before the death of her spouse.^{*53} This provision appeared in this format in the Prussian ALG, which established, in this respect, a standard for the drafters of the BGB to follow.^{*54}

Originally, the “*Voraus*” was intended to provide protection to the surviving spouse in the event that relatives of the second and third degree asserted their succession rights. The invocation of the “*Voraus*” provisions of the law reflected the realisation that furnishings and property constituting the “*Voraus*” are specifically related to the joint housekeeping that the spouses established and enjoyed during their years together, and which lie at the foundation of married life. Were that to be destroyed, the sense of loss would be especially hard for the surviving spouse to endure, since the resulting emptiness, both emotional and physical, would be compounded and even harder to suffer. The provision of the “*Voraus*” was also based on the premise that it is closer to the will of spouses that the property and furnishings contained in the matrimonial home pass to the surviving spouse, rather than being divided among more distant relatives.^{*55}

In the second half of the 19th century when the *BGB* was being finalised, the German drafters considered the inclusion of a “*Voraus*” exclusively for the benefit of the surviving spouse to be excessive, if there were also children of the marriage. The surviving spouse with children did not obtain the right of the “*Voraus*” under the *BGB* until 1958, when statutory provisions providing men and women with equal rights was enacted into law — *Gleichberechtigungsgesetz*. Until very recently, German law assumed the concept of the homemaker marriage, where the wife did not work. From this orientation, the German law provided that in the event of descendants, the surviving spouse receives the “*Voraus*” only to the extent that she has true need for it. No importance was attached to whether the inheriting descendants, in the particular case, continued to live in the matrimonial home or not.^{*56}

It can be said that, to some extent, German law-makers followed the lead of Austria in this area of law, though Germany itself provided the example for Austria in its reform of the *ABGB* in 1914. Namely, the “*Voraus*” was incorporated into the Austrian *ABGB* with the *Novelle* of 1914, following the model provided by the *BGB* in 1900. However, in contrast to the original German *BGB*, under Austrian law the surviving spouse enjoyed the right of “*Voraus*” even in the presence of descendants, but only to a limited extent, *i.e.* only when the surviving spouse could demonstrate true need.^{*57}

Accordingly, section 1932 of the *BGB* currently provides that the spouse has the right to receive the “*Voraus*”, despite the presence of children and other descendants, to the extent that is necessary to maintain himself or herself in same manner as before the death of the spouse. This means that in the case where the deceased’s estate is small, none of it passes to the descendants. Legal scholars debate whether the family automobile should properly be included as part of the furnishings and personal property of the matrimonial home. In the case of relatives of the second and third degree, the surviving spouse receives as part of the “*Voraus*” all property and furnishings contained in the home and jointly used by the couple, regardless of whether it is necessary for the maintenance of her prior lifestyle. Thus, the law draws a distinction between the minor “*Voraus*” and the major “*Voraus*”, depending on the nearness or remoteness of relatives.^{*58}

As of the present time, Austria is again a step ahead of Germany. Namely, starting in 1989 with the enactment of *ErbrÄG* (Inheritance Law Amendment Act 1989), the family’s living accommodations are included within the “*Voraus*” and the distinction between the “minor” and “major” “*Voraus*” was deleted. Although up until that time, the right of the surviving spouse to his or her “*Voraus*” largely went unnoticed, with the 1989 amendment to the law, it became of utmost importance to the surviving spouse and his or her rights under succession law. Since the matrimonial home constitutes, in the majority of cases, the most significant asset of the estate, the rights of the surviving spouse have become paramount and effectively exclude all other parties from inheriting from the estate. Thus, the era when the “*Voraus*” was relatively unimportant in economic terms is now ended in Austria with the passage of the new law.^{*59}

⁵³ U. v. Lübtow (Note 40), p. 80; W. Zankl (Note 30), p. 101; G. Boehmer. *Vorschläge zur Neuordnung der gesetzlichen Erbfolge* (BGB §§ 1924–1936). Berlin: Walter de Gruyter, 1938, S. 137.

⁵⁴ W. Zankl (Note 30), p. 101.

⁵⁵ H.-G. Mertens (Note 6), p. 73; G. Boehmer (Note 53), p. 138.

⁵⁶ *MünchKomm – Leipold* (Note 34), section 1932, paragraph No. 2.

⁵⁷ G. Boehmer (Note 53), p. 138; W. Zankl (Note 30), pp. 13, 101.

⁵⁸ C. T. Ebenroth (Note 23), paragraph No. 157; H. Rohlffing. *Erbrecht in der Anwaltlichen Praxis*. 2. Aufl. Bonn: Dt. Anwaltverl, 1999, § 2, Rdn. 151.

⁵⁹ W. Zankl (Note 30), p. III, 1.

The major change in the Austrian law with passage of the *ErbRÄG*, which also sets it apart as compared to German law, is the provision providing to the surviving spouse the entire furnishings and contents of the matrimonial home, even if there are lawful descendants. Thus, in the typical example, where the deceased's estate is comprised entirely of the matrimonial home and its contents, descendants are not able to inherit anything during the lifetime of the surviving spouse.^{*60}

The eradication of the distinction between the "major" "*Voraus*" and the "minor" "*Voraus*," and the resulting enhanced position of the surviving spouse, did not occur in Austria without controversy. One argument against this change in the law was precisely the assertion that, in many cases, it will result in the surviving spouse being the only beneficiary of the estate, with children of the marriage being left with nothing.^{*61}

A third change in Austrian succession law, also considered rather radical, particularly as compared to German law, is the provision that it does not matter whether the spouse's inheritance entitlement is based on a contract, a last will, or simply statutory intestate rules, or even in the case that the spouse is not a designated heir of the predeceased spouse, the surviving spouse is entitled to the statutory preferential legacy ("*gesetzliches Vorausvermächtnis*") (section 758 *ABGB*). This entitles the surviving spouse to obtain the chattels belonging to the matrimonial household and also includes the right to continue living in the marital home. Such entitlements can only be avoided by a valid disinheriting disposition by the other spouse, for a cause, and based on the most egregious grounds.^{*62}

By way of summarising the above analysis, it is fair to conclude that the future development of Estonian law of succession requires attention to specifically the preferential legacy provisions applicable to the surviving spouse, and in that regard, Estonia should first of all consider the law reforms carried out by Austria.

3. Conclusions

Although the law of succession is generally considered rather fixed and static, especially as compared to contract law or even family law, the last fifty years have seen many important changes in this body of law. Were one to evaluate the current state of the law from the perspective of whether Estonian law of succession has considered the thrust of current developments throughout the world, one would have to answer both affirmatively and negatively. In general, the Estonian law of succession is consistent with the accepted European principles and in some respects, on the cutting edge of legal developments, such as the Estonian provisions granting equal rights to children born of marriage and to those born outside of marriage.

The same cannot be said, however, for the provisions protecting the interests of the surviving spouse, where Estonian succession law remains far behind many European countries in its development. This is one area of succession law where the wish of European nations to harmonise their various statutes is particularly evident. One indicator of a unified direction for development of these laws is the recommendation of the Council of Europe, which would require Member States to implement appropriate solutions for ensuring the maintenance of the surviving spouse in the accustomed manner following the death of the other spouse. Since Estonia is already a member state of the Council of Europe, it would be only natural in this regard that our succession laws consider the direction of development accepted in Europe as the model to follow.

⁶⁰ *Ibid.*, S. 2; AK-BGB – Däubler (Note 7), preliminary remark to paragraph No. 50; Schwimann – Eccher, § 758, Rdn. 18. – Schwimann. Praxiskommentar zum ABGB samt Nebengesetzen. 2., neubearb. u. erw. Aufl., herausgegeben von Michael Schwimann, Band 3, §§ 531–858 ABGB, AnerbG, KärntnerG, Tiroler HöfeG, bearbeitet von B. Eccher, B. Eggemeier, H. Hofmeister. Wien: Orac Verlag, 1997. The same outcome is, in reality, achieved elsewhere. For example, research conducted in England in 1972 revealed that in only five percent of cases did the probate estate of married couples exceed in addition to the marital home more than 10,000 pounds in money or securities. (See in: C. H. Sherrin, R. C. Bonehill (Note 45), p. 216).

⁶¹ W. Zankl (Note 30), p. 102.

⁶² Austria. – European Succession Laws. Ed. by D. Hayton. Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: John Wiley & Sons, 1991, Uptate 4 – January 1996, paragraph No. 12.13; E. Feil (Note 46), paragraph No. 23.20; H. Koziol, R. Welser (Note 9), p. 309.

Lisa 6.

U. Liin. Testeerimisvõime vanuselisest alampiirist Eesti pärimisseaduses. – Juridica, 2000, nr VI, lk 343-350.

Testeerimisvõime vanuselisest alampiirist Eesti pärimisseaduses

1. Probleemist üldiselt

Kas Eesti pärimisseaduses peaks olema otsesõnu kindlaks määratud, millisest vanusest alates on võimalik teha testamenti? Esimese hooga võiks vastata: aga loomulikult, sest paljude teiste riikide vastavates seadustes on see kirjas. Kuid kas asjaolu, et nii tehakse, on ikka piisav argument? On ju ka riike, kus seaduses testaatori vanuse kohta ei ole otseselt midagi öeldud. Nii näiteks ei tundnud Nõukogude õigus erilist testeerimise teovõimet, piisas täielikult üksnes üldise teovõime regulatsioonist tsiviilkoodeksi (TsK) üldsätetes.^{*1}

Miks siis meil praegu tsiviilseadustiku üldosa seaduses (RT I 1994, 53, 889; 195, 49, 749) toodud teo- ja otsusevõime üldistest reeglitest testeerimisvõime kindlaksmääramisel enam ei piisa? Aga sellepärast, et Eesti pärimisseaduse eelnõu autorid on seisukohal, et testamenti võib teha ka 7- kuni 18-aastane alaealine.^{*2} Arvatavasti just seetõttu ei võtnud nad pärimisseaduse eelnõusse üle selle aluseks olnud 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõu^{*3} (TsSE) §-s 602 toodud mõtet, et “testamenti võib teha igaüks, kes testamendi tegemise ajal on teo- ja otsusevõimeline /.../”. Nii jäigi 1996. aasta 15. mail Riigikogu poolt vastu võetud pärimisseadusest (RT I 1996, 38, 752; 1999, 88, 807; edaspidi ka Päs) välja nõue, et testamendi tegemiseks peab isik olema teovõimeline, s.o vähemalt täisealine.^{*4}

Aga kas see ikka tähendab nüüd siis seda, nagu olekski Eesti õiguse kohaselt testeerimisvõime vanuseliseks alampiiriks 7-nda eluaasta täitumine? Pärimisseadus ise kindlat vastust ei anna, vastuse sellele leiab tegelikult 20. detsembri 1996. aasta justiitsministri määrusega nr 34 kinnitatud ning 21. septembri 1999. aasta määrusega nr 46 täiendatud „Pärimisseadusest tulenevate notariaaltoimingute tegemise korra“ punktist 2.^{*5} Nimetatud punkti teise lause kohaselt tõestab notar alaealise testamendi, järgides tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 10 lõike 1 eeskirju. Viimane aga näeb ette, et 7- kuni 18-aastasel alaealisel on õigus teha tehinguid seadusliku esindaja nõusolekul. Vahemärkusena olgu öeldud, et sama reegel peaks siis kehtima ka pärimislepingu sõlmimisel, kuid selle kohta ei ole avaldanud omapoolset arvamust ei eelnõu autorid ega leidu vastavat juhist notariaaltoimingute tegemise korras.

Nõukogude pärimisõiguse kohaselt alaealsed testamenti teha ei saanud ja see tulenes testamendi olemusest enesest, s.t rangest isiklikkuse nõudest testamendi tegemisel.^{*6} Üldise teovõime olemasolu nõue tähendas TsK järgi seda, et testamenti võis teha ainult teovõimeline kodanik^{*7}, s.o vähemalt 18 aasta vanuseks saanud

¹ E. Laasik. Nõukogude tsiviilõigus. Eriosa. Tallinn: Valgus 1975, lk 458.

² E. Silvet, I. Mahhov. Kuidas pärida ja pärandada. Tallinn: Õigusteabe AS Juura, 1997, lk 36.

³ Eesti Vabariigi tsiviilseadustik (eelnõu EV Riigikogu erikomisjoni 12. III 1940. a. redaktsioon, Tartu, 1992).

⁴ Tegelikult päris välja teovõimelisuse nõue siiski ei ole jäänud, sest tunnistajate juuresolekul allakirjutatava koduse testamendi puhul on jäänud pärimisseadusesse nõue testaatori teovõimelisuse kohta. Nimelt kinnitavad Päs § 23 lõige 3 teise lause kohaselt tunnistajad oma allkirjaga, et testaator on testamendile ise alla kirjutanud ja et nende arusaamise kohaselt on testaator teo- ja otsusevõimeline.

⁵ RTL 1997, 10, 68.

⁶ E. Laasik (viide 1), lk 458.

⁷ Eesti NSV Tsiviilkoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Vastutavad toimetajad J. Ananjeva, P. Kask, E. Laasik. Tallinn: Eesti Raamat, 1969, § 539 komm 2.

isik^{*8} või isik, kes abiellus vanuses alla 18 aasta, sest alates abielu registreerimise momendist sai ta täieliku teovõime.^{*9} Samasugusel üksmeelsel seisukohal ollakse Vene õiguskirjanduses praegugi ja seda nii seal endiselt kehtiva 1964. aasta Vene NFSV TsK § 543 tõlgendamisel^{*10} kui ka uues, Vene TsK pärimisõigust puudutava osa eelnõus, kus on *expressis verbis* sätestatud, et testamenti saab teha täisteovõimet omav kodanik.^{*11}

Miks aga Eesti pärimisseaduse järgi see enam nii ei ole, et testeerimisvõime algab alles 18. eluaasta täitumisega? Siin kerkib üles tegelikult kaks küsimust. Esiteks, kas Eesti pärimisseaduse järgi ei olegi enam testamendi tegemine nii rangelt isikliku iseloomuga kui seda oli varem, Nõukogude õiguse järgi või nagu on ka peaaegu kõikides teistes õiguskordades. Ehk teisisõnu: kas tõesti saab testamendi tegemise seada sõltuvusse kellegi teise nõusolekust? Ning teine probleem: kas vähemalt 7-aastane inimene on ikka piisavalt küps selleks, et teha testamenti? Eriti küsitavaks muutub situatsioon siis, kui võetakse vastu TsÜS-i uus redaktsioon, mille praeguseks ettevalmistatud eelnõus^{*12} (TsÜS eelnõu) on loobutud alaealiste jaotamisest teovõimetuteks (nagu seda on praegu kehtiva TsÜS § 11 lg 1 kohaselt alla 7-aastased lapsed) ja piiratud teovõimelisteks (TsÜS § 10 kohaselt 7- kuni 18-aastased). Uue TsÜS eelnõu § 7 lõige 2 alusel on kõik alla 18-aastased isikud (alaealised) piiratud teovõimega. Vastavalt sama eelnõu §-le 10 saavad piiratud teovõimega isikud kehtivaid ühepoolseid tehinguid teha üksnes seadusliku esindaja eelneval nõusolekul. Kas see siis tähendab seda, et juba kolme-, nelja- või viieaastane laps võiks tulla notari juurde sooviga teha testamenti ning notar peabki testamendi koostama, muidugi eeldusel, et lapsega on kaasas üks tema vanematest ja viimane annab oma nõusoleku selleks, et laps just temale kogu oma vara pärandab? Miks siis juba mitte kolmeaastane, kes juba selgelt rääkida oskab ja seega on võimeline oma tahet arusaadavalt väljendama? Otsustasid ju vanad roomlasedki õiguskäibes osalemise küpsuse üle selle järgi, kas laps oli suuteline õigustoimingu jaoks vajalikke sõnu lausuma, alles hilisemas õiguses määrati see kindlaks seitsmenda eluaasta täitumisega.^{*13}

2. Isiklikkuse nõue testamendi tegemisel

Juba ammustest aegadest on pärimisõiguse üks olulisim põhimõte olnud see, et kui inimene soovib ise oma eluajal määrata oma vara saatust oma surma puhuks, s.t avaldada oma viimset tahet, siis saab ta vastavaid korraldusi teha vaid isiklikult.^{*14} Samamoodi on see sõnaselgelt kirja pandud ka Eesti kehtivas pärimisseaduses. Seega ei saa ka Eesti õiguse kohaselt keegi teine pärandaja nimel teha ei testamenti ega sõlmida pärimislepingut (PäS § 19 lg 2 ja § 95 lg 3). Sama sisuga sätteid sisalduvad ka Saksa õiguses (*BGB* §-d 2064 ja 2274). Nii on see ka Vene pärimisõigust puudutavas seaduseprojektis, kus on kavandatud seni kehtivast õigusest küll puuduv, kuid tegelikkuses üldiselt rakendatav põhimõte testamendi tegemise isiklikkuse kohta tulevasse seadusesse siiski kirja panna.^{*15}

Niisiis puudus Nõukogude õiguses (nii Eesti NSV kui ka Vene NFSV tsiviilkoodeksist) testamendi tegemise isiklikkuse nõue *expressis verbis*, kuid nii teoorias kui praktikas leidis see tunnustamist ning see tuletati testamendi juriidilisest olemusest. Kusjuures range isiklikkus tähendas ühelt poolt seda, et testamenti ei

⁸ Samas, § 12 kumm 3.

⁹ Samas, § 12 kumm 8.

¹⁰ J. K. Tolstoi. Nasledstvennoje pravo. Utšebnoje posobie. Moskva: Prospekt, 1999, lk 26; J. N. Vlassov. Nasledstvennoje pravo Rossiiskoi Federatsii: Obšie položenija, pravovõje osnovõ, obrastsõ tipovõh dokumentov. Utš.-metod. posobie. 3-e izdanie, dopolnennoje i pererabotannoje. Moskva: Jurait, 1999, lk 39–40; J. N. Vlassov, V. V. Kalinin. Nasledovanie po zakonu i po zaveštšaniju. Moskva: Jurait, 1999, lk 40, 46–47 ja 133. Kuna Venemaal ei ole veel 1991. aastal alanud tsiviilõiguse reformi käigus vastu võetud tsiviilkoodeksi seda osa, mis puudutab pärimisõigust, siis on siin kehtivaks õiguseks endiselt 1964. aasta Vene NFSV TsK VII osa „Nasledstvennoje pravo“ (J. K. Tolstoi, lk 41).

¹¹ J. N. Vlassov (viide 10), lk 106; J. N. Vlassov, V. V. Kalinin (viide 10), lk 162.

¹² TsÜS eelnõu tekst seisuga 07.06.2000.

¹³ T. Mayer-Maly. Römisches Privatrecht. Wien, New York: Springer-Verlag, 1991, lk 16.

¹⁴ A. Borkowski. Textbook on Roman Law. Second Edition. London: Blackstone Press Limited, 1997, lk 220; D. R. Macdonald. An Introduction to the Scots Law of Succession. Edinburgh: W. Green & Sons LTD., 1990, lk 81; H. Brox. Erbrecht. 18., neubearb. Aufl., Köln, Berlin, Bonn, München: Heymann, 2000, äärenr 101; A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. 3., vollkommen neubearb u erw Aufl., 4. Buch. Das Erbrecht/bearb von Wilfried Kralik. Wien: Manzschke Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1983, lk 90–94; H. Koziol und R. Welsner. Grundriss des bürgerlichen Rechts. (Manzsche Kurzlehrbuch) Bd. 2. Sachenrecht, Familienrecht, Erbrecht. 10., neu bearb. Aufl., Wien: Manz, 1996, lk 316; P. Tuor, B. Schnyder. Das schweizerische Zivilgesetzbuch, 10. Aufl., Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1986, lk 455.

¹⁵ J. N. Vlassov (viide 10), lk 106; J. N. Vlassov, V. V. Kalinin (viide 10), lk 162.

saanud teha ei eestkostja ega alaealine kodanik hooldaja nõusolekul, ja teiselt poolt seda, et Nõukogude õiguses ei olnud lubatud nn ühiste testamentide, näiteks abikaasade vastastikuste testamentide tegemine.^{*16}

Kuid Nõukogude õigus ei ole sugugi ainuke õigussüsteem, kus seadus tekstist puudub viimse tahte avaldamise isiklikkuse nõue. Nii näiteks ei ole Šveitsi *ZGB*-s otsesõnu kirjas, et surma puhuks saab korraldusi teha vaid isiklikult. Kuid sellele vaatamata võib sealsestki erialakirjandusest leida vastuse küsimusele, kas käsutusvõimetute isikute asemel võivad testamenti teha seadusjärgsed esindajad. Vastus sellele on seal lühike ja selge – ei!^{*17} Põhjuseks ikka ja jälle surma puhuks tehtavate korralduste ülimalt isiklik (*höchstpersönliche*) iseloom. Neid võib teha üksnes käsutav isik ise ning iialgi ei saa neid tehinguid teha esindaja kaudu. Viimasel juhul oleksid nad tühiõigused ega omaks mingeid tagajärgi. Niisiis ei saa ka Šveitsi õiguse järgi alaealise eest testamenti teha tema vanemad kui alaealise seadusjärgsed esindajad. Sama kehtib ka eestkostte all oleva ja teovõimetu täiskasvanu kohta ja isegi siis, kui õnnestuks tõendada, et taolised korraldused vastaksid alaealise või eestkostetava enda tahtele.^{*18} Surma puhuks tehtavad korraldused on täielikult esindusvaenulikud.^{*19}

Nii on see tegelikult olnud juba testamendi algusaegadest alates. Rooma õiguses pidi isik testamendi tegemiseks olema *sui iuris*, s.t vanema võimualustel puudus õigus testamenti teha (*testamenti factio*) ja seda isegi siis, kui isa selleks loa andis.^{*20} Testamenti võis võimualune poeg teha üksnes *peculium castrense* pärandamiseks ja seda esialgu ainult sõjaväeteenistuses olles (Hadrianuse valitsemise ajast ka pärast sõjaväeteenistusest lahkumist).^{*21} Rooma õigus tundis küll ka üht juhtu, mil testamendi tegemiseks oli vajalik eestkostja nõusolek, ja see puudutas iseseisvate naiste testamentide tegemise õigust. Kuid ka sellisel juhul puudus eestkostjal kontroll nende testamentlike korralduste sisu üle.^{*22} Ja veel üks erand. Rooma õigus andis tegelikult ka teovõimetu lapse isale õiguse lapse nimel viimase surma puhuks korraldusi teha ja seda juhaks, kui laps peaks teovõimetuna ka surema.^{*23}

Tänapäeval aga, nagu juba öeldud, üldreeglina ei ole võimalik testamenti teha, kui pärandaja on teovõimetu. Kuid siin tuleb kohe ka täpsustada: kui pärandaja ise testeermisvõimetuse tõttu oma surma puhuks korraldusi teha ei saa, siis sellisel juhul ei ole tegelikult tegemist ju seaduse lüngaga ega väljapääsmatu olukorraga, sest seadus on taoliseks puhuks ette näinud nn tagavarakorra seadusjärgse pärimise näol.^{*24}

Mis aga puutub testamendi tegemisse piiratud teovõimelise isiku poolt ja selle kehtivuse sõltuvusse seadmisel seadusliku esindaja nõusoleku andmisest, siis on näiteks Saksa pärimisõiguses peetud vajalikuks otsesõnu seaduses sätestada, et alaealine (16–18 aastane pärandaja) ei vaja oma testamentaarsete korralduste tegemiseks eestkostja nõusolekut (*BGB* § 2229 lg 2). Vastava sisuga säte on seaduses vajalik seepärast, et üldreeglina on Saksa õiguse kohaselt alaealise poolt tehtud ühepoolne tehing kehtiv üksnes siis, kui tal oli tehingu tegemiseks seadusliku esindaja eelnev nõusolek. Ilma eelneva nõusolekuta tehtud ühepoolne tehing on *BGB* § 111 esimese lause kohaselt tühi.^{*25}

¹⁶ E. Laasik (viide 1), lk 458; J. N. Vlassov (viide 10), lk 35; J. N. Vlassov, V. V. Kalinin (viide 10), lk 40. Vahemärkusena olgu siin öeldud, et ka Vene pärimisseaduse eelnõuga ei ole kavas lubada vastastikuseid testamente, küll aga tunnustab Eesti pärimisseadus abikaasade vastastikust testamenti (PäS §-d 87–92).

¹⁷ T. Hirt, G. Ryffel. *Erbrecht. Ein Lehrgang für die Praxis*. Zürich: AKAD bei Orell Füssli, 1997, lk 46.

¹⁸ Samas, lk 46; J. N. Druey. *Grundriss des Erbrechts*. 3. Aufl., Bern: Stämpfli + Cie AG, 1992, § 8 N 16.

¹⁹ J. N. Druey (viide 18), § 8 N 16; A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig (viide 14), lk 90.

²⁰ A Borkowski (viide 14), lk 220.

²¹ Samas, lk 115 ja 220.

²² Samas, lk 220.

²³ A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig (viide 14), lk 90; B. Nicholas. *Roman Law*. Oxford: Clarendon Press, 1991, lk 259. Selline vajadus tekkis just sellest, et kui ainus poeg, kes oli isa pärijaks, suri enne täisikka jõudmist (14 aastaseks saamist), siis ei olnud tal endal veel alaneid, kes oleksid omakorda tema järel saanud pärida. Selleks et vältida vara pärimist mittesoovitud agnaatide poolt, määraski isa pärija ka oma pojale. Kuna roomlased vaatasid neid testamentaarsete korraldusi eraldi testamentidena, siis järelikult oli siin tegemist isa poolt poja nimel korralduste tegemisega viimase surma puhuks (vt samas). Eesti kehtivas õiguses on aga sellisel juhul võimalik kasutada eel- ja järelepärimist. See tähendab, et poega saab vaadelda kui eelpärijat ja isa poolt määratud isikut, kellele läheb vara poja surma korral, kui järelepärijat (PäS § 43 jj). Seda isegi sel juhul, kui poega testamendis pärijaks nimetatud ei olegi ja poeg oma isa vara tegelikult seaduse järgi pärib (PäS § 43 lg 3).

²⁴ J. N. Druey (viide 18), § 8 N 18.

²⁵ See reegel sisaldub ka Eesti uue TsÜS eelnõu §-s 10. Praegu kehtiva tsiviilseadustiku üldosaseaduse redaktsioonis puudub eraldi regulatsioon piiratud teovõimega isiku ühepoolsete ja mitmepoolsete tehingute jaoks.

Järelikult on *BGB* § 2229 lõige 2 erinormiks *BGB* § 111 esimeses lauses toodud üldnormile.^{*26} Teisisõnu tähendab see seda, et Saksa õigus ei tunne piiratud testeerimisvõimet selles mõttes, nagu see on toodud *BGB* üldosas piiratud teovõime regulatsiooni puhul.^{*27} Samas tähenduses puudub piiratud testeerimisvõime ka Austria õiguses^{*28} ning Šveitsi õiguse kohaselt.^{*29} Selliselt tuleks ka Eestis uue TsÜS eelnõu vastuvõtmisel täiendada pärimisseadust vastavasisulise erinormiga. Seda muidugi siis, kui Eesti seadusandja otsustab testeerimisvõime alampiiri tuua allapoole üldisest teovõime vanuselisest piirist, s.o 18-ndast eluaastast.

Miks ei tule seadusjärgsete esindajate nõusolek arvesse testamendi tegemisel? Aga sellepärast, et sageli on nad ju ise asjast huvitatud isikud, kuid testamendi tegemisel peab pärandaja tahe olema vaba huvitatud kolmandate isikute mõjust.^{*30} Mõningatel juhtudel võib olukord osutuda küll kahetsusväärseks, kuid oht, et seaduslik esindaja oma õiguspositsiooni ja mõju kuritarvitab, on liialt suur. Samal põhjusel ei ole Saksa õiguse kohaselt võimalik surma puhuks korralduste tegemist seada sõltuvusse täiskasvanud pärandaja hooldaja nõusolekust (*BGB* § 1903 lg 2).^{*31}

Austria ja Šveitsi õiguskirjanduses leitakse, et piiratud teovõime korral üldiselt nõutav nõusolek tuleb testeerimisvõime puhul sellepärast välistada, et surma puhuks korralduste tegemine on ülimalt isikliku iseloomuga õigustehing.^{*32}

Kui aga minna tagasi ajalukku ja otsida sealt vastust, siis võib kirjandusest leida põhjenduse seadusandaja tahte kohta Saksa pärimisõiguse kujundamisel. Sellise regulatsiooni, kus testeerimise puhul on välistatud igasugune esindus, eestkostja nõusolek ja isegi pärandaja poolne hilisem heakskiit, eesmärgiks oli tagada, et pärandaja ei saaks endalt ära veeretada moraalselt vastutust pärimisjärgluse kujundamise eest.^{*33}

Niisiis eristab range isiklikkuse nõue testamente selgelt enamikust teistest tehingutest. Kuid siin on veel üks väga oluline erisus. Nimelt on surma puhuks korralduste tegemine ju tehing *mortis causa*, s.t pärandajale endale ei teki tema elu ajal mingeid kohustusi. Testament tuleb välja ning omandab õigusjõu ju alles siis, kui testaator ise on surnud.^{*34} Seega puudub testamendi kui tehingu puhul vajadus piiratud teovõimega isikut kaitsta õiguskäibe ohtude eest, nii nagu see on tegelikult eesmärgiks *inter vivos* tehingute puhul.^{*35} Viimaste korral on piiratud teovõimega isikut ja tema vara vaja kaitsta kahjulike tehingute sõlmimise eest. Niisuguseid tehinguid peab ta saama teha ainult tema seadusliku esindaja nõusolekul, kellel on tema eest hoolitsemise õigus. Seega tuleb teha vahet piiratud teovõimega isiku nende tehingute vahel, mis ei vaja nõusolekut, ning nende vahel, mis vajavad nõusolekut.^{*36}

Saksa õiguse kohaselt ei kuulu eelneva nõusoleku reservatsiooni alla tahteavaldused, mis toovad eestkos-tealusele üksnes õigusliku eelise (*BGB* § 107^{*37}), ning põhimõtteliselt ka igapäevaelu vähemtähtsaid asju puudutavad tahteavaldused (*BGB* § 1903 lg 3^{*38}). Nagu eespool juba juttu, ei laiene eelneva nõusoleku reservatsioon ka sellistele täiesti isiklikele tehingutele, nagu seda on surma puhuks tehtavad korraldused.^{*39}

²⁶ L. Michalski. *BGB – Erbrecht* (Schwerpunkte; Bd 6). Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1999, äärenr 202.

²⁷ O. Dittmann, W. Reimann, M. Bengel. *Testament und Erbvertrag*. München: J. Schweizer Verlag, 1986, § 2229 äärenr 3; Palandt. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 49., neubearb. Aufl., München: Beck, 1990, § 2229 komm 1; L. Michalski (viide 26), äärenr 205.

²⁸ A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig (viide 14), 1983, lk 97.

²⁹ P. Tuor, B. Schnyder (viide 14), lk 456; T. Hirt, G. Ryffel (viide 17), lk 44.

³⁰ Erman. *Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. 9., neubearb. Aufl., Bd. 2., Münster: Aschendorff, 1993, § 2229, äärenr 1–2.

³¹ H. Lange, K. Kuchinke. *Lehrbuch des Erbrechts/begr. von H. Lange. Fortgeführt von K. Kuchinke*. 4., völlig neubearb. Aufl., München: Beck, 1995, lk 335. Tegelikult on taoline põhimõte ehk teatavas mõttes tuletatav ka Eesti perekonnaseaduse §-st 100, kus on loetletud tehingud, mida eestkostja ei tohi teha eestkosteteva nimel. Kuid kas see ei ole siiski liiga kauge ja kunstlik seos?

³² A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig (viide 14), lk 97; P. Tuor, B. Schnyder (viide 14), lk 452. Vt ka H. Koziol, R. Welsner (viide 14), lk 318; P. Rummel. *Kommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch*. 2., Aufl., Hrsg. von P. Rummel. Bd 1, § 1 bis 1174, Wien: Manz, 1990, § 566–569, äärenr 3; M. Schwimann. *Praxiskommentar zum ABGB samt Nebengesetzen*. 2. Aufl., Hrsg. von M. Schwimann, Bd 3, § 531–858; ABGB. Bearb. von B. Eccer, B. Eggelmeier, H. Hofmeister. Wien: Orc Verlag, 1997, § 569, äärenr 1–3.

³³ L. Michalski (viide 26), äärenr 207.

³⁴ T. Hirt, G. Ryffel (viide 17), lk 45.

³⁵ H. Köhler. *Tsiviilseadustik. Üldosa*. Õpik. Tallinn, 1998, § 17 äärenr 7.

³⁶ Samas, § 17, äärenr 10.

³⁷ Meie TsÜS eelnõus on vastav eeskiri antud praeguse redaktsiooni § 11 lg 3 p-s 1: nõusolekut ei ole vaja, kui „tehingust ei teki talle otseseid tsiviilõiguslikke kohustusi“.

³⁸ Ettevalmistatava TsÜS eelnõu kohaselt tuleneb vastav põhimõte § 11 lg 3 p-st 2, mille kohaselt ei ole vaja nõusolekut ka siis, kui „isik täitis tehingu vahenditega, mille andis talle selleks otstarbeks või vabaks kasutamiseks tema seaduslik esindaja või viimase nõusolekul kolmas isik“.

³⁹ H. Köhler (viide 35), § 17 äärenr 7; B. Rüthers. *Allgemeine Teil des BGB*. 10. Aufl., München: Beck 1997, äärenr 166–167.

Muidugi võib ju ka väita, et surma puhuks tehtavad korraldused, eriti alaealiste puhul, tähendavad ju sisuliselt seda, et üks või mõlemad vanemad jäetakse nende seadusjärgsest pärimisõigusest ilma või vähendatakse nende osa oma lapse vara pärimisel. Ehk peaks siin hoopiski nende õigusi kaitsma ja seega oleks ikkagi testamendi tegemiseks vaja nende endi nõusolekut. Siis ei saa me aga enam rääkida testeerimisvabadusest kui pärimisõiguse põhimõttest. Lähedaste inimeste õigusi kaitstakse antud juhul hoopis sundosa instituudiga ja miks peaks see teisiti olema piiratud teovõimega pärandajate puhul. Pealegi kuuluvad Päs järgi sundosa saama õigustatud isikute hulka ka pärandaja vanemad, tõsi küll, üksnes siis, kui nad on pärandi avanemise ajal töövõimetud (Päs § 104).

Eelnevat kokku võttes võib vastata alguses esitatud esimesele küsimusele jaatavalt – Eesti pärimisseaduse kohaselt on testament ikka isikliku iseloomuga, nagu see oli varemgi ja nagu see on teisteski õiguskordades. Järelikult ei tule lugeda õigeks praegu pärimisseadusest tulenevat notariaaltoimingute tegemise korra punktis 2 toodud seisukohta, mille alusel on alaealise testamendi tegemiseks vajalik seadusjärgse esindaja nõusolek. Teisisõnu öeldes, vastav punkt tuleb lugeda pärimisõiguse üldiste põhimõtetega vastuolus olevaks. Kuid igasuguste arusaamatuste vältimiseks, eriti uut TsÜS eelnõud silmas pidades, on vajalik ka Eesti pärimisseadusesse lisada Saksa *BGB* § 2229 lõige 2 eeskujul testeerimisvõime osas erinorm ja nimelt, et piiratud teovõimega isik ei vaja testamendi tegemiseks oma seadusjärgse esindaja nõusolekut. Seda muidugi juhul, kui testamendi kui ühepoolse tehingu tegemist piiratud teovõimega isikutele üldse võimaldada. Miks see vajalik võiks olla, sellele püüab vastust anda järgnev alapunkt.

3. Testeerimisvõime ja testaatori vanus

Testamendi kui tehingu eesmärgiks on muuta seaduses dispositiivselt kindlaksmääratud pärimise korda. Surma puhuks korralduste tegemine on omaniku võõrandamisõigus selle laiemas tähenduses, seda nimeatakse testeerimisvabaduseks.^{*40}

Testeerimisvabadus tähendab, et testaator võib otsustada, kas ta oma surma puhuks korralduse teeb või mitte (tegemisvabadus), keda ning kuidas meeles peab (sisuvabadus), millise pärimisõigusliku korraldustüübi (pärijaks nimetamise, pärimiselt kõrvaldamise, annaku, sihtkäsundi või -määrangu, testamenditäitja määramise jne) ja millise seaduses pakutud viimse tahteavalduse vormi ta valib (notariaalse või eratestamendi, üksiktestamendi või ühise testamendi, testamendi või pärimislepingu). Kuid testeerimisvabadusel on ka piirid: lähedaste sundosaõigus; tüübi- ja vormipiirang; võib valida vaid seaduses ettenähtud korralduste vormide ning seadusega normeeritud korraldustüüpide vahel, milliseid võib vaid väga piiratud modifitseerida.^{*41}

Testeerimisvabaduse laiendamist on nii pärimisseaduse eelnõu autorid kui ka prof P. Varul justiitsministrina Riigikogus pärimisseaduse eelnõud tutvustades pidanud kõige olulisemaks pärimisõiguse reformi tulemuseks. Senisega võrreldes on loodud pärandajale tohutult suuremad võimalused oma tahte väljendamiseks.^{*42} Kuid kas see tähendab ka seda, et testeerimisvõime vanuseliseks alampiiriks on ja peakski olema 7. eluaasta täitumine? Või kui mõelda TsÜS eelnõu peale, siis juba hetkest, mil laps teistele arusaadavas vormis oma tahet väljendada suudab, näiteks kui ta juba rääkida oskab? Siin võib muidugi vastuväitena tuua argumenti, et see probleem ei oma tegelikult ju erilist praktilist tähtsust – ega siis ometi kaheaastased testamenti tegema hakka. Küll aga võib küsimus aktuaalseks osutada teismeliste puhul, kes juba ise raha teenivad, kellel esineb probleeme oma vanematega läbisaamisel või on vanemad koguni lahku läinud ja neid kasvatab või on kasvatanud tegelikult vaid üks vanematest.

Nagu juba eespool sai rõhutatud, on range isiklikkuse nõue surma puhuks korralduste tegemisel oluline seetõttu, et pärandaja ei saaks veeretada kellelegi teisele seda moraalset vastutust, mis kaasneb seadusest erineva pärimisjärgluse kujundamisega pärandaja surma korra. Vastutus aga on alati seotud teatud

⁴⁰ I. Tjutjumov. Pärimise ulatus. – Juriidiline ajakiri Õigus, nr 9/10, 1936, lk 437; vt ka Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd 9. Erbrecht: § 1922–2385, § 27–35. BeurkG. Red. G. Schlichting. (bearb. v. Brandner, Burkart, Dütz, Frank, Grunsky, Leipold, Musielak, Promberger, Schlichting, Siegmann, Strobel). 3. Aufl., München: Beck, 1997, äärenr 12 ja 13; H. A. Weirich. Erben und Vererben. Handbuch des Erbrechts und der vorweggenommenen Vermögensnachfolge. 3., neubearb. Aufl., Herne/Berlin: Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, 1987, äärenr 2; M. Näf-Hofmann. Die erbrechtliche Begünstigung des überlebenden Ehegatten nach Art. 473 ZGB ab Inkrafttreten des neuen Rechts. – Schweizerische Juristen-Zeitung, 1987, lk 9.

⁴¹ K. Muscheler. Die erbrechtliche Universalsukzession (I. Teil). – Juristische Ausbildung (Jura), 1999, lk 234.

⁴² E. Silvet. Eesti Vabariigi esimene oma pärimisseadus. – Sõnumileht, 11. juuni 1996; Justiitsminister P. Varuli ettekanne. – VIII Riigikogu stenogramm. III istungjärg. Kolmapäev, 26 märts 1996. Pärimisseaduse eelnõu teise lugemise jätkamine.

küpsusastmega. Mitte iga inimene, kes on võimeline oma tahet väljendama, ei suuda oma tegudest vajalikul määral aru anda ega neid ka piisava iseseisvusega juhtida. Vähemalt üldise teovõime omamine sõltub ja on juba väga vanast ajast sõltunud isiku east ja psüühilisest seisundist ning nii on see ka testeerimisvõime puhul.

Testeerimisvõime on üldise teovõime üks alaliike. Ühtelangevus kehtib siin niivõrd, kuivõrd iga teovõimeline^{*43} isik on ühtlasi ka testeerimisvõimeline ning iga teovõimetu samal ajal ka testeerimisvõimetu.^{*44}

Vaataks kõigepealt, mida on meil üldise teovõime all seni mõeldud ja kuidas on kavas seda reguleerida TsÜS-i eelnõus. Kui TsK § 12 lõikes 1 oli antud teovõime legaaldefiniitsioon (tsiviilteovõime on kodaniku võime oma tegudega omandada tsiviilõigusi ja võtta endale tsiviilkohustusi), siis kehtivas õiguses sellest loobuti (vt TsÜS § 9). Vastavalt ettevalmistatud tsiviilseadustiku üldosaseaduse eelnõule on aga kavas uuesti anda seaduses teovõime legaaldefiniitsioon. Nimelt ütleb TsÜS-i eelnõu § 8 lõige 1 järgmist: „Füüsilise isiku teovõime on võime teha iseseisvalt kehtivaid tehinguid“.^{*45}

TsÜS-i eelnõule vastava määratluse leiame ka H. Köhleri Saksa tsiviilseadustiku õpiku § 8 alapunktist 5: „teovõime on /.../ võime teha kehtivalt tehinguid“. Küll aga ei leia me teovõime legaaldefiniitsiooni Saksa tsiviilseadustikust, s.o *BGB*-st endast. Kuid oma õpikus jätkab ka H. Köhler oma lauset, lisades: „deliktivõime on võime end oma süülise käitumisega vastutavaks teha.“^{*46} Teovõimet (*Geschäftsfähigkeit*) ja deliktivõimet (*Deliktsfähigkeit*) kokku nimetab H. Köhler aga tegutsemisvõimeks (*Handlungsfähigkeit*).^{*47}

Nii Eesti kui Saksa õiguse järgi, ja seda tegelikult ka enamikus Euroopa riikides, saab isik teovõimeliseks ehk täisealiseks siis, kui ta on saanud 18-aastaseks. Kuid lisaks sellele tunnistab Nõukogude õigus ja tunnistab meil praegu kehtiv TsÜS teovõimeliseks ka alaealise, kes on abiellunud enne 18-aastaseks saamist ja seda abieli sõlmimise hetkest. Abieli lõppemisel või kehtetuks tunnistamisel põhjusel, mis ei ole seotud abiellumisega, ei kaota alaealine abiellumisega omandatud teovõimet (TsÜS § 9 lg 2 ja TsK § 12 lg 2). Abielluda lubab aga kehtiv perekonnaseadus 15–18-aastastel alaealistel, seda muidugi oma vanemate või eestkostjate kirjalikul nõusolekul (PkS § 3 lg 2). Ettevalmistatavas TsÜS eelnõus vastav säte aga puudub ning rakendussätetest võime leida vaid järgmist: kui isik on omandanud teovõime seni kehtinud seaduse alusel, säilib tal teovõime omandatud ulatuses ka siis, kui uus seadus ei näe otseselt ette sellist võimalust (TsÜS eelnõu § 172 lg 2). Sellest võiks teha siis järelduse, et edaspidi on kavas nähtavasti Saksa õiguse eeskujul alaealistele abiellumisega seoses mitte enam täisteovõimet anda. Võrdlusena olgu siin aga toodud näiteks Taani ja Soome, kus abiellumine annab alaealisele täisteovõime, sealhulgas ka piiramatut õigust teha testamenti.^{*48}

Niisiis nagu juba öeldud, on üldise teovõime ehk tehingute tegemise võime alaliikideks abiellumisvõime ja testeerimisvõime.^{*49}

Rooma õiguses oli abiellumisiga kindlaks määratud naistele 12 ja meestele 14 aastaga.^{*50} Samamoodi oli testamendi tegemine võimalik puberteedieast alates.^{*51}

Vaadates pärimisõigust kaasaajal, näiteks Euroopa riikides, siis valdavalt reguleeritakse testeerimisvõime saabumine tavalise teovõime saamisest eraldi ja paljudel juhtudel on kehtestatud viimse tahteavalduse jaoks madalam vanusepiir kui muude tehingute tegemiseks. Näiteks on Hispaanias^{*52} ja Austrias võimalik testamenti teha, kui on täitunud 14. eluaasta (viimases omakäelisena siiski alles täisealiseks saamisest^{*53}),

⁴³ Eesti õiguses tuleb siin kasutada küll sõna „teovõimeline“ asemel selguse mõttes sõnapaari „teo- ja otsusevõimeline“.

⁴⁴ L. Michalski (viide 26), äärenr 202.

⁴⁵ TsÜS eelnõu tekst seisuga 29.06.2000.

⁴⁶ H. Köhler (viide 35), § 8 äärenr 6.

⁴⁷ Samas, § 8 äärenr 6; vt ka B. Rüthers (viide 39), äärenr 157 ja 177.

⁴⁸ Danish Law in a European Perspective. Ed. by B. Dahl, T. Melchior, L. A. Rehof, D. Tamm. Copenhagen: GadJura, 1996, lk 180; M. Savolainen. Finland. – International Encyclopaedia of Laws. Family and Succession Laws. Volume 1, Suppl 3 (December 1997), Hague: Kluwer Law International, 1998, Finland, lk 118.

⁴⁹ H. Brox. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuchs, 20., Aufl., Köln, Berlin, Bonn München: Carl Heymanns Verlag KG, 1996, äärenr 224; H. Köhler (viide 35), § 17 äärenr 1.

⁵⁰ A. Borkowski (viide 14), lk 120–121.

⁵¹ Samas, lk 220.

⁵² C. T. Ebenroth. Erbrecht: juristisches Kurzlehrbuch für Studium und Praxis. München: Beck, 1992, äärenr 278.

⁵³ H. Koziol, R. Welsner (viide 14), lk 318; P. Rummel – Welser (viide 32), § 566–569 äärenr 3; M. Schwimann (viide 32), § 569 äärenr 1–3.

Šotimaal koguni alates 12. eluaasta täitumisest.^{*54} Inglise õiguse kohaselt saabub testeerimisvõime tavaliselt alates 18. eluaastast^{*55}, samuti on ka Põhjamaades (näiteks Taanis^{*56}, Rootsis^{*57}, Soomes^{*58}) ja Šveitsis.^{*59} Saksa (*BGB* § 2229^{*60}) ja Prantsuse õiguse (art 904 *CC*^{*61}) kohaselt loetakse isik testeerimisvõimeliseks aga alates 16-nda eluaasta täitumisest, kusjuures Saksa õiguse kohaselt saab 16–18-aastane teha siiski vaid notariaalset testamenti.^{*62} Lätis saab isik testeerimisvõimeliseks 16-ndast eluaastast ja seda vaid vara osas, mis ta on ise teeninud või mille on talle vabaks kasutamiseks vanem andnud (*CL* art 420). Viimane põhimõte kehtib ka Soomes vähemalt 15-aastaste alaealiste suhtes.^{*63}

Saksamaal on avaldatud ka arvamust, et alaealise testament ei ole siiski õigustatud, et alaealisel puudub vajalik küpsus ning testeerimisvõime algusena oleks õigem siiski 18. eluaasta.^{*64}

Oluline on siin veelkord rõhutada, et Saksamaal on testeerimisvõime antud 16-ndast eluaastast alates seetõttu, et testamendiga ei ole võimalik alaealisel oma seisundit halvendada, kuna testamendi mõju algab alles surma momendist.^{*65} Austrias leitakse ka, et normaalselt arenenud 14-aastasel on juba piisavalt mõistust ja ettenägelikkust kaalutletud otsuste tegemiseks.^{*66} Kuid rangema vorminõude kehtestamisega nii Saksamaal kui ka Austrias püütakse tagada, et alaealise poolt väljendatud viimne tahe oleks vaba ja läbikaalutud.^{*67}

Nagu eespool kirjas, on Šoti õiguse kohaselt võimalik teha testamenti juba 12. aasta vanuselt. Tegelikult oli kuni 1991. aastani poiste puhul vanuseliseks alampiiriks siiski 14. aastat, kuid taoline sooline vahetegemine muudeti ära. Kuni 1964. aastani said alaealsed tegelikult teha testamenti ainult liikuva vara osas. Põhjusena, miks Šoti õiguse järgi juba nii noorelt surma puhuks korraldusi võib teha, on kirjanduses nimetatud asjaolu, et testamendi kui tehingu tühistamine ja muutmine on teiste tehingutega võrreldes äärmiselt lihtne. Seni kuni testamendi teinud isik elab, on ta ju täielikult vaba oma surma puhuks juba tehtud korraldusi muutma ja tühistama, selleks ei ole tal vaja pöörduda kohtusse, nii nagu enamiku teiste tehingute puhul.^{*68}

Muidugi võib siin vastu väita, et kas ikka nii noor inimene on piisavalt küps ja ettenägemisvõimeline ja kas tal on õiglustunne vajalikul määral välja kujunenud. Kuid samas võib ju ka 18-aastane neile kriteeriumidele mitte vastata. Pealegi on väga vanad inimesed ehk veelgi ohtlikumad testamendi tegijad. Saksamaal otsustati väidetavalt varasema testeerimisvõime kasuks seetõttu, et vastasel juhul ei saaks näiteks 16-aastane abielunaine enne rasket sünnitust teha testamenti.^{*69}

Šotimaal on arutatud ka seda, et alaealine võiks õiguse testamenti teha saada alles 16. eluaasta täitumisest, sest tegelikkuses kasutavad alla 16-aastased neile antud testeerimisvõimalust haruharva ja nende puhul piisaks enamikul juhtudel siiski seadusjärgse pärimise reeglitest. Kuid 16-aastaselt võib Šoti õiguse järgi minna juba tööle ja ka abielluda, nii et sellest vanusest alates oleks testeerimisvõime omamine täiesti omal kohal.^{*70}

⁵⁴ The Age of Legal Capacity (Scotland) Act 1991. December 1991. Speakers D. Nichols, L. Edwards, A. Barr. The University of Edinburgh Faculty of Law in association with the University of Glasgow Legal Education Service, December 1991, lk 31.

⁵⁵ C. T. Ebenroth (viide 52), äärenr 281. Tavaliselt sellepärast, et nn privilegieeritud testamente – sõduri ja meremehe testamente – saab teha ka vähemalt 12-aastane naissoost isik ja vähemalt 14-aastane meessoost isik (siin on küll teatud piirangud, aga vähemalt vanema nõusolekut ei ole vaja). Vt lähemalt T. on Wills. Fifteenth ed. By J. B. Clark, J. G. Ross Martyn. London: Sweet & Maxwell, 1993, lk 53–57.

⁵⁶ Ferid/Firsching/Lichtenberger. Internationales Erbrecht. Bd I., München: Beck, 1997, Dänemark, äärenr 88 (Januar 1982 Lfg. XVIII).

⁵⁷ H.-H. Vogel. Schwedisches Erbrecht. Drei Gutachten, lk 43.

⁵⁸ M. Savolainen (viide 48), lk 118.

⁵⁹ J. N. Druey (viide 18), § 12 N 27.

⁶⁰ MünchKomm (viide 40), § 2229, äärenr 4; vt ka B. Rüthers (viide 39), äärenr 166–167. Saksamaal on võimalik 14-aastaseks saades määratleda ka enda religioosne kuuluvus, 12. eluaastast alates ei tohi muuta alaealise elukohta ilma tema nõusolekuta (samas, äärenr 168).

⁶¹ C. T. Ebenroth (viide 54), äärenr 276.

⁶² T. on Wills (viide 55), lk 10.

⁶³ M. Savolainen (viide 48), lk 118.

⁶⁴ MünchKomm (viide 42), § 2229 äärenr 5, vt ka H. Lange, K. Kuchinke (viide 31), lk 337 (§ 18 II 2).

⁶⁵ C. T. Ebenroth (viide 52), äärenr 194; sama seisukohta alaealiste testeerimisvõime kohta on väljendatud ka Austria erialakirjanduses (vt D.-F. Abraham. Der Begriff der Testierfähigkeit. – Österreichische Notariats-Zeitung, 1993, Heft 2, lk 31).

⁶⁶ D.-F. Abraham (viide 65), lk 31.

⁶⁷ C. T. Ebenroth (viide 52), äärenr 194; H. Koziol, R. Welsner (viide 14), lk 318; P. Rummel (viide 32), § 566–569 äärenr 3; M. Schwimann (viide 32), § 569 äärenr 1–3.

⁶⁸ The Age of Legal Capacity (Scotland) Act 1991 (viide 54), lk 31–32; D. Macdonald (viide 14), lk 79.

⁶⁹ H. Lange, K. Kuchinke (viide 31), lk 337.

⁷⁰ D. Macdonald (viide 14), lk 80.

Eestis tuleks testeerimisvõime andmisel alaealistele muidugi kaaluda muuhulgas ka asjaolu, kas alla 18-aastaste testaatorite puhul on vaja piirata nende testeerimisvabadust selliselt, nagu seda on tehtud näiteks Saksamaal ja Austrias, kus nad võivad oma viimast tahet avaldada vaid notari (või vastavalt ka kohtuniku) juures kas suuliselt või avatud kirja üleandmise teel. Eesti pärimisseaduse terminoloogia kohaselt tähendaks see siis notariaalselt tõestatud testamendi koostamist Päs § 21 nõuetele vastavalt. See välistaks alaealiste puhul nn koduse testamendi (Päs §-d 23 ja 24) ja notarile hoiule antud testamendi vormi kasutamise (Päs § 22).

Mis puutub Eesti kehtiva pärimisseaduse redaktsiooni, siis siin on, nagu eespool juba märgitud, alaealiste puhul otseselt välistatud üks koduse testamendi liik, nimelt mitteomakäeline tunnistajate juuresolekul allakirjutatud testament. Järelikult, kui otsustatakse alandada testamendi tegemiseks vajalikku vanuse piiri ja seda ka selle koduse testamendi liigi korral, siis tuleks ära muuta Päs § 23 lõige 3 teine lause.

Kuid tagasi tulles küsimuse juurde, kas näiteks 15-aastane alaealine võiks teha testamenti ilma notari sisulise abi ja nõustamiseta, siis siin võiks vastus olla siiski jaatav. Seda sel põhjusel, et Eesti pärimisõiguse kohaselt on koduste testamentide kehtivusaeg piiratud. Nimelt kaotab kodune testament Päs § 25 lõige 1 kohaselt kehtivuse, kui selle tegemise päevast on möödunud kuus kuud ja testaator sel ajal veel elab. Järelikult on siin välistatud oht, et kunagi aastate pärast võiks välja tulla varases nooruses kergekäeliselt tehtud testament. Samuti ei tule siin ju arvesse teine väga oluline moment ja nimelt, et testamendi tegemise ajal olnud asjaolud oleksid pärandaja surma ajaks oluliselt muutunud. Oluliseks muutuseks on nimetatud näiteks tulevast abiellumist, laste sündi jne. Kehtivusaja kuuekuulist piirangut tuleks selles mõttes lugeda äärmiselt positiivseks nähtuseks Eesti pärimisõiguses.

Üheks koduste testamentide lubamise poolt olevaks asjaoluks tuleks lugeda ka seda, et sellest samast piiratud kehtivusajast lähtuvalt tuleks Eesti pärimisõiguse mõtte kohaselt lugeda tegelikult koduseid testamente ka teatud mõttes erakorralisteks testamentideks. Kuna seaduses on notariaalne vorm selgelt eelistatud, siis tuleks normaalses situatsioonis, see tähendab põhjalikult läbikaalutud ning pikema perspektiiviga kavandatud viimne tahteavaldus vormistada ikkagi notariaalses vormis. Ettenägematute asjaolude korral, mil tavaliselt on ka äärmiselt keeruline ning vahel isegi võimatu notari juurde minna või notarit kohale kutsuda, ei oleks õige muidu testeerimisvõimelist alaealist jätta ilma võimalusest oma surma puhuks korraldusi teha.

Lõpetuseks võiks ju ka arvuliselt välja pakkuda, milline siis testeerimisvõime minimaalne vanusepiir Eesti pärimisseaduses olla võiks. Loomulikult on see teatud määral poliitiline otsus ja vajab peale õiguslike argumentide kaalumist ka muudest kriteeriumidest lähtuvalt. Kuid võttes aluseks praegu ettevalmistatava TsÜS eelnõu § 9 lõiget 1, mille alusel võib kohus vähemalt 15-aastase alaealise teovõimet laiendada, kui see on alaealise huvides ja alaealise arengutase seda võimaldab, ning teiselt poolt kehtiva PkS § 3 lõikes 2 sätestatud, siis võiks testeerimisvõime vanuseliseks alampiiriks Eesti pärimisseaduses kehtestada 15-nda eluaasta täitumise.

Autorist:

Urve Liin on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna eraõiguse instituudi assistent.

Lisa 7.

***U. Liin, U. Nagel. Abikaasade vastastikusest testamendist. –
Juridica, 2001, nr I, lk 35-45***

Pärandi üleminek pärijale: vastuvõtusüsteem *versus* loobumissüsteem

1. Sissejuhatus

Käimas on pärimisõiguse reformi teine etapp, mille käigus tahetakse 15. mail 1996 Riigikogu poolt vastuvõetud pärimisseadus viia „vastavusse vahepeal õiguskorras toimunud muudatustega, samuti kõrvaldada pärimisseaduse rakendamisel tekkinud kitsaskohad“.¹ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu valmis-tati ette Justiitsministeeriumi poolt ja esitati 23. mail 2002 Riigikogule, kus seaduse esimene lugemine toimus 9. oktoobril 2002.²

Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskirjast võib lugeda, et eelnõu ei muuda oma põhiosas kehtiva pärimisseaduse struktuuri ning üldisi põhimõtteid, ehkki ühe põhimõttelise muudatuse see siiski endaga kaasa toob. Nimelt on kavas asendada pärijale pärandi üleminekul praegu kehtiv aktiivne ehk nn vastuvõtusüsteem Saksa õiguse eeskujul iseenesliku pärandi omandamise ehk loobumissüsteemiga.

Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu ettevalmistamisel saatis Justiitsministeerium selle kooskõlastamiseks ka teistele ametkondadele. Kooskõlastuse kohta tehtud kokkuvõttest selgub, et kuuest oma arvamuse Justiitsministeeriumile esitanust ei toetanud loobumissüsteemile üleminekut neli: Sotsiaalministeerium, Eesti Linnade Liit, Riigikohus ja Notarite Koda. Ainsana väljendas oma selget toetust uuele korrale vaid üks ametiasutus – Rahandusministeerium. Kuuenda arvamuse esitanu, Siseministeeriumi seisukoha kohta ei ole võimalik seletuskirjast midagi konkreetset välja lugeda. Seletuskirja kooskõlastustabeli lõpus on toodud ära ka käesoleva kirjutise autori nimi kui mitteametlikult omapoolse arvamuse esitanu, kuid kahjuks ei ole seal märgitud, et ka mina ei poolda loobumissüsteemile üleminekut.

Riigikogus pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu esimesel lugemisel tõusis vastuvõtusüsteemilt loobumissüsteemile ülemineku otstarbekuse küsimus uuesti üles.³

Käesoleva artikli eesmärgiks ongi selgitada, miks autor ei pea otstarbekaks asendada praegu Eestis kehtivat pärandi vastuvõtusüsteemi asendada loobumissüsteemiga. Arutluse aluseks on võetud mõned olulised etteheited, mida on vastuvõtusüsteemi kohta tehtud nii pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskirjas kui ka justiitsministri poolt seaduseelnõu esimesel lugemisel Riigikogus. Tõstatatud probleemide erinevaid lahendusi võrreldes püüan näidata, mille poolest loobumissüsteem ja vastuvõtusüsteem üksteisest erinevad ja mis neis on ühist. Senine pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu arutelu näitab, et enne konkreetsete probleemide juurde asumist on vajalik ka teatav selgitav ülevaade, kuidas Euroopa eri riikides on korraldatud inimese surma korral tema vara üleminek pärijatele.⁴

¹ Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=021430016&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1> (12.12.2002).

² Vt Riigikogu pressitalituse teade 24. maist 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/uudised.html>; Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/ems>.

³ Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2).

⁴ Mõningaid siinset teemat puudutavaid küsimusi on käsitletud E. Grünbergi artiklis Juridica 2001. aasta kümnendas numbris. Vt lähemalt E. Grünberg. Pärandi vastuvõtmine ja selle vormistamine. – Juridica, 2001, nr 10, lk 701–706.

2. Ülevaade pärandi omandamise süsteemidest

2.1. Üldiselt

Õigusjärgluse tekkimiseks tehingu alusel tuleb TsÜS § 6 lõike 3 kohaselt iga õigus ja kohustus anda õigusjärglasele üle eraldi. Pärimise kui seaduse alusel tekkiva üldõigusjärgluse korral ei ole aga taoline üksikute õiguste ja kohustuste üleandmine võimalik ega ka mõttekas. Võimalik ei ole see seetõttu, et õiguste ja kohustuste üleandja puudub, ta on surnud.⁵ Mõttekas pole see aga seepärast, et pärimise kui täisõigusjärgluse korral on eriti oluline, et ükski pärandajale kuulunud õigus ega kohustus ei jääks hetkekski ilma kandjata. Viimast põhimõtet nimetatakse ka pärimise absoluutsuse põhimõtteks, mida on Eesti kehtivas pärimisseaduses rõhutatud päris mitmes paragrahvis (PärS § 2, § 130 lg 1, § 121 lg-d 2 ja 3) ja lisaks sellele valduse osas asjaõigusseaduse §-s 38 ning aktsia ülemineku osas äriseadustiku §-s 231. Taolise subjektita ehk peremehetu vara tekkimise vältimine on läbi aegade olnud pärimisõiguse üheks tõsisemaks ja raskemaks ülesandeks.⁶

Oma olemuselt on see, kuidas toimub surnud isiku (pärandaja) vara üleminek tema õigusjärglastele (pärijatele), õigustehniline probleem, mis on peamiselt ajaloolistel põhjustel eri riikide pärimisõigustes leidnud erineva lahenduse. Pärandi omandamine vastava vastuvõtuavalduse kaudu oli, nii nagu ka iseeneslik pärandi omandamine, tuntud juba aastatuhandeid tagasi Rooma õiguses ja arenes seal selliseks just praktilistel kaalutlustel.⁷ Germaani aladel võeti vastuvõtusüsteem üle Rooma õiguse retseptsiooni käigus. Germaani õiguses endas tunti algselt vaid iseeneslikku pärandi omandamist, mis kasvas seal välja pärimisel kehtinud juurdekasvuõigusest. Germaani juurdekasvuõiguses puudus Rooma õiguses tuntud täisõigusjärgluse põhimõte ja surnu vara lisandus lihtsalt pärima õigustatud isiku(te) varale. Väidetavalt võeti germaani õiguse aladel vastuvõtunõue omaks seepärast, et see muudab pärimise selgemaks, seda just pärija suhetes pärandaja võlausaldajatega ja teiste pärija positsioonile pretendeerivate isikutega. Nähtavasti sellest lähtusid Austria tsiviilkoodeksi (*Allgemeine Bürgerliches Gesetzbuch*, edaspidi ABGB) loojad vastuvõtusüsteemi väljatöötamisel.⁸

Niisiis tekkis juba Euroopa suurte koodeksite ettevalmistamise käigus küsimus, kumba kahest tol ajal kehtivast süsteemist valida. Kuna tegemist oli vaid konstruktsiooniküsimusega, võis otsustada nii kuis sooviti. Saksa tsiviilseadustiku koostajad otsustasid iseenesliku ehk loobumissüsteemi kasuks. Osalt kindlasti sellepärast, et see olevat olnud Saksamaal kohalikus õiguses ülekaalus.⁹

Eestis kehtib vastuvõtusüsteem tegelikult samuti 19. sajandist ja veelgi varasematest aegadest ega baseeru sugugi nõukogulikul pärimisõigusel.¹⁰ Vähegi tähelepanelikumal võrdlemisel on ilmne, et kehtivas pärimisseaduses pärandi üleminekut reguleerivad normid (nt §-d 115–126) on üsnagi otseselt üle võetud mitte ENSV tsiviilkoodeksist (§-d 551–560), vaid hoopiski 1940. aastaks valminud tsiviilseadustiku eelnõust¹¹ (§-d 785–797) ning erinevad enne 1. jaanuari enne 1997 kehtinud pärandi vastuvõtu korrast küllaltki oluliselt. 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõu vastuvõtusüsteemi reguleerivad sätted on suures osas üle võetud Balti Eraseadusest¹², mis oli 19. sajandi keskpaigaks Eesti-, Liivi- ja Kuramaal kehtinud normide süstematiseeritud kogu.¹³

Niisiis on vastuvõtusüsteem Eestis välja kujunenud juba enne nõukogude õiguse teket. Samas on selle arengut mõjutanud nii Eesti juristide omavahelised diskussioonid enne Teist maailmasõda¹⁴ kui ka tsi-

⁵ E. Laasik. Nõukogude tsiviilõigus. Eriosa. Tallinn: Valgus, 1975, lk 451.

⁶ E. Ilus. Rooma eraõiguse alused. H. Pisuke (toim.). Kirjastus Ilo, 2000, lk 174–175; Ü. Uluots. Tsiviilõiguse üldosa konspekt. Tartu, 1936, lk 56; E. Silvet. Pärimisseaduse eelnõu põhijoontest. – Juridica, 1995, nr 7, lk 283; H. Hattenhauer. Grundbegriffe des Bürgerlichen Rechts. Historisch-dogmatische Einführung. München: Beck, 1982, lk 204.

⁷ Tsiviilõiguse eriosa: autoriseeritud konspekt. E. Ilusa loengute järgi koostanud A. Rammul ja E. Talvik. Tartu: Akadeemiline Kooperatiiv, 1938, lk 59–60; E. Grünberg (viide 4), lk 701; C. Bielefeld. Die Entwicklung des Erbschaftserwerbs nach österreichischem Recht seit Inkrafttreten des ABGB im Jahre 1812. Inaugural-Dissertation. Münster, 1997, lk 2–6.

⁸ C. Bielefeld (viide 7), lk 6–8.

⁹ H.-G. Mertens. Die Entstehung der Vorschriften des BGB über die gesetzliche Erbfolge und das Pflichtteil. Berlin: Walter de Gruyter, 1970, lk 29–30; K. Muscheler. Die erbrechtliche Universalsukzession. – Juristische Ausbildung (Jura), 1999, lk 235; H. Brox. Erbrecht. 18. tr. Köln, Berlin, Bonn, München: Carl Heymanns KG, 2000, äärenr 22.

¹⁰ Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2).

¹¹ Selle kohta vaata ka E. Silvet (viide 6), lk 282–283.

¹² E. Ilus (viide 7), lk 101–104.

¹³ M. Luts. Textbook of Pandects or New Style of Legislation in Estonia? – Juridica International, 2001 (VI), lk 154.

¹⁴ M. Pung. Pärimisõigus tsiviilseadustiku eelkava järele. V Õigusteadlaste-päev, Tartus, 8. ja 9. aprillil 1926. a. – Õigus, 1926, nr 4, lk 93–107; J. Jaakson. Pärimisõiguse eelnõu arvustused. – Õigus, 1926, nr 5, lk 127–138, 160–189 ja 205–210.

viilseadustiku eelnõu ettevalmistav toimkond. Oma jälje on sellesse arengusse jätanud muidugi ka 15. mail 1996 vastuvõetud pärimisseaduse ettevalmistajad.^{*15} Põhiosas on aga praegu kehtiv vastuvõtusüsteem siiski vägagi äratuntavalt sarnane just 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõu regulatsioonile ja seepärast väga sarnane kaasajal teisteski Euroopa riikides kehtivate ning umbes sarnase arengulooga pärandi omandamise regulatsioonidega.

Tänapäeval Euroopa riikides kasutatavate lahendusvariantide võrdlemisel eristatakse erialakirjanduses kõigepealt pärandajale kuulunud õiguste üleminekut ja pärandaja või tema varaga seotud kohustuste üleminekut.^{*16}

Pärandaja õiguste ülemineku iseloomustamisel kasutatakse kahte kriteeriumi, mille alusel võib välja tuua kolm tüüpilisemat lahendust. Esimene kriteerium puudutab vara ülemineku vahendatust, see tähendab, kas pärand läheb pärijale üle vahetult (ilma vahendava isikuta) või mitte. Viimasel juhul toimub pärandvara üleminek pärijale vahendussikku kaudu. Teiseks aspektiks on pärija omanikuks saamise ajaline moment: kas pärija saab omanikuks kohe pärandaja surma momendil või lükkub see kusagile hilisemale ajale. Neist kahest kriteeriumist lähtuvalt tuntaksegi kolme tüüpilist pärandaja õiguste ülemineku lahendusvarianti:

- 1) Prantsuse süsteem, kus pärand läheb pärijale üle vahetult ja otsekohe;
- 2) Austria süsteem, kus pärand läheb üle küll vahetult, kuid ajaliselt edasilükatuna;
- 3) Inglise süsteem, kus pärand läheb pärijale üle vahendatult ja ajaliselt edasilükatuna.^{*17}

Pärandaja kohustuste ülemineku ulatusest lähtuvalt tehakse vahet piiratud vastutusel, kus pärija vastutus on piiratud pärandvaraga (*intra vires*) ja piiramatul vastutusel (*ultra vires*), kus pärandaja võlakohustuste eest vastutab pärija lisaks pärandvarale veel ka enda varaga. Siin eristatakse jällegi kolme tüüpilist lahendusvarianti:

- 1) Prantsuse süsteem, kus kaldutakse piiramatu vastutuse poole;
- 2) Saksa süsteem, kus kaldutakse piiratud vastutuse poole;
- 3) Inglise süsteem, kus tuntakse vaid rangelt piiratud vastutust.^{*18}

2.2. Vahetu ja kohene pärandi üleminek seaduse alusel (Prantsuse süsteem)

Selle süsteemi puhul toimub pärandi üleminek igale üksikule pärijale vahetult ja otsekohe seaduse alusel ehk *ipso iure*. Peale Prantsusmaa tuntakse taolist süsteemi veel Belgias, Luksemburgis, Hollandis, Kreekas, Saksamaal^{*19} ja Šveitsis. Siin ei nõuta ei pärijatelt ega ka annakusaajatelt mingit omapoolset initsiatiivi. Pärandi vastuvõtmise aktsepteerimine ei ole siin vajalik selleks, et saada pärandvara omanikuks, vaid sellel on ainult seaduse alusel saadud omandiõiguse kinnitamise tähendus.^{*20}

Vahetut ja kohest seaduse alusel pärandi omandamist nimetatakse loobumissüsteemiks, sest iseenesest saab pärija ainult sellest pärima kutsutud isikust, kes pärandist teatud tähtaja jooksul ei loobu. See tähendab, et pärimisseadus annab pärimisele kutsutud isiku vaikimisele õigustloova tähenduse. Teisiti öeldes, pärima õigustatud isiku vaikimine loetakse teatud tähtaja möödudes tahteavalduseks (BGB §-d 1943 ja 1956).^{*21}

Loobumisõiguse vajalikkus iseenesliku pärandi omandamise puhul tuleneb pärimise olemusest enesest. Pärimisele kutsumine toimub reeglina ilma pärija enda osaluseta (seadusjärgsel pärimisel on võimalikud pärijad nimetatud seaduses või siis tuleneb pärijaks saamine pärandaja enda viimsest tahteavaldusest, näiteks testamendist, mis on vastuvõtmist mittevajav ühepoolne tehing ning põhimõtteliselt kuni surmani saladuses ja muudetav). Võib juhtuda, et pärand on isikule, kelle kasuks see on määratud, äärmiselt soovimatu, näiteks seetõttu, et see toob talle pärandil lasuvate kohustuste näol enam kahju kui kasu. Kuna

¹⁵ E. Silvet (viide 6).

¹⁶ A. Verbeke, Y.-H. Leleu. Harmonization of Law of Succession in Europe. – Towards a European Civil Code. 2. tr. A. Hartkamp, M. Hesselink, E. Hondius, C. Jouta, E. du Perron (toim.). The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1998, lk 176.

¹⁷ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 176–177.

¹⁸ Samas, lk 177.

¹⁹ Saksamaal kasutatakse terminit *Vonselbsterwerb* (iseeneslik omandamine), mida saab kasutada nii pärijate kui ka annakust ja sundosaõigusest tulenevatele nõuete kohta, aga samuti asepärimisest tuleneva nõude kohta, mis samuti tekivad otse seaduse alusel, ilma et oleks vajalik õigustatud isiku õigustehinguline tahteavaldus. Vt W. Schlüter. Erbrecht. 14. tr. München: Beck, 2000, äärenr 41.

²⁰ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 177.

²¹ H. Brox (viide 9), äärenr 301, 305.

kellelegi ei saa vastu tahtmist peale suruda vara või võlgu, peab soodustatud isikul olema võimalus end pärandi saamise eest kaitsta.^{*22}

Kui vaadata loobumissüsteemiga riikide pärandi omandamise regulatsioone detailsemalt, siis selgub, et vaikimine toimib vastuvõtu nõusolekuna siiski vaid üldreeglina. Nii on näiteks Šveitsis (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch* (edaspidi ZGB) art 560 lg 3) ja ka Prantsusmaal testamendijärgsetel pärijatel vaja oma õiguste maksmapanekuks teatavat aktiivsust üles näidata.^{*23} Sama kehtib ka Belgias ja Luksemburgis.^{*24} Šveitsi õiguse kohaselt ei lähe võlgadega ülekoormatud pärand pärijale üle mitte üldise korra kohaselt vaikimisi, vaid sellise pärandi omandamiseks peab pärija sõnaselgelt oma vastuvõtutahet avaldama. Järelikult on siin olukord üldreegli suhtes koguni vastupidine – vaikimist peetakse võlgadega ülekoormatud pärandi korral hoopis loobumiseks (ZGB art 566 lg 2).^{*25}

Pärandi vastuvõtmisel ja mittevastuvõtmisel on loobumissüsteemi korral väga suur tähtsus ka seoses pärandvarasse kuuluvate kohustuste üleminekul. Vastuvõtmine toob kaasa vastutuse. Seni kuni ei ole üheselt selge pärandi vastuvõtmine, ei saa ka nn esialgselt pärijalt nõuda pärandaja võlgade tasumist (vt nt BGB § 1958).

Eri riikides, kus on kasutusel loobumissüsteem, on pärija vastutuse küsimus lahendatud erinevalt. Mis puutub Prantsuse süsteemi, siis seal kaldutakse, nagu juba öeldud, piiramatule vastutuse poole (*ultra vires*), see tähendab, et pärija vastutab ka oma isikliku varaga. Selleks et pärija saaks oma vastutust piirata, tuleb tal pärandvarast loobuda või võtta see vastu inventuurisoodustusega. Seevastu kehtib Saksamaal selleks, et pärija saaks kaitsta oma isiklikku vara, mõningal määral ainulaadne vastutuse piiramise lahendus (*intra vires*).^{*26} Nimelt annab Saksa õigus pärijale võimaluse piirata oma vastutust teatud juhtudel ka pärast pärandi vastuvõtmist (BGB § 1975 jj). Pärandvara inventuuri tegemine iseenesest pärija vastutust Saksa õiguse kohaselt ei piira.

Loobumissüsteemiga riikides on erinevalt lahendatud ka valduse üleminek pärijale. Prantsuse süsteemis on tüüpiline pärandiesemete omandi ja valduse hoidmine lahus. Taolise *saisine*- mehhanismi^{*27} puhul kuulub pärandi valdus kohalviibivatele seadusjärgsetele pärijatele ja universaalannaku saajatele kohe seaduse alusel, teistele pärijatele või annakusaajatele, kuigi ka nemad on pärandi omanikud, valdust ei kuulu ja nad peavad nõudma oma osa väljaandmist. Sama süsteem kehtib veel Belgias ja Hollandis, kuid seda ei tunda Saksamaal, Šveitsis ega Kreekas. Viimatinimetatud riikides saab iga pärija ja annakusaaja seaduse alusel kohe ka valdusõiguse (vt nt BGB § 857), kuigi selle teostamine on piiratud lähtuvalt pärimistunnistuse teooriast, mille kohaselt peab iga pärija tõendama oma pärijaks olekut.^{*28} Teisiti öeldes, vaid sellele isikule võimaldatakse pärandvarasse kuuluva eseme omandamisel heausksuse kaitse, kes omandab pärandisse kuulunud eseme pärimistunnistust omavalt isikult (BGB § 2366). Pärimistunnistus antakse pärijale välja tema taotluse alusel pärandikohtu poolt pärast põhjalikku kohtulikku menetlust (BGB §-d 2353 jj; FGG^{*29} § 72 jj).

Loobumissüsteemis kehtiv *ipso iure* omandamine peab vältima subjektita, lamava pärandi tekkimist, samuti kaitsma pärijat, kes saab kohe nii omanikuks kui ka valdajaks.^{*30}

2.3. Vahetu, kuid ajaliselt edasilükatud üleminek (Austria süsteem)

Selle süsteemi puhul läheb pärand pärijate ja annakusaajate omandisse vahetult, ilma et kasutataks vahendusisikut, kuid üleminek ei toimu kohe surmahetkest, vaid alates mingist hilisemast ajamomendist, s.t alles siis, kui pärija on näidanud üles omapoolset initsiatiivi, milleks on pärandi vastuvõtt (*aditio hereditatis*). Lisaks Austriale ja Liechtensteinile kuuluvad vastuvõtusüsteemiga riikide hulka ka Itaalia, Hispaania ja

²² Samas, äärenr 292.

²³ C. T. Ebenroth. Erbrecht. München: Beck, 1992, äärenr 379.

²⁴ Samas, äärenr 380.

²⁵ J. N. Druey. Grundriss des Erbrechts. 3. tr. Bern: Verlag Stämpfli+Cie AG, 1992, § 15, äärenr 25.

²⁶ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 177.

²⁷ *Saisine* põhimõtte tuleneb vanast germaani õiguse põhimõttest *Der Tote erfasst den Lebendigen* (prantsuse *le mort saisit le vif*), mille võiks eesti keelde tõlkida „surnu haarab elava“. Selle põhimõtte kohaselt asendub surma momendil pärandaja isik seaduse jõul pärija isikuga, ilma et viimane ise pruugiks pärandaja surmast või konkreetsetest pärandiesemetest teadlikki olla. Pärijaks saamiseks ei pea niisiis pärija ise mitte midagi tegema. Vt J. N. Druey (viide 25), § 4, äärenr 2.

²⁸ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 177.

²⁹ *Gesetz über die Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit* ehk eesti k vabatahtliku kohtualluvuse seadus.

³⁰ C. T. Ebenroth (viide 23), äärenr 328; H. Hattenhauer (viide 6), lk 204.

Portugal. Viimati nimetatud riikides võib pärandi vastuvõtt toimuda nii sõnaselgelt kui ka vaikimisi. Seevastu on Austrias pärandi omandamiseks vajalik peale pärijapoolse vastuvõtuavalduse veel lisaformaalsus, mis seisneb kohtuotsuses (*Einantwortung*), millega pärand kantakse pärijale üle.^{*31}

Vastuvõtusüsteem erineb loobumissüsteemist vaid selle poolest, et siin ei pea seadus pärima õigustatud isiku vaikimist tahteavalduseks ja seega tema vaikimist tõlgendatakse reeglina kui pärandist loobumist. See tähendab, et vaikimine ei too reeglina kaasa õiguslikku tagajärge, isik ei omanda sellega ei uusi õigusi ega saa juurde ka kohustusi. Pärija vaikimine iseenesest ei too aga sugugi mitte automaatselt kaasa pärandist loobumist.^{*32}

Vastuvõtusüsteem kehtis ka nõukogude õiguses^{*33} ja selle juurde on jäädud endiselt Vene Föderatsioonis.^{*34} Vastuvõtusüsteem oli Eestis ka enne 1941. aasta esimest jaanuari kehtinud Balti Eraseaduse § 2622 jj kohaselt. Selle juurde jäädigi Lätis 1937. aastal vastuvõetud ja 1992. aastal taaskehtestatud tsiviilkoodeksis (art 688).^{*35} Vastuvõtusüsteemile tagasipöördumine on kavandatud Tšehhi Vabariigis, kus 1964. aastal asendati varem kehtinud vastuvõtusüsteem Saksa eeskujul loobumissüsteemiga, kuid praktikud seda väidetavalt siiski omaks ei võtnud.^{*36}

Vastuvõtusüsteemi negatiivseks küljeks peetaksegi seda, et tekib ajaline vahe surma ja pärandi vastuvõtu vahel. Selle perioodi jooksul on tegemist nn lamava pärandiga (*hereditas iacens*), mida valitseb kas hooldaja või üks pärijatest.^{*37}

Vastuvõtusüsteemiga riikides püütakse sellist lamavat pärandit õiguslikult reguleerida kahte moodi. Austrias toimub vara üleminek pärijale kohtuotsuse tegemise momendist ja selle ajani loetakse pärandvara ennast õigussubjektiks, mis moodustab pärijate varast eraldi seisva vara ja vastutab pärandaja võlgade eest, olles ise vastavalt siis kohtus hagejaks või kostjaks.^{*38} Kohtuliku sekkumise eeliseks on see, et pärandi üleminek toimub kontrollitult ja range korra kohaselt. Siin puudub vajadus *saisine*'i järele, nii nagu oli see loobumissüsteemi puhul. Itaalias seevastu välditakse lamava pärandi teket sellega, et pärandi vastuvõtt omab tagasiulatuvat toimet kuni pärandaja surma hetkeni.^{*39} Nii on see ka Hispaanias (*Código civil* art 989).^{*40} Samamoodi oli see sätestatud nõukogude õiguses (vt nt Eesti NSV TsK § 551 lg 5) ja sama regulatsiooni juurde on jäädud Vene Föderatsiooni uues tsiviilkoodeksis (§ 1152 lg 4). Viimane on oma sõnastusel veelgi detailsem. Vene tsiviilkoodeksi kohaselt kuulub vastuvõetud pärand pärijale pärandi avanemise päevast alates sellest olenemata, millal ta faktiliselt pärandi vastu võttis, samuti sõltumata ajast, millal pärija oma õiguse riiklikus registris registreeris, kui taoline õigus kuulub registreerimisele riiklikus registris.

Eesti pärimisseaduses jäeti *expressis verbis* sätestamata, mis hetkest pärand pärijale üle läheb. Pärimisseaduse eelnõu üks autoreid Ivo Mahhov on öelnud: „Praeguse pärimisseaduse mõtte kohaselt lähevad pärandaja õigused ja kohustused pärijatele üle **tagasiulatuvalt pärandi avanemise hetkest** – pärandvara näol ei ole tegemist iseseisva juriidilise isikuga, nn. „päranditombuga“ (*hereditas iacens*), ka mitte sel juhul, kui seda valdab, kasutab või käsutab pärandi hooldaja või testamenditäitja.“^{*41} Arvestades aga meie kohtutes tekkinud vaidlusi ja pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskirjas loobumissüsteemile ülemineku põhjendustega, tehti pärimisseaduse vastuvõtmisel siiski suur viga, et seda põhimõtet sõnaselgelt seadusesse kirja ei pandud.

Vaatamata nimetatud möödalaskmisele pärimisseaduse ettevalmistamisel ja vastuvõtmisel, tuleks pidada pärandi omandamise momendiks Eesti kehtiva pärimisseaduse mõtte alusel ikkagi pärandi avanemise hetke. Mis omakorda tähendab, et Eestis praegu kehtiv vastuvõtusüsteem sarnaneb pigem Itaalia õiguses tunnustatud süsteemile kui Austrias kasutusel olevale vastuvõtusüsteemile. Itaalia õigusele lähedasemaks teeb Eesti vastuvõtusüsteemi ka see, et Itaalias kuulub pärandi ülemineku vormistamine vaidluse puudu-

^{*31} A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; vt ka E. Grünberg (viide 4), lk 701–702.

^{*32} D. Berther. Die internationale Erbschaftsverwaltung bei schweizerisch-deutschen, -österreichischen und -englischen Erbfällen. Dissertation zur Erlangung der Würde eines Doktors beider Rechte, vorgelegt der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität der Freiburg in der Schweiz. Zürich, 2001, lk 17.

^{*33} E. Laasik (viide 5), lk 446, 451–452 ja 465–466.

^{*34} A. A. Rõbanov. Konstitutsionnaja garantija prava nasledovaniya: svoboda nasledovaniya i Graždanskii kodeks Possii. – Gosudarstvo i pravo, 2002, nr 9, lk 61–63.

^{*35} M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann. Internationales Erbrecht. München: Beck (2000). Lāti, äärenr 113 jj.

^{*36} C. Trilsch-Eckardt. Das tschechische Erbrecht im Vergleich zum deutschen und Reformüberlegungen. – Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge, 1996, lk 4–5.

^{*37} A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; D. Berther (viide 32), lk 20.

^{*38} D. Berther (viide 32), lk 20.

^{*39} A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann (viide 35), Itaalia, äärenr 199.

^{*40} M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann (viide 35), Hispaania, A I, lk 87.

^{*41} I. Mahhov. Pärimise käik uues pärimisseaduse eelnõus. – Juridica, 1995, nr 7, lk 291.

misel notarite kompetentsi^{*42}, mitte aga ainult kohtute pädevusse, nii nagu see on Austria vastuvõtusüsteemi puhul või loobumissüsteemi kasutaval Saksamaal. Sellega võib ühtlasi kummutada pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskirjas toodud väite, et vastuvõtusüsteem iseenesest eeldaks „kohustusliku kohtu järelevalve all toimuva pärimismenetluse ettenägemist“.^{*43}

Pärandaja kohustuste eest vastutuse ülemineku osas järgivad vastuvõtusüsteemi maad Prantsuse süsteemi, kaldudes piiramatult vastutuse suunas.^{*44} See tähendab, et pärija peab kohe, juba pärandit vastu võttes otsustama, kas ta võtab pärandi vastu sellisena, nagu see on (*per se*), ega piira oma vastutust või võtab pärandi vastu inventuurisoodustusega, piirates nii oma vastutuse üksnes pärandvaraga.^{*45} Teisiti oli kohustuste ülemineku reguleeritud nõukogude õiguses. Seal tunnistati ainult piiratud vastutust, mille kohaselt pärija vastutus oli piiratud üksnes temale üle läinud pärandvara tegeliku maksumusega (Eesti NSV TsK § 558). Samas pidi pärandaja kreditor enda nõudest teada andma pärandi vastuvõtuks sätestatud aja jooksul, sõltumata nõude tähtaja saabumisest. Nõude kuue kuu jooksul esitamata jätmine tõi kaasa kreditorile kuulunud nõudeõiguse kaotuse (Eesti NSV TsK § 559). Pärija piiratud vastutuse juurde on jäädud ka Vene uues tsiviilkoodeksis (art 1175 lg 1).

2.4. Vahendatud ja ajaliselt edasilükatud ülemineku (Inglise süsteem)

Kolmanda süsteemi korral läheb pärandvara pärijatele ja annakusaajatele üle vahendussisiku, s.t pärandaja isikliku esindaja kaudu. Pärijad ja annakusaajad peavad ootama, kuni pärandvara valitsemise ja võlgade tasumise tulemusel selgub pärandi puhastulem, mis neile seejärel üle kantakse.^{*46}

Pärandi esimene, isiklikule esindajale ülekandmine toimub Inglise õiguses pärimismenetluse kaudu, mille käigus kohus määrab taotluse alusel isikliku esindaja (*personal representative*). Selleks võib olla testamenditäitja (*executor*), kelle on pärandaja oma viimse tahte kohaselt määranud, või sellise isiku puudumisel haldur (*administrator*), kelleks on kohtu poolt nimetatud isik (kõige sagedamini on selleks mõni surnud isiku perekonnaliige). Testamenditäitja või haldur valitseb ja korraldab pärandit kui usaldusisik, sealhulgas tasub pärandil lasuvad võlad.^{*47}

Pärandaja õigusjärglaseks ja pärandi omanikuks saab testamenditäitja (*executor*) kohe pärandaja surma momendist (*grant of representation*), kuid kohtu poolt määratud haldur (*administrator*) saab omandi alles kohtu vastava haldamismääruse (*grant of letters of administration*) alusel.^{*48} Viimasel juhul kuulub pärandvara pärandaja surma momendist kuni pärandi haldaja määramiseni õiguslikult *Public Trustee*'le, s.t vara ametlikule hooldajale.^{*49}

Pärijad ja annakusaajad on selle süsteemi kohaselt võlausaldajateks üksnes pärandi puhastulemi osas (*net result of succession; remaining assets*). Neil on nõudeõigus pärandi halduri vastu, kelle kohustuseks on neile nende osad puhastulemist välja maksta. See on pärandi teistkordne ülemineku, nüüd siis pärijatele ja annakusaajatele, kes oma nõusoleku andmise korral omandavad oma osa pärandist.^{*50} Pärijatel ja annakusaajatel ei ole mingeid õigusi varale sel ajal, kui toimub pärandi valitsemine pärandaja isikliku esindaja poolt.^{*51}

Inglise õiguse kohaselt pärandaja isiklik esindaja jagab pärandi puhastulu ja annab selle üle soodustatud isikutele reeglina ühe aasta möödumisel pärandaja surmast. Pärijate ja teiste pärandist kasu saavate isikute väljaselgitamine on pärandaja isikliku esindaja kohustus. Tavaliselt avaldavad nad selleks avaliku üleskutse. Kui aga vaatamata sellele jääb kahtlus mõne isiku olemasolu või asukoha suhtes, tuleb pöörduda

⁴² European Succession Laws. D. Hayton (toim.). Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: John Wiley & Sons, 1991, Update 4 – January 1996. Itaalia, äärenr 10.17.

⁴³ Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1).

⁴⁴ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178.

⁴⁵ D. Berther (viide 32), lk 19; M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann (viide 35), Hispaania, A I, lk 87; European Succession Laws (viide 42), Itaalia, äärenr 10.13 ja Portugal, äärenr 11.48.

⁴⁶ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; A. Borkowski. Textbook on Succession. London: Blackstone Press Limited, 1997, lk 307.

⁴⁷ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; A. Borkowski (viide 46), lk 307.

⁴⁸ D. Berther (viide 32), lk 21; A. Borkowski (viide 46), lk 317 ja 326.

⁴⁹ A. Borkowski (viide 46), lk 8, 317 ja 341. *Public Trustee* on lordkantsleri poolt määratud ametnik-usaldusisik, kelle ülesandeks on olla nii eestkostja, usaldusisik kui ka vara hooldaja ja kelle tegevuse eest vastutab riik. Vt Osborn's Concise Law Dictionary. 9. tr. L. Rutherford, S. Bone (toim.). London: Sweet & Maxwell, 1993, lk 270.

⁵⁰ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178, A. Borkowski (viide 46), lk 339–352.

⁵¹ A. Borkowski (viide 46), lk 341–342.

abi saamiseks kohtu poole. Avalik üleskutsemenetlus ja kohtu otsus annavad pärandaja isiklikule esindajale vajaliku kaitse juhaks, kui siiski hiljem (pärast pärandi üleandmist teadaolevatele pärijatele ja annakusaajatele) peaks mõni pärija või muu soodustatud isik välja ilmuma. Samas ei kahjusta üleskutsemenetlusele mittevastamine ega ka näiteks kohtu otsus kadunud pärija surnuks tunnistamise kohta hiljem välja ilmuva isiku pärimisõigust.^{*52}

Pärandvara üleandmine pärijatele või annakusaajatele toimub pärandaja isikliku esindaja otsuse alusel (*assent*). See võib seisneda pärandaja isikliku esindaja käitumises või olla väljendatud suuliselt või kirjaliku dokumendina. Teatud juhtudel on otsuse kirjalik vormistamine seadusest tulenevalt kohustuslik (nt siis, kui on tegemist maaomandi üleandmisega).^{*53}

On täiesti selge, et taolise vara ülemineku puhul on tegemist rangelt piiratud vastutusega pärandaja kohustuste eest. Pärijad ei vastuta mitte kunagi oma isikliku varaga, sest nad saavad üksnes oma osa pärandi puhastulemist, pärast seda, kui pärand on korrastatud ja võlad tasutud.^{*54}

Taoline süsteem kindlustab, et pärandvaral on pärandaja surma momendist alates olemas väga kindel subjekt, kelle kohustuste hulka kuulub nii pärandvara arvele võtmine ja selles täieliku selguse loomine, võlanõuete täitmine kui pärijate ja annakusaajate ülesotsimine ja neile nende kuuluva osa üleandmine. Teine väga oluline sellise süsteemi tugevus on see, et pärijatele läheb pärandavarana üle üksnes selle puhastulem ja neil ei ole vaja karta, et tulevikus mõni pärandaja võlausaldaja neile ebameeldiva üllatusena oma nõude esitaks. Viimast on positiivse näitena eeskujuks toonud juba 1920. aastatel P. Bonfante, kelle artikkel „Pärimisõiguse reform“ avaldati E. Eini poolt tõlgituna juriidilise ajakirja „Öigus“ 1927. aasta neljandas numbris.^{*55}

Euroopas kehtib pärandi omandamise Inglise süsteem lisaks Inglise õigusele veel Iiri ja Šoti õiguses.^{*56} Nagu Inglise õiguses määratakse ka Šoti õiguse kohaselt pärandvara halduriks kas pärandaja üleelanud abikaasa või selle puudumisel kõige lähem sugulane-pärija (*executor-dative*), seda muidugi juhul, kui pärandaja ise ei ole vastavat isikut oma testamendis määranud (*executor-nominate*).^{*57}

Lisaks Inglise, Iiri ja Šoti õigusele võib sellesse süsteemi kuuluvaks pidada ka Põhjamaades kehtivaid pärandi pärijatele ülemineku regulatsioone. Põhjamaades on samuti pärandi üleminekuks pärijale vajalik pärandvara administreerimine. Nii on see näiteks Taanis^{*58} ja Soomes.^{*59} Pärandvara ei lähe pärijate omandisse mitte vahetult pärandaja surma momendist. Pärast surma vajavad pärandaja vara ja kohustused kindlakstegemist ning korraldamist, mis võib toimuda nii kohtu kaudu kui ka eraviisiliselt ja kesta väga pikka aega. Alles siis, kui see staadium on läbitud, võib pärandvara jagada. Pärandajale kuulunud vara ei lähe uuele omanikule, s.o pärijale või annakusaajale, üle enne, kui pärandvara jagamine on omandanud juriidilise jõu. Seegi protsess võib kesta kuid või isegi aastaid.^{*60} Taanis näiteks on üsna sagedased juhtumid, kus pärandvara jagamine pärijate vahel lükkub edasi kuni pärandaja üleelanud abikaasa surmani. Nimelt on Taanis pärandaja üleelanud abikaasal õigus hoida pärandvara oma kasutuses ja omandis jagamatu tervikuna juhul, kui tema kõrval on teisteks kaaspärijateks nende ühised lapsed.^{*61}

⁵² Samas, lk 339.

⁵³ Samas, lk 340–341.

⁵⁴ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178.

⁵⁵ P. Bonfante. Pärimisõiguse reform. – Öigus, 1927, nr 4, lk 105. P. Bonfante oli väga selgelt pärija piiramatul vastutuse vastane. Nii näiteks kirjutab ta oma artiklis järgmist: „Kui pärija pole muud kui varanduse omandaja, peab see varandus võlgadest puhastatama, mis kuulus enne ühele teisele subjektile ja oli esmajoones selle eelmise subjekti kreditoride garantiiks: pärija peab sellest varandusest pärandusejätja kreditorid rahuldama ja nimelt nende vahenditega, mis pärandus-varandus pakub, mitte oma isiklikkude vahenditega, olgugi päranduse varanduse ulatuses, nagu traditsionaalne vormel väljendab: *cum viribus*, mitte *pro viribus* (*hereditatis*).“ Vt lähemalt P. Bonfante, lk 104–105.

⁵⁶ D. R. Macdonald. An Introduction to the Scots Law of Succession. Edinburgh: W. Green & Sons LTD. Law Publishers, 1990, lk 19 ja 171.

⁵⁷ Samas, lk 155.

⁵⁸ European Succession Laws (viide 42), Taani, äärenr 13.34.

⁵⁹ U. Kangas. VII Family and Inheritance Law. – An Introduction to Finnish Law. J. Pöyhönen (toim.). Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing, 1993, lk 216–218.

⁶⁰ Samas, lk 216; European Succession Laws (viide 42), Taani, äärenr 13.34.

⁶¹ L. Nielsen. Equality and Care in Danish Family Law and Law of Inheritance. – Danish Law in a European Perspective. B. Dahl, T. Melchior, L. A. Rehof, D. Tamm (toim.). Copenhagen: GadJura, 1996, lk 182–183.

3. Pärandi vastuvõtu olulisus ja protseduur

3.1. Pärandi vastuvõtu olulisus pärandi omandamiseks

Eestis praegu kehtiv vastuvõtusüsteem eeldab pärija poolt pärandi vastuvõttu. Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu koostajate ja justiitsministri arvates jääb seetõttu pärandaja surma ja pärandi vastuvõtu vahele ebakindla pikkusega ajavahemik, mille jooksul puudub täielik selgus pärandvara kuuluvuse osas.^{*62} Loobumissüsteemile üle minnes soovitakse saavutada senisest kiirem ja õiguskindlam pärimisasjade lahendamine.

Sama eesmärgi on loomulikult endale seadnud teistegi eeltoodud Euroopa riikide seadusandjad ja samas, nagu näha, ikkagi oma ajalooliselt väljakujunenud süsteemile truuks jäänud. Kõigi kolme Euroopas kasutatava pärandi omandamise süsteemi põgusa käsitluse põhjal on selge, et tegelikkuses on väga kiire pärimisasjade lahendamine seni saavutamatu, sest see on pärimise olemusest tulenevalt peaaegu võimatu. Ka iseeneslik pärandi üleminek ei väldi seda, et ei teki teatud „hõljuvat seisundit“ (*Scwebezustand*), vahepealset ebamäärasuse perioodi. Nimelt võib ikkagi juhtuda, et teatud aja jooksul ei ole siiski selge või on vaieldav, kes on pärija (testamendi vaidlustamise korral, kui pärandist loobumise tähtaeg ei ole veel möödunud, eriti ahelloobumiste korral jne).^{*63} Seepärast ongi pärimine protsess, mitte hetkesündmus.^{*64}

Väga oluline pärimise juures on seegi, et mitte kedagi ei saa teha pärijaks vastu tema enda tahtmist. Saksa loobumissüsteemi puhul lõpetab vastuvõtt hõljumisaaja, mis algas pärandaja surmast ja mille jooksul on pärijal õigus oma seaduse alusel temale langenud pärimisõigusest loobuda. Pärandi vastuvõtu läbi muutub nn esialgne pärija lõplikuks pärijaks.^{*65}

Saksa õiguskirjanduses tuuakse välja, et ka siis võib tekkida vajadus pärandist loobumiseks, kui pärija on ise võlgadega üle koormatud. Seni kuni pärandist on veel võimalik loobuda, on pärand pärija enda võla-usaldajate eest kaitstud. Sellepärast ei saa pärija pankroti korral pankrotihaldur pärija eest pärandi vastuvõtu üle otsustada.^{*66}

Isegi kui pärijale tuleb pärandina üle vaid pärandi puhastulu, nagu see on Inglise õiguses ja nagu see oli ka nõukogude pärimisõiguses, võib pärimisele kutsutud isik temale määratud pärandist loobuda (vt nt Eesti NSV TsK § 555). Ainsaks erandiks on riik ja kohalik omavalitsusüksus. Nemad on ainukesed pärijad, kellel puudub võimalus neile langenud pärandist loobuda, ehk teisiti öeldes, nemad on ainukesed, kes on seadusest tulenevalt kohustatud pärima. Taoline kohustus peab lõplikult kindlustama, et ükski inimene ei saaks surra ilma, et temast järele jäänud varaga keegi ei tegeleks, ja seega välistama inimese surma korral peremehetu vara tekkimise võimaluse.

Eelnevat kokku võttes võib teha järelduse, et ühegi praegusel ajal Euroopas kasutusel oleva pärandi omandamise süsteemi puhul ei muudeta kedagi tema enda tahte vastaselt automaatselt pärijaks. Kõik kolm süsteemi eeldavad pärijaks saanu poolt pärandi vastuvõttu. Kõigi kolme eesmärgiks on tagada pärandvara omanike väljaselgitamine. Järelikult ei aita ühe pärandi omandamise süsteemi vahetamine teise vastu iseenesest „suuresti kaasa pärandvara omanike väljaselgitamisele“^{*67}, vaid palju olulisem on hoopiski süsteemi enese täiustamine. Märksa suuremat kasu tooks olemasoleva süsteemi loogiline ja täpne väljatöötamine, kõigi protsessis osalejate õiguste ja kohustuste kindlaksmääramine ning asjaosalistele selgitamine.

Pärimise väga kiiret lahendamist ei võimalda lisaks õiguslikele probleemidele ka ühiskonna eetilised tõekspidamised. Saksamaal spetsiaalselt advokaatidele kirjutatud pärimisõiguslases kirjanduses toonitatakse, et pärimise asjus ei tohi asuda kohe kliendi esmasel pöördumisel väga konkreetselt tegutsema ja kliendile detailset nõu jagama. Kui pärandaja surmast ei ole möödunud piisavalt aega, siis ei pruugi pärija olla veel oma valusast kaotusest hingeliselt üle saanud. Alles siis, kui on täiesti selge, et pärija on võimeline kaugemale ulatuvaid ning majanduslikult ja ratsionaalselt põhjendatud otsuseid vastu võtma, tohib teda koormata juriidiliste detailidega.^{*68}

⁶² Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2); pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1), paragrahv 4 muutmise.

⁶³ H. Brox (viide 9), äärenr 300–309a; Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht. H. Honsell, T. Geiser, N. P. Vogt (toim.). Schweizerisches Zivilgesetzbuch 2. Basel, Frankfurt am Main: Helbing und Lichtenbahn, 1998, art 560, äärenr 7; J. N. Druey (viide 25), § 14, äärenr 1–4.

⁶⁴ U. Kangas (viide 59), lk 216; European Succession Laws (viide 42), Taani, äärenr 13.34.

⁶⁵ C. T. Ebenroth (viide 23), äärenr 338–329; H. Brox (viide 9), äärenr 292.

⁶⁶ C. T. Ebenroth (viide 23), äärenr 329.

⁶⁷ Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2); pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1).

⁶⁸ U. Tschichoflos. Erbrecht in der anwaltlichen Beratung. Neuwied, Kriftel: Luchterhand, 1999, äärenr 539–546.

Niisiis, pärimise kui õigusinstituudi enda olemusest tulenevalt ning eetilistel kaalutlustel on paratamatu, et teatava aja jooksul ei ole veel selge, kes lõplikult pärijaks, s.t pärandvara omanikuks saab. Siit ka järgmine etteheide, mida pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskirjas ja Riigikogu stenogrammis vastuvõtusüsteemi kohta on tehtud. Vastuvõtusüsteemi korral ei olevat paratamatult tekkiva ebamäärase perioodi jooksul tagatud pärandaja võlausaldajate huvide kaitse, ohtu võib sattuda pärandvara säilimine. Surnu naabrid ei tea, kellelt nõuda laguneva ehitise kordategemist jmt.^{*69}

Inglise süsteem tundub selles mõttes kõige mõistlikum olevat. On ju pärandvara administreerimise esmaseks eesmärgiks tagada pärandvara korrakohane haldamine ja pärandaja võlausaldajate nõuete rahuldamine. Kuid ka Inglise õiguse kohaselt tekib teatud ajavahemik, kus pärandajal ei ole veel isiklikku esindajat. See juhtub siis, kui on tegemist seadusjärgse pärimisega või kui pärandaja ei ole oma testamendis oma usaldusisikut (testamentitaitjat) määranud. Taolisel ajavahemikul, mil ei ole veel kohtu poolt määratud pärandvara haldajat, ei ole üldreeglina võimalik teha kehtivat tehingut pärandvaraga. Erandina on võimalikud vaid sellised tulevase halduri poolt tehtavad tehingud, mis tulevad pärandvara kasuks. Sellised tehingud omandavad halduriks kinnitamise tulemusel tagasiulatuvalt kehtivuse (*the doctrine of relation back*). Tagasiulatuva jõu doktriini kasutus pärandvara kaitsmisel on aga väga piiratud ja kasu peab olema objektiivselt kindlaks määratav.^{*70}

Loobumissüsteemi kasutavas Šveitsi pärimisõiguses on ZGB artikli 551 kohaselt vastaval pärandaja viimase elukoha ametiasutusel kohustus võtta tarvitusele pärandi hoiuabinõud. Kui aga pärandaja ei surnud oma viimases elukohas, siis on surma koha ametiasutusel kohustus teatada pärandaja viimase elukoha järgsele ametiasutusele surmast ja võtta omalt poolt tarvitusele abinõud surma kohas oleva vara säilimise tagamiseks. Neiks abinõudeks on pärandvara hoiu korraldamine ja inventuuri tegemine, pärandvarale valitseja määramine ja pärandaja surma puhuks tehtud korralduste avamine.

Saksamaal peab BGB § 1960 kohaselt pärandikohus samuti võtma tarvitusele pärandi hoiumeetmed, kui selleks on vajadus. Eriti kehtib see sel juhul, kui pärija ei ole teada või kui ei ole kindel, kas ta võttis pärandi vastu. Inimese surmast pärandikohtule teatamine on vastava registriameti ülesanne ning see toimub haldusmenetluse kohaselt (*verwaltungsmässiges Verfahren*).^{*71} Pärandikohtu poolt rakendatavateks hoiumeetmeteks on pärandikohtu korraldus kinnipitsemise kohta; raha, väärtpaberite ja väärtesemete deponeerimine; korraldus pärandvara nimekirja koostamiseks ning pärandvara hooldaja määramine. Pärandvara hooldaja tuleb pärandikohtul määrata ka siis, kui pärandi vastu on esitatud kohtusse hagi või seda taotleb õigustatud isik (BGB § 1962).

Järelikult ei saa ka loobumissüsteemis, ehkki seal on õigusliku fiktsiooni abil iseenesliku pärandi omandamise kaudu lamava pärandi teke justkui kõrvaldatud, korraldada pärandi üleminekut ilma kohtupoolse sekkumiseta. Ikkagi tekib ka siin vajadus kohtul pärimises osaleda ja pärandi valitsemist korraldada, sh pärandvarale hooldaja määrata.

Enamasti saab nii Šveitsis kui ka Saksamaal pärandvara valitsemist kuni pärandi vastuvõtmise korraldada ka eraviisiliselt, ilma kohtuliku sekkumiseta. Seda aga siis, kui vähemalt keegi pärijatest või surnu lähedastest on teada, n-ö kohapeal olemas, ja kui pärija isikuga seoses ei esine vaidlust ega ole keegi pärandaja võlausaldajatest oma nõuet pärandvara vastu kohtulikult maksma pannud. Pärandikohus asub tegutsema omal initsiatiivil, seega erandjuhtudel ja reeglina üksnes pärijate või teiste asjast huvitatud isikute nõudel.^{*72}

Saksa õiguse kohaselt ei ole esialgne pärija hõljumisajal kohustatud pärandi eest hoolitsema, küll aga võib ta seda teha. Tema poolt tehtavate kohustustehingute eest vastutab ta oma isikliku varaga, välja arvatud juhul, kui vastutus peab kokkuleppe kohaselt piirduma ainult pärandvaraga. Lõpliku pärija suhtes on esialgsel pärijal käsundita asjaajaja seisund. Käsutustehinguid võib esialgne pärija teha ainult tungiva vajaduse korral. Ühepoolseid vastuvõtmist vajavaid tahteavaldusi võib esialgse pärija suhtes teha ning need jäävad lõpliku pärija suhtes kehtivaks.^{*73}

Eestis kehtiva vastuvõtusüsteemi kohaselt on samuti pärandi valitsemine kuni vastuvõtmise potentsiaalsete pärijate või asjast huvitatud isikute eraasi ja alles nende taotluse alusel asub tegutsema notar (PärS §-d 117, 118 ja 140¹) või rakendab hoiumeetmeid kohus (PärS § 110 jj). Kohus saab hoiumeetmeid rakendada ka pärandaja võlausaldaja nõudel (PärS § 111 lg 1). Kohtu poolt rakendatavate hoiumeetmete hulka kuulub Eesti pärimisseaduse kohaselt sarnaselt loobumissüsteemile pärandvarale hooldaja määramine (PärS § 110 lg 2 p 1 ja § 112 lg 1). Järelikult ei pea ka Eesti pärimisõiguse mõtte kohaselt pärandaja vastu nõuet omav võlausaldaja ootama pärandi vastuvõtmist pärijate poolt, vaid tal on õigus pöörduda oma nõudega

⁶⁹ Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2); pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1).

⁷⁰ A. Borkowski (viide 46), lk 317–318.

⁷¹ U. Tschichoflos (viide 68), äärenr 547.

⁷² C. T. Berther (viide 32), lk 27 ja 50.

⁷³ H. Brox (viide 9), äärenr 309a.

otse kohtu poole. Kohtul tuleb sellisel juhul aga määrata pärandvara hooldaja, kellele on seadus pannud muuhulgas kohustuse tasuda pärandvara arvel pärandaja võlad (PärS § 112 lg 3 p 4). Järelikult on võlausaldajate huvid ja ka pärandi säilimine Eestis kehtiva õiguse kohaselt lahendatud sama moodi, nagu tehakse seda loobumissüsteemi kuuluvates Saksa ja Šveitsi pärimisõiguses. Kuid täpselt samasuguse regulatsiooni leiab ka sellisest vastuvõtusüsteemiga riigist nagu Itaalia. Itaalia tsiviilkoodeksi artikli 528 lõike 1 kohaselt määrab sellisel juhul, kui pärimisele kutsutud pärija ei ole pärandit vastu võtnud ega tema valduses ei asu pärandvara, pärandi avanemise koha preetor kas asjast huvitatud isiku avalduse alusel või omal initsiatiivil pärandile hooldaja. Vastav korraldus avaldatakse ka provintsi ametlikus teatajas.

Niisi on vaadeldud kahes loobumissüsteemiga riigis (Saksamaal ja Šveitsis) ja kahes vastuvõtusüsteemiga riigis (Eestis ja Itaalias) lahendatud kuni pärijate lõpliku selgumiseni pärandi säilimine ning võlausaldajate nõuete rahuldamine peaaegu ühte moodi. Järelikult on siin erinevalt vastuvõtusüsteemi kuuluvast Austria pärimisõigusest lahendatud lamava pärandi kui iseseisva juriidilise fiktsiooni ülesanded pärandi hoiumeetmete kaudu.^{*74} Sealjuures ei esinda kohtu poolt määratav pärandvara hooldaja (nt Itaalias ja Eestis) mitte pärandvara ennast ega ole pärandaja isiku jätkaja nagu Austrias või ka Inglise süsteemi puhul, vaid ta on pärijate esindajaks, nii nagu see on põhimõtteliselt omane ka loobumissüsteemile.

Järelikult saab nn lamava pärandi tekkimist vältida mitte ainult loobumissüsteemi kasutades, see on võimalik ka vastuvõtusüsteemi korral. Oluline on see, mis hetkest pärand selle vastu võtnud pärijale ehk lõplikult pärijaks osutunud isikule ülelainuks loetakse. Igal juhul on mõlema süsteemi juures vaja kasutada õiguslikku fiktsiooni. Ka on igal juhul vaja luua mehhanism selleks, et korraldada pärandaja võlausaldajate nõuete esitamine ja tagada pärandvara säilimine pärimisel paratamatult tekkiva ebamäärase ajavahemiku tarbeks. Kuigi Eesti pärimisseaduses kasutatav hoiumeetmete süsteem on omane eelkõige loobumissüsteemile, kasutatakse seda ka vastuvõtusüsteemi tunnustavate riikide pärimisõiguses.^{*75}

3.2. Vastuvõtutähtaeg

Loobumissüsteemile üleminekut põhjendatakse ka sellega, et Eestis praegu kehtiva vastuvõtusüsteemi puuduseks on pärandi vastuvõtu liiga pikk tähtaeg.^{*76} Ühest küljest on see etteheide põhjendatud, sest vastuvõtutähtaeg on kehtivas pärimisseaduses tõesti sätestatud väga segaselt ning seda võib mitmeti tõlgendada. Pärimisseaduse väljatöötamisel aluseks võetud 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõus oli 10 aastat tegelikult mõeldud pärandi vastuvõtu jaoks aegumistähtajana (nii nagu see on praegu näiteks Itaalias ja Portugalis^{*77}) ning seadusest tulenevaks vastuvõtmise ajaks oli eelnõu § 789 lõike 2 kohaselt välja pakutud üks aasta.

Et meie pärimisseaduse tekstist jäi 1940. aasta eelnõus ettenähtud seadusjärgne aastane vastuvõtutähtaeg välja, oli suur viga ja sellest ka probleemid ning arusaamatused pärimisseaduse rakendamisel. See ei ole aga mitte Eestis kasutatava vastuvõtusüsteemi olemusest tulenev viga, vaid seaduse vastuvõtmisel tehtud mõõdalaskmine. Nüüd, kus TsÜS § 155 lõige 1 kehtestab, et pärimisasjades on üldiseks aegumistähtjaks 30 aastat, vajab kindlasti pärandi vastuvõtutähtaeg seaduses palju täpsemat fikseerimist. Kehtiva PärS § 140 annab võimaluse pahatahtlikelt pärijatelt ka pärast 10 aasta möödumist pärandvara ja selle arvel saadu välja nõuda. See tähendab, et üle 10 aasta hilinenu ei saa küll enam pärija positsiooni, kuid pärandvara ja selle arvel saadu võib ikkagi ilma aegumiseta välja nõuda.

Kuid nagu Euroopas kasutatavate pärimissüsteemide lühituvustusest selgus, kulub enamasti pärijate lõplikuks väljaselgitamiseks kõigjal küllalt palju aega ja seda ka loobumissüsteemiga riikides.

Saksamaal asub pärandikohus pärast seda, kui ta inimese surma kohta vastavast registriametist teate saab, kõigepealt välja selgitama, kas ja milliseid testamente või pärimislepinguid on pärandaja oma eluajal teinud või sõlminud. Testamente või pärimislepinguid võidakse omakorda vaidlustada. Seega läheb aega, kuni lõplikult selgub, millisel alusel – kas pärimislepingu, testamendi või seaduse alusel – tuleb pärijad välja selgitada. Alles siis, kui pärimise alus on kindlaks tehtud, teatatakse pärijatele nende pärimisõigusest ning sellest, et neile on antud 6 nädalat otsustada, kas nad soovivad olla pärijaks või loobuvad pärandist.^{*78} BGB § 1944 lõike 2 kohaselt algab pärandist loobumise kuuenädalane tähtaeg seega hetkest, kui pärija saab teada pärandi avanemisest ja pärimisele kutsumise alusest. Kui pärija on kutsutud pärimisele pärandaja poolt surma puhuks tehtud korralduse alusel, siis ei alga tähtaeg enne korralduse väljakuulutamist (testamendi väljakuulutamise kohta vt BGB §-d 2260–2263a). Kui aga pärand avanes välismaal või kui pärija viibib tähtaja algamisel välismaal, siis on tähtaja pikkuseks kuus kuud (BGB § 1944 lg 3).

⁷⁴ E. Silvet (viide 6), lk 283.

⁷⁵ M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann (viide 35), Itaalia, äärenr 199.

⁷⁶ Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1); Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2).

⁷⁷ European Succession Laws (viide 42), Portugal, äärenr 11.49.

⁷⁸ U. Tschichoflos (viide 68), äärenr 547–549.

Šveitsi ZGB artikli 567 kohaselt on pärandist loobumise tähtajaks kolm kuud. Seadusjärgsetele pärijatele algab see tähtaeg pärandaja surmast teadasaamisest ja viimse tahte alusel nimetatud pärijatele alates hetkest, kui neile on ametlikult pärandaja korraldusest teatatud. Kui on aga välja kuulutatud pärandvara inventuur, siis hakkab kolmekuuline tähtaeg kulgema ajast, kui pärijatele ametlikult teatati inventuuri lõpetamisest. Kui pärimisega tegelevale ametiasutustele ei ole pärija teada, siis peab ta ZGB artikli 555 kohaselt pärijat otsima. Kui otsingud tulemust ei anna, siis tehakse avalik üleskutse ja antakse aasta aega, selleks et pärija endast ise teataks. Kui pärija selle aja jooksul välja ei ilmu, siis läheb pärand üle kohalikule omavalitsusüksusele, kuid pärijal säilib pärandi väljaandmise nõue.

Läti tsiviilkoodeksi (*Civillikums*, edaspidi CL) artikli 693 lõike 1 kohaselt peab pärija pärandi vastu võtma pärandaja poolt määratud tähtaja jooksul. Kui aga pärandaja ei ole omalt poolt vastuvõtutähtaega määranud, kuid on toimunud ametlik pärimisele kutsumine, siis tuleb pärand vastu võtta kutses märgitud tähtaja jooksul (CL art 693 lg 2). Kui aga pärimisele kutsumist ei ole toimunud, siis peavad pärijad avaldama oma soovi pärand vastu võtta ühe aasta jooksul pärandi avanemise momendist, kui pärand on nende faktilises valduses, vastasel juhul aga ajast, kui nad said teada, et pärand on avanenud (CL art 693 lg 3).

Kokkuvõtvalt võib teha järelduse, et vastuvõtutähtaja ebamäärasus Eesti kehtivas pärimisseaduse ei tule mitte vastuvõtusüsteemi olemusest, vaid seaduse kehvast tehnilisest kvaliteedist. Loobumissüsteemile üleminek iseenesest ei ole ainuke võimalus selle vea parandamiseks. Ka loobumissüsteemi kehtestamisel tuleb fikseerida aeg, mis antakse pärima õigustatud isikule järelemõtlemiseks ja otsustamiseks. Kui pikk see ajavahemik on, sõltub üksnes seadusandjast. Eesti ajaloolisi traditsioone ja rahva pärimisalast õigusteadvust arvestades võiks seadusest vaikumisi tulenev pärandi vastuvõtu tähtaeg olla kuue kuu ja ühe aasta vahel. Samuti peaks säilima võimalus notaritel seda seadusest tulenevat piirtähtaega lühendada. Igal juhul peaks tähtaja kulgemine algama hetkest, kui pärija sai teada pärandi avanemisest ja pärimisele kutsumise alusest.

3.3. Pärimisõiguse vormistamine

Eestis praegu kehtivale pärandi ülemineku korraldusele heidetakse ette ka seda, et suurem osa päranditest võetakse vastu automaatselt/konkludentsetl tegudega.^{*79} Pärandi vastuvõtmist minnakse vormistama alles hiljem ja eelkõige juhul, kui vastuvõtuavalduse notariaalne tõestamine on vajalik käsutusõiguse omandamiseks pärandaja registrisse kantud vara üle.^{*80}

Toodud väites on iseenesest mitu ebatäpsust. Esiteks ei omanda pärija Eestis kehtiva pärimisseaduse alusel pärandvara käsutusõigust mitte vastuvõtuavalduse notariaalse tõestamise läbi ja teiseks ei ole nimetatud „puudus“ omane mitte üksnes Eesti kehtivale pärimisõigusele. Vormistamine on selge ja kindel Inglise süsteemi puhul ning ka Austria õiguses, kus peaaegu kõik pärijad peavad saama oma õigustesse kinnitatud kohtu kaudu, v.a väga väikeste pärandite korral. Teistes riikides see aga nii ei ole, sest oma pärimisõiguse ametlik vormistamine on seal, nagu Eestiski, pärijale vabatahtlik ega ole ka ajaliselt mingite tähtaegade seotud. Pärijal tekib reeglina vajadus oma pärimisõiguse ametlikuks tunnustamiseks nii vastuvõtusüsteemi tunnustavates kui ka loobumissüsteemi kasutavates riikides vaid siis, kui pärija soovib pärandaja nimel olevat registrisse kantud õigust enda nimele vormistada.^{*81}

Vastuvõtu ametlik deklareerimine on vastuvõtusüsteemi korral lisaks pärandvarasse kuuluva eseme kohta registrikande parandamisele vajalik ka siis, kui pärandvara soovitakse vastu võtta inventuuriisoodustusega. Nii on see Eestis (PärS §-d 135 ja 137) ja Itaalias.^{*82}

Pärimise ametlik vormistamine on Eesti kehtivas õiguses reguleeritud väga halvasti ja see väärib täiesti omaette analüüsi, sest ka pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu ei paku selles osas rahuldavat lahendust.

⁷⁹ Sama „puudus“ esineb Itaalias. Itaalias on taoline pärandi automaatne omandamine kõige sagedam. Seal loetakse seda aga ohtlikuks eelkõige pärija jaoks. Kui pärandvara on võlgadega üle koormatud, siis omandab ta ju endale teadvustamata ka pärandisse kuulunud võlad. Vt G. L. Salaris. Grundzüge und Besonderheiten des italienischen Erbrechts. – Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge, 1995, lk 241.

⁸⁰ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (viide 1), paragrahv 4 muutmine.

⁸¹ Nii on see näiteks ka Itaalias (vt European Succession Laws (viide 42), Itaalia, äärenr 10.19), Šveitsis ja Saksamaal (D. Berther (viide 32), lk 111–130).

⁸² G. L. Salaris (viide 79), lk 241.

4. Kokkuvõte

Pärimine ei ole hetkesündmus, vaid on protsess, mis kestab kuid või isegi aastaid. Pärandi pärijale ülemineku korraldamiseks on vaja lisaks materiaalõiguse normidele ka piisavalt täpseid ning toimivaid menetlusõiguse norme. Pärimismenetluse alustamise ja pärandi säilimise tagamiseks vahetult pärast pärandaja surma on vajalikud ka teatavad haldusõigusnormid, mis paneksid inimese surma korral konkreetsed kohustused peale politsei ka surmaakti koostavale perekonnaseisuasutusele ja kohalikule omavalitsusele kui oma endise elaniku n-ö lõpp-pärijale.

Pärandi pärijale ülemineku erinevatest korraldusviisidest ei taga ei loobumissüsteem ega vastuvõtusüsteem kiiret selgust selles, kes on pärijad ja kes konkreetselt on kohustatud hoolitsema pärandvara säilimise eest, ega kindlusta, et konkreetsete pärandiesemete üleminek uuele omanikule oleks kenasti ametlikult vormistatud ja seega avalikkusele teada. Taoline selgus ja kindlus on Euroopas kasutatavatest pärimissüsteemidest tagatud hoopiski kolmandas süsteemis, mida kokkuvõtvalt võiks nimetada ka Inglise ja Põhja-maade pärandi ülemineku süsteemiks, kus iga surnud inimese pärandvara kuulub kohustuslikule administreerimisele. Teatud mõõndustega võib siia hulka arvata ka Austria õiguse. Ainult pärandvara administreerimise süsteemi korral on suhteliselt hästi kaitstud eemalviibivate pärijate huvid. Viimaseid ei kaitse pahatahtlike kaaspärijate eest iseenesest ei loobumissüsteem ega ka vastuvõtusüsteem.

Oluline ja kõigi vaadeldavate süsteemide puhul ühine on aga see, et mitte ükski neist ei tee kedagi pärijaks vastu tema enda tahtmist või lausa ilma tema enda teadmata. Pärib ikka ja ainult see, kes pärida soovib (pärandi vastu võtab) ja kes küllaltki täpselt teab, millisel alusel on ta pärimisele kutsutud, kas pärandaja poolt väljendatud viimse tahte või seaduse alusel.

Pärandaja võlausaldajate huvid on samuti kõige paremini kaitstud just pärandi kohustusliku administreerimise puhul ja suhteliselt komplitseeritud on selles mõttes nii loobumissüsteem kui ka vastuvõtusüsteem.

Järelikult ei too vastuvõtusüsteemilt loobumissüsteemile üleminek iseenesest endaga kaasa mingit kvalitatiivset pööret paremusele, pealegi kui ka eelnõus kavandatud loobumissüsteem on tehniliselt samamoodi lõpuni viimistlemata nagu momendil kehtiv vastuvõtusüsteemgi. Seepärast pean mõistlikumaks jääda Eestis juba juurdunud, ja mis peamine, tavaliste inimeste argiteadvuses omaksvõetud vastuvõtusüsteemi juurde. Samas tuleb aga kindlasti praegu kehtiva pärimisseaduse vead ja ebaselged kohad seaduse muutmise ja täiendamisega ära parandada (panna paika kindel vastuvõtutähtaeg, pärimismenetluse algatamise kord ja menetluse enda läbiviimise kord jne). Siinjuures tuleks osa pärimise käiku reguleerivatest normidest kirjutada mitte pärimisseadusesse, vaid hoopis teistesse seadustesse. Näiteks võiks notari tegevust pärimisasjade lahendamisel ja pärimistunnistuse väljaandmisel reguleerida tõestamisseadusega jne.

Lisaks käesolevas artiklis käsitletule, pean veel väga oluliseks põhjuseks, miks pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu ei saa lugeda Riigikogus vastuvõtmiseks küpseks, seda, et ei ole veel lõplikult selgeks vaieldud, milliseks kujuneb meie uus perekonnaseadus. Euroopa ja kogu maailma viimase 60 aasta areng on näidanud, et perekonnaseaduses tehtavatel muudatustel, eriti abikaasade varalisi vahetuid kajastavatel muudatustel, on oluline ja otsene mõju pärimisõiguse arengule. Seni kuni ei ole teada, millised saavad lähitulevikus olema abikaasade varalised suhted, ei ole mingil juhul võimalik pidada lahendatuks praegu Justiitsministeeriumi poolt pärimisseaduse eelnõuga püstitatud eesmärki – viia pärimisseadus kooskõlla teiste tsiviilseadustiku osadega. Abikaasa pärimisõigus on aga omaette teema, millel tahaksin pikemalt peatuda lähitulevikus.

Autorist:

Urve Liin on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna tsiviilõiguse õppetooli assistent.

Lisa 8.

U. Liin. Pärimisleping ja selle seosed võlaõigusega. – Juridica, 2003, nr X, lk 697-707.

Pärimisleping ja selle seosed võlaõigusega

Võlaõigusseaduse^{*1} (edaspidi VÕS) ja uue tsiviilseadustiku üldosa seaduse^{*2} (edaspidi TsÜS) ettevalmistamise ning jõustumisega seoses on pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu koostajad püstitanud muuhulgas küsimuse pärimislepingu õiguslikust olemusest; täpsemalt Eesti tsiviilseadustiku üldosas üldiselt omaks võetud abstraktsioonipõhimõtte kohaldatavusest pärimislepingu ja selle sõlmimise aluseks oleva kausaalteingu omavahelisele suhtele.^{*3} Samas on jõudnud meie kohtutesse juba pärimislepingu põhitõdesid puudutavad vaidlused.

Alljärgnevalt selgitatakse pärimislepingu õiguslikku olemust. Selleks on artiklis kasutatud põhiliselt Saksa, Šveitsi ja mõningal määral Austria pärimisõigust ning nende maade õiguskirjanduses esitatud seisukohti, sest just nimetatud õiguskordades tunnustatakse sarnaselt Eesti pärimisseadusega pärimislepingut kui erilist pärimisõiguse instituuti.

1. Pärimisleping eri riikide õiguses

Pärimisleping ja ühine testament on pärit germaani õigusest. Rooma õiguses ühiseid testamente ei tuntud ja pärandaja tahet siduv pärimisleping oli lubamatu, sest piiras pärandaja testeerimisvabadust. Romaani õigusperekond ei tunnista pärimislepingut seniajani. Saksa õiguses kasutati keskajal pärimisest loobumise lepingut seoses tütardele kaasavara andmisega.^{*4}

Saksamaal on pärimislepingu (*Erbvertrag*) nimetuse all tsiviilseadustikus reguleeritud vaid positiivne pärimisleping (BGB §-d 2274–2302). Negatiivne ehk pärimisest loobumise leping (*Erbverzicht*) on reguleeritud eraldi (BGB §-d 2346–2352). Nii käsitletaksegi neid Saksa pärimisõiguse õpikutes ning õiguskirjanduses täiesti eraldi õigusinstituutidena.^{*5}

Samal ajal käsitletakse samasse õigusperekonda kuuluvates maades Austrias ja Šveitsis nii positiivset kui ka negatiivset pärimislepingut ühtse instituudina. Sellest tuleb sealses kirjanduses ka termini „pärimisleping“ kaks tähendust: pärimisleping laiemas mõttes hõlmab nii positiivset kui ka negatiivset pärimislepingut ja kitsamas mõttes on see üksnes leping pärijaks nimetamise või annaku määramise kohta.^{*6}

Peale nimetatud riikide tuntakse meie pärimisõigusele sarnast pärimislepingut veel ka Läti õiguses. Kuid samas tuleb kohe ka märkida, et Läti 1937. aastal vastu võetud ning 1992. aastal taaskehtestatud tsiviilseadustikus on pärimislepingu instituut säilitanud siiski suure sarnasuse BES regulatsiooniga. Eesti pärimisseadus on seevastu viimasest oluliselt kaugenunud.

Eesti territooriumil tekkis pärandamine lepingu järgi teise pärimise alusena seadusjärgse pärimise kõrvale

¹ RT I 2001, 81, 487.

² RT I 2002, 35, 216.

³ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri Päs § 95 muutmise kohta. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=021430016&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1> (22.08.2002).

⁴ Vt F. Gschnitzer. Österreichisches Erbrecht. 2. tr. Ch. Faistenberger (toim.). Wien, New York: Springer-Verlag, 1983, lk 46.

⁵ Vt nt C. T. Ebenroth. Erbrecht: juristisches Kurzlehrbuch für Studium und Praxis. München: Beck, 1992, äärenr 246–275 ja äärenr 353–368.

⁶ Vt nt J. N. Druey. Grundriss des Erbrechts. 3. tr. Bern: Verlag Stämpfli+Cie, 1992, § 10; A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. 3. tr. 4. raamat (Das Erbrecht /bearb von Wilfried Kralik). Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1983, lk 154–165; F. Gschnitzer (viide 4), lk 46.

väidetavalt juba keskajal. See kasvas välja Muinas-Eestis tuntud instituudist, kasulapse pärimisõigusest, sest vahel oli tülikas tulevast pärijat kasulapseks võtta.^{*7}

2. Pärimisleping kui tehing *mortis causa*

Pärimisleping nii nagu testamentki on tehing, millega tehakse korraldusi oma vara saatuse kohta pärast oma surma. Sellest tulenebki taoliste tehingute nimetus teoorias – need on tehingud *mortis causa*. Samal ajal nimetatakse neid tehinguid, mille toime on kavas saavutada tehingu tegija eluajal, tehinguteks *inter vivos* (nt ost-müük, kinge jne).^{*8}

Eesti eraõiguse reformi tulemusel on muutunud väga tähtsaks veel teinegi tehingute liigitus. Nimelt eristatakse uue, 1. juulil 2002 jõustunud TsÜS § 6 kohaselt käsutustehinguid ja kohustavaid tehinguid. Käsutustehinguga toimub õiguste ja kohustuste üleandmine, ehk teisiti öeldes, käsutustehing on reeglina aluseks õigusjärglusele (TsÜS § 6 lg-d 3 ja 2). Kohustav tehing (kohustustehing) on aga tehing, millega keegi kohustub sooritust tegema ja annab sellega teisele nõudeõiguse. Kohustustehingu täitmine võib toimuda kas tegeliku tegutsemisega (nii on see näiteks töövõtu- ja üürilepingu puhul) või tehinguga, eriti käsutustehingu kaudu (nii on see näiteks ostu-müügi ja kinke puhul).^{*9}

Saksa õiguse eeskujul tunnustab Eesti kehtiv õigus TsÜS § 6 lõike 4 kohaselt kohustustehingute ja käsutustehingute eralduspõhimõtet – kohustustehing (nt müügileping) ning selle juurde kuuluv käsutustehing (nt ostetava asja üleandmine) on õiguslikult lahutatud tehingud. Seega ei sõltu käsutustehingu kehtivus kohustustehingu kehtivusest (abstraktsioonipõhimõte: käsutus on abstraktne, s.t kohustustehingust eraldatud).^{*10}

Siit ongi uue tsiviilseadustiku üldosa seaduse jõustumisega õigustatult kerkinud küsimus, kas ka pärimislepingu puhul saab tugineda eelnimetatud üldisele tsiviilõiguslikule abstraktsioonipõhimõttele. Vajadus taolise küsimuse esitamise järele tekib siis, kui pärimislepingus on ette nähtud teise lepingu poole kohustused, mis on aluseks pärandi või annaku saamisele (pärimisseaduse (edaspidi Päs) § 95 lg 2).^{*11} Et sellele küsimusele vastata, tuleb kõigepealt välja selgitada, kas pärimislepingu puhul on tegemist käsutustehinguga või saab seda nimetada hoopiski kohustustehinguks.

Pärimislepingu olemust käsitlevates kirjutistes Saksamaal, Austrias ja Šveitsis ollakse sellele küsimusele vastamisel küllaltki üksmeelsel seisukohal. Pärimisleping ei ole võlaõiguslik leping; see ei kohusta millekski, see üksnes seob. Pärimisleping ei ole mingil moel asjaõiguslik leping; see ei anna lepingujärgsele pärijale mingit asjaõigust ja selles mõttes ei saa seda ka kinnistusraamatusse kanda. Pärimisleping ei ole aga ka testament lepingulise tühistamiskeeluga; see on *contractus sui generis*, pärimisõiguslik leping.^{*12}

Pärimislepingu pärimisõiguslik olemus tähendab seda, et pärimisleping loob üksnes pärimisele kutsu- mise aluse (vt Päs § 9).^{*13} Pärimise alusena on see oma jõult tugevam kui testament ja seadus ning seisab nende seas esimesel kohal, kuigi oma kasutussageduselt on see seaduse ja testamendi järel kolmandal positsioonil.^{*14} Nii pärimislepinguga kui ka testamendiga määratakse kindlaks need soo-

⁷ Vt lähemalt Eestimaa õiguse ajalugu. Konspekt, koostanud prof J. Uluotsa loengute põhjal õppe- ja eksamikava kohaselt stud. iuris V. E. Muhel. Tartu, 1938, lk 247.

⁸ P. Tuor, B. Schnyder. Das schweizerische Zivilgesetzbuch. 10. tr. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1986, lk 429–430. H. Brox. Erbrecht. 18. tr. Köln, Berlin, Bonn, München: Carl Heyman Verlag KG, 2000, äärenr 91; F. Gschnitzer (viide 4), lk 27.

⁹ H. Köhler. Tsiviilseadustik. Üldosa. Õpik. Heinrich Lange poolt alustatud teose 23., täielikult ümbertöötatud trükk. Tallinn: Õigustea- be AS Juura, 1998, § 12 äärenr 12.

¹⁰ Samas, § 12 äärenr 15.

¹¹ Vt ka nt J. N. Druey (viide 6), § 10 äärenr 8.

¹² W. Schlüter. Erbrecht. 14. tr. München: Beck, 2000, äärenr 250; H. Brox (viide 8), äärenr 144, C. T. Ebenroth (viide 5), äärenr 248; O. Dittmann, W. Reimann, M. Bengel. Testament und Erbvertrag. München: J. Schweizer Verlag, 1986, lk 381–382; F. Gschnitzer (vii- de 4), lk 47 (13 B 7); J. N. Druey (viide 6), § 10 äärenr 6.

¹³ Pärimisele kutsumise aluse loob tegelikult üksnes pärija nimetamise või annaku määramise leping, see tähendab positiivne pärimisle- ping (Päs § 95 lg 1). Pärandaja ja tema potentsiaalse seadusjärgse pärija vahel sõlmitaval pärimisest loobumise lepingul (Päs § 98 lg 1) on hoopis vastupidine eesmärk: sellega kohustub seaduse alusel pärima õigustatud isik mitte kasutama oma tulevikus saavat seadusest tulenevat pärimisõigust.

¹⁴ Seda nii Austrias, Saksamaal kui ka Šveitsis (vt nt F. Gschnitzer (viide 4), lk 46; H. Brox (viide 8), äärenr 36; J. N. Druey (viide 6), § 10 äärenr 34). Kuid ka Eesti statistika näitab, et pärimislepinguid tehakse suhteliselt harva, umbes 30 pärimislepingut ühe aasta kohta, samas kui testamente tehakse sama ajavahemiku jooksul koguni 10 000 ringis. Kui arvestada veel ka seda, et viimastel aastatel sureb aastas umbes 19 000 inimest, neist 50-aastaseid ja vanemaid ligikaudu 15 000, siis võib päris kindlalt väita, et enamiku pärandajate vara päritakse seadusjärgselt. Sealjuures peaaegu pooltel juhtudel jäetakse pärimine ametlikult notari juures vormistamata, sest notarid avavad pärimise vormistamiseks aastas vähem kui 10 000 pärimistoimikut. Vt Pärimisregistri statistika. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cath=2054>, (15.05.2002).

dustatud isikud, kes pärandaja surma korral tema varast kasu võiksid saada. Kas soodustatud isikust tegelikult pärija või annakusaaja saab, selgub alles pärandaja surma järel. Sest esiteks peab pärandajast üldse pärimisele kuuluv vara maha jääma ja teiseks peab soodustatud isik soovima seda vara endale saada. Järelikult osutub pärast pärandaja surma määravaks mitte niivõrd pärandaja tahe, kuivõrd eelkõige just pärijaks nimetatu enda soov, s.t tema tahe pärijaks saada (annak vastu võtta) või mitte.

Pärimine subjektiivses mõttes, s.o pärijaks saamine kui õigusjärglus, tekib Eesti pärimisseaduse kohaselt pärija poolt pärandi vastuvõtmisega (PäS § 4 ja § 130 lg 1).¹⁵ Selles mõttes on pärimine TsÜS § 6 lõike 2 kohaselt alati seaduse alusel tekkiv õigusjärglus, mitte aga tehingu alusel tekkiv õigusjärglus. Seda isegi siis, kui pärima õigustatud isiku väljaselgitamisel võetakse aluseks pärandaja enda poolt surma puhuks tehtud tahteavaldus, olgu see siis vormistatud testamendi või pärimislepinguna.

Järelikult, kuna positiivne pärimisleping loob ainult pärimise aluse, seob see ainult pärandajat¹⁶, mitte aga lepingujärgset pärijat (või annaku saajat), osalegu viimane lepingus teise poole või kolmanda isikuna. Lepingujärgne pärija võib pärandi avanemise järel pärandist loobuda või selle inventuuriga vastu võtta, nii nagu testamendijärgne või seadusjärgnegi pärija.¹⁷

Pärimislepingust tulenev seotus tähendab omakorda seda, et pärandajaks olev lepingupool, kes kokkuleppel teise poolega oma surma puhuks pärija nimetab või kellelegi annaku määrab, kohustub mitte muutama seda pärija nimetamise või annaku määramise korraldust ilma teise lepingupoole nõusolekuta. Teisiti öeldes, pärimislepingut sõlmides kohustub pärandaja jääma seotuks oma surma puhuks tehtud korraldusega. Viimane asjaolu eristab pärimislepingut teisest kokkuleppelisest surma puhuks tehtavast tehingust – abikaasade vastastikusest testamendist (PäS §-d 87–92).¹⁸

Kui abikaasad, kes ühisel kokkuleppel teevad notariaalselt tõestatud vormis teineteise kasuks surma puhuks korraldusi, kus ühe abikaasa pärijaks nimetamise korralduse kehtivus on sõltuvuses teise abikaasa pärijaks nimetamisest, ja nad samas otsustavad ühiselt, et mõlema abikaasa eluajal võib kumbki pool teineteise nõusolekuta need korraldused ühepoolset tühistada, siis on tegemist abikaasade vastastikuse testamendiga (PäS § 87). Õigemini kummagi abikaasa testamendiga, s.o ühepoolsete korraldustega oma surma puhuks, mis on tehtud ühiselt (ühisel nõul) ja mis ei piira abikaasade tavapärasest testeermisvabadust. See tähendab, nad võivad mõlema eluajal oma surma puhuks tehtud ühise korralduse igal ajal ilma teise nõusolekuta tühistada (PäS § 91), nii nagu see on olemuslikult omane kõikidele testamentidele (PäS § 86).

Kui abikaasad lepivad aga kokku, et kumbki neist ei või ilma teise nõusolekuta üheskoos tehtud korraldusi tühistada, siis on tegemist pärimislepinguga (PäS § 95 lg 4). Järelikult on notaril, kes tõestab abikaasade ühisel nõul (kokkuleppel) surma puhuks tehtavaid korraldusi, vaja väga täpselt välja selgitada, kumba tehingut abikaasad tegelikult teha soovivad – kas abikaasade vastastikust testamenti või pärimislepingut –, et siis abikaasade tegelik tahe üheselt mõistetavalt notariaalakti kirja saaks pandud (tõestamisseaduse § 18 lg 1).

Kui vastastikku pärandavad isikud ei ole omavahel abielus, siis saavad nad valida ühiste siduvate korralduste tegemiseks üksnes pärimislepingu vormi. Kui nad soovivad teha küll ühisel nõul oma surma puhuks korraldusi, kuid ei taha, et ükski neist oleks siduv, siis tuleb nende tahteavaldusi tõestaval notaril tõestamistoiming läbi viia tavalise üksiktestamendi sisu ja tegemise reegleid järgides. Samas võivad nad oma surma puhuks tehtavad korraldused vormistada ühe dokumendina, s.t vormistada need ühise testamendina.¹⁹

Pärimisleping on järelikult nagu testamentki tehing, millega tehakse korraldusi surma puhuks, ja testamendist eristab teda vaid see, et oma lepinguliste korralduste tühistamiseks vajab pärandaja teise

¹⁵ Pärandi pärijale üleminekuga seotud probleemide kohta vt U. Liin. Pärandi üleminek pärijale: vastuvõtusüsteem *versus* loobumissüsteem. – Juridica, 2003, nr 1.

¹⁶ Õeldu kehtib jällegi ainult positiivse pärimislepingu suhtes.

¹⁷ F. Gschnitzer (viide 4), lk 46; J. N. Druey (viide 6), § 10 äärenr 40.

¹⁸ Abikaasade vastastikuse testamendi kohta vt U. Liin, U. Nagel. Abikaasade vastastikusest testamendist. – Juridica, 2001, nr 1.

¹⁹ Selles mõttes erineb Eesti kehtiv pärimisõigus oluliselt Saksa õigusest. Nimelt võivad BGB § 2265 kohaselt ühiseid testamente teha ainult abikaasad. Eesti õiguses taoline piirav säte aga puudub. Eesti kehtivas õiguses ei ole nii üldises plaanis ühiste testamentide kohta midagi öeldud. Nõukogude õiguses puudus samuti konkreetne säte, mis oleks lubanud või keelanud ühiste testamentide tegemise. Samal ajal oldi siiski teoorias kindlalt seisukohal, et isikliku iseloomu tõttu ei ole lubatud ühiste testamentide (nt abikaasade poolt) tegemine (vt nt E. Laasik. Nõukogude tsiviilõigus. Eriosa. Tallinn: Valgus, 1975, lk 458). Järelikult kehtis nõukogude õiguses pärimisõiguse üldpõhimõttest tuletatuna täielik ühiste testamentide tegemise keeld. Meil praegu kehtiv pärimisõigus erineb aga nõukogude õigusest selle poolest, et pärimisseadusesse on lisatud sätted kõige enam levinud ühise testamendi liigi, abikaasade vastastikuse testamendi kohta. Järelikult ei saa me enam öelda, et ühiste testamentide tegemine on põhimõtteliselt täielikult välistatud. Samuti ei saa me öelda, et ühiste testamentide tegemine on meil lubatud ainult abikaasadele, nii nagu see on Saksa õiguses. Seega võiks Eesti kehtiva õiguse kohaselt suhtuda ühistesse testamentidesse kui põhimõtteliselt lubatavatesse, kusjuures abikaasade ühistele korrespektiivsetele testamentidele on seadus kehtestanud erilise kaitse. Ülejäänud ühiste testamentide suhtes tuleks kohaldada aga testamendi tõlgendamise üldisi reegleid, nii nagu tehakse seda Šveitsi kohtupraktikas. Vt nt J. N. Drue (viide 6), § 9 äärenr 6 ja 7.

lepingupoole nõusolekut. Seevastu testamendi tühistamiseks või muutmiseks ei vaja testamendi teinud isik mitte ühegi teise isiku nõusolekut. Samas on lepinguliste korralduste siduv toime puhtalt pärimisõiguslik. Pärandaja õigust käsutada oma vara elavate vahel sõlmitud tehingutega ei piirata (BGB^{*20} § 2286, ZGB^{*21} art 494 lg 2), õigemini on selline piiramine lausa keelatud.^{*22} Taoline keeld on Eesti pärimisseaduses kehtestatud *expressis verbis* (PäS § 96 lg 1). Selles mõttes erinebki pärimisleping asjaõiguslepingust: selle alusel ei toimu pärandajale kuuluva õiguse üleandmist ega piiramist. Pärimisleping nagu testamentki on käsutus surma puhuks ja käsutuseks saab neid kahte nimetada vaid selles mõttes, et seadus – nii põhiseadus kui ka pärimisseadus – tagavad omanikule käsutusõiguse (oma vara saatuse üle otsustamise õiguse) ka pärast omaniku surma (PS § 32 lg 4 ja PäS § 9).

Kokkuvõttest võibki öelda, et TsÜS § 6 mõttes ei saa rääkida pärimislepingust kui käsutustehingust või kohustustehingust. Pärimisleping erineb nii asjaõiguslepingust kui ka võlaõiguslepingust ning võlaõiguse sätteid tuleb ja saab siin kasutada üksnes niivõrd, kui võrd see vastab pärimisõiguse põhimõtetele ega ole pärimisõiguse eriregulatsiooniga välistatud.^{*23}

3. Siduvad korraldused pärimislepingus

Pärimislepinguks saab nimetada sellist tehingut, millega isik teeb kokkuleppe teise isikuga oma surma puhuks siduvaid korraldusi. Positiivse pärimislepingu korral võib PäS § 95 lõike 1 kohaselt isik siduva korraldusena määrata oma varale pärija või annakusaaja.^{*24} Negatiivse pärimislepinguga aga võib ta PäS § 98 lõike 1 kohaselt teha oma surma puhuks nn negatiivse korralduse. See tähendab, et ta võib kokkuleppele seaduse järgi pärima õigustatud isikuga välistada viimase tulevikus saabuda võiva pärimisõiguse. Samuti võib nii positiivset kui ka negatiivset pärimislepingut sõlmida kolmanda isiku kasuks. Kolmanda isiku kasuks sõlmitava positiivse pärimislepingu puhul ei määrata pärijaks või annakusaajaks järelikult mitte teist lepingupoolt, vaid selleks määratakse keegi kolmas isik (PäS § 95 lg 1). Negatiivse pärimislepingu korral on võimalik loobujaga kokkuleppele nimetada see konkreetne isik, kes loobunu asemel pärijaks saab (PäS § 98 lg 2). Sisuliselt tähendab see pärandist loobumist kellegi kasuks.

Pärimislepingus tehtud siduvaid korraldusi võivad pooled muuta või tühistada üksnes kokkuleppele (PäS § 95 lg 2, BGB § 229 lg 1, ZGB art 513 lg 1), kusjuures sellise kokkuleppe võib pärandajaks olev pool sõlmida ainult isiklikult (PäS § 95 lg 4, BGB § 2290 lg 2). Kui pärimisleping on sõlmitud kolmanda isiku kasuks, siis viimase nõusolekut lepingu muutmiseks või tühistamiseks vaja ei ole (PäS § 101 lg 2).^{*25} Kolmas isik saab aga siiski oma käitumisega pärimislepingu kehtivust mõjutada. Nimelt siis, kui kolmas isik, kes on pärimislepinguga määratud pärijaks või annakusaajaks, pärandist loobub või annakut vastu ei võta, kaotab pärimisleping selles osas kehtivuse (PäS § 101 lg 1).

Teatud juhtudel annab pärimisseadus pärandajale õiguse muuta või tühistada^{*26} oma siduv korraldus ka ühepoolset. PäS § 102 lõike 1 kohaselt võib pärandaja pärimislepingu ühepoolset notariaalse testamendiga muuta või selle lõpetada, kui isik, kelle kasuks pärimisleping on tehtud, on toime pannud kuriteo pärandaja või tema abikaasa või pärandaja alaneja või üleneja sugulase vastu. Pärandaja nimetatud õigus tuleneb üksnes selle isiku käitumisest, kes on pärimislepinguga nimetatud pärijaks või kellele on määratud annak. Siin ei ole järelikult oluline see, kas pärimislepinguga soodustatud isik on ise samal ajal veel ka pärimislepingu pooleks või mitte. Teisiti öeldes, pärimislepingu teise poole poolt toime pandud kuritegu saab olla pärimislepingu ühepoolse muutmise või taganemise aluseks vaid siis, kui lepingu teine pool oli määratud kas pärijaks või annakusaajaks.

²⁰ Bürgerliches Gesetzbuch. 44. tr. Deutscher Taschenbuch Verlag (seisuga 1. jaanuar 1999).

²¹ Schweizerisches Zivilgesetzbuch. 28. tr. Orell Füssli Verlag, 1995.

²² H. Brox (viide 8), äärenr 158.

²³ O. Dittmann, W. Reimann, M. Bengel (viide 12), lk 381; J. N. Druey (viide 6), § 10 äärenr 6.

²⁴ Saksa õiguses on BGB § 2278 lõike 2 kohaselt pärimislepingu siduvate korraldustena lubatud vaid pärija nimetamine ja annaku või sihtkäsundi määramine. Šveitsi õiguses tuntakse positiivsete pärimislepingutena vaid pärija nimetamise või annaku määramise lepinguid (ZGB art 494 lg 1).

²⁵ H. Brox (viide 12), äärenr 163.

²⁶ Termin „tühistamine“ kasutamine on antud juhul vajalik, et rõhutada pärimislepingus ja testamendis oleva pärijaks nimetamise ja annaku määramise korralduse sisulist samasust, see tähendab pärimislepingu kui *mortis causa* tehingu olemust. Kui aga silmas ei peeta mitte surma puhuks tehtud korraldust ennast üksnes pärimislepingut kui kahe või mitmepoolset tehingut ehk lepingut, siis saab loomulikult antud situatsioonis rääkida pärimislepingu, vaid ühepoolsest lõpetamisest, nagu see on kirjas PäS §-s 102. VÕS § 186 kohaselt on lepingu ühepoolne lõpetamine võimalik kas lepingust taganemise või lepingu ülesütlemise teel. Selles kontekstis tuleb pärandaja poolt pärimislepingu ühepoolset lõpetamist pidada olemuslikult pärimislepingust taganemiseks. Ka Saksa BGB § 2294 nimetab seda pärandaja taganemisõiguseks. Seevastu Šveitsi ZGB artikkel 513 räägib sarnases olukorras siiski pärandaja ühepoolsest tühistamisõigusest.

Täpselt samasugused alused on kehtestatud ka sundosast ilmajätmise puhuks (PäS 108 lg 1).^{*27} Kuid sundosast ilmajätmise korral peab testaator oma testamendis või pärimislepingus vastavat negatiivset korraldust tehes kindlasti ära tooma sundosast ilmajätmise põhjuse ehk siis nimetama selle konkreetse kuriteo, mis on pärandist ilmajätmise aluseks (PäS § 108 lg 1 teine lause). Seevastu pärimislepingus tehtud korraldust muutva või tühistava notariaalse testamendi tekstis selle aluseks oleva põhjuse ära toomist pärimisseadus *expressis verbis* ette ei näe. Sellele vaatamata võib seaduse mõttest tulenevalt väita, et üksnes siis on taoline ühepoolne pärimislepingu muutmise või sellest taganemine võimalik ja kehtiv, kui notariaalse testamendi tegemise hetkeks on teada, et pärimislepingus soodustatud isik on tegelikult vastava kuriteo siiski toime pannud.

Väga oluline on aga teada, et pärimislepingu ühepoolset muutmist või lõpetamist ei saa pärandaja kehtiva õiguse kohaselt nõuda hagi korras kohtu kaudu. Nimelt väitis ühes pärimislepinguga seotud vaidluses hageja muuhulgas oma hagi ka seda, et kostja on pärast pärimislepingu sõlmimist täielikult muutnud oma suhtumist pärandajasse, hakanud teda terroriseerima ja isegi tema vastu füüsilist vägivalda tarvitnud.^{*28} Konkreetsetes kohtuasjas ei õnnestunud hagejal küll oma väiteid tõendada, kuid kui ta olekski füüsilise vägivalla kasutamist suutnud hagimenetluse käigus piisavalt tõendada, siis ei oleks sellest ikkagi PäS § 102 lõike 1 sõnastuse kohaselt piisanud pärimislepingu ühepoolseks muutmiseks või selle lõpetamiseks. Esiteks ei saa hagimenetluse käigus kedagi süüdi mõista kuriteo toimepanemises. Teiseks näeb PäS pärimislepingu muutmiseks või lõpetamiseks ette spetsiaalse korra – vastavasisulise notariaalse testamendi tegemise ja selle tegemisest teisele lepingupoolele notariaalses korras teatamise. Siit võiks isegi teha järelduse, et kehtiva õiguse kohaselt võib pärimislepingut ühepoolset lõpetada vaid surma puhuks ettenähtud teise tehingu, testamendi tegemise läbi. Taolise järelduse toetuseks võib viidata ühele olulisele pärimisõiguse põhimõttele: oma surma puhuks saab korraldusi teha või neid oma eluajal tühistada üksnes isik ise (mitte aga näiteks kohus) ja ta peab seda tegema kindlasti isiklikult^{*29} ning vormistama selle pärimisseaduses ettenähtud korra kohaselt.^{*30}

Järelikult selleks, et pärandaja saaks ilma teise lepingupoole nõusolekuta oma pärimislepingu vormis muidu igati kehtivalt tehtud korraldust pärija või annaku määramise kohta PäS § 102 kohaselt muuta või tühistada, peab pärimislepinguga soodustatud isik olema kriminaalkorras süüdi mõistetud kuriteo toimepanemises. Kuritegu peab olema suunatud pärandaja või tema abikaasa või pärandaja lapse või lapselapse või pärandaja isa-ema või vanaema-vanaisa vastu. Järelikult ei tule arvesse mitte igasugune kuritegu. Kui toime on pandud PäS § 102 lõikes 1 nimetatud kuritegu, siis tuleb pärimislepingu sõlminud pärandajal isiklikult minna notari juurde ja vormistada vastavasisuline muutev või tühistav notariaalne testament ning volitada notarit edastama teisele pärimislepingu poolele teade pärimislepingu muutmise või sellest taganemise kohta.^{*31}

Õeldust võib omakorda teha veel ka järelduse, et pärimislepingus surma puhuks tehtud siduva korralduse ühepoolne muutmise ei ole lubatud ja võimalik mitte võlaõiguse üldistel alustel ega korras, vaid pärimisseadus sätestab selleks pärimisõiguse spetsiifikast tuleneva erikorra.

Lepingupoolel võivad VÕS § 188 lõike 2 kohaselt lisaks seaduses ettenähtud juhtudele ka ise lepingus kokku leppida, millal on võimalik lepingust taganeda. Pärimisõiguse spetsiifikast tulenevalt tuleb siin aga meeles pidada, et kui pärandajale antakse täielik vabadus oma surma puhuks tehtud korraldust ühepoolset taganeda, siis ei ole enam tegemist pärimislepinguga, vaid testamendiga või mõne muu tehinguga. Pärimisleping peab oma olemusest tulenevalt sisaldama vähemalt ühe lepingupoole ühte siduvat korraldust oma vara saatuse kohta oma surma korral.^{*32}

²⁷ Saksa ja Šveitsi õigus vastavate aluste dubleerivat esitamist ei tunne, seal viidataksegi pärimislepingu juures otse sundosaõigusest ilmajätmise alustele (BGB § 2294, ZGB art 513 lg 2).

²⁸ Tallinna Linnakohtu otsus 23. maist 2000, tsiviilasi nr 2/3/19-6320/99, T. T. hagi R. V. vastu pärimislepingu kehtetuks tunnistamise nõudes. Kaasuse asjaolude kohta lähemalt vt viide 46.

²⁹ Vt ka H. Brox (viide 18), äärenr 169.

³⁰ Sarnaselt Eesti õigusega seob ka Šveitsi õigus antud situatsioonis pärimislepingu ühepoolse tühistamise surma puhuks tehtavate korralduste vorminõuetega (ZGB art 513 lg 3), samal ajal kui vastusooritusega seotud pärimislepingust taganemine toimub seal obligatsioonõiguse üldreeglite kohaselt (ZGB art 514). Saksa õigus ei tee pärandaja õiguse teostamise korra osas nende kahe tühistamisvõimaluse vahel mingit vahet ja näeb mõlemal juhul ette notariaalselt koostatud taganemisavalduse esitamise teisele lepingupoolele (BGB § 2296).

³¹ Viimane nõue tuleneb pärimislepingu võlaõiguslikust iseloomust ja on taganemise kui lepingu ühepoolse lõpetamise oluline komponent.

³² H. Brox (viide 8), äärenr 173a.

4. Mittesiduvad korraldused pärimislepingus

Peale pärija nimetamise ja annaku määramise, mis on nimetatud Päs § 95 lõikes 1 pärimislepinguga surma puhuks tehtavate korraldustena, tunneb pärimisseadus veel teisigi korraldusi, mida on inimesel võimalik oma surma puhuks teha. Nii on testamendi sisu reguleerivate sätete kohaselt veel ette nähtud sihtkäsundi (Päs § 73 lg 1) ja sihtmäärangu (Päs § 76 lg 1) tegemine, samuti testamenditäitja nimetamine (Päs § 78 lg 1). Seepärast kerkib pärimislepingu sisu piiritlemisel rida küsimusi. Kas pärandaja võib pärimislepingus samaaegselt koos siduvate korraldustega (pärija nimetamine ja/või annaku määramine) teha ka muid korraldusi (määrata sihtkäsundi, sihtmäärangu või nimetada testamenditäitja)? Juhul kui võib, kas siis tuleks selliseid korraldusi pärimislepingus käsitada testamendaarsete, s.t mittesiduvate korraldustena? Kas selliste mittesiduvate korralduste lubatus samas dokumendis siduvate ehk lepinguliste korraldustega peab olema seaduses sätestatud *expressis verbis*³³ või on see juba iseeneest lubatud ja võimalik kehtiva pärimisseaduse mõtte kohaselt?

Eesti kehtivas pärimisseaduses ei ole pärimislepingus sisalduvate mittesiduvate korralduste kohta midagi öeldud. Samuti ei leia Šveitsi tsiviilseadustikust vastavat lubavat või keelavat sätet. Šveitsi tsiviilseadustikus on pärimislepingu sisu reguleeritud võrdlemisi sarnaselt Eesti pärimisseadusega. Nimelt võib ZGB artikli 494 lõike 1 kohaselt pärimislepinguga pärandaja kohustuda kokkuleppel teise isikuga jätma oma pärandi või annaku temale või kolmandale isikule. Nagu näha, on siingi pärimislepingu korraldustena ära toodud üksnes pärija nimetamine või annaku määramine. Šveitsi pärimisõiguse alases kirjanduses öeldakse aga, et pärimislepingus sisalduvad **testamentaarsed** korraldused on praktikas sagedased ja nende olemasolu ei valmista mingeid probleeme. Isegi mitte sellised korraldused, mida Šveitsi õigus lubab teha üksnes testamendis, nagu näiteks testamenditäitja nimetamine. Niisugustel puhkudel ollakse lihtsalt üksmeelsel seisukohal, et pärimislepingus sisalduvaid korraldusi, mis kuuluvad oma olemuselt üksnes testamendi sisusse, saab pärandaja igal juhul alati ühepoolselt tühistada.³⁴

Saksa õigus sätestab pärimislepingu sisu Eesti ja Šveitsi õigusega võrreldes palju imperatiivsemas sõnastuses. Vastavalt BGB § 2278 lõikele 2 ei saa pärimislepingus teha muid korraldusi peale pärija nimetamise, annaku ja sihtkäsundi määramise. Vaatamata taolisele rangelt keelavale sõnastusele leidsid Saksa tsiviilseadustiku loojad, et mittesiduvate korralduste olemasolu pärimislepingus on ikkagi võimalik ja lubatud ning lisasid vastava sätte seaduse teksti. (BGB § 2299 lg 1). Ühtlasi kinnitab BGB § 2299 lõike 2 esimene lause, et mittesiduva korralduse kohta kehtib kõik see, mis kehtiks siis, kui see oleks tehtud testamendiga. Sellist korraldust lubatakse BGB § 2299 lõike 2 teise lause kohaselt tühistada ka lepingus, millega tühistatakse lepinguline korraldus. Samas rõhutab BGB § 2299 lõige 3 pärandaja tegeliku tahte väljaselgitamise vajadust, s.t kui pärimisleping lõpeb lepingust taganemisega või poolte kokkuleppel, siis kaotab mittesiduv korraldus oma kehtivuse, kui ei saa eeldada pärandaja teistsugust taht.

Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu ettevalmistajad on pidanud vajalikuks mitte jääda Eesti pärimisõiguses praeguse ja suure tõenäosusega just Šveitsi ZGB minimalistlikust regulatsioonist mõjutatud lahenduse juurde, vaid on teinud ettepaneku meie pärimisseadust Saksa tsiviilseadustiku eeskujul muuta ja täiendada.³⁵ Kuid nagu näitab Šveitsi praktika, erilist vajadust sellise täienduse järele ei ole.

5. Pärimislepingu sidumine pärandaja ja tema lepingupartneri vahel sõlmitud muude kokkulepetega

Öeldakse, et pärimine on tasuta vara omandamine ja seda isegi siis, kui pärandaja jätab oma vara kellelegi mingi konkreetse, talle tema eluajal osutatud teene eest – näiteks põetamise ja hooldamise eest või tänuna majapidajale tema pikaajalise töö eest või sugulaste hulgast sellele, kes pärandajat tema vanaduspõlves ära ei unusta ning teda vanadekodus aeg-ajalt vaatamas käib.

Taoline teene osutatakse pärandajale kas lihtsalt seepärast, et tuntakse end olevat selleks moraalselt kohustatud, või siis õigusliku kohustusena. Viimasega on tegemist juhul, kui vastava soorituse osutamiseks on sõlmitud mõni võlaõigusleping (nt ülalpidamisleping). Sageli võib juhtuda, et ülalpeetav ei ole nõus ülalpidajale kohe oma eluajal oma vara ülalpidamise tasuks üle andma, nagu seda näeb ette

³³ Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskirjast Päs § 95 muutmise vajaduse põhjendus (vt viide 3).

³⁴ J. N. Druey (viide 6), § 10 äärenr 18.

³⁵ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (viide 3).

VÕS § 572 lõige 1 või nii nagu oli ette nähtud TsK § 432 lõikes 1. Samas ei ole ülalpeetaval aga midagi selle vastu, kui teda ülal pidav isik saaks tema vara omanikuks pärimise teel alles pärast tema surma. Selliseks juhuks annabki VÕS § 572 lõige 2 ülalpidamislepingu regulatsiooni juures otsese viite pärimisseaduse pärimislepingu regulatsioonile. Ehkki ülalpidamisleping on üks sagedamini esinev põhjus (*causa*), miks tekib vajadus surma puhuks tehtava siduva korralduse järele, ei ole see loomulikult mitte ainuke võlaõigusleping, mille alusel võib pärimislepingu teine pool tulevase pärimisõiguse eest kohustuda mingiks soorituseks.^{*36} Erkki Silvet on Eesti oludest tulenevalt osutanud veel võimalusele, et pärimislepingujärgse pärandaja ja teise pärimislepingu poole vahel sõlmitakse tulevase pärimisõiguse saamise eest vastutasuks mingi muu teenuse osutamise leping (nt leping pärandajale kuuluva elamu hooldamise ja korrashoiu kohta).^{*37}

Seega praktiline vajadus pärimislepingu järele – õigemini vajadus mingil moel pärandajat siduda oma lubadusega kellelegi tulevikus midagi pärandada –, on ilmselgelt olemas. Seda on näidanud ka pärimisõiguse areng üldise õiguse maades, näiteks Inglise õiguses. Nii on Inglise õiguses välja kujunenud erilised testamendiga seotud kokkulepped – *contracts relating to wills*.^{*38} Meie pärimislepinguga sarnast siduvust Inglise õigus sellistele kokkulepetele aga ei anna. Kokkuleppe sõlminud isiku testeermisvabadus jääb alles, ta võib ikkagi teha hiljem kehtivalt oma surma puhuks selliseid korraldusi, mis lähevad lahku eelnevalt kokkulepitust, või jätta kokkulepitud korraldused hoopiski tegemata. Sellele vaatamata tekib kokkuleppe teisel poolel teatud juhtudel pärast pärandaja surma lepingu rikkumisest tulenev nõue pärandvara suhtes.^{*39}

Saksa õiguses on otseselt seadusega keelatud testeermisvabaduse piiramise eesmärgiga võlaõiguslike kokkulepete sõlmimine. BGB § 2302 kohaselt on tühine leping, millega keegi kohustub oma surma puhuks korraldusi tegema või need tegemata jätma, tühistama või tühistamata jätma.

Austria õiguses on ABGB § 716 kohaselt samuti tühine pärandaja poolt tehinguline loobumine testamentaarse korralduse tühistatavusest. Austria õiguskirjanduses rõhutatakse, et just selle poolest erinebki testament oma olemuselt pärimislepingust – testament on surma puhuks tehtud vabalt tühistatav tehing.^{*40}

Šveitsis on samuti asutud seisukohale, et õiguslikku tähendust ei oma pärandaja poolt endale võetud kohustus teha oma surma puhuks lõplik, s.t tulevikus mittetühistatav testamentaarne korraldus. Kuid see ei tulene *expressis verbis* seadusest, vaid sellise seisukoha on välja öelnud Šveitsi ülemkohus.^{*41}

Itaalia tsiviilkoodeks (*codice civile* art 458) ja Prantsuse tsiviilkoodeks (*code civil* art 1130²) välistavad surma puhuks tehtavad lepingulised (siduvad) korraldused. Mõlemad riigid on lähtunud siin Rooma õigusest. Roomlased pidasid pärimislepingut heade kommetega vastuolus olevaks tehinguks.^{*42} Pärimisõigusest väljaspool asub aga Prantsuse lepinguõiguses ülalpidamislepinguga seoses välja kujunenud spetsiaalne *institution contractuelle*, mis oma olemuselt vastab annaku määramise lepingule.^{*43}

Eestis nii nagu Šveitsi õiguseski puudub otsene seadusest tulenev keeld, mille kohaselt ei tohiks sõlmida võlaõiguslikku kokkulepet juba tehtud testamentaarsete korralduste mittetühistamise kohta või siis kohustuda tegema tulevikus teatud sisuga korraldusi oma surma puhuks. Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu koostajad ei ole samuti pidanud vajalikuks BGB eeskujul meie pärimisseadusesse taolist keeldu lisada. Järelikult tuleb meie kohtutel probleemi kerkimisel kujundada oma seisukoht eraõiguse ja eelkõige muidugi pärimisõiguse üldistest põhimõtetest lähtuvalt nii nagu Šveitsiski. Seega kui keegi soovib Eesti õiguse kohaselt oma surma puhuks lepingulisi korraldusi teha, siis peaks ta pärimisõiguse üldise mõtte kohaselt kasutama selleks üksnes pärimislepingu sõlmimise võimalust ning ühtlasi pidama kinni pärimisseaduse vastavatest nõuetest (isiklikkuse nõue – Päs § 95 lg 3; notariaalselt tõestatud vormi nõue – Päs § 100 lg 1). Kui aga tahetakse oma tulevasest seadusjärgsest pärimisõigusest loobuda, siis saab seda teha üksnes oma tulevase pärandajaga sõlmitava pärimisest loobumise lepingu kaudu (Päs § 98).

³⁶ H. Brox (viide 8), äärenr 151; J. N. Druey (viide 6), § 10 äärenr 56; A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig (viide 6), lk 164.

³⁷ E. Silvet, I. Mahhov. Kuidas pärida ja pärandada. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 48.

³⁸ A. Borkowski. Textbook on Succession. Blackstone Press Limited, 1997, lk 41–44; C. Rendell. Law of Succession. Macmillan, 1997, lk 16–18.

³⁹ A. Borkowski (viide 38), lk 41.

⁴⁰ F. Gschnitzer (viide 4), lk 44.

⁴¹ P. Tour, B. Schnyder (viide 8), lk 462. Testamentaarse korralduse vabalt tühistatavuse põhimõttest lähtuvalt tühistatakse seda Šveitsi õiguses ning vastavas erialakirjanduses terminiga *letztwillige Verfügung*. Pärimislepingulist korraldust selle seotuse tõttu “viimseks taheteks” ei nimetata ja seetõttu kasutatakse siin üksnes üldisemat terminit *Verfügung Todes von Todes wegen* (vaata lähemalt P. Tour, B. Schnyder (viide 8), lk 430–431).

⁴² J. N. Druey (viide 6), § 10 äärenr 9.

⁴³ Samas, § 10 äärenr 10.

Võlaõiguslepingust tulenev kohustus teha pärandajale mingi sooritus ei ole aga ainus põhjus (*causa*), millest tulenevalt tekib vajadus surma puhuks tehtavate siduvate korralduste järele. Nagu juba eespool nimetatud, on pärimisleping ainus võimalus omavahel abielus mitteolevatel isikutel kokkuleppeliselt siduvaid korraldusi teha, näiteks nimetada teineteist vastastikku pärijaks üksnes tingimusel, et teine lepingupool samas nimetab vastutasuks ka teise lepingupoole oma pärijaks. Kehtiv pärimisseadus küll *expressis verbis* vastastikuseid pärimislepinguid ette ei näe, ehkki keelatud need ka ei ole. Sarnaselt Eesti pärimisseadusega ei ole ka Šveitsi ZGB-s midagi öeldud vastastikuste pärimislepingute kohta. Sellele vaatamata kasutavad kirjanduse andmetel praktikas just kõige enam pärimislepingut abikaasad teineteise vastastikuseks soodustamiseks ja seda eriti kombineerituna koos abielulepinguga.^{*44}

Erinevalt Eesti ja Šveitsi kehtivast pärimisõigusest on Saksa BGB-s mitu sätet, mis reguleerivad spetsiaalselt vastastikust pärimislepingut (BGB § 2278 lg 1, §-d 2280 ja 2298). Saksa õigusteorias põhjendatakse vastastikuse pärimislepingu (kus mõlemad pärimislepingu pooled üheskoos oma surma puhuks siduvaid korraldusi teevad) puhul teatud võlaõiguse regulatsioonide dubleerimise vajadust sellega, et sel juhul ei ole tegemist mitte kahekülgse lepinguga võlaõiguslikus mõttes. Vastastikune pärimisleping ei loo mõlemale pärandajast lepingupoolele võlaõiguslikke kohustusi, seepärast ei tule siin kõne alla ka võlaõiguse üldiste põhimõtete (BGB § 320 jj) rakendamine näiteks vastastikusest pärimislepingust taganemise korral.^{*45}

Šveitsi ZGB artikkel 514 viitab vastusooritusega seotud pärimislepingust ühepoolse taganemise puhul aga otseselt üldistele kohustisest taganemise tingimustele. Kirjanduses ollakse samuti nagu Saksa maagi seisukohal, et pärimislepingu puhul ei ole tegemist tavalises mõttes vastastikuse lepinguga, nii nagu seda on ostu-müügileping, vaid üksnes sellele sarnase olukorraga. Sellegipoolest ei nähta Šveitsis probleemi võlaõiguse üldiste taganemispõhimõtete laiendamises nn tasulisele pärimislepingule.^{*46}

Niisiis on pärimisleping meie õigussüsteemis aktsepteeritud ja ainuke võimalus kokkuleppeliselt kellelegi teisega oma surma puhuks siduvalt korraldusi teha nii, et nõuda omakorda lepingu teiselt poolelt mingit vastusooritust. Samas võib aga selline seotus osutuda pärandaja jaoks ülemäära koormavaks ja seda just eelkõige juhul, kui pärimislepingu teine pool ei täida omapoolset kohustust, mis oli pärimislepingu sõlmimise ajendiks (kausaaltehinguks). Pärandaja huvide kaitsmise eesmärgil on selliseks puhuks pärimisseaduses säte, mis need kaks tehingut omavahel õiguslikult ka seob. Päs § 103 lõike 4 kohaselt on pärandajale antud võimalus nõuda pärimislepingu kehtetuks tunnistamist^{*47}, kui pärimislepinguga on ette nähtud, et isik, kelle kasuks on pärimislepingus tehtud korraldus, peab pärimislepingu kohaselt andma pärandajale ülalpidamist või tegema pärandaja kasuks teatud teo, kuid ta neid kohustusi ei täida.

Pärimisseadus loob nende kahe tehingu vahele õigusliku seose, annab pärandajale õigusliku aluse vabaneda oma pärimisõiguslikust tehingust, s.t oma surma puhuks tehtud siduvatest korraldustest juhul, kui ei täideta teisest tehingust – võlaõiguslikust tehingust – tulenevat kohustust pärandaja ees tema eluajal. Seega ei ole pärimisleping ning pärandaja ja pärimisõiguslikult soodustatud isiku kohustustehing eraldatud, nagu on nimetatud 2002. aasta TsÜS § 6 lõikes 4, ja abstraktsioonipõhimõttega, vaid sellele hoopiski vastupidise olukorraga, õigusliku seotuse põhimõttega. Kohustustehingu kehtivusest ja kohasest täitmisest sõltub pärimislepingu kehtivus (Päs § 103 lg 4).

Eelöelduga vastupidisele seisukohale on asunud pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötajad, põhjendades eelnõu seletuskirjas Päs § 95 lõike 2 *de lege ferenda* sõnastust sellega, et „(n)iiisugune regulatsioon tugineb üldisele tsiviilõiguslikule põhimõttele, mille kohaselt käsutustehingu kehtivus ei sõltu õiguse või kohustuse üleandmiseks kohustava tehingu ehk kohustustehingu kehtivusest (abstraktsioonipõhimõte)“^{*48}. Arvatavasti tuleneb eelnõu autorite arvamus Päs § 95 lõike 2 *de lege lata* teksti ebaõnnestunud sõnastusest: „Pärimislepingus võib ette näha teise lepingupoole kohustused, mis on aluseks pärandi või annaku saamisele“. Originaalis (s.t 1940. aasta tsiviilseadustiku (edaspidi TsSE) eelnõus) taoline säte puudus. Võimalus siduda pärimisleping teatud kindla vastuteenega oli kirjas vaid 1940. aasta TsSE §-s 764, mis on aluseks Päs § 103 lõikele 4. Ehkki ka TsSE § 764 sõnastus on praegu kehtivast siiski pisut teistsugune ja nimelt järgmine: „Pärimislepingus kellelegi kasuks tehtud korraldusest võib pärandaja taganeda, kui korraldusest kasu saaja ei täida korraldusega seotud kohustust teha pärandaja elu ajal tema või kellelegi teise kasuks korduvalt sooritusi, eriti anda ülalpidamist“. Sellele väga sarnase sätte leiab samuti Saksa tsiviilseadustikust (BGB § 2295) ning põhimõtteliselt sarnase Šveitsi tsiviilseadustikust (ZGB art 514).

⁴⁴ Samas, § 10 äärenr 54; P. Tuor, B. Schnyder (viide 8), lk 474; H. Brox (viide 8), äärenr 151; A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig (viide 6), lk 162.

⁴⁵ H. Brox (viide 8), äärenr 153.

⁴⁶ P. Tuor, B. Schnyder (viide 8), lk 465.

⁴⁷ Arvestades 1. juulil 2002 jõustunud võlaõiguseaduse põhimõtetega, oleks siin õigem kasutada lepingust taganemise instituuti, vastav parandus ongi kavandatud sisse viia pärimisseaduse muutmise seadusega (vt viide 3).

⁴⁸ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (viide 3).

Eelnevat kokku võttes võib teha järgmise järelduse ja ettepaneku kehtiva pärimisseaduse muutmiseks: Päs § 95 lõike 2 kui üksnes deklaratiivse sisuga ja samas asjatut segadust tekitav säte tuleks tühistada.

Praktikas tuleks pärimislepingu kasuks otsustamisel väga tõsiselt kaaluda, kas ja millistel tingimustel on üldse mõttekas teha oma surma puhuks lepinguliselt siduvaid korraldusi. Lihtsalt hetkekasu silmas pidades või lepingupartnerit mitte eriti hästi tundes ei ole kindlasti mõistlik ennast selliselt oma elu lõpuni teise isikuga siduda.^{*49}

Igal juhul jääb pärandajale veel ka eelnimetatud võimalus pärimislepingus endas juba selle sõlmimise ajal teise lepingupoolega kokku leppida konkreetset olukorrad, kui pärandaja on lisaks seaduses nimetatud alustele õigustatud lepingust taganema (nt kui pärandaja abiellub, kui tal sünnib laps, või miks ka mitte juhuks, kui ta asub mujale elama, jne).

6. Pärimislepingu teise poole ehk pärimislepinguga pärijaks nimetatu või annaku saamiseks õigustatud isiku huvide kaitse

Pärimisõiguse üldine põhimõte on, et surma puhuks korralduste tegemine ei oma mingit mõju korralduste tegija enda *inter vivos* tehingutele. Järelikult ei saa pärimislepinguga kitsendada pärandaja õigusi oma vara suhtes tema eluajal, ta võib vabalt oma vara vallata, kasutada ja ka käsutada (Päs § 96 § 1). Pärimislepingus nimetatud pärijale ei lähe üle mitte pärimislepingus loetletud vara, vaid üksnes see vara, mis on pärandajal olemas (alles) tema surma momendil (Päs §-d 1, 2 ja 3). Seega ei ole pärandajaga pärimislepingu sõlminud lepingupartner ning ühtlasi ka lepinguliste korraldustega soodustatud isik põhimõtteliselt kaitstud pärandaja poolt tehtud käsutuste eest. Isegi siis, kui pärandaja oma vara raiskavalt ära annab, ei saa ta selle vastu midagi ette võtta.^{*50}

Kahel juhul annab pärimisõigus siiski pärijale või annakusaajale erilise, ehkki väga nõrga õigusliku aluse pärandaja poolt selle eluajal sõlmitud kinkelepingute kehtetuks tunnistamiseks – Päs § 96 lõige 3 (pärimislepingu järgsele pärijale või annakusaajale) ja Päs § 106 lõige 4 (sundosa pärijale). Iseenesest on taolised kinkelepingud kuni pärandaja surmani igati õiguspärased ja kehtivad. Pärast pärandaja surma võib aga lepingujärgne pärija või annakusaaja ühe aasta jooksul pärandi vastuvõtmisest nõuda kinkelepingu kehtetuks tunnistamist ja kingisaajalt kingi väljaandmist alusetu rikastumise sätete kohaselt juhul, kui pärandaja on kingituse teinud eesmärgiga tekitada kahju lepingujärgsele pärijale või annakusaajale.

Šveitsi ja Saksa õiguses kehtib sama põhimõte. Ka seal püütakse pärimislepingu järgi soodustatud isikut kaitsta just samasuguse kausaalse seose loomise läbi. Nii on ZGB artikli 494 lõike 3 kohaselt vaidlustatavad sellised surma puhuks tehtavad korraldused ja kinkelepingud, mis ei ole kooskõlas pärandaja poolt pärimislepinguga võetud kohustusega. Šveitsis lähtutakse seega kinkelepingute vaidlustamisel pärimislepingu sisu tõlgendusest.^{*51} Saksa õiguses on aga Eesti õigusega sarnaselt vaidlustamise aluseks asjaolu, et kingitus on tehtud lepingujärgse pärija kahjustamise eesmärgil (BGB § 2287 lg 1).^{*52}

Kuni Saksa Liidukohtu 5. juuli 1972. aasta otsuseni (BGHZ 59, 343, 346) nõudis Saksa kohtupraktika BGB §-st 2287 tuleneva nõude kehtimapanekuks, et lepingu järgi soodustatud isiku kahjustamine oleks kinke tegemisel olnud pärandaja jaoks olulisim motiiv. Kuna selline küllaltki kitsas tõlgendus

⁴⁹ Pärimislepinguga kaasnevate probleemide illustreerimiseks sobib hästi järgmine näide Eesti kohtupraktikast: Tallinna Linnakohtu otsus 23. maist 2000, tsiviilasi nr 2/3/19-6320/99 (T. T. hagi R. V. vastu pärimislepingu kehtetuks tunnistamise nõudes). Vaidluse asjaolud olid lühidalt järgmised.

Hageja nimetas pärimislepinguga oma korteri pärijaks kostja. Pärimislepingu punkt 2 kohaselt oli kostjal pärandi saamise aluseks, et ta hoolitseb hageja eest enne selle surma tekkinud vajaduse korral oma kostja kulul ja hageja surma järel peab tasuma hageja matmise ja sellega seotud toimingute eest. Lisaks sellele andis kostja hagejale lepingu sõlmimise eest 12 000 krooni.

Hageja väitel muutis kostja pärast lepingu sõlmimist täielikult oma suhtumist pärandajasse ja suhtus kui täieõiguslik peremees hageja korterisse. Kostja hakkas kontrollima, palju hageja tarbib gaasi ja vett, lastes paigaldada majale vaid ühe vee- ja ühe gaasimõõdja. Mitmel korral kostja pahandas hagejaga, kui see oma pesu pesi. Kostja soetas omale suure koera ja tegi koerale maja ümber aia, mis piiras ka maja välisukse, nii et tuttavad enam hagejale külla tulla ei saanud. Majja ei pääsenud välisuksest ka arst, pensioni tooja ega postiljon. Nüüd pidi hageja käima ise postkontoris oma pensioni järel.

Linnakohus leidis täiesti põhjendatult, et ükski hageja väide ei osuta sellele, et kostja oleks mingil määral endale pärimislepingu punktis 2 võetud kohustusi rikkunud, järelikult puudub ka alus pärimislepingu kehtetuks tunnistamiseks.

⁵⁰ H. Brox (viide 8), äärenr 158; J. N. Druey (viide 6), § 10 äärenr 35; A. Ehrenzweig, A. Ehrenzweig (viide 6), lk 161–162.

⁵¹ J. N. Druey (viide 6), § 10, äärenr 36.

⁵² H. Brox (viide 8), äärenr 158.

piiras tugevalt BGB § 2287 rakendusala, siis üritas Saksa Liidukohus (BGH) hoida pärimislepingute „õonestamist“ ära sellega, et pidas teatud eelduste olemasolul pärandaja poolt eluajal tehtud käsutusi tühiseks kas BGB § 134 (seaduse keeluga vastuolus olev tehing) või ka BGB § 138 (heade kommete vastane tehing) alusel („tühisus õonestamise tõttu“). Selline kohtupraktika, millest nüüdseks on loobutud, viis selleni, et mindi vastuollu teise pärimislepingu põhimõttega (BGB § 2286, Eestis vastavalt Päs § 96 lg 1), mille kohaselt ei või piirata pärandaja õigust teha käsutusi elavate vahel.^{*53}

Käesoleval ajal on Saksa kohtupraktika asunud teatud mõttes tasakaalustatumale seisukohale. Kavatus jätta lepingujärgne pärija ilma hüvedest, mis ta saaks pärimise korral, või neid hüvesid vähendada ei pea olema kinke tegemise peamiseks ajendiks; kahjustamiskavatsust pigem eeldatakse alati siis, kui pärandajal puudus oma eluajal märkimisväärne isiklik huvi selle käsutuse vastu, nii et sellist käsutust saab tõlgendada lepinguga seotust arvestades kui käsutusõiguse kuritarvitust. Sellise käsutusõiguse kuritarvitamisega on tegemist siis, kui käsutuse eesmärk oli, et lepingujärgse pärija asemel saaks olulise osa pärandaja varast teine isik ilma kohase vastusooritusega. Järelikult on näiteks lubatud sellised käsutused, millega pärandaja tagab endale vanaduspõlveks ülalpidamise. Samuti on Saksa seadusandja ettekujutuse kohaselt pärandajale lubatud viisakus- ja kohustuslikud kinked, samuti „ideelisi eesmarke või isiklikke huve teenivad kinked“. Loomulikult võib pärandaja teha kõiki neid kinke, mis on tehtud lepingujärgse pärija hüvanguks.^{*54}

Eelnevast selgub, et Saksa kohtupraktika on aegade jooksul teinud läbi küllaltki pika ja keerulise arengu, et sisustada mõistet „eesmärgiga tekitada kahju lepingujärgsele pärijale“. Sama ülesanne seisab ees ka Eesti kohtutel. Ehkki pärimislepinguid on meil olnud võimalik sõlmida alles viimase seitsme aasta jooksul, on siiski meie kohtutesse jõudnud juba ka nõuded kinkelepingute kehtetuks tunnistamiseks Päs § 96 lõike 3 alusel.

Teatava ülevaade meie kujunevast kohtupraktikast saab Tartu Ringkonnakohtu otsusest 7. detsembrist 1998 tsiviilasjas nr II-2-452/98^{*55} ja Võru Maakohtu otsusest 25. septembrist 1998 tsiviilasjas nr 2-19-1998 (Merle O. hagi Senta P. vastu kinkelepingu tühiseks tunnistamiseks). Vaidluse asjaolud on lühidalt järgmised.

Hagiavalduse kohaselt tegi Elli V., kes oli hageja ema vennanaine, 2. septembril 1997 pärimislepingu, mis puudutas kogu temast järelejäänud vara, sealhulgas ehitist ja kinnistut. Pärimislepingu punkti 2 kohaselt pandi hagejale kui pärijale rida kohustusi pärandaja suhtes, mida kõiki hageja täitis kuni Elli V. surmani 27. detsembril 1997. Kui hageja pöördus notari poole pärandi vastuvõtu vormistamiseks, selgus, et paar päeva enne surma, 23. detsembril 1997, oli Elli V. teinud notariaalse kinkelepingu pärimislepingus nimetatud kinnistu kinkimise kohta oma surnud abikaasa õele Senta P-le.

Merle O. esitas Päs § 95 lõigete 3 ja 4, § 96 lõike 3, TsÜS § 66 lõike 2 ja TsK § 477 lõigete 1 ja 5 alusel Senta P. vastu hagi Elli V. poolt koostatud kinkelepingu tühiseks tunnistamiseks ja kostja kohustamiseks lepingu järgi saadu hagejale tagastada. Hageja oli seisukohal, et pärimislepingut ei saa ühepoolselt muuta või tühistada. Hageja, kinkides ära oma kõige väärtuslikuma vara, mis pärimislepingu kohaselt oleks kuulunud hagejale, tegutses eesmärgiga tekitada hagejale kahju.

Kostja esindaja vaidles hagile vastu. Kinnistuosa oli Elli V. omand. AÕS § 68 kohaselt on omand isiku täielik õiguslik võim asja üle ja annab omanikule õiguse omandit käsutada, mida Elli V. kinnistusosa Senta P-le kinkides tegigi.

Maakohus leidis, et ei ole tõendatud Elli V. poolt kinkelepingu sõlmimine eesmärgiga tekitada kahju lepingujärgsele pärijale Merle O-le. Hageja väite kohaselt tegi ta seoses pärimislepinguga 20 000 krooni eest kulutusi (Elli V. hooldamisele ning tema haigla- ja ravikuludena). Pärimislepingus on hinnatud elamu väärtuseks 80 000 krooni ja kinnistu väärtuseks 15 000 krooni. Kinkelepingus on hinnatud kinnistu väärtuseks 24 337,50 krooni. Seega ei tekitatud kinkelepinguga Merle O-le kahju, sest ta sai pärimislepingu järgi ehitise, mille väärtus ületab mitmekordselt tema poolt tehtud kulutused.

Ringkonnakohus leidis, et õige on maakohu seisukoht, et Elli V., kinkides ära oma kinnistu, ei tekitanud Merle O-le sellega kahju ja ei sõlminud kinkelepingut kahju tekitamise eesmärgil. Kingitud vara väärtus iseenesest ei saa tõendada asjaolu, et kingitus tehti eesmärgiga tekitada kahju lepingujärgsele pärijale. Lepingujärgne pärija peab tõendama kahju olemasolu, kuid antud asjas ei olnud seda tehtud.

Seega nii Võru Maakohus kui ka Tartu Ringkonnakohus lähtus vaidlustatud kinkelepingu tegemise eesmärgi üle otsustamisel ainuüksi sellest, kas lepingujärgsele pärijale tegelikult kahju tekkis või mitte. Põhimõtteliselt saab Päs § 96 lõiget 3 kohaldada aga ka siis, kui ei ole üldse tegemist tasulise pärimislepinguga, s.t kui pärimislepingu järgi pärima õigustatud isik ei võta endale mingeid kohustusi pärandaja ees tulevase pärimisõiguse nimel. Järelikult tegeliku kahju tõendamist ei tohiks pärimisseaduse

⁵³ Samas, äärenr 158; C. T. Ebenroth (viide 5), äärenr 273.

⁵⁴ H. Brox (viide 8), äärenr 158.

⁵⁵ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.tarturk.just.ee/>.

mõtte kohaselt lepingujärgselt pärijalt nõuda. Pärimisseaduse mõtte kohaselt ei ole Päs § 96 lõike 3 kohaldamisel niivõrd oluline mitte kahju majanduslik külg, vaid just selle õiguslik külg – kinkelepingu tegemise eesmärk ise ehk *causa*.

Antud kaasuse põhjal võib öelda veel ka seda, et meie kohtute seisukoht langeb põhimõtteliselt kokku Saksa Liidukohtu varasemate lahenditega, mis omakorda tähendab, et praktikas on Päs § 96 lõike 3 kohaldamise võimalus ääretult piiratud. Vähe usutav, et keegi oma kinkelepingusse otsesõnu kirja paneb, et ta selle kingi üksnes lepingujärgse pärija kahjustamise eesmärgil on teinud. Järelikult peavad kohtud hakkama ka meil kinkelepingu eesmärki tuletama mitte niivõrd otseste, vaid kaudsete tõendite alusel.

Igal juhul tuleb aga Päs § 96 lõike 3 alusel kinkelepingu vaidlustamisel silmas pidada, et selline nõue tekib pärijal või annakusaajal alles peale pärandaja surma ja üksnes juhul, kui ta on pärandi või annaku vastu võtnud. Nõue ise on ju suunatud alati kingisaaja vastu, mitte pärandaja vastu.^{*56} Järelikult pärandaja eluajal ei ole pärimislepinguga soodustatud isikul mingit õigust sekkuda oma lepingupartneri tehingutesse kolmandate isikutega. Sellele seisukohale on asunud ka Valga Maakohus oma otsuses 7. maist 1998 (Heino I. hagi Selma I. ja Valter-August T. vastu kinke- ja maa loovutamise lepingu osalise tühistamise nõudes).^{*57}

Kokkuvõtteks tooks ära kaks olulisemat soovitusi pärimislepingu sõlmijatele. Nimelt soovitatakse Saksa õiguspäraselt pärimislepinguga oma surma puhuks korraldusi teinud isikule juhul, kui tal tekib vajadus kinkelepingut sõlmida, lisada kinkelepingu juurde pärimislepinguga soodustatud isiku notariaalne nõusolek. Sellisel juhul saab ta vältida tulevikus tekkida võivaid arusaamatusi ja kohtuvaidlusi tema poolt tehtud kinkide osas ning ka kingisaaja huvid on nii paremini kaitstud.^{*58}

Pärimislepingu teise poole ehk pärija või annakusaaja kaitseks on aga Saksa notarite praktikas välja kujunenud terve tehingute kompleks, kuidas pärimislepingut elavate vaheliste tehingutega nii siduda, et ka tulevase pärija või annakusaaja huvid saaks tagatud. Näiteks koostatakse ühtse dokumendina pärimisleping, ülalpidamisleping ja viimasest tulenevalt näiteks ülalpidaja kaitseks sobiv asjaõigusliku tagatise seadmise kokkulepe.^{*59}

6. Kokkuvõtteks

Pärimisleping on testamendi kõrval teine Eesti pärimisseadusega lubatud *mortis causa* tehing. Testamendiga võrreldes annab see inimestele palju lisavõimalusi nii oma surma puhuks korralduste tegemisel kui ka oma varast eluajal kasu saamiseks. Samas on pärimisleping võrreldes testamendiga märksa keerulisem tehing ja seda tänu oma mitmetahulistele seostele võlaõigusega. Seepärast seab pärimisleping eelkõige just notaritele keerulisi lisaülesandeid. Esiteks juba seeläbi, et notaritel on tõestamiseseaduse § 18 lõike 1 kohaselt kõigepealt selgitamiskohustus, s.t notar peab suutma tehingu osalistele selgeks teha pärimislepingu olemuse ja selle, millistel puhkudel on üldse mõttekas pärimislepingut sõlmida. Teiseks tuleb tehingupoolte nõustamiskohustusest tulenevalt notaritel tagada pärimislepingu ja sellega seotud muude lepingute tasakaalustatud, kogenematute ja asjatundmatute osalejate huve mittekahjustav vormistamine. Kolmandaks mitte just vähetähtis asjaolu: notarid on need, kellel tuleb hiljem pärimislepingu alusel ka konkreetne pärimisasi lahendada.

Autorist:

Urve Liin on Tartu Ülikooli tsiviilõiguse õppetooli assistent.

⁵⁶ C. T. Ebenroth (viide 5), äärenr 274.

⁵⁷ Valga Maakohtu otsus, 7. mai 1998, tsiviilasi nr 2-202/98.

⁵⁸ D. Leipold. Erbrecht. 12. tr. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, äärenr 391.

⁵⁹ Vt nt O. Dittmann, W. Reimann, M. Bengel (viide 12), lk 692–694.

Lisa 9.

U. Liin. Pärandi üleminek pärijale: vastuvõtusüsteem versus loobumissüsteem. – Juridica, 2003, nr I, lk 45-56.

Pärandi üleminek pärijale: vastuvõtusüsteem *versus* loobumissüsteem

1. Sissejuhatus

Käimas on pärimisõiguse reformi teine etapp, mille käigus tahetakse 15. mail 1996 Riigikogu poolt vastuvõetud pärimisseadus viia „vastavusse vahepeal õiguskorras toimunud muudatustega, samuti kõrvaldada pärimisseaduse rakendamisel tekkinud kitsaskohad“.¹ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu valmis-tati ette Justiitsministeeriumi poolt ja esitati 23. mail 2002 Riigikogule, kus seaduse esimene lugemine toimus 9. oktoobril 2002.²

Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskirjast võib lugeda, et eelnõu ei muuda oma põhiosas kehtiva pärimisseaduse struktuuri ning üldisi põhimõtteid, ehkki ühe põhimõttelise muudatuse see siiski endaga kaasa toob. Nimelt on kavas asendada pärijale pärandi üleminekul praegu kehtiv aktiivne ehk nn vastuvõtusüsteem Saksa õiguse eeskujul iseenesliku pärandi omandamise ehk loobumissüsteemiga.

Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu ettevalmistamisel saatis Justiitsministeerium selle kooskõlastamiseks ka teistele ametkondadele. Kooskõlastuse kohta tehtud kokkuvõttest selgub, et kuuest oma arvamuse Justiitsministeeriumile esitanust ei toetanud loobumissüsteemile üleminekut neli: Sotsiaalministeerium, Eesti Linnade Liit, Riigikohus ja Notarite Koda. Ainsana väljendas oma selget toetust uuele korrale vaid üks ametiasutus – Rahandusministeerium. Kuuenda arvamuse esitanu, Siseministeeriumi seisukoha kohta ei ole võimalik seletuskirjast midagi konkreetset välja lugeda. Seletuskirja kooskõlastustabeli lõpus on toodud ära ka käesoleva kirjutise autori nimi kui mitteametlikult omapoolse arvamuse esitanu, kuid kahjuks ei ole seal märgitud, et ka mina ei poolda loobumissüsteemile üleminekut.

Riigikogus pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu esimesel lugemisel tõusis vastuvõtusüsteemilt loobumissüsteemile ülemineku otstarbekuse küsimus uuesti üles.³

Käesoleva artikli eesmärgiks ongi selgitada, miks autor ei pea otstarbekaks asendada praegu Eestis kehtivat pärandi vastuvõtusüsteemi asendada loobumissüsteemiga. Arutluse aluseks on võetud mõned olulised etteheited, mida on vastuvõtusüsteemi kohta tehtud nii pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskirjas kui ka justiitsministri poolt seaduseelnõu esimesel lugemisel Riigikogus. Tõstatatud probleemide erinevaid lahendusi võrreldes püüan näidata, mille poolest loobumissüsteem ja vastuvõtusüsteem üksteisest erinevad ja mis neis on ühist. Senine pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu arutelu näitab, et enne konkreetsete probleemide juurde asumist on vajalik ka teatav selgitav ülevaade, kuidas Euroopa eri riikides on korraldatud inimese surma korral tema vara üleminek pärijatele.⁴

¹ Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=021430016&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1> (12.12.2002).

² Vt Riigikogu pressitalituse teade 24. maist 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/uudised.html>; Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/ems>.

³ Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2).

⁴ Mõningaid siinset teemat puudutavaid küsimusi on käsitletud E. Grünbergi artiklis Juridica 2001. aasta kümnendas numbris. Vt lähemalt E. Grünberg. Pärandi vastuvõtmine ja selle vormistamine. – Juridica, 2001, nr 10, lk 701–706.

2. Ülevaade pärandi omandamise süsteemidest

2.1. Üldiselt

Õigusjärgluse tekkimiseks tehingu alusel tuleb TsÜS § 6 lõike 3 kohaselt iga õigus ja kohustus anda õigusjärglasele üle eraldi. Pärimise kui seaduse alusel tekkiva üldõigusjärgluse korral ei ole aga taoline üksikute õiguste ja kohustuste üleandmine võimalik ega ka mõttekas. Võimalik ei ole see seetõttu, et õiguste ja kohustuste üleandja puudub, ta on surnud.⁵ Mõttekas pole see aga seepärast, et pärimise kui täisõigusjärgluse korral on eriti oluline, et ükski pärandajale kuulunud õigus ega kohustus ei jääks hetkekski ilma kandjata. Viimast põhimõtet nimetatakse ka pärimise absoluutsuse põhimõtteks, mida on Eesti kehtivas pärimisseaduses rõhutatud päris mitmes paragrahvis (PärS § 2, § 130 lg 1, § 121 lg-d 2 ja 3) ja lisaks sellele valduse osas asjaõigusseaduse §-s 38 ning aktsia ülemineku osas äriseadustiku §-s 231. Taolise subjektita ehk peremehele vara tekkimise vältimine on läbi aegade olnud pärimisõiguse üheks tõsisemaks ja raskemaks ülesandeks.⁶

Oma olemuselt on see, kuidas toimub surnud isiku (pärandaja) vara üleminek tema õigusjärglastele (pärijatele), õigustehniline probleem, mis on peamiselt ajaloolistel põhjustel eri riikide pärimisõigustes leidnud erineva lahenduse. Pärandi omandamine vastava vastuvõtuavalduse kaudu oli, nii nagu ka iseeneslik pärandi omandamine, tuntud juba aastatuhandeid tagasi Rooma õiguses ja arenes seal selliseks just praktilistel kaalutlustel.⁷ Germaani aladel võeti vastuvõtusüsteem üle Rooma õiguse retseptiooni käigus. Germaani õiguses endas tunti algselt vaid iseeneslikku pärandi omandamist, mis kasvas seal välja pärimisel kehtinud juurdekasvuõigusest. Germaani juurdekasvuõiguses puudus Rooma õiguses tuntud täisõigusjärgluse põhimõte ja surnu vara lisandus lihtsalt pärima õigustatud isiku(te) varale. Väidetavalt võeti germaani õiguse aladel vastuvõtonõue omaks seepärast, et see muudab pärimise selgemaks, seda just pärija suhetes pärandaja võlausaldajatega ja teiste pärija positsioonile pretendeerivate isikutega. Nähtavasti sellest lähtusid Austria tsiviilkoodeksi (*Allgemeine Bürgerliches Gesetzbuch*, edaspidi ABGB) loojad vastuvõtusüsteemi väljatöötamisel.⁸

Niisiis tekkis juba Euroopa suurte koodeksite ettevalmistamise käigus küsimus, kumba kahest tol ajal kehtivast süsteemist valida. Kuna tegemist oli vaid konstruktsiooniküsimusega, võis otsustada nii kuis sooviti. Saksa tsiviilseadustiku koostajad otsustasid iseenesliku ehk loobumissüsteemi kasuks. Osalt kindlasti sellepärast, et see olevat olnud Saksamaal kohalikus õiguses ülekaalus.⁹

Eestis kehtib vastuvõtusüsteem tegelikult samuti 19. sajandist ja veelgi varasematest aegadest ega baseeru sugugi nõukogulikul pärimisõigusel.¹⁰ Vähegi tähelepanelikumal võrdlemisel on ilmne, et kehtivas pärimisseaduses pärandi üleminekut reguleerivad normid (nt §-d 115–126) on üsnagi otseselt üle võetud mitte ENSV tsiviilkoodeksist (§-d 551–560), vaid hoopiski 1940. aastaks valminud tsiviilseadustiku eelnõust¹¹ (§-d 785–797) ning erinevad enne 1. jaanuari enne 1997 kehtinud pärandi vastuvõtu korrast küllaltki oluliselt. 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõu vastuvõtusüsteemi reguleerivad sätted on suures osas üle võetud Balti Eraseadusest¹², mis oli 19. sajandi keskpaigaks Eesti-, Liivi- ja Kuramaal kehtinud normide süstematiseeritud kogu.¹³

Niisiis on vastuvõtusüsteem Eestis välja kujunenud juba enne nõukogude õiguse teket. Samas on selle arengut mõjutanud nii Eesti juristide omavahelised diskussioonid enne Teist maailmasõda¹⁴ kui ka tsi-

⁵ E. Laasik. Nõukogude tsiviilõigus. Eriosa. Tallinn: Valgus, 1975, lk 451.

⁶ E. Ilus. Rooma eraõiguse alused. H. Pisuke (toim.). Kirjastus Ilo, 2000, lk 174–175; Ü. Uluots. Tsiviilõiguse üldosa konspekt. Tartu, 1936, lk 56; E. Silvet. Pärimisseaduse eelnõu põhjoontest. – Juridica, 1995, nr 7, lk 283; H. Hattenhauer. Grundbegriffe des Bürgerlichen Rechts. Historisch-dogmatische Einführung. München: Beck, 1982, lk 204.

⁷ Tsiviilõiguse eriosa: autoriseeritud konspekt. E. Ilusa loengute järgi koostanud A. Rammul ja E. Talvik. Tartu: Akadeemiline Kooperatiiv, 1938, lk 59–60; E. Grünberg (viide 4), lk 701; C. Bielefeld. Die Entwicklung des Erbschaftserwerbs nach österreichischem Recht seit Inkrafttreten des ABGB im Jahre 1812. Inaugural-Dissertation. Münster, 1997, lk 2–6.

⁸ C. Bielefeld (viide 7), lk 6–8.

⁹ H.-G. Mertens. Die Entstehung der Vorschriften des BGB über die gesetzliche Erbfolge und das Pflichtteil. Berlin: Walter de Gruyter, 1970, lk 29–30; K. Muscheler. Die erbrechtliche Universalsukzession. – Juristische Ausbildung (Jura), 1999, lk 235; H. Brox. Erbrecht. 18. tr. Köln, Berlin, Bonn, München: Carl Heymanns KG, 2000, äärenr 22.

¹⁰ Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2).

¹¹ Selle kohta vaata ka E. Silvet (viide 6), lk 282–283.

¹² E. Ilus (viide 7), lk 101–104.

¹³ M. Luts. Textbook of Pandects or New Style of Legislation in Estonia? – Juridica International, 2001 (VI), lk 154.

¹⁴ M. Pung. Pärimisõigus tsiviilseadustiku eelkava järele. V Õigusteadlaste-päev, Tartus, 8. ja 9. aprillil 1926. a. – Õigus, 1926, nr 4, lk 93–107; J. Jaakson. Pärimisõiguse eelnõu arvustused. – Õigus, 1926, nr 5, lk 127–138, 160–189 ja 205–210.

viilseadustiku eelnõu ettevalmistav toimkond. Oma jälje on sellesse arengusse jätanud muidugi ka 15. mail 1996 vastuvõetud pärimisseaduse ettevalmistajad.^{*15} Põhiosas on aga praegu kehtiv vastuvõtusüsteem siiski vägagi äratuntavalt sarnane just 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõu regulatsioonile ja seepärast väga sarnane kaasajal teisteski Euroopa riikides kehtivate ning umbes sarnase arengulooga pärandi omandamise regulatsioonidega.

Tänapäeval Euroopa riikides kasutatavate lahendusvariantide võrdlemisel eristatakse erialakirjanduses kõigepealt pärandajale kuulunud õiguste üleminekut ja pärandaja või tema varaga seotud kohustuste üleminekut.^{*16}

Pärandaja õiguste ülemineku iseloomustamisel kasutatakse kahte kriteeriumi, mille alusel võib välja tuua kolm tüüpilisemat lahendust. Esimene kriteerium puudutab vara ülemineku vahendatust, see tähendab, kas pärand läheb pärijale üle vahetult (ilma vahendava isikuta) või mitte. Viimasel juhul toimub pärandvara üleminek pärijale vahendussikku kaudu. Teiseks aspektiks on pärija omanikuks saamise ajaline moment: kas pärija saab omanikuks kohe pärandaja surma momendil või lükkub see kusagile hilisemale ajale. Neist kahest kriteeriumist lähtuvalt tuntaksegi kolme tüüpilist pärandaja õiguste ülemineku lahendusvarianti:

- 1) Prantsuse süsteem, kus pärand läheb pärijale üle vahetult ja otsekohe;
- 2) Austria süsteem, kus pärand läheb üle küll vahetult, kuid ajaliselt edasilükatuna;
- 3) Inglise süsteem, kus pärand läheb pärijale üle vahendatult ja ajaliselt edasilükatuna.^{*17}

Pärandaja kohustuste ülemineku ulatusest lähtuvalt tehakse vahet piiratud vastutusel, kus pärija vastutus on piiratud pärandvaraga (*intra vires*) ja piiramatul vastutusel (*ultra vires*), kus pärandaja võlakohustuste eest vastutab pärija lisaks pärandvarale veel ka enda varaga. Siin eristatakse jällegi kolme tüüpilist lahendusvarianti:

- 1) Prantsuse süsteem, kus kaldutakse piiramatu vastutuse poole;
- 2) Saksa süsteem, kus kaldutakse piiratud vastutuse poole;
- 3) Inglise süsteem, kus tuntakse vaid rangelt piiratud vastutust.^{*18}

2.2. Vahetu ja kohene pärandi üleminek seaduse alusel (Prantsuse süsteem)

Selle süsteemi puhul toimub pärandi üleminek igale üksikule pärijale vahetult ja otsekohe seaduse alusel ehk *ipso iure*. Peale Prantsusmaa tuntakse taolist süsteemi veel Belgias, Luksemburgis, Hollandis, Kreekas, Saksamaal^{*19} ja Šveitsis. Siin ei nõuta ei pärijatelt ega ka annakusaajatelt mingit omapoolset initsiatiivi. Pärandi vastuvõtmise aktsepteerimine ei ole siin vajalik selleks, et saada pärandvara omanikuks, vaid sellel on ainult seaduse alusel saadud omandiõiguse kinnitamise tähendus.^{*20}

Vahetut ja kohest seaduse alusel pärandi omandamist nimetatakse loobumissüsteemiks, sest iseenesest saab pärija ainult sellest pärima kutsutud isikust, kes pärandist teatud tähtaja jooksul ei loobu. See tähendab, et pärimisseadus annab pärimisele kutsutud isiku vaikimisele õigustloova tähenduse. Teisiti öeldes, pärima õigustatud isiku vaikimine loetakse teatud tähtaja möödudes tahteavalduseks (BGB §-d 1943 ja 1956).^{*21}

Loobumisõiguse vajalikkus iseenesliku pärandi omandamise puhul tuleneb pärimise olemusest enesest. Pärimisele kutsumine toimub reeglina ilma pärija enda osaluseta (seadusjärgsel pärimisel on võimalikud pärijad nimetatud seaduses või siis tuleneb pärijaks saamine pärandaja enda viimsest tahteavaldusest, näiteks testamendist, mis on vastuvõtmist mittevajav ühepoolne tehing ning põhimõtteliselt kuni surmani saladuses ja muudetav). Võib juhtuda, et pärand on isikule, kelle kasuks see on määratud, äärmiselt soovimatu, näiteks seetõttu, et see toob talle pärandil lasuvate kohustuste näol enam kahju kui kasu. Kuna

¹⁵ E. Silvet (viide 6).

¹⁶ A. Verbeke, Y.-H. Leleu. Harmonization of Law of Succession in Europe. – Towards a European Civil Code. 2. tr. A. Hartkamp, M. Hesselink, E. Hondius, C. Jouta, E. du Perron (toim.). The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1998, lk 176.

¹⁷ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 176–177.

¹⁸ Samas, lk 177.

¹⁹ Saksamaal kasutatakse terminit *Vonselbsterwerb* (iseeneslik omandamine), mida saab kasutada nii pärijate kui ka annakust ja sundosaõigusest tulenevatele nõuete kohta, aga samuti asepärimisest tuleneva nõude kohta, mis samuti tekivad otse seaduse alusel, ilma et oleks vajalik õigustatud isiku õigustehinguline tahteavaldus. Vt W. Schlüter. Erbrecht. 14. tr. München: Beck, 2000, äärenr 41.

²⁰ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 177.

²¹ H. Brox (viide 9), äärenr 301, 305.

kellelegi ei saa vastu tahtmist peale suruda vara või võlgu, peab soodustatud isikul olema võimalus end pärandi saamise eest kaitsta.^{*22}

Kui vaadata loobumissüsteemiga riikide pärandi omandamise regulatsioone detailsemalt, siis selgub, et vaikimine toimib vastuvõtu nõusolekuna siiski vaid üldreeglina. Nii on näiteks Šveitsis (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch* (edaspidi ZGB) art 560 lg 3) ja ka Prantsusmaal testamendijärgsetel pärijatel vaja oma õiguste maksmapanekuks teatavat aktiivsust üles näidata.^{*23} Sama kehtib ka Belgias ja Luksemburgis.^{*24} Šveitsi õiguse kohaselt ei lähe võlgadega ülekoormatud pärand pärijale üle mitte üldise korra kohaselt vaikimisi, vaid sellise pärandi omandamiseks peab pärija sõnaselgelt oma vastuvõtutahet avaldama. Järelikult on siin olukord üldreegli suhtes koguni vastupidine – vaikimist peetakse võlgadega ülekoormatud pärandi korral hoopis loobumiseks (ZGB art 566 lg 2).^{*25}

Pärandi vastuvõtmisel ja mittevastuvõtmisel on loobumissüsteemi korral väga suur tähtsus ka seoses pärandvarasse kuuluvate kohustuste üleminekul. Vastuvõtmine toob kaasa vastutuse. Seni kuni ei ole üheselt selge pärandi vastuvõtmine, ei saa ka nn esialgselt pärijalt nõuda pärandaja võlgade tasumist (vt nt BGB § 1958).

Eri riikides, kus on kasutusel loobumissüsteem, on pärija vastutuse küsimus lahendatud erinevalt. Mis puutub Prantsuse süsteemi, siis seal kaldutakse, nagu juba öeldud, piiramatule vastutuse poole (*ultra vires*), see tähendab, et pärija vastutab ka oma isikliku varaga. Selleks et pärija saaks oma vastutust piirata, tuleb tal pärandvarast loobuda või võtta see vastu inventuurisoodustusega. Seevastu kehtib Saksamaal selleks, et pärija saaks kaitsta oma isiklikku vara, mõningal määral ainulaadne vastutuse piiramise lahendus (*intra vires*).^{*26} Nimelt annab Saksa õigus pärijale võimaluse piirata oma vastutust teatud juhtudel ka pärast pärandi vastuvõtmist (BGB § 1975 jj). Pärandvara inventuuri tegemine iseenesest pärija vastutust Saksa õiguse kohaselt ei piira.

Loobumissüsteemiga riikides on erinevalt lahendatud ka valduse üleminek pärijale. Prantsuse süsteemis on tüüpiline pärandiesemete omandi ja valduse hoidmine lahus. Taolise *saisine*- mehhanismi^{*27} puhul kuulub pärandi valdus kohalviibivatele seadusjärgsetele pärijatele ja universaalannaku saajatele kohe seaduse alusel, teistele pärijatele või annakusaajatele, kuigi ka nemad on pärandi omanikud, valdust ei kuulu ja nad peavad nõudma oma osa väljaandmist. Sama süsteem kehtib veel Belgias ja Hollandis, kuid seda ei tunda Saksamaal, Šveitsis ega Kreekas. Viimatinimetatud riikides saab iga pärija ja annakusaaja seaduse alusel kohe ka valdusõiguse (vt nt BGB § 857), kuigi selle teostamine on piiratud lähtuvalt pärimistunnistuse teooriast, mille kohaselt peab iga pärija tõendama oma pärijaks olekut.^{*28} Teisiti öeldes, vaid sellele isikule võimaldatakse pärandvarasse kuuluva eseme omandamisel heausksuse kaitse, kes omandab pärandisse kuulunud eseme pärimistunnistust omavalt isikult (BGB § 2366). Pärimistunnistus antakse pärijale välja tema taotluse alusel pärandikohtu poolt pärast põhjalikku kohtulikku menetlust (BGB §-d 2353 jj; FGG^{*29} § 72 jj).

Loobumissüsteemis kehtiv *ipso iure* omandamine peab vältima subjektita, lamava pärandi tekkimist, samuti kaitsma pärijat, kes saab kohe nii omanikuks kui ka valdajaks.^{*30}

2.3. Vahetu, kuid ajaliselt edasilükatud üleminek (Austria süsteem)

Selle süsteemi puhul läheb pärand pärijate ja annakusaajate omandisse vahetult, ilma et kasutataks vahendusisikut, kuid üleminek ei toimu kohe surmahetkest, vaid alates mingist hilisemast ajamomendist, s.t alles siis, kui pärija on näidanud üles omapoolset initsiatiivi, milleks on pärandi vastuvõtt (*aditio hereditatis*). Lisaks Austriale ja Liechtensteinile kuuluvad vastuvõtusüsteemiga riikide hulka ka Itaalia, Hispaania ja

²² Samas, äärenr 292.

²³ C. T. Ebenroth. *Erbrecht*. München: Beck, 1992, äärenr 379.

²⁴ Samas, äärenr 380.

²⁵ J. N. Druey. *Grundriss des Erbrechts*. 3. tr. Bern: Verlag Stämpfli+Cie AG, 1992, § 15, äärenr 25.

²⁶ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 177.

²⁷ *Saisine* põhimõtte tuleneb vanast germaani õiguse põhimõttest *Der Tote erfasst den Lebendigen* (prantsuse *le mort saisit le vif*), mille võiks eesti keelde tõlkida „surnu haarab elava“. Selle põhimõtte kohaselt asendub surma momendil pärandaja isik seaduse jõul pärija isikuga, ilma et viimane ise pruugiks pärandaja surmast või konkreetsetest pärandiesemetest teadlikki olla. Pärijaks saamiseks ei pea niisiis pärija ise mitte midagi tegema. Vt J. N. Druey (viide 25), § 4, äärenr 2.

²⁸ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 177.

²⁹ *Gesetz über die Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit* ehk eesti k vabatahtliku kohtualluvuse seadus.

³⁰ C. T. Ebenroth (viide 23), äärenr 328; H. Hattenhauer (viide 6), lk 204.

Portugal. Viimati nimetatud riikides võib pärandi vastuvõtt toimuda nii sõnaselgelt kui ka vaikimisi. Seevastu on Austrias pärandi omandamiseks vajalik peale pärijapoolse vastuvõtuavalduse veel lisaformaalsus, mis seisneb kohtuotsuses (*Einantwortung*), millega pärand kantakse pärijale üle.^{*31}

Vastuvõtusüsteem erineb loobumissüsteemist vaid selle poolest, et siin ei pea seadus pärima õigustatud isiku vaikimist tahteavalduseks ja seega tema vaikimist tõlgendatakse reeglina kui pärandist loobumist. See tähendab, et vaikimine ei too reeglina kaasa õiguslikku tagajärge, isik ei omanda sellega ei uusi õigusi ega saa juurde ka kohustusi. Pärija vaikimine iseenesest ei too aga sugugi mitte automaatselt kaasa pärandist loobumist.^{*32}

Vastuvõtusüsteem kehtis ka nõukogude õiguses^{*33} ja selle juurde on jäädud endiselt Vene Föderatsioonis.^{*34} Vastuvõtusüsteem oli Eestis ka enne 1941. aasta esimest jaanuari kehtinud Balti Eraseaduse § 2622 jj kohaselt. Selle juurde jäädigi Lätis 1937. aastal vastuvõetud ja 1992. aastal taaskehtestatud tsiviilkoodeksis (art 688).^{*35} Vastuvõtusüsteemile tagasipöördumine on kavandatud Tšehhi Vabariigis, kus 1964. aastal asendati varem kehtinud vastuvõtusüsteem Saksa eeskujul loobumissüsteemiga, kuid praktikud seda väidetavalt siiski omaks ei võtnud.^{*36}

Vastuvõtusüsteemi negatiivseks küljeks peetaksegi seda, et tekib ajaline vahe surma ja pärandi vastuvõtu vahel. Selle perioodi jooksul on tegemist nn lamava pärandiga (*hereditas iacens*), mida valitseb kas hooldaja või üks pärijatest.^{*37}

Vastuvõtusüsteemiga riikides püütakse sellist lamavat pärandit õiguslikult reguleerida kahte moodi. Austrias toimub vara üleminek pärijale kohtuotsuse tegemise momendist ja selle ajani loetakse pärandvara ennast õigussubjektiks, mis moodustab pärijate varast eraldi seisva vara ja vastutab pärandaja võlgade eest, olles ise vastavalt siis kohtus hagejaks või kostjaks.^{*38} Kohtuliku sekkumise eeliseks on see, et pärandi üleminek toimub kontrollitult ja range korra kohaselt. Siin puudub vajadus *saisine*'i järele, nii nagu oli see loobumissüsteemi puhul. Itaalias seevastu välditakse lamava pärandi teket sellega, et pärandi vastuvõtt omab tagasiulatuvat toimet kuni pärandaja surma hetkeni.^{*39} Nii on see ka Hispaanias (*Código civil* art 989).^{*40} Samamoodi oli see sätestatud nõukogude õiguses (vt nt Eesti NSV TsK § 551 lg 5) ja sama regulatsiooni juurde on jäädud Vene Föderatsiooni uues tsiviilkoodeksis (§ 1152 lg 4). Viimane on oma sõnastusel veelgi detailsem. Vene tsiviilkoodeksi kohaselt kuulub vastuvõetud pärand pärijale pärandi avanemise päevast alates sellest olenemata, millal ta faktiliselt pärandi vastu võttis, samuti sõltumata ajast, millal pärija oma õiguse riiklikus registris registreeris, kui taoline õigus kuulub registreerimisele riiklikus registris.

Eesti pärimisseaduses jäeti *expressis verbis* sätestamata, mis hetkest pärand pärijale üle läheb. Pärimisseaduse eelnõu üks autoreid Ivo Mahhov on öelnud: „Praeguse pärimisseaduse mõtte kohaselt lähevad pärandaja õigused ja kohustused pärijatele üle **tagasiulatuvalt pärandi avanemise hetkest** – pärandvara näol ei ole tegemist iseseisva juriidilise isikuga, nn. „päranditombuga“ (*hereditas iacens*), ka mitte sel juhul, kui seda valdab, kasutab või käsutab pärandi hooldaja või testamenditäitja.“^{*41} Arvestades aga meie kohtutes tekkinud vaidlusi ja pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskirjas loobumissüsteemile ülemineku põhjendustega, tehti pärimisseaduse vastuvõtmisel siiski suur viga, et seda põhimõtet sõnaselgelt seadusesse kirja ei pandud.

Vaatamata nimetatud möödalaskmisele pärimisseaduse ettevalmistamisel ja vastuvõtmisel, tuleks pidada pärandi omandamise momendiks Eesti kehtiva pärimisseaduse mõtte alusel ikkagi pärandi avanemise hetke. Mis omakorda tähendab, et Eestis praegu kehtiv vastuvõtusüsteem sarnaneb pigem Itaalia õiguses tunnustatud süsteemile kui Austrias kasutusel olevale vastuvõtusüsteemile. Itaalia õigusele lähedasemaks teeb Eesti vastuvõtusüsteemi ka see, et Itaalias kuulub pärandi ülemineku vormistamine vaidluse puudu-

^{*31} A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; vt ka E. Grünberg (viide 4), lk 701–702.

^{*32} D. Berther. Die internationale Erbschaftsverwaltung bei schweizerisch-deutschen, -österreichischen und -englischen Erbfällen. Dissertation zur Erlangung der Würde eines Doktors beider Rechte, vorgelegt der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität der Freiburg in der Schweiz. Zürich, 2001, lk 17.

^{*33} E. Laasik (viide 5), lk 446, 451–452 ja 465–466.

^{*34} A. A. Rõbanov. Konstitutsionnaja garantija prava nasledovaniya: svoboda nasledovaniya i Graždanskii kodeks Possii. – Gosudarstvo i pravo, 2002, nr 9, lk 61–63.

^{*35} M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann. Internationales Erbrecht. München: Beck (2000). Lāti, äärenr 113 jj.

^{*36} C. Trilsch-Eckardt. Das tschechische Erbrecht im Vergleich zum deutschen und Reformüberlegungen. – Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge, 1996, lk 4–5.

^{*37} A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; D. Berther (viide 32), lk 20.

^{*38} D. Berther (viide 32), lk 20.

^{*39} A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann (viide 35), Itaalia, äärenr 199.

^{*40} M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann (viide 35), Hispaania, A I, lk 87.

^{*41} I. Mahhov. Pärimise käik uues pärimisseaduse eelnõus. – Juridica, 1995, nr 7, lk 291.

misel notarite kompetentsi^{*42}, mitte aga ainult kohtute pädevusse, nii nagu see on Austria vastuvõtusüsteemi puhul või loobumissüsteemi kasutaval Saksamaal. Sellega võib ühtlasi kummutada pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskirjas toodud väite, et vastuvõtusüsteem iseenesest eeldaks „kohustusliku kohtu järelevalve all toimuva pärimismenetluse ettenägemist“.^{*43}

Pärandaja kohustuste eest vastutuse ülemineku osas järgivad vastuvõtusüsteemi maad Prantsuse süsteemi, kaldudes piiramatult vastutuse suunas.^{*44} See tähendab, et pärija peab kohe, juba pärandit vastu võttes otsustama, kas ta võtab pärandi vastu sellisena, nagu see on (*per se*), ega piira oma vastutust või võtab pärandi vastu inventuurisoodustusega, piirates nii oma vastutuse üksnes pärandvaraga.^{*45} Teisiti oli kohustuste ülemineku reguleeritud nõukogude õiguses. Seal tunnistati ainult piiratud vastutust, mille kohaselt pärija vastutus oli piiratud üksnes temale üle läinud pärandvara tegeliku maksumusega (Eesti NSV TsK § 558). Samas pidi pärandaja kreditor enda nõudest teada andma pärandi vastuvõtuks sätestatud aja jooksul, sõltumata nõude tähtaja saabumisest. Nõude kuue kuu jooksul esitamata jätmine tõi kaasa kreditorile kuulunud nõudeõiguse kaotuse (Eesti NSV TsK § 559). Pärija piiratud vastutuse juurde on jäädud ka Vene uues tsiviilkoodeksis (art 1175 lg 1).

2.4. Vahendatud ja ajaliselt edasilükatud ülemineku (Inglise süsteem)

Kolmanda süsteemi korral läheb pärandvara pärijatele ja annakusaajatele üle vahendussisiku, s.t pärandaja isikliku esindaja kaudu. Pärijad ja annakusaajad peavad ootama, kuni pärandvara valitsemise ja võlgade tasumise tulemusel selgub pärandi puhastulem, mis neile seejärel üle kantakse.^{*46}

Pärandi esimene, isiklikule esindajale ülekandmine toimub Inglise õiguses pärimismenetluse kaudu, mille käigus kohus määrab taotluse alusel isikliku esindaja (*personal representative*). Selleks võib olla testamenditäitja (*executor*), kelle on pärandaja oma viimse tahte kohaselt määranud, või sellise isiku puudumisel haldur (*administrator*), kelleks on kohtu poolt nimetatud isik (kõige sagedamini on selleks mõni surnud isiku perekonnaliige). Testamenditäitja või haldur valitseb ja korraldab pärandit kui usaldusisik, sealhulgas tasub pärandil lasuvad võlad.^{*47}

Pärandaja õigusjärglaseks ja pärandi omanikuks saab testamenditäitja (*executor*) kohe pärandaja surma momendist (*grant of representation*), kuid kohtu poolt määratud haldur (*administrator*) saab omandi alles kohtu vastava haldamismääruse (*grant of letters of administration*) alusel.^{*48} Viimasel juhul kuulub pärandvara pärandaja surma momendist kuni pärandi haldaja määramiseni õiguslikult *Public Trustee*'le, s.t vara ametlikule hooldajale.^{*49}

Pärijad ja annakusaajad on selle süsteemi kohaselt võlausaldajateks üksnes pärandi puhastulemi osas (*net result of succession; remaining assets*). Neil on nõudeõigus pärandi halduri vastu, kelle kohustuseks on neile nende osad puhastulemist välja maksta. See on pärandi teistkordne ülemineku, nüüd siis pärijatele ja annakusaajatele, kes oma nõusoleku andmise korral omandavad oma osa pärandist.^{*50} Pärijatel ja annakusaajatel ei ole mingeid õigusi varale sel ajal, kui toimub pärandi valitsemine pärandaja isikliku esindaja poolt.^{*51}

Inglise õiguse kohaselt pärandaja isiklik esindaja jagab pärandi puhastulu ja annab selle üle soodustatud isikutele reeglina ühe aasta möödumisel pärandaja surmast. Pärijate ja teiste pärandist kasu saavate isikute väljaselgitamine on pärandaja isikliku esindaja kohustus. Tavaliselt avaldavad nad selleks avaliku üleskutse. Kui aga vaatamata sellele jääb kahtlus mõne isiku olemasolu või asukoha suhtes, tuleb pöörduda

⁴² European Succession Laws. D. Hayton (toim.). Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: John Wiley & Sons, 1991, Update 4 – January 1996. Itaalia, äärenr 10.17.

⁴³ Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1).

⁴⁴ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178.

⁴⁵ D. Berther (viide 32), lk 19; M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann (viide 35), Hispaania, A I, lk 87; European Succession Laws (viide 42), Itaalia, äärenr 10.13 ja Portugal, äärenr 11.48.

⁴⁶ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; A. Borkowski. Textbook on Succession. London: Blackstone Press Limited, 1997, lk 307.

⁴⁷ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178; A. Borkowski (viide 46), lk 307.

⁴⁸ D. Berther (viide 32), lk 21; A. Borkowski (viide 46), lk 317 ja 326.

⁴⁹ A. Borkowski (viide 46), lk 8, 317 ja 341. *Public Trustee* on lordkantsleri poolt määratud ametnik-usaldusisik, kelle ülesandeks on olla nii eestkostja, usaldusisik kui ka vara hooldaja ja kelle tegevuse eest vastutab riik. Vt Osborn's Concise Law Dictionary. 9. tr. L. Rutherford, S. Bone (toim.). London: Sweet & Maxwell, 1993, lk 270.

⁵⁰ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178, A. Borkowski (viide 46), lk 339–352.

⁵¹ A. Borkowski (viide 46), lk 341–342.

abi saamiseks kohtu poole. Avalik üleskutsemenetlus ja kohtu otsus annavad pärandaja isiklikule esindajale vajaliku kaitse juhaks, kui siiski hiljem (pärast pärandi üleandmist teadaolevatele pärijatele ja annakusaajatele) peaks mõni pärija või muu soodustatud isik välja ilmuma. Samas ei kahjusta üleskutsemenetlusele mittevastamine ega ka näiteks kohtu otsus kadunud pärija surnuks tunnistamise kohta hiljem välja ilmuva isiku pärimisõigust.^{*52}

Pärandvara üleandmine pärijatele või annakusaajatele toimub pärandaja isikliku esindaja otsuse alusel (*assent*). See võib seisneda pärandaja isikliku esindaja käitumises või olla väljendatud suuliselt või kirjaliku dokumendina. Teatud juhtudel on otsuse kirjalik vormistamine seadusest tulenevalt kohustuslik (nt siis, kui on tegemist maaomandi üleandmisega).^{*53}

On täiesti selge, et taolise vara ülemineku puhul on tegemist rangelt piiratud vastutusega pärandaja kohustuste eest. Pärijad ei vastuta mitte kunagi oma isikliku varaga, sest nad saavad üksnes oma osa pärandi puhastulemist, pärast seda, kui pärand on korrastatud ja võlad tasutud.^{*54}

Taoline süsteem kindlustab, et pärandvaral on pärandaja surma momendist alates olemas väga kindel subjekt, kelle kohustuste hulka kuulub nii pärandvara arvele võtmine ja selles täieliku selguse loomine, võlanõuete täitmine kui pärijate ja annakusaajate ülesotsimine ja neile nende kuuluva osa üleandmine. Teine väga oluline sellise süsteemi tugevus on see, et pärijatele läheb pärandavarana üle üksnes selle puhastulem ja neil ei ole vaja karta, et tulevikus mõni pärandaja võlausaldaja neile ebameeldiva üllatusega oma nõude esitaks. Viimast on positiivse näitena eeskujuks toonud juba 1920. aastatel P. Bonfante, kelle artikkel „Pärimisõiguse reform“ avaldati E. Eini poolt tõlgituna juriidilise ajakirja „Öigus“ 1927. aasta neljandas numbris.^{*55}

Euroopas kehtib pärandi omandamise Inglise süsteem lisaks Inglise õigusele veel Iiri ja Šoti õiguses.^{*56} Nagu Inglise õiguses määratakse ka Šoti õiguse kohaselt pärandvara halduriks kas pärandaja üleelanud abikaasa või selle puudumisel kõige lähem sugulane-pärija (*executor-dative*), seda muidugi juhul, kui pärandaja ise ei ole vastavat isikut oma testamendis määranud (*executor-nominate*).^{*57}

Lisaks Inglise, Iiri ja Šoti õigusele võib sellesse süsteemi kuuluvaks pidada ka Põhjamaades kehtivaid pärandi pärijatele ülemineku regulatsioone. Põhjamaades on samuti pärandi üleminekuks pärijale vajalik pärandvara administreerimine. Nii on see näiteks Taanis^{*58} ja Soomes.^{*59} Pärandvara ei lähe pärijate omandisse mitte vahetult pärandaja surma momendist. Pärast surma vajavad pärandaja vara ja kohustused kindlakstegemist ning korraldamist, mis võib toimuda nii kohtu kaudu kui ka eraviisiliselt ja kesta väga pikka aega. Alles siis, kui see staadium on läbitud, võib pärandvara jagada. Pärandajale kuulunud vara ei lähe uuele omanikule, s.o pärijale või annakusaajale, üle enne, kui pärandvara jagamine on omandanud juriidilise jõu. Seegi protsess võib kesta kuid või isegi aastaid.^{*60} Taanis näiteks on üsna sagedased juhtumid, kus pärandvara jagamine pärijate vahel lükkub edasi kuni pärandaja üleelanud abikaasa surmani. Nimelt on Taanis pärandaja üleelanud abikaasal õigus hoida pärandvara oma kasutuses ja omandis jagamatu tervikuna juhul, kui tema kõrval on teisteks kaaspärijateks nende ühised lapsed.^{*61}

⁵² Samas, lk 339.

⁵³ Samas, lk 340–341.

⁵⁴ A. Verbeke, Y.-H. Leleu (viide 16), lk 178.

⁵⁵ P. Bonfante. Pärimisõiguse reform. – Öigus, 1927, nr 4, lk 105. P. Bonfante oli väga selgelt pärija piiramatul vastutuse vastane. Nii näiteks kirjutab ta oma artiklis järgmist: „Kui pärija pole muud kui varanduse omandaja, peab see varandus võlgadest puhastatama, mis kuulus enne ühele teisele subjektile ja oli esmajoones selle eelmise subjekti kreditoride garantiiks: pärija peab sellest varandusest pärandusejätja kreditorid rahuldama ja nimelt nende vahenditega, mis pärandus-varandus pakub, mitte oma isiklikkude vahenditega, olgugi päranduse varanduse ulatuses, nagu traditsionaalne vormel väljendab: *cum viribus*, mitte *pro viribus* (*hereditatis*).“ Vt lähemalt P. Bonfante, lk 104–105.

⁵⁶ D. R. Macdonald. An Introduction to the Scots Law of Succession. Edinburgh: W. Green & Sons LTD. Law Publishers, 1990, lk 19 ja 171.

⁵⁷ Samas, lk 155.

⁵⁸ European Succession Laws (viide 42), Taani, äärenr 13.34.

⁵⁹ U. Kangas. VII Family and Inheritance Law. – An Introduction to Finnish Law. J. Pöyhönen (toim.). Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing, 1993, lk 216–218.

⁶⁰ Samas, lk 216; European Succession Laws (viide 42), Taani, äärenr 13.34.

⁶¹ L. Nielsen. Equality and Care in Danish Family Law and Law of Inheritance. – Danish Law in a European Perspective. B. Dahl, T. Melchior, L. A. Rehof, D. Tamm (toim.). Copenhagen: GadJura, 1996, lk 182–183.

3. Pärandi vastuvõtu olulisus ja protseduur

3.1. Pärandi vastuvõtu olulisus pärandi omandamiseks

Eestis praegu kehtiv vastuvõtusüsteem eeldab pärija poolt pärandi vastuvõttu. Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu koostajate ja justiitsministri arvates jääb seetõttu pärandaja surma ja pärandi vastuvõtu vahele ebakindla pikkusega ajavahemik, mille jooksul puudub täielik selgus pärandvara kuuluvuse osas.^{*62} Loobumissüsteemile üle minnes soovitakse saavutada senisest kiirem ja õiguskindlam pärimisasjade lahendamine.

Sama eesmärgi on loomulikult endale seadnud teistegi eeltoodud Euroopa riikide seadusandjad ja samas, nagu näha, ikkagi oma ajalooliselt väljakujunenud süsteemile truuks jäänud. Kõigi kolme Euroopas kasutatava pärandi omandamise süsteemi põgusa käsitluse põhjal on selge, et tegelikkuses on väga kiire pärimisasjade lahendamine seni saavutamatu, sest see on pärimise olemusest tulenevalt peaaegu võimatu. Ka iseeneslik pärandi üleminek ei väldi seda, et ei teki teatud „hõljuvat seisundit“ (*Scwebezustand*), vahepealset ebamäärasuse perioodi. Nimelt võib ikkagi juhtuda, et teatud aja jooksul ei ole siiski selge või on vaieldav, kes on pärija (testamendi vaidlustamise korral, kui pärandist loobumise tähtaeg ei ole veel möödunud, eriti ahelloobumiste korral jne).^{*63} Seepärast ongi pärimine protsess, mitte hetkesündmus.^{*64}

Väga oluline pärimise juures on seegi, et mitte kedagi ei saa teha pärijaks vastu tema enda tahtmist. Saksa loobumissüsteemi puhul lõpetab vastuvõtt hõljumisaaja, mis algas pärandaja surmast ja mille jooksul on pärijal õigus oma seaduse alusel temale langenud pärimisõigusest loobuda. Pärandi vastuvõtu läbi muutub nn esialgne pärija lõplikuks pärijaks.^{*65}

Saksa õiguskirjanduses tuuakse välja, et ka siis võib tekkida vajadus pärandist loobumiseks, kui pärija on ise võlgadega üle koormatud. Seni kuni pärandist on veel võimalik loobuda, on pärand pärija enda võla-usaldajate eest kaitstud. Sellepärast ei saa pärija pankroti korral pankrotihaldur pärija eest pärandi vastuvõtu üle otsustada.^{*66}

Isegi kui pärijale tuleb pärandina üle vaid pärandi puhastulu, nagu see on Inglise õiguses ja nagu see oli ka nõukogude pärimisõiguses, võib pärimisele kutsutud isik temale määratud pärandist loobuda (vt nt Eesti NSV TsK § 555). Ainsaks erandiks on riik ja kohalik omavalitsusüksus. Nemad on ainukesed pärijad, kellel puudub võimalus neile langenud pärandist loobuda, ehk teisiti öeldes, nemad on ainukesed, kes on seadusest tulenevalt kohustatud pärima. Taoline kohustus peab lõplikult kindlustama, et ükski inimene ei saaks surra ilma, et temast järele jäänud varaga keegi ei tegeleks, ja seega välistama inimese surma korral peremehetu vara tekkimise võimaluse.

Eelnevat kokku võttes võib teha järelduse, et ühegi praegusel ajal Euroopas kasutusel oleva pärandi omandamise süsteemi puhul ei muudeta kedagi tema enda tahte vastaselt automaatselt pärijaks. Kõik kolm süsteemi eeldavad pärijaks saanu poolt pärandi vastuvõttu. Kõigi kolme eesmärgiks on tagada pärandvara omanike väljaselgitamine. Järelikult ei aita ühe pärandi omandamise süsteemi vahetamine teise vastu iseenesest „suuresti kaasa pärandvara omanike väljaselgitamisele“^{*67}, vaid palju olulisem on hoopiski süsteemi enese täiustamine. Märksa suuremat kasu tooks olemasoleva süsteemi loogiline ja täpne väljatöötamine, kõigi protsessis osalejate õiguste ja kohustuste kindlaksmääramine ning asjaosalistele selgitamine.

Pärimise väga kiiret lahendamist ei võimalda lisaks õiguslikele probleemidele ka ühiskonna eetilised tõekspidamised. Saksamaal spetsiaalselt advokaatidele kirjutatud pärimisõiguslases kirjanduses toonitatakse, et pärimise asjus ei tohi asuda kohe kliendi esmasel pöördumisel väga konkreetselt tegutsema ja kliendile detailset nõu jagama. Kui pärandaja surmast ei ole möödunud piisavalt aega, siis ei pruugi pärija olla veel oma valusast kaotusest hingeliselt üle saanud. Alles siis, kui on täiesti selge, et pärija on võimeline kaugemale ulatuvaid ning majanduslikult ja ratsionaalselt põhjendatud otsuseid vastu võtma, tohib teda koormata juriidiliste detailidega.^{*68}

⁶² Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2); pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1), paragrahv 4 muutmise.

⁶³ H. Brox (viide 9), äärenr 300–309a; Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht. H. Honsell, T. Geiser, N. P. Vogt (toim.). Schweizerisches Zivilgesetzbuch 2. Basel, Frankfurt am Main: Helbing und Lichtenbahn, 1998, art 560, äärenr 7; J. N. Druey (viide 25), § 14, äärenr 1–4.

⁶⁴ U. Kangas (viide 59), lk 216; European Succession Laws (viide 42), Taani, äärenr 13.34.

⁶⁵ C. T. Ebenroth (viide 23), äärenr 338–329; H. Brox (viide 9), äärenr 292.

⁶⁶ C. T. Ebenroth (viide 23), äärenr 329.

⁶⁷ Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2); pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1).

⁶⁸ U. Tschichoflos. Erbrecht in der anwaltlichen Beratung. Neuwied, Kriftel: Luchterhand, 1999, äärenr 539–546.

Niisiis, pärimise kui õigusinstituudi enda olemusest tulenevalt ning eetilistel kaalutlustel on paratamatu, et teatava aja jooksul ei ole veel selge, kes lõplikult pärijaks, s.t pärandvara omanikuks saab. Siit ka järgmine etteheide, mida pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskirjas ja Riigikogu stenogrammis vastuvõtusüsteemi kohta on tehtud. Vastuvõtusüsteemi korral ei olevat paratamatult tekkiva ebamäärase perioodi jooksul tagatud pärandaja võlausaldajate huvide kaitse, ohtu võib sattuda pärandvara säilimine. Surnu naabrid ei tea, kellelt nõuda laguneva ehitise kordategemist jmt.^{*69}

Inglise süsteem tundub selles mõttes kõige mõistlikum olevat. On ju pärandvara administreerimise esmaseks eesmärgiks tagada pärandvara korrakohane haldamine ja pärandaja võlausaldajate nõuete rahuldamine. Kuid ka Inglise õiguse kohaselt tekib teatud ajavahemik, kus pärandajal ei ole veel isiklikku esindajat. See juhtub siis, kui on tegemist seadusjärgse pärimisega või kui pärandaja ei ole oma testamendis oma usaldusisikut (testamentitaitjat) määranud. Taolisel ajavahemikul, mil ei ole veel kohtu poolt määratud pärandvara haldajat, ei ole üldreeglina võimalik teha kehtivat tehingut pärandvaraga. Erandina on võimalikud vaid sellised tulevase halduri poolt tehtavad tehingud, mis tulevad pärandvara kasuks. Sellised tehingud omandavad halduriks kinnitamise tulemusel tagasiulatuvalt kehtivuse (*the doctrine of relation back*). Tagasiulatuva jõu doktriini kasutus pärandvara kaitsmisel on aga väga piiratud ja kasu peab olema objektiivselt kindlaks määratav.^{*70}

Loobumissüsteemi kasutavas Šveitsi pärimisõiguses on ZGB artikli 551 kohaselt vastaval pärandaja viimase elukoha ametiasutusel kohustus võtta tarvitusele pärandi hoiuabinõud. Kui aga pärandaja ei surnud oma viimases elukohas, siis on surma koha ametiasutusel kohustus teatada pärandaja viimase elukoha järgsele ametiasutusele surmast ja võtta omalt poolt tarvitusele abinõud surma kohas oleva vara säilimise tagamiseks. Neiks abinõudeks on pärandvara hoiu korraldamine ja inventuuri tegemine, pärandvarale valitseja määramine ja pärandaja surma puhuks tehtud korralduste avamine.

Saksamaal peab BGB § 1960 kohaselt pärandikohus samuti võtma tarvitusele pärandi hoiumeetmed, kui selleks on vajadus. Eriti kehtib see sel juhul, kui pärija ei ole teada või kui ei ole kindel, kas ta võttis pärandi vastu. Inimese surmast pärandikohtule teatamine on vastava registriameti ülesanne ning see toimub haldusmenetluse kohaselt (*verwaltungsmässiges Verfahren*).^{*71} Pärandikohtu poolt rakendatavateks hoiumeetmeteks on pärandikohtu korraldus kinnipitsemise kohta; raha, väärtpaberite ja väärtesemete deponeerimine; korraldus pärandvara nimekirja koostamiseks ning pärandvara hooldaja määramine. Pärandvara hooldaja tuleb pärandikohtul määrata ka siis, kui pärandi vastu on esitatud kohtusse hagi või seda taotleb õigustatud isik (BGB § 1962).

Järelikult ei saa ka loobumissüsteemis, ehkki seal on õigusliku fiktsiooni abil iseenesliku pärandi omandamise kaudu lamava pärandi teke justkui kõrvaldatud, korraldada pärandi üleminekut ilma kohtupoolse sekkumiseta. Ikkagi tekib ka siin vajadus kohtul pärimises osaleda ja pärandi valitsemist korraldada, sh pärandvarale hooldaja määrata.

Enamasti saab nii Šveitsis kui ka Saksamaal pärandvara valitsemist kuni pärandi vastuvõtmise korraldada ka eraviisiliselt, ilma kohtuliku sekkumiseta. Seda aga siis, kui vähemalt keegi pärijatest või surnu lähedastest on teada, n-ö kohapeal olemas, ja kui pärija isikuga seoses ei esine vaidlust ega ole keegi pärandaja võlausaldajatest oma nõuet pärandvara vastu kohtulikult maksma pannud. Pärandikohus asub tegutsema omal initsiatiivil, seega erandjuhtudel ja reeglina üksnes pärijate või teiste asjast huvitatud isikute nõudel.^{*72}

Saksa õiguse kohaselt ei ole esialgne pärija hõljumisajal kohustatud pärandi eest hoolitsema, küll aga võib ta seda teha. Tema poolt tehtavate kohustustehingute eest vastutab ta oma isikliku varaga, välja arvatud juhul, kui vastutus peab kokkuleppe kohaselt piirduma ainult pärandvaraga. Lõpliku pärija suhtes on esialgsel pärijal käsundita asjaajaja seisund. Käsutustehinguid võib esialgne pärija teha ainult tungiva vajaduse korral. Ühepoolseid vastuvõtmist vajavaid tahteavaldusi võib esialgse pärija suhtes teha ning need jäävad lõpliku pärija suhtes kehtivaks.^{*73}

Eestis kehtiva vastuvõtusüsteemi kohaselt on samuti pärandi valitsemine kuni vastuvõtmise potentsiaalsete pärijate või asjast huvitatud isikute eraasi ja alles nende taotluse alusel asub tegutsema notar (PärS §-d 117, 118 ja 140¹) või rakendab hoiumeetmeid kohus (PärS § 110 jj). Kohus saab hoiumeetmeid rakendada ka pärandaja võlausaldaja nõudel (PärS § 111 lg 1). Kohtu poolt rakendatavate hoiumeetmete hulka kuulub Eesti pärimisseaduse kohaselt sarnaselt loobumissüsteemile pärandvarale hooldaja määramine (PärS § 110 lg 2 p 1 ja § 112 lg 1). Järelikult ei pea ka Eesti pärimisõiguse mõtte kohaselt pärandaja vastu nõuet omav võlausaldaja ootama pärandi vastuvõtmist pärijate poolt, vaid tal on õigus pöörduda oma nõudega

⁶⁹ Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2); pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1).

⁷⁰ A. Borkowski (viide 46), lk 317–318.

⁷¹ U. Tschichoflos (viide 68), äärenr 547.

⁷² C. T. Berther (viide 32), lk 27 ja 50.

⁷³ H. Brox (viide 9), äärenr 309a.

otse kohtu poole. Kohtul tuleb sellisel juhul aga määrata pärandvara hooldaja, kellele on seadus pannud muuhulgas kohustuse tasuda pärandvara arvel pärandaja võlad (PärS § 112 lg 3 p 4). Järelikult on võlausaldajate huvid ja ka pärandi säilimine Eestis kehtiva õiguse kohaselt lahendatud sama moodi, nagu tehakse seda loobumissüsteemi kuuluvates Saksa ja Šveitsi pärimisõiguses. Kuid täpselt samasuguse regulatsiooni leiab ka sellisest vastuvõtusüsteemiga riigist nagu Itaalia. Itaalia tsiviilkoodeksi artikli 528 lõike 1 kohaselt määrab sellisel juhul, kui pärimisele kutsutud pärija ei ole pärandit vastu võtnud ega tema valduses ei asu pärandvara, pärandi avanemise koha preetor kas asjast huvitatud isiku avalduse alusel või omal initsiatiivil pärandile hooldaja. Vastav korraldus avaldatakse ka provintsi ametlikus teatajas.

Niisi on vaadeldud kahes loobumissüsteemiga riigis (Saksamaal ja Šveitsis) ja kahes vastuvõtusüsteemiga riigis (Eestis ja Itaalias) lahendatud kuni pärijate lõpliku selgumiseni pärandi säilimine ning võlausaldajate nõuete rahuldamine peaaegu ühte moodi. Järelikult on siin erinevalt vastuvõtusüsteemi kuuluvast Austria pärimisõigusest lahendatud lamava pärandi kui iseseisva juriidilise fiktsiooni ülesanded pärandi hoiumeetmete kaudu.^{*74} Sealjuures ei esinda kohtu poolt määratav pärandvara hooldaja (nt Itaalias ja Eestis) mitte pärandvara ennast ega ole pärandaja isiku jätkaja nagu Austrias või ka Inglise süsteemi puhul, vaid ta on pärijate esindajaks, nii nagu see on põhimõtteliselt omane ka loobumissüsteemile.

Järelikult saab nn lamava pärandi tekkimist vältida mitte ainult loobumissüsteemi kasutades, see on võimalik ka vastuvõtusüsteemi korral. Oluline on see, mis hetkest pärand selle vastu võtnud pärijale ehk lõplikult pärijaks osutunud isikule ülelāinuks loetakse. Igal juhul on mõlema süsteemi juures vaja kasutada õiguslikku fiktsiooni. Ka on igal juhul vaja luua mehhanism selleks, et korraldada pärandaja võlausaldajate nõuete esitamine ja tagada pärandvara säilimine pärimisel paratamatult tekkiva ebamäärase ajavahemiku tarbeks. Kuigi Eesti pärimisseaduses kasutatav hoiumeetmete süsteem on omane eelkõige loobumissüsteemile, kasutatakse seda ka vastuvõtusüsteemi tunnustavate riikide pärimisõiguses.^{*75}

3.2. Vastuvõtutähtaeg

Loobumissüsteemile üleminekut põhjendatakse ka sellega, et Eestis praegu kehtiva vastuvõtusüsteemi puuduseks on pärandi vastuvõtu liiga pikk tähtaeg.^{*76} Ühest küljest on see etteheide põhjendatud, sest vastuvõtutähtaeg on kehtivas pärimisseaduses tõesti sätestatud väga segaselt ning seda võib mitmeti tõlgendada. Pärimisseaduse väljatöötamisel aluseks võetud 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõus oli 10 aastat tegelikult mõeldud pärandi vastuvõtu jaoks aegumistähtajana (nii nagu see on praegu näiteks Itaalias ja Portugalis^{*77}) ning seadusest tulenevaks vastuvõtmise ajaks oli eelnõu § 789 lõike 2 kohaselt välja pakutud üks aasta.

Et meie pärimisseaduse tekstist jäi 1940. aasta eelnõus ettenähtud seadusjärgne aastane vastuvõtutähtaeg välja, oli suur viga ja sellest ka probleemid ning arusaamatused pärimisseaduse rakendamisel. See ei ole aga mitte Eestis kasutatava vastuvõtusüsteemi olemusest tulenev viga, vaid seaduse vastuvõtmisel tehtud mõõdalaskmine. Nüüd, kus TsÜS § 155 lõike 1 kehtestab, et pärimisasjades on üldiseks aegumistähtjaks 30 aastat, vajab kindlasti pärandi vastuvõtutähtaeg seaduses palju täpsemat fikseerimist. Kehtiva PärS § 140 annab võimaluse pahatahtlikelt pärijatelt ka pärast 10 aasta möödumist pärandvara ja selle arvel saadu välja nõuda. See tähendab, et üle 10 aasta hilineni ei saa küll enam pärija positsiooni, kuid pärandvara ja selle arvel saadu võib ikkagi ilma aegumiseta välja nõuda.

Kuid nagu Euroopas kasutatavate pärimissüsteemide lühituvustusest selgus, kulub enamasti pärijate lõplikuks väljaselgitamiseks kõigjal küllalt palju aega ja seda ka loobumissüsteemiga riikides.

Saksamaal asub pärandikohus pärast seda, kui ta inimese surma kohta vastavast registriametist teate saab, kõigepealt välja selgitama, kas ja milliseid testamente või pärimislepinguid on pärandaja oma eluajal teinud või sõlminud. Testamente või pärimislepinguid võidakse omakorda vaidlustada. Seega läheb aega, kuni lõplikult selgub, millisel alusel – kas pärimislepingu, testamendi või seaduse alusel – tuleb pärijad välja selgitada. Alles siis, kui pärimise alus on kindlaks tehtud, teatatakse pärijatele nende pärimisõigusest ning sellest, et neile on antud 6 nädalat otsustada, kas nad soovivad olla pärijaks või loobuvad pärandist.^{*78} BGB § 1944 lõike 2 kohaselt algab pärandist loobumise kuuenädalane tähtaeg seega hetkest, kui pärija saab teada pärandi avanemisest ja pärimisele kutsumise alusest. Kui pärija on kutsutud pärimisele pärandaja poolt surma puhuks tehtud korralduse alusel, siis ei alga tähtaeg enne korralduse väljakuulutamist (testamendi väljakuulutamise kohta vt BGB §-d 2260–2263a). Kui aga pärand avanes välismaal või kui pärija viibib tähtaja algamisel välismaal, siis on tähtaja pikkuseks kuus kuud (BGB § 1944 lg 3).

⁷⁴ E. Silvet (viide 6), lk 283.

⁷⁵ M. Ferid, K. Firsching, H. Dörner, R. Hausmann (viide 35), Itaalia, äärenr 199.

⁷⁶ Pärimisseaduse muutmise seaduse seletuskiri (viide 1); Riigikogu 9. oktoobri 2002. aasta istungi stenogramm (viide 2).

⁷⁷ European Succession Laws (viide 42), Portugal, äärenr 11.49.

⁷⁸ U. Tschichoflos (viide 68), äärenr 547–549.

Šveitsi ZGB artikli 567 kohaselt on pärandist loobumise tähtajaks kolm kuud. Seadusjärgsetele pärijatele algab see tähtaeg pärandaja surmast teadasaamisest ja viimse tahte alusel nimetatud pärijatele alates hetkest, kui neile on ametlikult pärandaja korraldusest teatatud. Kui on aga välja kuulutatud pärandvara inventuur, siis hakkab kolmekuuline tähtaeg kulgema ajast, kui pärijatele ametlikult teatati inventuuri lõpetamisest. Kui pärimisega tegelevale ametiasutustele ei ole pärija teada, siis peab ta ZGB artikli 555 kohaselt pärijat otsima. Kui otsingud tulemust ei anna, siis tehakse avalik üleskutse ja antakse aasta aega, selleks et pärija endast ise teataks. Kui pärija selle aja jooksul välja ei ilmu, siis läheb pärand üle kohalikule omavalitsusüksusele, kuid pärijal säilib pärandi väljaandmise nõue.

Läti tsiviilkoodeksi (*Civillikums*, edaspidi CL) artikli 693 lõike 1 kohaselt peab pärija pärandi vastu võtma pärandaja poolt määratud tähtaja jooksul. Kui aga pärandaja ei ole omalt poolt vastuvõtutähtaega määranud, kuid on toimunud ametlik pärimisele kutsumine, siis tuleb pärand vastu võtta kutses märgitud tähtaja jooksul (CL art 693 lg 2). Kui aga pärimisele kutsumist ei ole toimunud, siis peavad pärijad avaldama oma soovi pärand vastu võtta ühe aasta jooksul pärandi avanemise momendist, kui pärand on nende faktilises valduses, vastasel juhul aga ajast, kui nad said teada, et pärand on avanenud (CL art 693 lg 3).

Kokkuvõtvalt võib teha järelduse, et vastuvõtutähtaja ebamäärasus Eesti kehtivas pärimisseaduse ei tule mitte vastuvõtusüsteemi olemusest, vaid seaduse kehvast tehnilisest kvaliteedist. Loobumissüsteemile üleminek iseenesest ei ole ainuke võimalus selle vea parandamiseks. Ka loobumissüsteemi kehtestamisel tuleb fikseerida aeg, mis antakse pärima õigustatud isikule järelemõtlemiseks ja otsustamiseks. Kui pikk see ajavahemik on, sõltub üksnes seadusandjast. Eesti ajaloolisi traditsioone ja rahva pärimisalast õigusteadvust arvestades võiks seadusest vaikumisi tulenev pärandi vastuvõtu tähtaeg olla kuue kuu ja ühe aasta vahel. Samuti peaks säilima võimalus notaritel seda seadusest tulenevat piirtähtaega lühendada. Igal juhul peaks tähtaja kulgemine algama hetkest, kui pärija sai teada pärandi avanemisest ja pärimisele kutsumise alusest.

3.3. Pärimisõiguse vormistamine

Eestis praegu kehtivale pärandi ülemineku korraldusele heidetakse ette ka seda, et suurem osa päranditest võetakse vastu automaatselt/konkludentsetl tegudega.^{*79} Pärandi vastuvõtmist minnakse vormistama alles hiljem ja eelkõige juhul, kui vastuvõtuavalduse notariaalne tõestamine on vajalik käsutusõiguse omandamiseks pärandaja registrisse kantud vara üle.^{*80}

Toodud väites on iseenesest mitu ebatäpsust. Esiteks ei omanda pärija Eestis kehtiva pärimisseaduse alusel pärandvara käsutusõigust mitte vastuvõtuavalduse notariaalse tõestamise läbi ja teiseks ei ole nimetatud „puudus“ omane mitte üksnes Eesti kehtivale pärimisõigusele. Vormistamine on selge ja kindel Inglise süsteemi puhul ning ka Austria õiguses, kus peaaegu kõik pärijad peavad saama oma õigustesse kinnitatud kohtu kaudu, v.a väga väikeste pärandite korral. Teistes riikides see aga nii ei ole, sest oma pärimisõiguse ametlik vormistamine on seal, nagu Eestiski, pärijale vabatahtlik ega ole ka ajaliselt mingite tähtaegadega seotud. Pärijal tekib reeglina vajadus oma pärimisõiguse ametlikuks tunnustamiseks nii vastuvõtusüsteemi tunnustavates kui ka loobumissüsteemi kasutavates riikides vaid siis, kui pärija soovib pärandaja nimel olevat registrisse kantud õigust enda nimele vormistada.^{*81}

Vastuvõtu ametlik deklareerimine on vastuvõtusüsteemi korral lisaks pärandvarasse kuuluva eseme kohta registrikande parandamisele vajalik ka siis, kui pärandvara soovitakse vastu võtta inventuuriisoodustusega. Nii on see Eestis (PärS §-d 135 ja 137) ja Itaalias.^{*82}

Pärimise ametlik vormistamine on Eesti kehtivas õiguses reguleeritud väga halvasti ja see väärib täiesti omaette analüüsi, sest ka pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu ei paku selles osas rahuldavat lahendust.

⁷⁹ Sama „puudus“ esineb Itaalias. Itaalias on taoline pärandi automaatne omandamine kõige sagedam. Seal loetakse seda aga ohtlikuks eelkõige pärija jaoks. Kui pärandvara on võlgadega üle koormatud, siis omandab ta ju endale teadvustamata ka pärandisse kuulunud võlad. Vt G. L. Salaris. Grundzüge und Besonderheiten des italienischen Erbrechts. – Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge, 1995, lk 241.

⁸⁰ Pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (viide 1), paragrahv 4 muutmine.

⁸¹ Nii on see näiteks ka Itaalias (vt European Succession Laws (viide 42), Itaalia, äärenr 10.19), Šveitsis ja Saksamaal (D. Berther (viide 32), lk 111–130).

⁸² G. L. Salaris (viide 79), lk 241.

4. Kokkuvõte

Pärimine ei ole hetkesündmus, vaid on protsess, mis kestab kuid või isegi aastaid. Pärandi pärijale ülemineku korraldamiseks on vaja lisaks materiaalõiguse normidele ka piisavalt täpseid ning toimivaid menetlusõiguse norme. Pärimismenetluse alustamise ja pärandi säilimise tagamiseks vahetult pärast pärandaja surma on vajalikud ka teatavad haldusõigusnormid, mis paneksid inimese surma korral konkreetsed kohustused peale politsei ka surmaakti koostavale perekonnaseisuasutusele ja kohalikule omavalitsusele kui oma endise elaniku n-ö lõpp-pärijale.

Pärandi pärijale ülemineku erinevatest korraldusviisidest ei taga ei loobumissüsteem ega vastuvõtusüsteem kiiret selgust selles, kes on pärijad ja kes konkreetselt on kohustatud hoolitsema pärandvara säilimise eest, ega kindlusta, et konkreetsete pärandiesemete üleminek uuele omanikule oleks kenasti ametlikult vormistatud ja seega avalikkusele teada. Taoline selgus ja kindlus on Euroopas kasutatavatest pärimissüsteemidest tagatud hoopiski kolmandas süsteemis, mida kokkuvõtvalt võiks nimetada ka Inglise ja Põhja-maade pärandi ülemineku süsteemiks, kus iga surnud inimese pärandvara kuulub kohustuslikule administreerimisele. Teatud mõõndustega võib siia hulka arvata ka Austria õiguse. Ainult pärandvara administreerimise süsteemi korral on suhteliselt hästi kaitstud eemalviibivate pärijate huvid. Viimaseid ei kaitse pahatahtlike kaaspärijate eest iseenesest ei loobumissüsteem ega ka vastuvõtusüsteem.

Oluline ja kõigi vaadeldavate süsteemide puhul ühine on aga see, et mitte ükski neist ei tee kedagi pärijaks vastu tema enda tahtmist või lausa ilma tema enda teadmata. Pärib ikka ja ainult see, kes pärida soovib (pärandi vastu võtab) ja kes küllaltki täpselt teab, millisel alusel on ta pärimisele kutsutud, kas pärandaja poolt väljendatud viimse tahte või seaduse alusel.

Pärandaja võlausaldajate huvid on samuti kõige paremini kaitstud just pärandi kohustusliku administreerimise puhul ja suhteliselt komplitseeritud on selles mõttes nii loobumissüsteem kui ka vastuvõtusüsteem.

Järelikult ei too vastuvõtusüsteemilt loobumissüsteemile üleminek iseenesest endaga kaasa mingit kvalitatiivset pööret paremusele, pealegi kui ka eelnõus kavandatud loobumissüsteem on tehniliselt samamoodi lõpuni viimistlemata nagu momendil kehtiv vastuvõtusüsteemgi. Seepärast pean mõistlikumaks jääda Eestis juba juurdunud, ja mis peamine, tavaliste inimeste argiteadvuses omaksvõetud vastuvõtusüsteemi juurde. Samas tuleb aga kindlasti praegu kehtiva pärimisseaduse vead ja ebaselged kohad seaduse muutmise ja täiendamisega ära parandada (panna paika kindel vastuvõtutähtaeg, pärimismenetluse algatamise kord ja menetluse enda läbiviimise kord jne). Siinjuures tuleks osa pärimise käiku reguleerivatest normidest kirjutada mitte pärimisseadusesse, vaid hoopis teistesse seadustesse. Näiteks võiks notari tegevust pärimisasjade lahendamisel ja pärimistunnistuse väljaandmisel reguleerida tõestamisseadusega jne.

Lisaks käesolevas artiklis käsitletule, pean veel väga oluliseks põhjuseks, miks pärimisseaduse muutmise seaduse eelnõu ei saa lugeda Riigikogus vastuvõtmiseks küpseks, seda, et ei ole veel lõplikult selgeks vaieldud, milliseks kujuneb meie uus perekonnaseadus. Euroopa ja kogu maailma viimase 60 aasta areng on näidanud, et perekonnaseaduses tehtavatel muudatustel, eriti abikaasade varalisi vahetuid kajastavatel muudatustel, on oluline ja otsene mõju pärimisõiguse arengule. Seni kuni ei ole teada, millised saavad lähitulevikus olema abikaasade varalised suhted, ei ole mingil juhul võimalik pidada lahendatuks praegu Justiitsministeeriumi poolt pärimisseaduse eelnõuga püstitatud eesmärki – viia pärimisseadus kooskõlla teiste tsiviilseadustiku osadega. Abikaasa pärimisõigus on aga omaette teema, millel tahaksin pikemalt peatuda lähitulevikus.

Autorist:

Urve Liin on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna tsiviilõiguse õppetooli assistent.